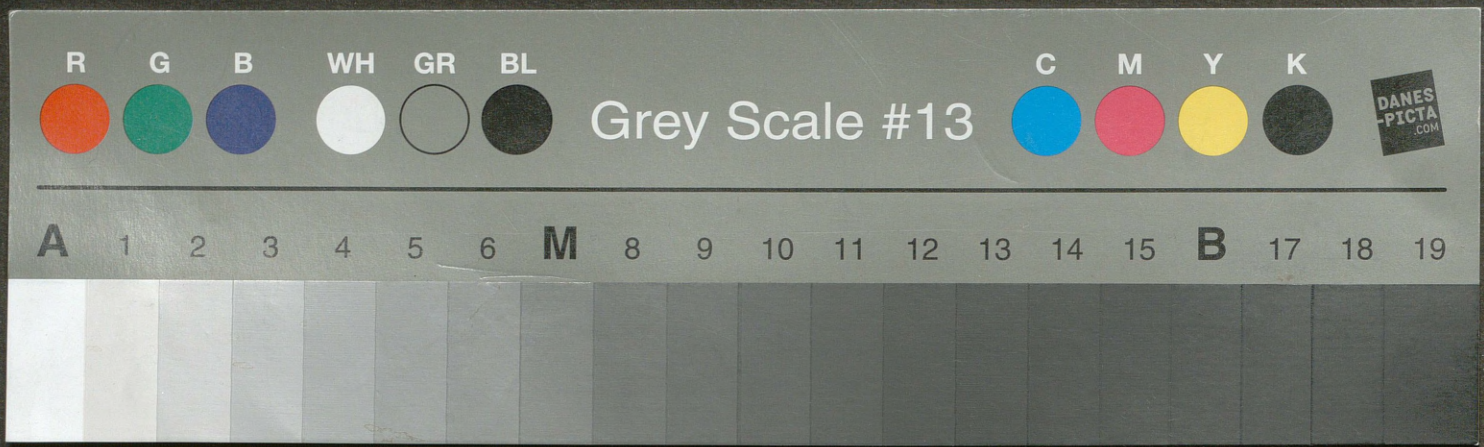

POLSKA AKADEMJA UMIEJĘTNOŚCI.

ARCHIWUM KOMISJI DO BADANIA HISTORJI FILOZOFJI W POLSCE

TOM III.

MATTHAEI DE CRACOVIA
RATIONALE OPERUM DIVINORUM
(THEODICEA)

EDIDIT

VITOLDUS RUBCZYŃSKI.

W KRAKOWIE

NAKŁADEM POLSKIEJ AKADEMJI UMIEJĘTNOŚCI
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI GEBETHNERA I WOLFFA
WARSZAWA — KRAKÓW — LUBLIN — ŁÓDŹ — PARYŻ — POZNAŃ — WILNO — ZAKOPANE
1930.

2537/3

PRAEFATIO EDITORIS.

Inscriptionem, scilicet »quod Deus omnia bene fecit« dialogo nunc edito praeuisse auctori videtur recordatio lecti Evangelii s. Marci cap. VII, 37, in quo de Christo animas et corpora sanante haec praedicantur. Locus etiam ille praeclarus Genesis I, 31 (»viditque Deus cuncta, quae fecerat, et erant valde bona«) procul dubio momentum habuit ad firmandam sententiam, nec non finis capituli XII-mi libri VII-mi Confessionum S. Augustini (»fecit Deus noster omnia valde bene«).

Vocem substantivam »rationale« interpretantur glossatores linguae latinae medii aevi (Ducange-Henschel 1845, p. 598): »vestis Episcoporum novae legis vel ornamentum«. Usus metaphoricus huius vocis fit clarior considerato sensu verbi mediaevalis »rationare«. Istud enim verbum significabat defensionem coram aliquo iudice (plaider idiomate gallico, vide ibidem p. 596). Totus autem dialogus Matthaei de Cracovia est una defensio Dei contra contemporaneos accusatores de eius pura bonitate dubia moventes et affirmantes, primam et universalem causam omnium rerum et eventuum necessario etiam causam malorum esse.

Iam ante dimidium saeculi XIV-mi p. Chr. n. transactum viri audaces et subtiles famam sibi latam conquisiverunt, cum refragari coepissent doctrinae communi in Ecclesia occidentali a temporibus S. Augustini praevalenti, scilicet illi, quae affirmabat, omnem naturam per se bonam esse — comprehensis hoc termino substantiis et essentiis, malum quidem sola privatione formarum cuique naturae convenientium consistere et ideo a Creatore totius ordinis entium seu naturarum solum permissum, sed nequaquam propositum aut intentum esse. Nec iam convincebantur mentes omnium philosophorum scholasticorum argumentis Aquinatis, qui in quaestione XLIX de causa mali Partis primae suae Summae theologiae diligentissimam operam dederat, ut demonstraret, Deum mali, quod est culpa, auctorem non esse, etiamque corruptiones rerum solum, »quasi per accidens causare«, scilicet »causando

bonum ordinis universi«, malum autem, quod est poena, esse illius ordinis et culpae consequentiam.

Investigationibus Prof. Constantini Michalski¹ animadversum et probatum est, Roberti Holcoti doctrinam de duplici voluntate divina, videlicet voluntate beneplaciti et voluntate signi, (quam Aquinas solum metaphorico sensu admiserat)², multo plus, quam determinismum theologicum Thomae Bradwardini, ad imputanda Deo etiam mala culpae contulisse. Etsi enim Bradwardinus in suo tractatu »De causa Dei adversus Pelagium etc.« asseverat, Deum posse necessitare quodammodo omnem voluntatem ad liberum, immo ad liberimum actum suum, et eius voluntatem esse causam efficientem cuiuslibet rei factae, attamen negat deformitatem peccati a Deo provenire et solum esse reale cuiuscumque actus autumat, non autem coniunctam ei privationem (malum) primae causae ascribit. Holcotus magis ad extrema versantem sententiam amplexus est: Deum esse immediatam causam peccati, ex eodemque sequi, eum voluntate beneplaciti velle peccatum esse et fieri. Limites omnis possibilis cognitionis humanae videntur transcendere ab inquirentibus, quo modo omnipotentia et omniscientia Dei cum sua pura et summa bonitate concilietur. Intellectus finiti mortalium mari magno dubitationum de perfecta iustitia et misericordia immerguntur, quotienscumque temptant explicationem divini consilii, mediante ambitu infinitae Dei potentiae et intelligentiae, quas solae abstractae notiones eis praesentant. In quem fluctum ambiguitatum et contradictionum etiam Holcotus incidit. Distinxit enim duas voluntates unius Dei proprie dictas, quarum una efficit idem, quod altera vetat fieri. Distinctioni Holcoti assensit et opinionem eius evoluit Johannes de Mirecuria (*Monachus Albus*). Iste multiplicem sensum cum hoc nexu verborum: »velle Dei« coniunxit et rettulit voluntatem »beneplaciti« ad voluntatem »antecedentem«, qua Deus aliquid vult vel facit, »quando dat alicui naturalia omnia, quibus potest aliquid consequi, cui Deus est paratus coagere«, alio autem modo velle censuit, cum ostenderit »per signum«, se ipsum illud velle, quod scilicet Deus praeceperit aut consuluerit seu permiserit. Neque perhorruit conclusionem: qualitercumque quidquid esset a Deo, Deum velle voluntate beneplaciti sic esse, viderique concedendum, Deum efficere, ut »aliquis peccet«. Inter propositiones Iohannis de Mirecuria, a potestate ecclesiastica condemnatas, habetur in Chartulario Universi-

¹ Les courants philosophiques à Oxford et à Paris, Cracovie 1921 et Wpływ Oxfordu na filozofję Jana z Mirecourt, Kraków, Nakładem Polskiej Akademji Umiejętności, 1921, p. 12 et 16—18.

² S. Th. I. qu. XIX a. XI.

tatis Parisiensis a Denifle edito etiam haec: »(Deus) ergo vult efficaciter negationem eius (rectitudinis), scilicet rectitudinem non esse in illo actu et istud velle efficax est velle beneplaciti, sicut dictum est, et per consequens vult, quod aliquis peccet«.

Matthaeum de Cracovia praemissas propositiones una cum earum temptatis demonstrationibus et cum distinctione voluntatis beneplaciti (respective antecedentis) a voluntate signi haud ignorasse ex eius dialogo¹ nunc edito constat, in quo una de duabus personis dialogi (»pater«), diversa dubia et obiectiones contra propugnatam ab auctore istius theodiceae (in persona »filii«) bonitatem omnium operum Dei proferens, iisdem paene terminis et argumentis utitur, quibus et Holcotus et Johannes de Mirecuria usi erant. Nec etiam alter interlocutor dialogi (scilicet »filius«) illam distinctionem ad contradictoria concludenda perducentem a limine refeliere videtur, cum in capitulo nono tractatus primi ipse concedat divinam »voluntatem beneplaciti« semper efficacem esse et non principiis, sed conclusioni obstet, qua asseratur Deum primam causam quorumcumque defectuum esse. Impossibile quidem reputat Deum esse causam defectivam. Distinctione duarum voluntatum Dei (sensu proprio termini »voluntas«) accepta, auctor dialogi »rationale operum divinorum«, ut omnium sine ulla exceptione Dei gestorum bonitatem (iustitiam seu misericordiam) ostenderet, ad unam solam viam ratiocinationum sibi ingressum reliquit. Permansit ei possibilitas variis modis monstrandi, male facta et proposita creaturarum aliquatenus bono ordinis universi mediante sapientia et potentia Dei prodesse, quin etiam ad manifestationem omnium attributorum Creatoris et ad beatitudinem animarum et spirituum bonorum nonnihil conferre. Sensus communis, rerum ad prosperitatem vitae civilis et socialis necessariorum pervigil, in selectione et concatenatione argumentorum apparuit, quibus auctor dialogi illos contemporaneos suos redarguit, qui ab omni culpa liberos censuerunt esse homines non dotatos a Deo bona voluntate, nec ad salutem aeternam praedestinos. Juris utriusque perito, futuro auctori invectivae »de praxi Romanae curiae« (seu »de squaloribus«), vis liberi arbitrii in servandis et exigendis pactis nec non explendis officiis gratitudinis clarius quam aliis dialecticis, praesertim ad determinismum inclinantibus, patuit.

Non tamen desunt quaedam vestigia auctorum, a quibus inspirationes hausisse Matthaeus de Cracovia in hoc suo dialogo videtur. Praeter citatum ab eo Sanctum Augustinum et Sanctum Gregorium Magnum papam hic licebit forsitan adnumerare Doctorem

¹ »quomodo doctores saepe loquuntur« (Tract. I, cap. X, p. 20 v. 9).

Solemlem, Henricum a Gandavo, precursorem Duns Scoti in eiusdem doctrina de primatu voluntatis¹.

Prof. Dr. Canonicus Johannes Fijałek monstravit cum propria sua eruditione locupletissima in opere »Mistrz Jakób z Paradyża« (Cracoviae vol. I et II, 1900, vide etiam »Bulletin International de l'Académie des Sciences a Cracovie«) quendam nexum idearum propagatarum cum studio zeloque reformationis morum in Ecclesiae capite et membris inter Matthaeum de Cracovia et circiter 50 annis eodem iuniorem Jacobum de Paradiso monachum Cisterciensem et postea Cartusianum haud fortuitam originem habere. Fuit enim iste Jacobus (de Paradiso in Polonia Maiore) scholaris, deinde baccalareus, demum A. D. 1432 magister eiusdem universitatis studiorum Cracoviensis, cuius restitutionem in integrum (post primam foundationem Casimiri Magni Regis Poloniae a. 1364 decursu temporum labefactam) et reordinationem a Rege Poloniae et Magno Duce Lithuaniae Ladislao de stirpe Jagellonum et a sua consorte Regina Edvigi de stirpe Andegavenica Matthaeus de Cracovia annis 1390 et 1397—1400 cum maxima sollicitudine et auctoritate adjuverat, de Heydelberga pluries in civitatem properans, in qua natus erat, nunc autem cum grandibus honoribus hospitio acceptus, curam dabat, ut restauratae universitati optime provideretur et egregii magistri ei conciliarentur.

Omnes tractatus Matthaei a magistris Cracoviensibus studio theologiae philosophiaeque deditis attente lectos et diligenter collectos esse iam ex catalogo codicum manuscriptorum Bibliothecae Universitatis Jagellonicae a Ladislao Wisłocki digesto et in lucem edito conicere possumus. At comparatis opusculis Jacobi de Paradiso, quae codice manuscripto 4225 (lat) Bibliothecae Palatinae Viennensis asservantur, praesertim »de habitibus acquisitis infusis ac de caritate« (fol. 271) et »tractatu consolationum contra mala totius universi« (fol. 50), cum dialogo Matthaei de »rationali operum divinorum«, apparent multae et singulares similitudines argumentationum et conclusionum. Jacobus tamen non citat his locis Matthaeum, sed »quodlibeta« Henrici a Gandavo, et sic tacite unum de duobus procul dubio sibi notis auctoribus ex altero pendere declarat. Qua occasione suam de libertate humani arbitrii fiduciam aliquoties fortioribus verbis, quam Matthaeus expressit ex gr. f. 276: »sine culpa homini auferre caritatem esset crudelitas«.

De eisdem quaestionibus, saltem de consensu (»conformatione«)

¹ Conf. Überweg-Geyer, 501 et Mauriti de Wulf Philosophie en Belgique, 109.

et dissensu voluntatis humanae cum voluntate divina disseruit¹ anno 1443 discipulus Jacobi de Paradiso² Thomas Strzempiński (»de Strampino«), decretorum doctor, compiler tractatus magistrorum Universitatis Cracoviensis »specialissime fundantis« veritatem et iustitiam concilii Basiliensis, hoc tempore iam professor theologiae et postea (ab a. 1455) episcopus Cracoviensis, qui cod. mss. 2014 Jag. intitulo a Wisłocki »actus theologicales« per longum et latum difficultates et dubia mota a Holcoto et Johanne de Mirecuria, ab interlocutore autem dialogi nunc editi (scilicet a »patre«) reassumpta, solvere conatur. Hic quidem prae aliis suis antecursoribus seu auctoritatibus saepius allegat Petrum de Taranthasia, cuius questionum vel commentariorum in quattuor libros sententiarum Petri Lombardi plurima asservantur in Bibliotheca Jagellonica exemplaria manuscripta — 18 numero — quorum unum (Cod. 2150) Th. de Strampino proprium erat. Praeterea citantur in his actibus theologalibus Aquinas, S. Augustinus, Johannes Damascenus, S. Ambrosius, Pseudo-Dionisius, Seneca, Antissiodorensis (Remigius), Hugo a S. Victore, Alexander de Halis et Aegidius Romanus. Recentiores scholasticos in suspitione errorum tunc in Cracovia fuisse apparet, cum de eis haec disputatio taceat.

Fortasse Matthaeo de Cracovia venia quaedam dabitur a philosophis criticis aetatis nostrae in clementioribus iudiciis proferendis de eius theodicea, si respexerint, Matthaeum strictas demonstrationes suarum sententiarum ne temptasse quidem, sed tantum verisimiles rationes pro et contra certa responsa, pensitare et iam in primo tractatu »sapientis« dicti in libro Ecclesiastis reminisci: »hominem omnium operum Dei nullam posse invenire rationem«. Utrum Leibnitzio, viro eruditissimo atque in explorandis etiam codicibus manuscriptis indefesso, argumenta Matthaei de optimo ordine universi a Deo creati nota fuerint, cum suum celebre opus »La Theodicée« adgressus sit, haec quaestio separatam investigationem exspectat. Intra confinia Imperii Romani Germanicae nationis decem saltem vel undecim (si non plures) codices ad usum Leibnitzii prompta erant. Quocunque modo illam quaestionem solvendam esse apparebit, certum est, dialogum »de rationali operum divinorum« irrequietum statum animarum illo spatio temporis, plus centum annis reformationem Martini Lutheri prae-

¹ aut saltem huic disputationi praefuit et eam inauguravit. Nomen suum et cognomen gentilicium scripta sunt in fronte huius codicis et non videtur probabile eum fuisse solummodo proprietarium, non autem auctorem.

² Fijałek: Op. cit. Vol. I p. 7 et 45—6. Conf. eiusdem auctoris »Studja do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego« (Vol. XXIX diss. class. philolog. Acad. Scientiarum Cracov. 1899, pp. 57, 66, 151, 161 et Bulletin International anni 1899.

cedente, optime illustrare. Turbulenta desperatio autumantium, sibi esse ab aeterna Dei praescientia et voluntate denegatam gratiam ad salutem necessariam, antequam aliquid egerint aut voluerint, et eorum querellae ob iniustitiam et saevitiam talium decretorum non potuerunt illis temporibus vehementius exprimi, quam ab interlocutore dialogi (»Patre«).

Termini: a quo et ad quem originis dialogi, nunc editi, determinabantur iam a Hiplero in libro »Litteraturgeschichte des Bistums Ermland«, cum concluderet, episcopum Varmiensem Henricum, cui totum opus dedicatum esset, nullum alium esse posse, nisi Henricum III Soerbom. qui inde ab anno 1373 p. Chr. n. usque ad annum 1401 p. Chr. n. Dioecesi Varmiensi praefuerat, antea canonicus Wissegradensis propter Pragam tempore istic coincidentium studiorum Matthaei et eius magisterii in artibus. Quae sententia concinit cum aliis, quae scimus de vita Matthaei. Namque ante annum 1373 nondum in theologia adeo eruditus erat, ut tot locos ex sacra scriptura et commentariis patrum Ecclesiae colligere et in argumentis suis concatenare posset, post annum autem 1401 reliquis novem annis vitae suae consiliarius regis Ruprechtii a secretis et eius legatus ad Curiam Romanam, dein Episcopus Wormatiensis, otio caruit necessario ad meditationes theoreticas de rationibus operum divinorum et potius reformandis moribus praelatorum operam dedit (in suo celebri tractatu »de praxi curiae«, seu »de squaloribus«).

Adhuc permanet diiudicanda controversia inter duas opiniones: Theodori Sommerladi¹, qui in sua dissertatione conicit, »rationale operum divinorum« scriptum esse a Matthaeo, postquam de Praga Heydelbergam transmigraverit (1394–1401), iam a. 1395 ab hac universitate studiorum electus professor theologiae, et opinionem Francisci Franke², qui censuit, prioribus annis dialogum, quem edimus, publici iuris factum esse. At susceptum a Matthaeo A. D. 1387 iter in Prussiam eiusque documento a Millauero edito probata commoratio in insula Mariana die XVII ante Kalendas Septembris eiusdem anni (cum abdicationi Johannis de Insula Mariana beneficio canonicatus Omnium Sanctorum Pragensis testis interfuerit) quodam modo suggerunt opinionem, qua Matthaeum tunc etiam episcopum Warmiensem Henricum III visitasse aut ei uspiam in Prussia incidisse et hac occasione se ad pertractandam »rationalis operum divinorum« seu theodiceae materiam Henrico obstrinxisse putemus. Nec tamen minus verisimile est, Henricum Pragam venisse et ex eorum colloquio ibidem habito propositum huius operis digerendi ortum esse. Ab

¹ Matthaeus von Krakau, Diss. Halle 1891, p. 61.

² Matthaeus von Krakau, Diss. Greifswald 1910, p. 49.

A. D. 1391 usque ad mensem Julium 1394 (quo mense iam Heydelbergae inter iudices ab universitate studiorum delegatos in Matricula universitatis H. inscriptus invenitur) desunt vestigia aliarum occupationum Matthaei adeo, ut vitae eius narratores ne id quidem pro comperto habeant, num per illud spatium temporis Pragae adhuc habitaverit. Quaecunque debeat esse responsum, non derogabit probabilitati coniecturae: Matthaeum tunc potissimum otium habuisse ad suas meditationes de rebus divinis et de culpis humanis explicandas. Anno 1390 invitatus erat a consulibus civitatis Cracoviae venitque, optata suorum indigenarum exsequendo, publicorum graviumque negotiorum causa, ut ex editis¹ regestis conicere licet, cum procul dubio iam tunc de instauranda universitate studiorum a Casimiro Magno fundata res ageretur. Post istud itaque iter et ante suscepta Heydelbergae munera collocandus erit mentis labor, deditus tam difficilibus et magna ex parte insolubilibus questionibus, cuius fructus veniunt in conspectum lectoris dialogi »de rationali operum divinorum«. Etiam si summa, quae ex eius argumentis et conclusionibus confecta erit, appareat critico recentiori ambigua et discors symphonia, detegetur forsitan ex his contradictoriis dictis intentio admonendi scholasticos auctori contemporaneos, ne ultra limites ingenii humani secreta a mortalibus consilia Sapientiae Dei perscrutando exponantur periculo iacturae fidei de Dei bonitate, quae in integra iustitia et summa misericordia continetur. Commentarius Godescalchi de Pomuk (in Bohemia, qui iam A. D. 1360 Parisiis quaestiones super sententias legit) in quattuor libros sententiarum Lombardi in *Cod. manuscripto* 1499 Biblioth. Cracov. Jagellonicae asservatus, nuper a Prof. Michalski documentum pretiosum ad explorandam historiam scepticismi in saeculo XIV appellatus² et secundum plurima indicia Matthaeo de Cracovia notus tempore incepti ab eo operis, quod nunc editur, continet propositiones, quae in theologicis solum aliquem haud stricte determinatum gradum probabilitatis in concludendo concedunt, ex gr. »rationes philosophorum volentium Deum demonstrare non sunt demonstrationes« »hoc videtur repugnare rationi naturali... quod aliquis cruciatur ardoribus in perpetuum« vel »licet protervo non possit probari evidenter, Deum esse unum, tamen viro indifferenti magis concludunt rationes probantes unum Deum esse«³.

¹ Monumenta Medii Aevi Historica res gestas Poloniae illustrantia vol. IV, ediderunt Fr. Piekosiński et Jos. Szujski, Cracoviae 1878, Sumptibus Acad. Litt. p. 228—233.

² Constantin Michalski C. M., La physique nouvelle et les différents courants philosophiques au XIV-e siècle. (Extrait du Bull. intern. de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres), Cracovie 1928, p. 18—19 et 40—44.

³ Ibidem p. 41—42.

Verificandi et stabiliendi textus gratia haec editio utitur sequentibus codicibus manuscriptis, inter quos Gedanensis (Gd.) pro fundamento servit:

I. A. Bibliothecae Universitatis Cracoviensis Jagellon. *Cod.* 1623 (*vide* Wisłocki). *Chartac.* (30.5×21.5 cm.). *Tegumentum ex tela gossypia* (»cartonnage«). *Philigr. Campana* (Piekosiński 914 a. 1395 Cracovia). (Briquet 3926 a. 1335 Bergamo). *Scriptura ineuntis saec. XV-mi Paginae* 494.

P. 1—10: Sermones tres *tribus diversis manibus scripti*. »Sermo bonus de quadruplici adventu Domini«, »Plura scienda sunt de peccata« (*sic.*), »De nativitate Domini«.

P. 11: *Super textum amb. columnarum*: »Prophetia de cruciferis beatae Brigidae«, quae habetur in suis revelationibus libro 11 capitulo XVII. (*latine et germanice*). *Initium*: »Proph. de dominis de Prussia b. Brig.« *Finis*: (II col. eiusd. isto pag.): »ist gesehen«.

P. 12: (*scr. saec. XV*). »In isto volumine multa collecta pulchra continentur pro II sexagenis. Primo Introductorium sacrae scripturae satis notabile. Item Rationale operum divinorum per modum dyalogi, quod Deus omnia bene fecit magistri Mathei de Cracovia. Item postilla super septem psalmos poenitentiales valde bona ut patet intuenti et poenitenti. Item super symbolum apostolorum Reverendi doctoris et magistri Johannis Mergenwerdir, ubi valde multa et magna materia ponitur fidei firmitatis. Item liber de praeparatione cordis secundum septem gradus et valet multum rectoribus ecclesiarum, praedicatoribus confessoribus, ut patet diligenter legenti, intelligenti et facienti magis. Item pastoralia beati Gregorii pro curatis et praedicatoribus valde bonum. Item epistola beati Thomae doctoris de iudeis fovendis quid sit tenendum. Item tractatus de discretione spirituum Reverendi doctoris magistri Henrici de Hassia. Item beatus Augustinus ad Comitem, ubi tractatur multa materia moralis ad vitam hominis. Item Anshelmus cur Deus homo valde delectabilis materia ad devotionem«. *Sequitur maioribus litteris eiusdem saec. alia manu*. »Liber venerabilis magistri Bal(r?)thazaris de Pawla Canonici Wratislaviensis legatus per eum Bursae longini pauperum Canonistarum Anno Domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo«. *Reliqua pars paginae vacat*.

P. 13—36. *Sine initio al. manu excerptae sententiae patrum Ecclesiae et diversorum aliorum scriptorum*. »Introductorium sacrae scripturae« *fragmentum usque ad verba* »officio deditus quod sine peccato exerceri non potest, sed«.

P. 37—98. (*sine titulo et sine littera initiali continent dialogum Matthaei de Cracovia de rationali operum divinorum*): (»R)everendo in Christo patri domino Henrico«. X Paterna dignetur recipere pietate«.

P. 99—170. *Sine titulo diversis manibus. (Postilla super 7 psalmos poenitentiales).* »Si ille rex et propheta convenienter David i(d est) manu fortis vocatur X iocunditas, ubi tu Deus cum patre et spiritu sancto vivis et regnas per infinita saecula saeculorum amen«. (*Cum adnotationibus posterioribus marginalibus et super textum*).

P. 171—276. *Sine initio (folium antecedens abscisum). Finis:* »Deus piissimus vocat nos ad poenitentiam«. *Adiungitur registrum cum coloph:* »explicit tabula expositionis symboli apostolorum«. (Johannis de Insula Mariae?). *Sequitur* »nota, quod homo non debet se multum sollicitare ad lacrimas etc.... qui non possunt emittere lacrimas, signum est, quod vel habent siccum cerebrum vel modicum de gratia Dei«. (*Cum pluribus adnotationibus marginalibus et sub textu*).

P. 276. Col. II—354. *Sine titulo.* (Liber de praeparatione cordis). »Praeparate corda vestra domino, verba sunt Samuelis«. X habentur et habebuntur, ad quae nos perducere dignetur, qui vivit et regit Deus per omnia saecula saeculorum Amen«.

P. 355—392. *Sine titulo.* (Sancti Gregorii Magni Regulae pastoralis liber)¹. »quis igitur, qualis debeat pastor esse, ostendimus, nunc qualiter doceat, demonstramus X orationis tuae me tabula sustine, ut quia pondus proprium deprimit, tum me maius levet«.

P. 392. Col. II—395 (*Rubr.*) »Incipit epistola thomae² de Judeis«. »Illustri dominae aleydylochoring³ et brabanciae ducissae frater thomas de aquino ordinis fratrum praedicatorum salutem. X Valeat dominatio vestra per tempora longa⁴ Amen«.

P. 395 Col. II—398. (*Alinea sine titulo*). »Sicut scribitur a philosopho in libro de motibus animalium, aestimandum constare animal, quemadmodum civitatem legibus bene rectam, et haec de motu cordis ad praesens sufficiant«. Col. II p. 398 *continet incoeptas aliquas inscriptiones capitulorum intitulatas:* »Prologus in verbis exhaustis fonte beato praesulis Aurelii (Augustini).

P. 399—410. Col. I *Rubr.* »Incipit tractatus de discretione spirituum⁵ Magistri Henrici de Hassia in sacra pagina doctoris«. »sicut in philosophia motus et operationes referri consueverunt ad formas X erro-

¹ Solae: pars tertia et quarta M. P. L. LXXVII 49—128.

² Sancti Thomae Aquinatis Opera Ed. Parmensis. Fiaccadori 1865, T. XVI, p. 292. Opusculum XVII »De regimine Judaeorum ad ducissam Brabantiae«. »Illustri... salutem« *deest*.

³ Adelaida (Alix) v. M. Grabmann. Die echten Schriften d. h. Thomas von Aquin, p. 219.

⁴ longiora »Amen« *deest*.

⁵ v. F. W. E. Roth: Zur Bibliographie des Henricus de Hassia 1886, p. 5, 9, 14.

ris non nisi solo impossibilitatis freno posse retinere«. *Colophon*: »Explicit tractatus de discretione spirituum magistri Heynrici de Hassia«

P. 410. Col. II—432. »Augustinus ad Comitem«¹. »Mi frater, si cupias scire, quamvis ego nesciam, quam perfectissima atque plenissima sit iusticia«. *Textus abruptus in fine pag. 432 cum verbis*: »caro sic fortiter gravat animam«.

P. 433—438. Col. I. (*Sine initio*). Hugonis a S. Victore »de modo orandi«. (Migne Patrologia latina 1888, T. CLXXVI, 978—988) *a verbis*: »consolationes² tribuit«. *Textus abruptus*: »prolixioris³ tractatum expedit«. *Colophon*: »Explicit Hugo de modo et ordine orandi«.

P. 438. Col. I—472. (*Rubr.*) »Incipit praefatio in libro Anshelmi«⁴. »opus subdiitum quod propter quosdam, qui antequam perfectum X Deo non nobis attribuere debemus, qui est benedictus in saecula Amen«.

P. 472—474. Col. II. *Sine titulo (de sensu diverso verborum »Deus«, »gignit« et sim.)*: »Hoc nomen Deus quandoque accipitur pro tota trinitate X accidentalia secundum locum et tempus non sunt in eis, de quibus dicuntur. Qui tecum vivit et regnat Deus per omnia saecula saeculorum Amen«.

P. 475—494. *Tractatus sine initio et fine declarans, qualis debeat esse rector animarum*.

2. B. Biblioth. Universitatis Cracov. Jagell. 2186 Codex. *Chartaceus, continet 192 folia, primum folium non numeratur, nec ultimum membranaeum angustius. Saec. XV (208 X 15). Philigr. caput bovis (Briquet 14504, Vicenza 1425—1430). (Piekosiński 68 aliquantum simile Vratislavia 1395), in aliis paginis est visibilis superior pars campanae (Briquet 3982 aliqu. simile, Udine 1420 a. 1423), (Piekosiński 592, Cracovia 1392). Tegumentum ligneum involutum corio claviculis praefixo, ex quibus pauci remanserunt. In fronte tegumenti agglutinata schedula membranacea cum inscriptione saec. XV: »Primum liber malogranati Tractatus de praedestinatione et praescientia. De mensuratione Sanctae Crucis«. In retroversa parte tegumenti antici post diversas inscriptiones rubras minoris momenti: »Hic habetur primus liber malogranati de statu incipientium sive poenitentium. Item tractatus magistri Matthaei de Cracovia de praedestinatione et praescientia. Item de mensuratione Sanctae Cru-*

¹ Inter genuina opera S. Augustini ab Ottone Bardenhewer (Geschichte der althristlichen Litteratur T. IV) non computatur. Opusculum diversum a 3 epistolis »ad Bonifacium comitem«, sicut a duabus »ad Valerium comitem«, itemque a tractatu de nuptiis et continentia ad eundem.

² omisso verbo »suas« col. 978 C.

³ Col. 986 B.

⁴ »Cur Deus homo« M. P. I., CLVIII 359—432.

cis«, (*alia manu poster.*) »Pius Liber etc. (*idem*) et iterum manu saec. XVII. In parte interna tegumenti postici inter alias notas nullius momenti aenigma: »Qui dictare putat, in prima parte salutatur. Altera blanditur, per tertiam res aperitur. Quarta petit votum. Claudat conclusio totum«. In fronte membranae amplectentis codicem manu saec. XVI: »liber pro libraria collegii 38«. A tergo pars obtruncati exemplaris »litterarum originalium, quarum copiae sive tenores superscribuntur«. Legi possunt deinde solum verba: »eiusdem ministris per quempiam exhibitum fuerit beneficii promot...«, »Karoli quarti Romanorum Imperatoris invictissimi et gloriosissimi«, »Iubucensis episcopus Henricus abbas Fuldensis serenissimae Annae Romanorum Imperatricis«, »(bur?)chrauius Medeburgensis Imperialis Curiae nostrae magister Johannes de Ritz(?) et Albertus«, »Aquisgrani Anno Domini Millesimo Trecentesimo quinquagesimo septimo. Indictione decima« (*intra clausula notarii(?)*) »requisiti in testimonium«. In parte postica eiusdem membranae fragmentum alicuius registri alphabetico ordine compositi scripti minusculis litteris saec. XVI.

Fol. 1—2. Col. II. »Incipit registrum sive tabula primi libri, qui intitulum malogranatum«.

Fol. 2 b—117. (*rubr.* »Capitulum primum«). »Fili accedens ad servitutem Dei sta in iustitia et timore X Dicta quaedam et auctoritates collegi, ut condicio sive status poenitentium sive incipientium aliquatim ista legentibus patefiat et cetera. Et sic est finis«. (*Rubr.*): »M(?) de q(...?) ne Laudetur Deus et Sanctus Bartholomeus. Omnia dat Dominus non habet ergo minus«.

Fol. 118—174 b. (*sec. al. paginarum numerationem 180 b*). Sine titulo (**Rationale operum divinorum Matthaei de Cracovia**). »Reverendo in Christo patri X dignetur recipere pietate«. *Colophon rubr.* »explicit tractatus magistri Matthaei de Cracovia per manus cuiusdam«. *Litteris minoribus saec. XVI.* »de praedestinatione et praescientia«.

Folia 175—180 (*seu 181—186*) vacant.

Fol. 181 (187)—192 (198) »de mensuratione sanctae crucis« (*alia manu saec. XV*). »Quum iubente filio tuo Christo (*sic*) dixit: Perfecti estote X plange commissum, dole obmissum, laus tibi domine Jhesu«. *Colophon*: »Explicit liber beati Anselmi de mensuratione crucis«¹.

Fol. 192 b (198 b). *Registrum ord. alph.*

3 C. Bibliothecae univ. Cracoviensis Jagell. 2294 *Codex chartaceus* (22 X 14.7 cm.), 213 folia. *Philigr.*: 1. campana, cui valde similes reproduce-

¹ M. P. L. CLIX 289 inter spuria. Fol. 187 (193)vo incipit pars tractatus, quae in Patrologia Latina (Migne) non reperitur. *Initium*: »(S) i quis vult venire post me abneget semet ipsum et tollat crucem suam«. In hoc codice S. Bernardi nomen omissum est *conf.* M. P. L. CLVIII 40.

runt Piekosiński (591 Praga 1395 vel 594 Vratislavia 1392) et Briquet (3974 Bergamo 1397 et 3966 Mantua 1389), 2. *caput bovis vide similia*: Piekosiński (37 Cracovia mss. Bibl. Univ. 1576 anno 1394) et Briquet (14503 Verona 1420, Vratislavia 1421 et 14504 Vicenza 1425—30), 3. *campana* (Piekosiński 610 Praga 1399), *conf.* Briquet (3961 Ferrara 1364 et 3970 Montpellier 1394). *Tegumentum ligneum claviculis praefixum, cuius parti anticae agglutinata est ab intra charta c. inscriptionibus*: »Liber magistri Francisci primus«. »Hic continentur disputata circa Ewangeliū Mathei. Item disputata circa Ewangeliū Johannis. Item dyalogus pulcher de praedestinatione et praescientia«. *Sequuntur tituli diversarum quaestionum theologicarum (v. g. de sacramentis et de circumstantiis actuum moralium) scripti manu saec. XV etiam super alteram chartam agglutinatam parti posticae tegumenti interioris. Sub tegumento ligneo aliud membranaceum confectum ex detruncato exemplo documenti de dato*: »in ecclesia Pragensi anno Millesimo Trecentesimo nonagesimo primo Indictione XIII die XI mensis Julii« quo »magister Johannes Ysneri (schola?)sticus ecclesiae Poznaniensis« coram pluribus testibus transactionem de certis beneficiis et eorum colonis declarat et signat. Post titulum »disputata circa lecturam« remanserunt vestigia adnotationum ex quibus haec sola recentior enodari potest: »Hic continentur: 1. Disputatio circa Ewangeliū Mathei, 2. Disputationes circa Ewangeliū Johannis, 3. Dyalogus de praedestinatione et praescientia przez jakiegoś Mateusza. Zwraca tu mowę do Henryka biskupa Warmińskiego. Do którego? Było IV-ch. Ostatni Henryk Vogelsang umarł 1415 r. Żeby zaś dwie pierwsze rozprawy były Franciszka Krayszewicza wątplię. Pisałem dnia 12 stycznia 1840 r. Michał Wiszniewski«¹.

F. 1—116 b. (*Antecedit registrum in 2 foliis non numeratis*) »quaestiones disputatae circa lectionem Mathei Evangelistae«. (*Manu s. XVI.* »Henrici de Gandav(a?)«)² Circa prologum Matthaei quaeritur primo. Utrum praeter legem mosaycam ferenda fuit lex evangelica X et secundum hoc loquitur, cum dicit, quod omne, quod palpatur, necesse est corrumpi«. (*Post tria folia vacua*): F. 119—153 b (*antec. regist.*) Quaestiones disputatae circa lectiones Johannis Evangelistae. »Quaestio circa prologum Johannis Evangelistae. Utrum Christus magis prae ceteris discipulis dilexit Johannem et videtur, quod sic« etc. F. 139 b—

¹ hic incipiunt verba polonica: »a quodam Matthaeo. Alloquitur hic Henricum episcopum Warmiensem. Quemnam? Quattuor fuerunt. Eorum postremus Henricus Vogelsang A. D. 1415 obiit. Dubito autem, an antecedentes dissertationes duae a Francisco Krayszewicz auctore provenierint. Scripsi die 12 Januarii 1840 Michał Wiszniewski. (Bibliographicae Historiae litterarum Polonicarum auctor Prof. Univ. Cracov.).

² »de Gandavo(?) in summa moralium« sic scriptum etiam manu saec. XVI.

140 *vacua*. *Finis*: »quas non potes habere, si dicis perscrutandas, quae ceteri habent quandoque«. F. 154 *vac*.

F. 155—213 (*signata* 162—220). *Sine titulo initium dialogi*: »**Rationale operum divinorum**«. »Reverendissimo in Christo patri X dignetur recipere pietate«. A. f. 193 b (*recte* 186 b) *usque ad* f. 197 b (*recte* 190 b) *iterum transcripta lectio*. (C.²) »nec ego scio X in deterrendo multos«.

4. **Cu.** Bibliothecae hospitalis Cusani (Kues) Cod. 104 (286×21) cm. *ineuntis saec. XV chartac. compactus corio bruno cum impressis ornamentis (semicirculi, rhombi, folia et al. figurae)*. In tergo *deaurati capelli cardinalicii et ab utroque latere plantae florentes*. *Infra typis deauratis impressa verba*: »Tract. Super Hoc Deus Omnia Bene Fecit Cum Aliis Matheus«. *Infra schedula chartac. cum numero 104. Loco infimo schedula chartac. cum signo*: »I. C. C. Theolog.« *Margines cum quibusdam correcturis succisi ab introligatore. Philigr. Caput bovis, inter eius cornua virga cum stella*. Piekosiński 832 (Bibl. Crac. Jag. mss. Nr. 1562 a. 1400—1410). *Antecedunt duo folia non numerata, quorum primo inscriptio temporis recentioris*: »Bibliotheca Hospitalis Cusani in Berncastel-Cues«, *secundo verso signum incertum* (X 53) *temporis recentioris inhaeret*.

F. 1—62 b. (*super textum manu, quae videtur paulo* (10—20 annis) *posterior*): »Incipit liber intytulatus, **quod Deus omnia bene fecit editus per magistrum Matheum de Cracovia** («Cracovia» *iterum margine, in textu oblitterata*) **Episcopum Wormaciensem**«. »Reverendo in Christo patri domino Henrico Episcopo Warmiensi, suus Matheus facere bona et recipere mala bene«. *Sub textu 1-mi folii*: »Iste est liber hospitalis sancti Nicolai prope Cusam«. *Folio 4-to post registrum eadem manu*: »omnes Rubricae tractatum et capitulorum scribantur secundum Registrum et non secundum Rubricas circa capitula contentas«. *A capitulo nono tractatus I-mi usque ad capitulum 5-tum tractatus II-di rubricae capitulorum non expletae. Folio 27-mo sub textu cap. 17-mi tractatus II-di adnotatio manu contemporanea*: »forte potest esse ratio, quia mali non possunt permanere nisi multitudine confortati, hoc enim habent per se; boni enim gratia, zelo, ratione praevalentes, quando et etiam fortitudine corporali praevalerent, exterminarent eos et non conveniret, quod per miraculum divinitus conservarentur, quia hoc videtur approbatio maliciae«. *Eadem manu super textum et margine folii 42-di*: »vel potest dici melius alicui, quod secundum rationem eligibilis et magis eligendum esset sibi, sic autem fuit de Juda, quod, quanquam eligendum fuit sibi, quod non fuisset factus, quam quod tale malum perpetrasset, sicut ex proximo praecedenti capitulo patet, licet non esset plus boni, auferret sibi, (quam? quom?) quod sic totum bonum ablatum per culpam et malum illam per poenam«. *Super tot. fol. 59 et 59 b litura et iterum*

scriptus idem textus fol. 62 et 62b. Finis: «paterna dignetur recipere pietate».

F. 63—64. (*Eadem manu*): »Utrum urina sit animalis bruti« (*de morborum recognitione mediante colore urinae*). »Cum videris urinam quasi lacteam X De superiori circulo descendentes usque ad medium videbis«.

F. 64—69 b. (*Titulus prov. saec. XVI-o*). »Sermo de synodo et potest, quocunque tempore placuerit, produci ad clerum«. (*Textus scr. saec. XV-o alia manu quam foliis praecedentibus*). »Sacerdotes contempserant legem meam, polluerunt sanctuaria mea (*minoribus litter.*). Ezechielis 22 venerandi patres X huius mundi periculo ad gaudia sempiterna, ad quae nos perducatur, qui« etc.

F. 70a—70b. *vac. excepta inscriptione in transversum fol. 70 b:* »detur magistro Johanni Osimeczui(m?)a in quo(t?)is«.

F. 71—87 b. (*alia manu s. XV*). »Tractatus de malicia ecclesiastici status et quod papa et omnes officiales sunt in periculo magno suae salutis« (Matthaei de Cracovia opus vulgo intit. »de praxi Romanae curiae seu de squaloribus«). »Moyses sanctus et tamquam solitudinis amicus X temporali precio comparabant, benedictus sit dominus Deus noster in s. s. Amen«.

F. 88a—88b. (*non eadem manu s. XV titulus et textus*). Epistola Cortisanorum contra Gregorium papam XII«. »Nos Dei gratia officiales Romanae curiae pontifices coquinae residentiae nostrae autenticae sub sigillo die XVII mensis Junii. Rescripta gratis libro VII, folio XLII de Gemperlinis«. F. 89a et 89b *vac.*

F. 90—113. (*manu eadem qua foliis 1—62 b*). I. Col. continet solos titulos capitulorum v. g. »de theologia«, »de speciebus theologiae« etc. *et seriem 33 numerorum rubr. Textus incipit a col. II:* »Theologia est ars a naturato pro naturante ad magnum quid edita et dicitur«. *A folio 90 b columna unica. Finis:* »hanc viam innuit magister Albertus in arte sua«. *Colophon:* »Explicit aurissa Jacobi de arisponti de theologia«. (*rub. sublin.*)

F. 113—118. *Versificatum registrum librorum Vet. et Novi Testamenti nec non reassumpta eorum materia*. F. 118b—122 b *vac.*

F. 123—252. (*diversis manibus s. XV*). »Lyra ad Hebreos«. »In nomine d. n. J. Chr. Amen licet haec epistola beati Pauli Apostoli«. F. 123: »Hanc epistoliam incepti feria quinta post festum Omnium Sanctorum Anno dni MCCCC sexto X in futuro praestante domino nostro J. Chr. cui est honor et gloria in s. s. Amen«. *Colophon:* »Explicit postilla super epistolam ad hebreos edita a fratre Nicholao de lira de ordine fratrum minorum sacrae theologiae venerabili doctore Deo gratias«.

F. 252 b—253 b *vac.*

F. 254—357. (*titulus partim abscisus, manus diversae*). »Gorra ad hebreos« (*marginē*: »lecturā super Gorram«). »Cui in diebus carnis suae X gratiam et gloriam dabit dominus«. *Colophon*: »Explicit postilla magistri gorra ad hebreos Deo gratias«.

Totus codex constat ex fasciculis tempore posteriore colligatis (»*sex-ternis*«). *Diligentem correctorem habuit* — praesertim quod attinet dialogum Matthaei de Cracovia f. 1—62 b.

5. D. Bibliothecae Universitatis Cracoviensis Jagell. 325 *Cod. mss. chartaceus* (30'6×21'5) cm. *Tegumentum externum ligneum involutum tergore, internum membrana impleta litteris s. XIV, ex quibus constat fragmentum quaestionum in Aristotelis Analitica posteriora, cum minusculis notis marginalibus. Philigr. chartarum caput bovinum* Piekosiński 966 (Archiva terrae Cracoviensis a. 1427 simile Briquet 14790, Braunschweig a. 1447—1490). *Codicem scripsit usque ad pag. 226 magister sanctus Johannes de Kanthy (de oppido Kenty palatinatus Cracoviensis natus a. 1397, magister artium a. 1417, obiit a. 1473).*

P. 1—2 *vac.* 3—4 *arrosae, residuae earum partes habent notas ex operibus s. Thomae Aquinatis et ex canonibus iuris ecclesiastici*; p. 5 *vac.*

P. 6—225 (*loco tituli manu s. XVII*). »Ex veteri testamento nonnulla excerpta, posita et explicata, sed (per?) quem, nescio«. *Sup. textum* p. 7. »Iste Esdras secundus (*recte tertius in edit. Vulgata*¹) et debet locari post Neemiam«. »Et fecit Josias pascha in Hierosolymis et ymolavit«. *Sub textu*: »Magistri Johannis de Kanthy«. *Sequuntur mutato ordine libri Esdrae primus, secundus (Nehemias), deinde post prologum s. Hieronymi, Tobias, Iudith, Ester, Job, Proverbia Salomonis (Parabola), Ecclesiastes, Liber Sapientiae, Ecclesiasticus. Finis*: »Et exaudias et propicius sis, si peccaverunt in te«. *Colophon*: »Explicit ecclesiasticus Jhesu filii Syrach. Eadem die resignavi mens(a?)e² Deo gratias. Anno Domini 1434«.

P. 226 *eadem manu nomina mensium latina, numeri eorum signis arabicis et nomina hebraica mensium*, »inchoat aprilis, sed martius est tibi finis«. *Sequ. explicationes, quomodo a Latinis signati fuerint numeri nec non aliqua vocabula hebraica pertinentia ad significationem symbolicam numerorum.*

P. 227—243 (*alia manu*). *Titulus*: »Hic sequuntur sermones ad clerum optimi« (*in psalmos*). »Legem veram et cultum. Lex enim data

¹ non receptus inter libros canonicos cf. ed. Oeniponti 1835.

² Fortasse mensae communi membrorum Collegii minoris, id est artium, cuius facultatis decanus fuit annis 1432/3 et 1438, vide Jo s. Muczkowski »Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate studiorum Jagellonica ab anno 1403 ad an. 1849, Cracoviae 1849, p. 25, 30.

in monte Syon solum data fuit populo iudaico X sapientiam praestans parvulis quantum ad alios libros propheticales.

P. 244—255 (*aliis manibus* p. 244—251 ac 251—255). *Titulus*: »Augustinus¹ a se ipso ad se ipsum«. »Quid interest inter Deum et dominum? Responsio: hoc interest, ut X ad se invicem referuntur et non ipsa substantia, qua unum sunt«. *Colophon*: »Et sic terminatur iste tractatus beati Augustini episcopi a se ipso ad se ipsum. Pro quo domino Deo sit laus (*etc.*)... quia incepit de Deo, etiam per Deum finivit«.

P. 256—9 (*alia manu*): »Utrum per studium sacrae scripturae acquiratur habitus alius a fide«. »Quod non, arguitur sic. Omnis« (*inter pag. 256 et 257 inserta ch. minor 17×15.5 cm. inserviens eidem materiae*) X finis praecepti caritas. Causa vero formalis consistit in forma et modo procedendi et in divisione libri. De qua infra dicetur in hoc congressu (?)«.

P. 260. *Allocutio quaedam coram professoribus facultatis theologiae*.

P. 261. (*Titulus rubr.*) »Capitulum ultimum² compendii theologiae veritatis sancti Thomae de Aquino«. »Coelorum gaudia«. *Finis*: »secundum merita sine fine Amen«.

P. 262—267. (*eadem manu, qua etiam p. p. 251—255*) *actus theologiae de cognoscendo Deo*.

P. 268—270 (*alia manu*). »Utrum creaturarum diversa universitas initium habeat ab unica causa omnium voluntaria«. »Quod questio sit, vera arguitur auctoritate et ratione. X Sic Deus nec regat nec principatur« p. p. 271—274 *vac.*

P. 275—284 I. Col. (*alia manu*). *Actus theologiae* »sequitur principium in 4-tum librum sententiarum«. (*Allocutio ad magistros ceterosque in Christo dilectos*)«.

P. 284 II Col.—285. *Nomina circiter 150 peccatorum*.

P. 286—302 (*Litteris scriptis diligentius et accuratius, quam alibi in hoc codice*) *sine titulo (Rationale operum divinorum)*. »Reverendo in Christo patri domino Henrico«. *Textus interruptus circa medium capituli VIII tractatus secundi post verba*: »per eos ad laudes«.

P. 303—309 (*litteris maioribus*). *Titulus super utramque columnam*: »Divisio bibliae«. *Parva theologalia de ordine librorum s. scripturae de sinodis generalibus et provincialibus, de aqua benedicta ad aspergen-*

² Apocryphus titulo alludens ad Soliloquia S. Augustini vel ad Marci Aurelii πρὸς ἑαυτὸν,

¹ Capitulum ultimum (XI-um) partis secundae »compendii theologiae S. Thomae Aquinatis »quod regnum obtineri est possibile« incipit aliter: »Oportet autem ulterius ostendere«. *Finis*: »Ostenditur hoc esse possibile ex evidenti exemplo«. Morte praeventus auctor hoc opus incompletum dimisit, Ed. Parm. T. XVI, p. 85.

dum, de confirmatis et unctis ad extremum, de veneratione non canonisatorum, de imaginibus; pag. 310 vac.

P. 311—388. (*Allia manu*). *Inter duos sine titulo sermones. »Actus Apostolorum moralisati«. Fabulosae descriptiones diversarum regionum terrae secundum Gervasium Anglicum Tilburenses mixtae cum commentationibus diversorum locorum s. scripturae et cum sententiis moralibus. »Africa generaliter est 3-a pars orbis«. X »in ignem deicies eos in miseris non subsistens«. P. 382 vac. Colophon: »Expliciunt actus Apostolorum moralisati«.*

P. 389—394 (*litteris maioribus*). »In scripto tertii¹ Sanctus Thomas) di(stinctione) 9. »Utrum² latria debeatur Deo ratione potentiae et videtur, quod sic X in cultum Dei modo praedicto«. Colophon: »H(a)ec Sanctus Thomas in tertio distinctione 9 et plura alia ibi ponit«.

P. 395—401 (*eadem manu, qua etiam sermo p. p. 383—388*). *Homilia in Evang. Johannis*.

P. 401 Col. II—405 (*manu poster.*). *Sermo »in consumandis exequiis Illustris Czimbarcae olim ducissae Haustriae quondam filiae Serenissimi Semoviti benedict(a)e memori(a)e ducis Mazoviae«.*

P. 406—413. *Florilegium diversarum sententiarum ex s. scriptura, patribus et aliis scriptoribus ecclesiasticis*.

P. 413 Col. II—478. *Diversi actus theologicales cum sermonibus funebribus et aliis, quorum auctor inter iam defunctos commemorat (p. 430) Albertum, archiepiscopum gneznsensem, Sbigneum episcopum cracoviensem, »huius almae universitatis cancellarium... specialissime... Wladislaum Regem Poloniae, Inclitamque Zophiam Reginam huius regni« et orationibus suorum auditorum recommendat. Disputat etiam de specialibus quaestionibus theologicis v. g. »Utrum contritio potest tollere totum reatum poenae« et »Utrum homo per gratiam a Deo sibi collatam de condigno possit mereri vitam eternam«. Prope finem: »refero gratiarum actiones domino³ Sbigneo, episcopo Cracoviensi ac Wladislao Regi Poloniae fundatori huius almae universitatis et... Zophiae Regin(a)e Poloni(a)e et promotrici huius universitatis... Magistro Andree Kokorzyński⁴ sacr(a)e theologi(a)e professori custodi ec-*

¹ videlicet libri Sententiarum Petri Lombardi, quas commentatus est.

² S. Thomae Aquinatis Opera. Ed. Parmensis 1857, T. VII, p. 110 in III-um Sententiarum Dist. IX, Qu. I Art. III »Utrum latria debeatur Deo ratione potentiae an sapientiae an bonitatis«. Ordo quaestionum mutatus.

³ Ex hoc passu liquet, allocutionem (p. 478) prius redactam esse quam exhortationem (p. 430) et si non ab alio auctore proveniat.

⁴ Rector Magnificus annis 1408, 1426, 1429 v. Album Studiosorum Universitatis Jagellonicae I. Edid: Pauli et Ulanowski Cracoviae 1887 p. p. 26, 61, 71.

clesiae Sandomiriensis ac universitatis Rectori, patrique meo carissimo, qui ex sua pietate ad hunc cursum legendum me praesentavit, et magistro Nicolao Kozłowski, egregio sacr(a)e theologi(a)e professori ac canonico Poznaniensi, qui suis benignis hortamentis hunc cursum suscipiendum mihi persuasit. Insuper omnibus doctoribus, magistris, baccalaureatis praesertim sacr(a)e theologi(a)e, deinde singulis dominis studentibus, . . . qui dignati sunt hunc actum visitare».

6. G. Bibliothecae Universitatis Giessensis *Codex chartac.* DCCLXXI (305×213) cm. *corio bruno compactus cum impressionibus figurantibus diversa ornamenta ex regno vegetubili (sicut flores myosotis, lili, glandes, conus et sim.). Philigr. caput bovis, cui valde similia publicavit Briquet 14292 et 14293 (Babenhausen 1426, Eberbach 1426), etiam figura feminae cum nimbo et cruce Briquet 7625 (S. Gallen 1423, Zürich 1422, Constantia 1425). Parte adversa tegumenti frontalis manu s. XV exeuntis: »Iste liber est Heynrici Gülen¹ de Treysa vicarii (villa presbyteri?) Maguntinae dyocesis. Sermones succe(ssive?dunt?) de sanctis«. (Inter lineas manu saltem duobus saeculis posteriore: »Liber Bibliothecae Academiae Gissensis XV saeculi«. Tractatus mag(istri) Johannis Gerson de pollucionibus, tractatus magistri mathei Wormacensis Episcopus, (sic manu posteriore), qui dicitur rationale divinatorum, sive quod Deus omnia bene fecit. Tractatus de arte moriendi«. *Manu saec. XVI:* »Liber Capituli ecclesiae Sancti Marci in Butzspach« (Butzbach- *conf.* »Archiv für Hessische Geschichte und Altertumskunde X Band, Darmstadt 1864). »Capias herbam bardane, lava munde et conde in mortario et superfunde aquam vite et unge locum doloris et cletten krut magni«.*

Fol. 1-o (*rubr.*) »Prologus super tabulam, quae ponitur in fine huius« (*m. saec. XV.*): »Scribe visum et explana super tabulam, ut percurrat, qui legerit Abacuc II-o. X infiniti sermones in sermonibus ostenduntur«.

F. F. 2—221 (*rubr.*) »Incipiunt sermones de Sanctis et primo de sancto Andrea«. *Initium:* »Venite post me Matthaeus in 4-o. Beatus Gregorius exponens verbum propositum dicit«. *Titulus* »de sanctis« *sumptus est sensu largo, cum collectio haec amplectatur etiam sermones* »de nativitate domini«, »de Angelis«, »in die exaltationis sanctae crucis« *et similes materias.*

F. 215 vo, *ante sermonem, qui f. 216 intitulatur:* »de sancta Elysa-beth sermo magistri Heynrici de Hassia Sacrae theologiae professoris« *reperitur nota:* »Gloria tibi domine. Et in hoc terminatur haec tertia pars sermonum succe(ssivorum?) videlicet de sanctis per anni circulum

¹ Czülen?

² Prophetia Habacuc II, 2.

conscripta per Heynricum Gülen de Treyssa circa lön (*Löhn*) protunc in divinis adiutorem in heydelberg Anno MCCCCXXXVIII die 2-a post festum Circumcisionis Domini* (*rubr.*): »hoc fere 8-va Anno 1438«. *Sequens sermo de Sancta Elyzabeth scriptus eadem manu. Finis:* »Nisi ipsa (*rubr. super columnam textus:* »Elyzabeth germaniae patrona interveniat ad inferna pertrahendi. Tu autem domine miserere nobis«.

F. F. 222—240. »*Tabula praecedentium*« — f. f. 240—247 *vac.*

F. F. 248—254 *Manu eadem (rubr.)* »Tractatus magistri Johannis Gerson cancellarii parisiensis de pollutionibus¹«. »Dubitatum est apud me frequenter et diu X quod in te est, non obnittens, hoc est omnis homo etc.« *Colophon:* »Explicit tractatus de pollutionibus«.

F. 254 Col. II *Manu eadem (rubr.)* »Tractatulus de arte moriendi«. »Cum de praesentis exilii miseria«. *Sententia interrupta repleta eadem pagina et col.* »Iustus, si morte praeoccupatus fuerit«, f. f. 254-vo—259-vo *vac.*

F. F. 260—286. *Sine titulo, ut prof. Brückneri opinio fert, eadem manu (editori videbatur alia, posterior, saltem minoribus litteris utens)* »R (*ingens litt. initialis occupans 5 versus*) everendo in Christo patri domino Heinricho Episcopo Warmiensi suus **Matthaeus**« (**Rationale operum divinorum**). X »responsiones vero paterna dignetur recipere pietate«. *Colophon:* »Et sic est finis istius tractatus« (*lin. rubr.*).

F. F. 286—293. *Manu eadem certo, qua usque ad f. 254 (rubr.)*. »Tractatulus de arte moriendi«. (*sicut in f. 254*): »Cum de praesentis exilii etc. X super omnia est necesse ut prius, antequam mors eum occupet, mori discat. Et sic est finis 1439«, f. f. 293—294 *vacant.*

F. 294. *Manu eadem verba excerpta de Evangeliiis S. S. Matthaei C. V. 1—12 et Lucae C. VI. 20—23 (Oratio montana).*

Parte interna tegumenti postici manu s. XVI-mi inscriptio: »Liber capituli S. Mar. (*lectio dubia:* »ci« an »iae«) In butzpach«.

7. **Gd.** Codex 1949 Bibliothecae Liberae Civitatis Gedanensis (22×14.5 cm.), *partim membranaceus (usque ad f. 52) vicissim cum chartis, ceterum chartaceus. Philigr. arcus cum sagitta (Piekosiński 435, Wratislavia 1386(7) et stella cum sex radiis supra virgam quatrifolio infixam (Piekosiński 754, Cracovia Bibl. Jag. Nr. 1848 an. 1389). Ineuntis saec. XV. Tegumentum ligneum corio fusco involutum, a parte inferiore tres ansulae terreae praefixae, quarum una in fronte, duò in parte postica. Inter easdem auricula ferrea, itidem praefixa, quae olim servierat ad immitendam catenam. In dorso tegumenti frontalis inscripta aliquot vocabula*

¹ »Tractatus de praeparatione ad missam et pollutione nocturna« (*vel.* »de dignitate celebrationis«) Joannis Gersonii Opera omnia, Antverpiae 1706, T. III, col. 323—334.

latina cum aequipollentibus germanicis. In dorso teg. postici notulae diversae (ludicrae combinationes numeri quadraginta cum annis, mensibus, hebdomadibus, diebus et horis), nomina latina et germanica ventorum, de suggestionibus »besengeystes«. In fronte tegumenti titulus: »De archa Noe«, corio excisso, inter oras ex ferro confectas in ossis (elephantini?) convexa caelatura inscriptus. E corio facta fascia ad constringendum codicem mediante claviculo in fronte. Conf. Catalogum impressum Güntheri.

F. 1. cum registro adeo nigrum factum, ut vix aliquae litterae legi possint.

F. 2—39-vo »Hugo (de Sancto Victore). De archa Noe pro archa sapientiae cum archa matris ecclesiae et archa matris gratiae«. »Cum sederem aliquando in conventu fratrum¹ X quod dicerem, si vestrum fastidium non timerem«².

F. F. 40—59. »Proverbia Hugonis«³. »Ante prandium esurire. X Suppleat, rogo, bona voluntas et devotus affectus, quod rei ipsius non satis implet effectus«. *Colophon margine*: »et hic finis libri«.

F. F. 59—61. »Augustinus de lapsu mundi et incertitudine vitae«. »Qui bene vult sagittare, conveniens est X infidelis nihil horum, sed quia esurivi et non dedistis mihi manducare«. *Sub textu nota*: »finem illius quaere in secundo tractatu Augustini de oratione et elemosina«.

F. F. 61—62. »Ex sententiis Prosperi scribe. Innocentia vera est, quae nec sibi nocet nec alteri«. *Sub textu*: »Iste prosper equitaneus fuit vir eruditissimus omnique artium dogmate peritus, qui primus canonicam sacrae religionis omnibus ecclesiis addidit normam. Unde merito equitanicus dicitur gente et prosper vocabulo, quia ceteris aequitatis viam parare studuit, quam in vocabulo prosperitatis sortitus fuit. Ob hanc causam merito et nomine fulget eo, quod aequitatis et prosperitatis omnium ecclesiarum videtur habere X lenior erit ignis verecundiae, quam Jehenne etc.« *Sequitur breve excerptum*: »Augustini de vera religione: Ille mentitur, qui vult videri, quod non est X exhiberi volunt eversionibus et erroribus aliorum«.

F. F. 63—63-vo (*super textum alia manu*: »hinc scribe«). »Epi-

¹ M. P. L. CLXXVI, 617—618.

² M. P. L. CLXXVI, 704 aliter: »exemplari affectum suum provocet. Sit Deus benedictus per cuncta saecula«.

³ de Folieto?

⁴ M. P. L. XL. (Opera S. Aur. Augustini tomus sextus 1225—1228) continet solum unum tractatum suppositum intitulatum »De oratione et elemosina«. Fortasse intenditur immediate sequens »Sermo de generalitate elemosinarum«. Index operum S. Augustino recte vel false attributorum nullam tractatus »de lapsu mundi et incertitudine vitae« facit mentionem.

stola Cesarii¹ episcopi de affectu orationis. Orantes fratres karissimi, quantum possumus» (*super textum f. f. 63-vo*: »de quibus deo habemus reddere rationem scribe«) X parante domino Jesu Christo, qui *etc.*« *Sequitur brevis nota* »super isto verbo Matthaei: redde quod debes«.

F. F. 64—68-vo. »Incipit libellus Hugonis de modo orandi«². »Domino et patri Ch. H. Minusculum hoc dilectionis meae X et gratissimum Deo sacrificium in ara cordis adoletur«.

F. F. 68—70-vo. »Hugo de meditatione animae«³ (*rubr. super textum tractatus antecedentis*). »Meditatio est frequens cogitatio X Observantibus aeternae gloriae ab ipsa veritate Christo Jesu praemia pollicentur. Amen«.

F. F. 70—71-vo. »Epistola Cesarii de effectu orationis (*sicut f. 63*) X Et nobis facietis gaudium et vobis praeparabitur regnum coelorum parante *etc.*« (*sicut f. 63-vo*).

F. F. 71—73-vo. »Ysidorus de norma vivendi«⁴. »Age fili ut oportet, ut decet X Imple opere, quod didicisti perceptione. Tu autem Domine miserere nobis. Deo gratias«.

F. F. 73—75-vo. »De hiis, qui ad delictum post lacrimas revertuntur Ysidorus«⁵. Irrisor est non poenitens, qui adhuc agit, quod poenitet« (*super litt. initiales litteris minusculis*: »Canon de poenitentia di. 3«. *Textus interruptus post verba*: »est ventris libido. Sicut loco, sic vitio«.

F. F. 76—107-vo. »Rationale operum divinorum«⁶. (*Titulus alio incausto*). »Reverendo in Christo patri X paterna dignetur recipere pietate«.

F. F. 108—110-vo. (*Dialogus Christi cum homine*). *Inscriptio recens graphica*: »Joh. de Jensenstein«. *Rubr.* »homo«. »Usque quo clamabo Domine et non exaudies X meo ori digitum superpono«. (*In catalogo Güntherii* »suppono«).

F. F. 111—112 vo. »De quatuor saccis Romanam curiam depor-

¹ Inter epistolas et opusc. S. Cesarii ep. Arelatensis M. P. L. LXVII non reperitur, nec inter ascriptos eidem sermones S. Aur. Augustini suppositicios M. P. L. XXXIX.

² M. P. L. CLXXVI 977—988.

³ »De meditando seu meditandi artificio. Opusculum aureum« M. P. L. CLXXVI 993—998. *Finis*: »sustineat prius, donec posterius tempore suo apprehendat«. *In cod. Ged., quaedam videntur addita*.

⁴ Ex opere Synonymorum S. Isidori (Editor Faustinus Arevalus M. P. L. LXXXI 590 scribit: »dubitari potest adhuc, an ab ipso Isidoro«). »Norma vivendi M. P. L. I.LXXXIII 1247—1252. In codice Gedanensi omissa verba subversus finem: »Vide deinceps, ne bonum, quod accepisti despicias«, quorum loco sunt verba: »Tu autem... Deo gratias«.

⁵ Caput XVI XLII Sententiarum Lib. II M. P. L. LXXXIII 619—648: »Proxima est ventri libido, sicut loco ita vitio«.

tandum (*sic*)». »Quidam clericus de stirpe Burgensium procreatus«. *Invectiva in vitia curiae Romanae*: 1-us saccus c. pecunia 2. c. fabulis 3. c. patientia 4. c. audacia). *Finis*: »dum ratio deposcit, agnoscat«.

F. F. 112—113-vo. »Quaedam exhortatio anni Jubilei et eius virtutis«. (*Sermo, super textum* »videlicet Anno Domini 13(50?)«). »Deus humani generis conditor X vitiorum germen evellere finaliter studeamus et sic finis«. F. 113 *vac*.

F. F. 114—131-vo. »Incipit liber Meditationum¹ sive orationum domini Cardinalis doctoris Bonaventurae, qui ymago vitae aeternae nominatur (*rubr.*)«. »Flecto genua mea ad patrem X donec intrem in gaudium Dei mei, qui est trinus et unus Deus benedictus i. s. s. Amen«.

F. F. 131—136. »Incipit prosoligion² Anshelmi (*rubr.*)«. »Eija nunc homuncio fuge paululum occupationes tuas X Ubera mea, donec intrem in gaudium domini mei, qui est vivus et unus Deus benedictus in saecula Amen«.

F. 136-vo. »Prologus in libellum Hugonis de arra³ animae«. »dilecto fratri Gunthero ceterisque servis Christi Hamersleue⁴ degentibus. X In libro vitae conscribi exopto⁵«.

F. F. 137—140. »Incipit soliloquium magistri Hugonis de arra animae de⁶ vera natura(?) confabulatione(?) loquitur homo«. »loquor⁷ secreto animae meae X hoc desidero, hoc totis praecordiis concupisco Amen⁸«. F. 141—141-vo *vac*.

F. F. 142—148-vo. Praefatio soliloquiorum⁹ Ysidori Episcopi«. »venit nuper ad manus meas quaedam scedula¹⁰ Cyconis, quam synonymam¹¹ dicunt X tu mihi super vitam meam places«. *Colophon*: (*minusculis sub textu*) »explicit liber soliloquiorum Ysidori Episcopi«. F. F. 149—151-vo *vac*.

¹ Recte »Breviloquium« Opera omnia S. Bonaventurae, Ed. Quaracchi 1891, T. V, p. 201.

² »Prosligion« *omisso proemio* M. P. L. CLVIII 225—242.

³ »Soliloquium de arrha animae« Hugonis de S. Victore M. P. L. CLXXVI 951—970.

⁴ »Hameris levae«.

⁵ *om.* »valete«.

⁶ (de... homo) *loco verborum* »Interlocutores sunt homo et animae«.

⁷ »loquar«.

⁸ »amen« *add.* Cod. Ged.

⁹ Synonima de lamentatione animae peccatricis M. P. L. LXXXIII 827—868 »Prologus alter«. *In edit.* »Cyconis« *deest* »Ciceronis« legebatur in Guadalupo et Hispalensi codicibus.

¹⁰ »schedula«.

¹¹ »synonima«.

F. F. 152—155-vo. »Incipit Anshelmi de mensuratione crucis«. »Quoniam iubente filio tuo¹ X perseverando ad laudem et gloriam tuam. Qui cum patre et filio et spiritu sancto etc. Amen«.

F. F. 156—157-vo. »Anshelmi² de redempcione humana«. »Anima christiana, anima de gravi resuscitata morte X possideat totum, quia tu es cum patre et spiritu sancto deus solus in saecula saeculorum Amen«.

F. F. 157—159-vo. »De conversatione coelesti«. »Conversatio coelestis in his XII constitit X ut alios etiam possit consolari«³.

F. F. 159—159 vo. »Consilia⁴ Anshelmi circa omnem hominem moriturum«. »Anshelmus dat consilia X et dormiam in pace«. *Ibidem*: »oratio cottidiana⁵ beati Anshelmi. Omnipotens et misericors pater X in periculis fidelium suorum adest haec Ambrosius«.

F. F. 160—161. *Fragmentum tractatus*: »Quae sint acriores tentationes, quae infestant religiosos et Christi fideles et quomodo sit illis resistendum«. »Sciendum est, quod acerbissimae tentationes«. *Interruptum post verba*: »numerositas poenae ad lapsum desperationis«.

F. F. 161-vo—163. *Sermo in festum nativitatis Christi sine titulo et appellatione auctoris*. »Invenietis infantem pannis involutum X merebimur aeternaliter contemplari, quod nobis etc.«

F. F. 163—164-vo. *Excerpta de vitis sanctorum*.

F. F. 165—175. Johannis Ruysbroec⁶(?). »Tractatus de perfectione filiorum Dei«. »Quicumque vult vivere in perfectissimo statu X manibus eburneis contrectavit scilicet dominum nostrum Jesum Christum, qui est benedictus in saecula saeculorum Amen«. *Ibidem* (f. 175) *variae notae et divisiones e. gr.* »Contemplativae partes superior, inferior... activae partes superior inferior... contemplationis fenestrae... castrum spirituale. (*Declaratio, quid significant symbolice eius partes singulae et similia*).

F. 177-vo. »Hunc librum debet habere dominus Nicolaus ad S. Petrum«. *In catalogo typis impresso Nicolaus Schwarzwald primus possessor huius codicis appellatur*.

8. **Ma.** Monacensis (in Bavaria) Bibliothecae Publicae, olim Regiae, Codex latinus 18937 (21X14.7 cm.) *chartaceus, pauca folia membranacea*

¹ Sicut in editione Spuriorum S. Anselmi M. P. L. CLIX, 302.

² Meditatio XI M. P. L. CLVIII, 762.

³ *Verbotenius concordat cum fine alin. 4 fol. 190 (196) cod. B. (2180 Bibl. Jag.)*.

⁴ *Conf. Sancti Anselmi Admonitio Morientis* M. P. L. CLVIII 685.

⁵ »Oratio IX« (*conf.*) Ed. cit. 876.

⁶ Inter latinus titulos operum Ruysbroeck'ii (quae omnia lingua flaminga conscripta erant) hic non reperitur. *Conf. Dr. Gab. Dolesich. Die Mystik Jan van Ruysbroecks des Wunderbaren 1926 (Breslauer Studien zur historischen Theologie Bd. IV) p. 7 et sequ.*

Philigr. sagitta, cui similis reperitur in collectione Briquetii sub nro 6263 Cremonensis (Sichardi + 1215 Cronicon Domini Este Modena?). Tegumentum ligneum, membrana compactum, novem munimentis decursu temporis avulsis, relicta parte fibulae, ex orichalco ductae, cum litteris prominentibus: »sau« et »iau«. In fronte tegumenti agglutinata est schedula cum impressis numeris »08« et littera »X«, ornata partim plantis pennula delineatis, partim figuris geometricis. Dorso tegumenti affixa est schedula cum inscriptione saec. XV-ti: »Tractatus de lancea et clavis Christi. Item collationes in reformationibus monasteriorum S.(?) Petri Salispurgensis et S. Crucis Werdea (sic) et alii tractatus«. Paulo inferius scriptum: »H. 937« et agglutinata schedula: »Teg. 937«. Denum signa Bibliothecae Monacensis.

Fol. 1 a. »Iste liber attinet venerabili monasterio Tegernsee Sancti Quirini, Regis et martiris. In quo continentur haec infra: Omelia sermo vel tractatus unus de Lancea et clavis domini Henrici de Hassia **opusculum egregium compilatum per modum dyalogi inter patrem et fillum de Rationali operum divinatorum** (Alia manu et incausto margine: »Matthaeus de Cracovia fecit«) continens septem tractatus partiales 7-o fo...r(?). Epistolae plures de diversis 49. Solemnis collatio in professione quorundam fratrum 66. Metra compilata per quendam Cartusiensem de concilio basiliensi 70. Exhortatio seu collatio Johannis de Spira in reformatione monasterii sanctae Crucis Werdee 73. Collatio magistri Petri de Rosenhayn in reformatione monasterii Salczpurge 75. Modus visitandi monasteria 77. Questio de ieiunio regulari monachorum ordinis sancti Benedicti, an expediat dispensari 79. Responsio magistri Conradi de Halstat doctoris iuris canonici Wienensis Universitatis de hoc, an novitius stans ultra annum probationis in habitu novitiorum censeatur tacite professus 79. De formando sententiam excommunicationis 80. Exhortatio in visitatione monasteriorum. Exhortatio in electione novi praelati 83. Opusculum per modum figurae de eo, quod ecclesia permixta cum electis et reprobis 87. Item arbor sacramentorum et virtutum correspondentium 89. Tractatus de modo studendi. Tractatus dulcissimus de beneficiis Dei interioribus et exterioribus per modum meditationis 95. Regulae sacerdotum. Quidam tractatus sic intitulatus 103. Sermo de Sancto Andrea collectus ex dictis Symonis de Cassia 108. Sermo de Sancto Iohanne Evangelista 113. Sermones de Domino prolixi etiam solemnes de conceptione divinissimae Virginis Mariae, quorum initia »liber generationis« 119. Sermo de nativitate Domini prolixus 131 (*additu manu posteriore*) sermo bonus i coena domini. Sermones duo in exaltatione S. Crucis 140. Commenta duo super epistolam religiosorum in vectivam cuiusdam curati cuius exordium: »honorande frater«. (*Manu*

posteriore addita). De participatione indulgentiarum declaratio sani intellectus 185«.

Folio 1-b. »Excerpta ex apiario Thomae brabantini de periculosa beneficiorum pluralitate 184. Aliud commentum super epistolam invectivam religiosorum 186. Epistola magistri Johannis Schlipmacher ad quendam curatum cum declaratione epistolae suae invectivae 188. Omeliae aliquae Augustini, Ambrosii, Leonis papae et Origenis 202. Exhortatio pulchra Herbispolis facta ad quosdam viros praeclaros ibidem capitulariter congregatos 199. Sermones tres Johannis episcopi 215-vo. Omelia Johannis episcopi super illo: ascendens Ihesus in naviculam transfretavit 224. (*Manu posteriore*). Auctoritates secundum (*bis*) alphabetum sacrae scripturae et sanctorum doctorum. Oratio prolixa et solemnis ad dominum cuiusdam peccatoris (*super textum manu s. XVII—XVIII*): id est Othloni Monachi s. Emmerani. Septem sapientium sententiae septenis versibus explicatae 260-vo (*sub textu*): Monochordi mensura breviter edita. Epistola beati Bernardi abbatis ad Piligrinum archiepiscopum Coloniae 261 (*manu s. XIX add.*: *Pez Thesaurus anecdotorum* IV 69) et est quasi unus tractatus egregius de musica. Finis 1482-o (*annus rubr. scriptus, post unum folium vacuum denuo numerantur folia*).

F. F. 1-vo—7-vo. »Omelia Hainrici de Hassia (*c. signo interrog.?* et »vis« *rub.*). »Sermo de lancea et clavis (*sic correctum* »clavorum«) domini«. »Expositioni lectionis positae secundum Augustinum X Sapientiam, honorem et gloriam in saecula saeculorum Amen. Deo gratias eiusque matris laus et gloria per infinita saeculorum saecula«.

F. F. 7-vo—48 »Incipit prologus in sequens opusculum, quod compilatum est more dialogi **de rationali divinorum operum Mathei de Cracovia doctoris egregii** (*Rubr. circumscr. et subscr. usque ad »operum«*). »Reverendo in Christo patri Domino Hiinrico X dignetur recitare pietate«. *Colophon (manu aliquantum posteriore)*: »Explicit dialogus. de rationali divinorum operum et continet 7-tem tractatus, e quibus quintus tractatus de praedestinatione et reprobatione rationalium creaturarum. Iste dialogus oblatus est monasterio Sancti Quini Tegernseensis per dominum decanum atque plebanum in Urspergen¹ (?) dominum (dictum?) Johannem Gimpel (Einpel?) confratrem nostrum anno domini 1473 mense Julii«. (*Pars colophonis inclusive a verbo »oblatus« scripta super schedulam chartac. agglutinatam, portantem vestigia vetustioris tractatus theologici, qui discerni non potest.*

FF. 49—66. *Epistolae anonymae clericorum regularium et ad regulares.*

¹ Hodiernis temporibus »Ursprung« vicus Boiuariorum paulum distans a Tegernsee versus occidentem.

F. F. 66-vo—70. »Solemnis collatio in professione quorundam fratrum«.

F. F. 70—72. »Metra compilata per quendam Cartusiensem de concilio basiliensi. Concilium gratum, bene ceptum continuatum«. (*versus 27, fol. 72-vo et 73 vacant*).

F. F. 73-vo—75-vo. »Exhortatio seu collatio Johannis de Spira in reformatione monasterii s. Crucis Werdee«.

F. F. 75-vo—76-vo. »Collatio magistri Petri de Rosenhayn in reformatione monasterii Petri Salczpurge«.

F. F. 77—78-vo. »Modus visitandi monasteria«.

F. F. 79—79 vo. »Quaestio de ieiunio (*etc. prout f. 1a*)«.

F. F. 79—80-vo. »Responsio magistri Conradi de Halstat (*etc. prout. f. 1a*)«.

F. F. 80-vo—82. »De ferenda sententia excommunicationis... de participatione indulgentiarum... quomodo deponendus sit praelatus..., multiplex est visitatio. *Fol. 82-vo vacat*.

F. F. 83—86. »Exhortatio in visitatione monasteriorum. Exhortatio in electione novi praelati«.

F. F. 87—90. »Opusculum per modum figurae« (*etc. prout f. 1a*) *circuli lineis rubris confecti, nunnuli continentes totas sententias inscriptas, seriatim dispositi (pentadibus), f. 87-vo tres series verticales, media habet sex circulos maiores, quibus adstant ex utrisque lateribus 10 circuli minores*),

F. F. 91—93. »Tractatus de modo studendi sive directorium«. »Cum circa modum studendi plures errant X dat gloriam Deo V. W. 1473«, fl. 93-vo et 94 *vac.*, fol. 94-vo »Patri suo metuendo priori in Tegernsee«.

F. F. 95 (recentior paginatio 94) — 102-vo (101-vo). »Tractatus devotissimus (*etc. prout folio 1a*) »Lauda anima mea Dominum X seculorum benedictus Amen«.

F. F. 103. (102) — 108 (107) »Regula de vita sacerdotum secularium«. *Supra titulum*: Aut Henricus de Hassia, sed non, aut quidam magister Jacobus Bohemus de Garrlandia«. *Initium*¹: »Multi sunt sacerdotes regulas religiosorum deridentes X coronari corona inmarcescibili in eternum«. *Rubro multa deleta et adnotatio*: »Praesens tractatulus in exemplari fuit magistro Henrico de Hassia attitutus, sed eius an sit, non est mihi certitudo. In aliis reperitur editus a magistro Jacobo bohemo de Kalandria doctore egregio. Verum haec sunt in magna sui parte consilii et non praecepti. finis 1486«.

F. F. 108-vo (107-vo) — 112-vo (111-vo) »Sermo de Sancto Andrea (*etc. prout folio 1a*) »Sub textu manu s. XVI-mi: »iste sermo

¹ Apud F. W. E. Roth »Zur Bibliographie des Henricus Hembuche de Hassia« etc. p. 15. b. 40.

collectus ex Symone de Cassia et textu Wilhelmi Parisiensis de pac(ification?)e animi, de malo proprii amoris et alumna (?) castitate et paupertate religiosorum spirituali.

F. F. 113 (112) — 116 (115). Sermo de Sancto Johanne Evangelista, fol. 116 vo — 118-vo vac.

F. F. 119 (117) — 131 (128) in recentiore paginatione omissa folia vacua) »Sermones de Domino (etc. prout folio 1 a)«. Colophon: »Anno 1473«. Addita manu posteriore: »sermo bonus in coena Domini«.

F. F. 131 (128) — 135 (132) »Sermo de nativitate Domini prolixus«.

F. F. 135 (132) — 147 (144) »Sermones duo in exaltatione sanctae crucis«, ff. 147-vo — 148-vo vac.

F. F. 149 (145) — 193 (189). Collectio epistolarum, quarum ordinem chronologicum perturbatum esse animadverterunt compositores Catalogi codicum latinorum Bibliothecae Regiae Monacensis (Carolus Halm et alii T. IV. P. III. resp. T. II. P. III. p. 223). Ordo emendatus: ff. 184 (180 — 187-vo (183-vo) Excerptum de Apiario vide f. 1 b): »volo, ut quicumque hoc legerit, sciat me anno ab incarnatione Domini 1238 fuisse Parisiis, ubi venerabilis Wilhelmus Parisiensis episcopus X et extra cimiterium sepultus«. Colophon: »de ambitione dignitatum et beneficiorum pluralitate, periculis et malis comitantibus lege capitulum 68 de vita Christi etc.«. Sub textu annus »1474«. Sequ. regestum epistolarum.

F. F. 175 (171) — 175-vo (171-vo) »Epistola religiosorum invectiva etc.« »Honorande frater noveritis me X alios non religiosos« (auctor epistolae Georgius Oder).

F. F. 182 (178) — 183-vo (179-vo) (sine titulo auctore Johanne Schlippacher). »Praeter exiguas notulas, (quae?) hic agitantur, positas notandum X me reliqua recommittens«. Colophon rubr.: »Excerptum de Apiario super periculosa beneficiorum pluralitate«.

F. F. 188 (184) — 193 (189) (super textum) »Haec infra patris Johannis Schlippacher scripta breviter super quadam epistola cuiusdam curati sibi missa«. »venerabili viro«.

F. F. 149 (145) — 174-vo (170 vo) (Commenta duo v. f. 1 a) Super textum: »Hoc scriptum est editum a quodam religioso zelo Dei moto contra epistolam religiosorum (contra Georgium Oder) invectivam, quae infra habetur, cuius est exordium: »honorande frater«. »Recta in Christo sapere viciniore X ut emendent aut si indigna sunt, ex toto etiam corrumpant«.

F. F. 176 (172) — 181 (177) Alia epistola, cuius initium: »honorande confrater«.

F. F. 194 — 198-vo vac. ff. 199 (190) — 202 (193) Sermo capitularis Herbipoli factus »Exhortatio pulcra (etc. prout f. 1 b).

F. F. 203 (194) — 226 (217) »Omeliae et sermones Sancti Jo-

hannis episcopi« (*etiam Augustini, Ambrosii, Leonis papae et Origenis conf. folio 1b*).

Folia 226—229 *vac.*

Folia membranacea sec. XI-mi: f 230—256 Othlonis¹ liber Proverbiorum, initium deest.

F. F. 256-vo—259 »Oratio cuiusdam peccatoris« *eadem quae etiam Cod. lat. Monac. 14490, f. 51 et 158, a compositoribus Catalogi censetur quidem ab Othlone scripta esse.*

F. 260 *vac.* F. 260-vo »Septem sapientium sententiae«. »Quaenam summa boni est?«.

F. F. 261—294-vo Bernonis Augiensis Prologus in Tonarium et Tonarius ff. 295. *Nomina et signa tonorum scalae. ff. 295-vo—297-vo de monochordo germanice* (edid. Schmeller in *Haupts Zeitschrift* 8. 108). *Sequ. notae de fistulis (vide Catalogum: »signa tonorum latine«).*

9. Mb. Monacensis (in Bavaria) Bibliothecae Publicae, olim Regiae, codex latinus 499 (21×15.5 cm) *chartaceus Philigr. flos, cui similem reprodixit Briquet Nr. 6636 (Montpellier 1345, Pistoja 1346). Tegumentum ligneum, corio compactum, in quo impressa sunt ornamenta varia, ex. gr. vasa cum foliis proslidentibus ex eis, et fructibus coneiformibus, echini architectonici, in medio frontali circulus cum litteris »T. J. K.« Ambae partes tegimenti iunctae fibulis aeneis cum ornamentis rosaceis. In fronte tegimenti antici. inscriptio manu exeuntis s. XVI v. ineuntis s. XVII. »Concordantiae dissonantium scripturarum. Rationale divinorum operum«. Verso tegumento ant., praeter signaturas biblioth. »Mss. lat. 499« et »H (It?) 6-mo 19«. *schedula agglutinata portans inscriptionem typis impress. »Ex Electorali Bibliotheca serenissimorum utriusque Bavariae ducum« cum tiara et insignibus gentiliis stirpis Wittelsbach. Codex scriptus una manu Leonardi Wernheri presbyteri in Aufhausen, finitus anno 1481. Unum folium non numeratum vac.**

F. F. 1—118-vo (*sine titulo*) »Reverendo in Christo visceribus praecariissimo patri P. (f?) sacrae theologiae doctori, frater G. humilis servus eius gratis accepta gratis dare. Cum in scripturis divinis absque ulla ambiguitate sit summa concordia veritatis«. *Folio 1° sub textu manu exeuntis s. XVI. v. ineuntis s. XVII. »Joh. Alberti Widmestadii«. Finis: »gaudiorum bonorum, quae nobis a fidei domino pro fide et laboribus promissa sunt. Ad quae nos perducere dignetur, qui vivit Deus in s. saeculorum Amen«.*

F. F. 119—152 (*Rubr.*) »Incipit tractatus, qui intitulatur Ratio-

¹ M. P. L. CXLVI Othlonis Monachi s. Emmerammi Liber Proverbiorum 299—330. *Conf. cum 11° tractatu Matthaei de Cracovia »Rationabile operum divinorum« epistolam eiusdem Othlonis ad amicum suum »cur Deus mala permittat« ibidem 137—140.*

nale divinorum operum Magistri mathei de Krackouia«. »Reverendo in Christo patri X digneetur recipere pietate etc«. *Colophon*: »Explicit Rationale divinorum operum per Leonardum Wernheri presbiterum Anno domini 1481 In Aufhausen¹«.

F. F. 152-vo—153 vo (*Rubr.*) »Registrum super concordantiam scripturarum discordantium«. »Advenae sunt sancti 143 Yronia quid sit et unde dicatur 142«.

Duo folia vac.

10 **N** Norimbergensis Bibliothecae municipalis codex *membranaeus* (32.2×23.5 cm.) *corio fusco lignum involvente compactus*, Cent I. 53. *signatus* — *folia 276 continens*. In fronte tegumenti impressa stemmata civitatis Norimbergensis: aquila cum uno capite et avis (*Corvus Mouedulat*) cum capite verso sinistrorsum super florem lilii. In dorso tegumenti signa nigra »3. C. 57«. Versa parte tegumenti ant, inscriptio saec. XIX-mi »276 beschriebenes und 1 unbeschriebenes Blatt enthaltend (zwischen 133 u. 134 war ein Blatt übersprungen)« (*graphio cerussato* »277«). *Membrana tegumento agglutinata habet vestigia transeuntia manuscriptorum vetustorum, ex quibus perpauca verba legi possunt, ex. gr.* »a quantis peccatis nos liberavit« *Codex eleganter scriptus manu saec. XV mi.*

Fol. 1a vacat. Folio 1b (verso) et 2a registrum tractatum contentorum in codice, specificans etiam singulos sermones seu homilias, quae omnia separatim enumerari supervacuum censuimus. Ceterum consonant partes huius registri propemodum cum titulis rubris singulorum opusculorum.

Fol. 3. (sub schedula rotunda agglutinata, portante signa impressa »B. J. B.« et »N. O, B.«, necnon 4 stemmata non eadem ac impressa in fronte tegumenti (loco avis cum lilio anguilla seu coluber super flumen). (Rubr.) »Hoc volumen et aliud videlicet postille super epistolas quadragésimales comparata sunt de pecuniis Heinrici Heckel pro anniversario perpetuo (sic) in conventu Nueremburgensi ordinis praedicatorum celebrando«. Paene immediate sequi. rubr. »Omelia² sancti Augustini episcopi de versu psalmi: quis est homo, qui vult vitam et diligit videre dies bonos«. »Vocans humanum genus X (folio 4) »dies bonos sine contenebratione pacem sine dissensione (diffensione?)«.

F. F. 4—5. (Rubr.) »de versu psalmi: sedens adversus fratrem tuum detrahebas«, Initium: »Frequenter fratres karissimi cum psalmista«. Finis: »ad eternum gaudium feliciter veniemus« (Sermo suppositivus LIII inter op. S. Augustini ed. Migne Patr. Lat. XXXIX. 1845—1848).

F. F. 5—64-vo 47. Sermones (Omeliae), appellati etiam »tractatus«

¹ Plures vici eodem nomine appellati in Bavaria: prope Ratisbonam et prope Landaviam ad flumen Isaram et alii.

² Sermo XVI-us ap. Migne Patr. Lat. XXXVIII. 121—124.

s. »libri« (sancti Augustini, Eraclii) et aliorum, procul dubio etiam suppositi.

F. F. 64-vo—65-vo. *Quaedam excerpta de rebus gestis a Gregorio Magno papa sine titulo.* »Denique in speculo sanctae universalis ecclesiae X operarios autem paucos«. (*Non facit eorum mentionem registrum fol. 2°*).

F. F. 66—71-vo. *Tabula (index alphab.) ad Florilegium ex libris S. Augustini »de civitate Dei«.*

F. F. 72—99. (*Rubr.*) »Flores b. Augustini de civitate Dei, qui collegantur per veritates«. »Prima veritas: illa disciplina, quae a teneris annis est inbibita est magis impressa« (*super col. textus rubr.*) »excerptum de civitate Dei libro (1—22)«. X laudabimus Amen quod nobis concedat qui sine vivit et regnat«. *Colophon (rubr.)*: »Expliciunt flores collecti de toto libro Augustini de civitate dei extracti a magistro Francisco de Maronis¹ de ordine fratrum minorum«.

F. F. 100—102-vo. *Super columnas textus litt. minusculis s. XV—XVI-mi*: »Sancti I(eonis?) papae²«. *Paulo maioribus litt. s. XVI-mi* »methaphora de caritate Dei« »Vulnerasti (*super lin. manu poster.* »*Cant. 4^a*)³ cor meum soror mea sponsa in uno oculorum X Gloriam speculantes, qui sibi pariter communis est cum patre et spiritu sancto in saec. saeculorum Amen«. *Colophon (rubr.)* »Explicit soliloquium animae cum virtutibus«.

F. F. 102—110 (*Rubr.*). »Incipit tractatus de eterna beatitudine«. »Beati qui habitant in domo tua Domine X manifestetur habundantia glorie tue per infinita secula seculorum Amen«. *Colophon rubr.* »Explicit libellus de eterna beatitudine«.

F. F. 110-vo—111. *Registrum alphabeticum nominum philosophorum, poetarum et eruditorum antiquorum.*

F. F. 111-vo—113-vo (*rubr.*) »Incipit tabula secundum ordinem alphabeti in vitas philosophorum« »Accidia quantum malum sit 34 b«. X ydolatriam auget Virgilius 103 c«.

F. F. 114—129. *In col. I. post erasa remansit solum colophon*: »Explicit libellus de eterna beatitudine« *col. II. rubr.* »Incipit libellus Burleighi de vita et moribus philosophorum et poetarum« »De vita et moribus philosophorum⁴ veterum tractaturus multa, quae ab antiquis. X

¹ »Mayronis« scotista.

² In editione operum S. Leonis Magni Rom. Pontif. Migne P. L. LIV—LVI non reperitur. *Conf.* Gilleberti abb. de Hoilandia (Hollandia? Hoium [Huy] oppidum Belgorum inter Leodium et Namurcum) continuationem in Cantica S. XXX. M. P. L. CLXXXIV, 155.

³ Canticum canticorum IV, 9.

⁴ Sic in editione Argentinensi 1516 et Hermanni Knust (177-ste Publication des

De patria¹ omeri queritur et de enee natura, que erant dediscenda si scires«.

F. F. 130-vo—136 (*rubr.*). Incipit tractatus reverendi doctoris ac illustrissimi magistri Heinrici de Hassia², de discretione spirituum«. X »Sicut in philosophia motus et operationes referri consueverunt« (*marg. rubr.*) »diffinitio spiritus: (1) prima naturae inclinatio, (2) acquisita consuetudo, (3) fomes peccati, (4) praeceptus agitatio, (5) vehemens passio«. Folia duo signata 133 (a) et 133 (b) X »Mirabilis pertinacia, sed non minor insania ab impetu carnis sui et derisio erroris non nisi impossibilitas freno posse retineri. Deo gratias«. Folio 136 (*tractatus sine titulo, in registro folio 2° non commemoratus, cum vestigiis erasionis, etiam elegantissima littera initialis, — cui adiuncta est nota marginalis: »v. 1—a«. X »Domus hec in qua habitamus ex omni parte sua (bis) ruinam nobis minatur«. *Textus cum ultimo versu eiusdem folii interruptus: »Anima enim (d?...s?) domini habens in se templum est et divina misteria (marg. causat)».**

F. F. 137—158 (*Rubr.*) »Incipit tractatus de contractibus mundi magistri Heinrici de Oyta«. »Diligite iustitiam qui iudicatis terram (*libri*) sapientiae primo capitulo«. *Pluribus foliis marginales notae, observationes et correctiones*. *Finis: »si ignorante domino datum sit et ratum habuerit, pignus valebit et sic est finis*. *Colophon (rubr.): »Explicit tractatus de contractibus editus a magistro Henrico de Oyta doctore sacrae theologie. Compylatus circa annum Domini millesimum tricentesimum nonagesimum in studio wyennensi*«.

F. F. 156-vo—158 (*Rubr.*): »Optima eruditio sacerdotis, ne legere pigriteris«. X »Ante omnia autem scire volo tuam karitatem, quod si linguis loquerer angelorum X cum devotione accede et amore. Ipsi sit honor, qui est benedictus in secula«. *Colophon (rubr.) »Explicit parvum bonum collectum de variis doctoribus³ de praeparatione ad sacramentum*. *In Reg. f. 2°. »Item tractatus de eruditione sacerdotum ad praeparationem missae*«).

F. F. 158—162-vo (*rubr.*) »Incipit liber de duodecim abusionibus

litterarischen Vereins in Stuttgart Tübingen 1886) Gualteri Burlaei Liber de vita et moribus philosophorum.

¹ Sic in editione Argentinensi 1516 (Knoblauch), quae multo differt ab editione Knustii, et post finem capituli de Prisciano (addidit »gramatico») continet capitulum »de Seneca philosopho« cum copiosis excerptis ex eius operibus.

² T. W. E. Roth, Zur Bibliographie des Henricus Hembuche de Hassia etc. p. 9. 5. 14 Beiheft V. zum Zentralblatt für Bibliothek-Wesen 1889.

³ Conf. S. Bonaventurae »Tractatus de praeparatione ad missam« Ed. Quarachii T. VIII, p. 99.

Sancti Augustini¹ Migne: »Pamelius visum a se librum testatur, in quo tractatus iste Augustino quidem inscriptus erat, sed in margine habens nomen Ebrardi cuiusdam substitutum«) »Primus abusionis gradus est, si sine operibus bonis sapiens et praedicator fuerit. X ne sine nobis Christus incipiat esse)². (Reg. f. 2° »Item Augustinus de XII abusionibus«).

F. F. 162—192 (*rubr.*) »Incipit prologus in tractatum de vita contemplativa (»Tractatus« *deletum*) Reverendi Magistri Heinrici dicti Bitteruelt de ordine praedicatorum«. X »Illustrissimae ac serenissimae in Christo dominae (*bis*) Hedwigi divini respectus intuitu Reginae Poloniae etc. frater Henricus dictus Bittervelt ordinis praedicatorum sacrae theologiae professor minimus summae maiestati deuotam reuerentiam ad incrementa salutis«. f. 162-vo *rubr.* »explicit prologus. Incipit tractatus de vita contemplativa X ut dicant cum apostolo: viuo ego iam non ego, sed viuit in (me) christus qui est in secula seculorum benedictus Amen«. *Colophon (rubr.)*. »Explicit tractatus Reverendi Magistri Heinrici (*locus vacuus 30 cm. lineis coloratus*) dicti Bitteruelt De vita contemplativa (*loc. vac. 1 cm. lineis coloratus*) ordinis praedicatorum«. (*In reg. f. 2° »Item liber de vita contemplatiua magistri Heinrici de pittervelt*). F. 192 vo *vacat*.

F. F. 193—198-vo *sine titulo, super textum litt. minusc. s. XVI-mi* »De septem horis canonicis devote dicendis«. *Praefatio auctoris*: »In nomine sanctae et individuae trinitatis, patris et filii et spiritus sancti Amen. Ego paulus dictus Chollu(n?) Electus Ratisponensis inter omnes decretorum licenciatos minimus. Cum muliere paupercula, quae duo minuta posuit in gazophilacium ad gloriam et laudem altissimi etc. X decantamus nunc et in ewangelio. In honorem illius, qui est benedictus in secula seculorum Amen«.

F. F. 199—207-vo. *Sine titulo super textum minusc. litt. s. XVI-mi* »tractatus de modo contemplandi« (*In registro f. 2° »de gradibus«*). *Infra alia manu*: »Contemplatio prima?) incipit prologus in VII modos contemplandi«. »In primo primum principium a quo cunctae illuminationes descendunt, tamquam a patre luminum« F. 199 vo *summa capitulorum* »de excessu mentali et mistico, in quo requies dat intellectum affectum in deum per excessum totaliter transcunte (*sic.*)«. *Marg. posterius (s. XVI) additum*: »contemplatio pauperis in deserto«. X »dominus in eternum et dicet omnis populus fiat fiat Amen«.

F. F. 207-vo (Col. II) — 234-vo (*rubro*) »Incipit libellus rationale operum divinorum intitulus compilatus per sacrae theologiae ma-

⁵ Suppositicis a nonnullis Cypriano attributus MPL XL. 1079. In Cod. Norimb. omissa verba initii: »Gradus primus. Sapiens sine operibus«.

¹ Ed. Migne: »esse incipiat in futuro«.

gistrum Matheum de Kracouia (*In reg.* f. 2° »Kracouia«) postea¹ episcopum Wurmancensem prologus« *In.* »Reverendo in Christo patri Domino Heinricho Episcopo Warmiensi X paterna dignetur recipere pietate«. *Colophon (rubro):* »Explicit rationale divinorum operum«.

F. F. 235—260-vo. *Sine titulo cuius locus vacat. Super textum litt. minusculis s. XVI-mi:* »Liber Magistri Mathei de Krakouia de contractibus postea episcopi Wurmancensis«. *In:* »De translatione rerum temporalium ab uno homine ad alium X dans peccet in sic dando et recipiens mereatur cum peccato superbiae auariciae vel luxuria«. (*In reg.* f. 2° »Item eiusdem de contractibus«).

F. F. 261—266-vo (*Rubr.*) »Incipit tractatus de indulgentiis«. »Quodcunque ligaveris super terram erit ligatum etiam in celis« — f. 262-vo »reatus ad penam eternam per indulgentiam non tollitur sed bene temporalis« X »Ille autem ab omni iniusticia nos liberare dignetur. Amen«. *Colophon (rubr.)* »Explicit tractatus de indulgentiis«.

F. F. 266-vo (*recte 276-vo (rubr.)*) »Incipit tractatus sancti thomae de aquino¹ qui intitulatur venenum vitiorum« »Racio veneni potissime peccato convenit«. *Plurima signa correctionum s. XVI—XVII.* X »exorandus est omnipotens Deus, qui in eternitate perfecta uiuit etc«. *Colophon (sublineatum rubro)* »Explicit liber qui intitulatur venenum vitiorum quem edidit magister thomas de ordine praedicatorum etc«. *Marg. additamentum s. XVI-mi:* »dubitur de hoc plurimum utrum ipse ediderit an non«.

Ult. fol. vac.

11. **Pc.** Codex Capituli Metropolitani Pragensis *chartaceus* (»Bibliothek des allezeit getreuen Metropolitan-Dom-Capitels in Prag«) O XXXI. (21.8 X 15 cm. *In dorso tegumenti membranacea schedula cum inscriptione manu s. XVIII-» i exeuntis vel XIX-i ineuntis:* »Proverbia, vocabula biblica et varia opuscula manu scripta« et schedula cum signatura »32 XXXII«. *Versa parte ant. tegumenti membranacei versiculus:* Nullus inops sapiens, ibi res, ubi copia sensus. Nulla valet tantum virtus, patientia quantum«. *Inter tegumentum et primam chartam codicis inserta fascia membranacea habet inscriptionem s. XV-mi:* »liber magistri Johannis de cubito datus eidem domino Wenczeslao Haydiss de Telcz plebano (*add. sup. lin.* »ymo«) et canonico in ecclesia pragensi«. *In parte post. tegumenti tituli tractatuum reportorum in codice vix coniectari possunt. Philigr.* Caput bovis cum virga et stella emittente 6 radios. Pie-

¹ 19/XI 1405 + 5/III 1410.

¹ A. Mandonnet'o et a Grabmann'io inter genuina opera Aquinatis non adnumeratur nec etiam fit eius mentio. *Conf.* T. XVI Ed. Parm. 1864 p. 397) Opusculum LXIV »de vitiis et de virtutibus«, »de his, quae ex vitiis proveniunt«.

kosiński 101 (Praga 1399). Briquet 14675 (Basilea 1399—1400). *Singulis 162 foliis numeri impressi. Codex scriptus diversis manibus s. XV-mi.*

F. 1. *Versa pagina exemplar epistolae idiomate germanico deletae rubro colore, enarrationes de vita et operibus piis feminae appellatae »domina Dorothea in villa Montow«...»Pomezanensis dyocesis terre Prusie«, quae »se ad oppidum Danczig« transtulit »domino servivit in tota vita sua, anno domini iubileo per Urbanum VI propaliato (sic), professorem sacre scripture in civitate Marienwerder in ecclesia Pomesanien-sisque dyocesis eadem habuit in confessorem, cui multa revelavit«... »reclusa fuit anno domini 1392 et anno 1394 eadem praesciens ante mortem energia extasym passa«...»et multis claret inibi miraculis«. Sequuntur decerptae sententiae S. Augustini.*

F. 2. *detruncatum ita, ut remanserit eius pars dimidia superior, habet supra textum diversorum decerptorum ex operibus S. Augustini et aliorum inscriptionem: »Gallus dictus Jalba (Jatka)« et paulo poster. manu: »de Praga«.*

F. 2 o. (*reduplicato*) *versus sine titulo: »Impiger extremos curris mercator ad Indos«, cuius finis est eodem folio verso: »Qualiter expensum sit, sive iuste, sive scelerate«.*

Eodem folio verso—8-vo. »Incipiunt versus Henrici Septimellensis¹ de Fridantio«. (Sublin. rubr.). In: »Incepto nondum opere discretio donat« — f. 7-mo iterum: »incipit Henricus«. X »In luna, qualem (sic.) non tangatur tua vere vive deo gratus etc.«.

F. F. 9—9 vo (*de celebratione missae*): »accedens ad altare dicat primo sic: Adiutorium nostrum in nomine Domini«.

F. F. 9-vo—10-vo (*Expositio variorum vocabulorum latinorum et bohemicorum*): »Bachus deus vini«... »adrasta Kychawka«.

F. 11. (*Regimen sanitatis versificatum*): »Nocua sint voci« etc. sim.

F. F. 11—11-vo (*De urina*): »omnis urina est colamentum sanguinis« etc. sim.

F. F. 12—16. *Proverbia Senecae*¹: »Alienun est omne, quod optando evenit«. Colophon: »Finiuntur proverbia Senecae«.

F. F. 16—19-vo et 28—29 *Expositiones quorundam vocabulorum in lectionibus breviarii occurrentium, ex. gr.: »Dominica prima in adventu in sermone Leonis papae: latebras id est secreta, quae latent in corde«.*

¹ Cf. Graesse. Trésor des livres rares et précieux, T. III, p. 241: »Henricus Samariensis Septimellensis. Liber elegiarum de diversitate fortunae et philosophiae consolatione sans lieu ni date Goth. 16 ff. Arrighetto ovvero trattato contro all avversita della fortuna di Arrigo da Settimello tradottor da dom. Marmi Firenze 1730 in 4-o reimpresso Milano 1816 16-o.

¹ Pseudepigrapha medii aevi.

F. F. 20—28. (*Tractatus canonico—iuridicus sine titulo anonymus*): »Post promulgationem decreti 8 compilationes huius libri emanarunt«.

F. 29 (*Precatio ad Christum*): »Christe precor veniam«. *Sequuntur immediate* »Remedia contra dolorem dentium, pro morbo caduco, paralisi, apostemate etc. similia. *Sequitur versus de numero et ordine librorum bibliae*: »Ut seriem menti teneas, doceam te«.

F. F. 29-vo—31-vo (*Index ad evangelia*): »De baptismo et praedicatione Johannis Mt. III.« etc. *sim.* »Modus inquirendi seu visitandi«.

F. F. 32—39-vo (*Varia theologica*) »Probet se ipsum homo. Probet se primum in sensu, si sensus exterior sit modestus et mundus...« *Notata per modum aphorismorum usui homiletico vel alio operi redigendo destinata. Ex sequentibus conici potest, Matthaeum de Cracovia auctorem fuisse.*

F. F. 40—43-vo »Propositio facta pro canonisatione electe sponse Christi Brigide de Swetia per magistrum Matheum de Cracovia, in qua summarie tangitur sanctitas eiusdem«. *In*: »Sanctissime pater, de sanctificatione sancte Brigide coram sanctitate vestra locuturus X pro excitanda fidelium devotione inspiret, illustret et dirigat ille cuius estis vicarius Jhesus Christus in secula seculorum benedictus Amen«.

F. F. 44—44-vo (*Precatio seu sermo eiusdem Matthaei*). »Domine Jhesu Christe, qui ecclesiam Tuam sponsam nominare et eius amabilis sponsus esse dignatus es«.

F. F. 45—61. (*Sine titulo Matthaei de Cracovia dialogus de frequente communione alias »rationis et conscientiae«*). »Multorum tam clericorum, quam laycorum querella est non modica. X pro viatico datum est nobis corpus domini nostri Jhesu Christi, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in secula seculorum Amen«.

F. F. 61-vo—97-vo. **Matthaei de Cracovia rationale operum divinorum.** Reverendo in Christo Patri domino Hynrico episcopo Warmiensi X dignetur recipere pietate Amen«. *Colophon*: »Finis tractatuli dicti rationale operum divinorum«.

F. 98. *Solum initium opusculi de poenitentia seu de peccatis*, »Poenitens cito peccator cum eo etc (*sic*). In isto libro, cuius subiectum est peccatum cum suis circumstantiis«.

F. F. 98-vo—129-vo. *Expositio difficilium vocabulorum Bibliae ordine alphabeti*. »Difficiles studeo partes, quas biblia gesta pandere. X Eventus homini signatur nomine fati«.

F. F. 130—131-vo. *Conspectus synonymorum*: »Auxiliari, adiuvere, suffragari, subvenire« etc. *similia Colophon*: »Expliciunt synonyma valde bona. Deus benedictus in secula seculorum. In honorem beate Marie«.

F. F. 131-vo—133. »Secuntur definitiones rubricarum decretalium«. *Fides est voluntaria certitudo absentium* X Viginti novies titulos si

sex sibi iunges, nobilis editio gregoriana tenet...et sic finis est harum descriptionum anno 1412 feria sexta«.

F. 133-vo *vac.* F. 134. *Reflexiones et notae variae.* F. 134-vo *vac.*

F. F. 135—162-vo. »Casus summarie Decretalium«. »Primitus hec Decretalis dividitur in duas partes«. *Conf.* Dr. Ant. Podlacha Soupis Rukopisů knihowny metropolitany kapitoly Pražské. W Praze 1922 Nr. 1616.

12. Pd. Pragensis Universitatis Bibliothecae Codex *detruncatus* (Catal. latinus 2162) *membranaceus sec. XV-i* 22.5×15.5 cm, *habuit 90 folia, e quibus 22-um, paenultimum et ultimum abscissa sunt. Praeterea partes 24 aliorum foliorum, ut plurimum sub textu, 87-mi etiam margine et super textum reperiuntur obruncatae. Compactus ligno cooperto ab intra membrana, ad extra tecto charta colore cerasino cum vestigiis clavorum, de quibus pauci remanserunt, multis locis perforata. In fronte agglutinata fascia membranacea cum inscriptione: »Rationale operum divinorum«, sub qua adest alia cum signo »R r m«. In dorso schedula chartacea cum inscr. s. XVI (vel poster.): »Rationale operum divinorum« et alia cum signo »D 16«. Latere interno ant. partis tegumenti signatura impressa cum stemmate gentis Rosenbergianae, quod duo ursi sustinent a dextra et a sinistra. Inscriptio typographica: »Ex Bibliotheca Illustrissimi Principis, Domini Petri Vok, Ursini, Domini Domus a Rosenberg, Ultimi (ornamentum ex circulis invicem se intersecantibus forsitan abbreviatum »etiam«) Senioris (simile ornamentum circulare, in cuius medio littera »S«) e Primatibus Bohemorum celsissimi et antiquissimi. Anno Christi MDCIX«. Iuxta signatura Regiae Bibliothecae Acad. Pragensis »D. XII/16«.*

Folio 1 super textum: »U. u. u...z (?) ex bibliotheca Canonicorum Regularium S. Augustini 1718« (*Rubr.*): »Monasterii Treben(sis)«. *Sine titulo initium:* »Reverendo in Christo patri domino **Hynrico Episcopo Warmiensi suus Matheus**«. *Sub textu eiusdem folii:* »XII. D. 16«. et signatura impressa Reg. Bibl. Ac. Prag. Initia capitulorum ornata litteris initialibus caeruleis et rubris. Textus conservatus usque ad verba septimi capituli tractatus sexti: »ab alio etiam«¹. Parte interna tegumenti poster. membrana habet vestigia documenti s. XIII-mi v. XIV-mi confecti sub auspiciis episcopi Saresberiensis ut conicere licet ex verbis: »nostre Saresberiensis ecclesie dignitatem« et »consecrationis nostre vero XV (anno?)«. *Versa pagina eiusdem membranae singula vocabula et sententiae iuridicae*

13. Pl. Pelplinensis Bibliothecae Seminarii episcopalis Codex *membranaceus et chartaceus* (21.7×14.5 cm.), *textura chartacea compactus, ad fascias terginas, olim connectentes, litterae goticae, in aurichalco incisae:* »A« (Ave?) »M« (Maria?) »Pl« (Pelplinense?) »M« (Monasterium?) *Signa*

¹ p. 141 v. 8 subsequentis editionis.

in dorso tegumenti »220«, versa parte eiusdem ant. »B 239«, inferius »H. a. 14« Philigr. 1. Annulus dissectus a linea ad extra protensa (Piekosiński 689 ante a. 1389. Cod. mss. Bibl. Jagell. Nr. 659) 2. Caput equi cum freno (cui similia ap. Briquet 15563—15566 Lübeck 1378, Silesia 1380 et ap. Piekosiński 231 Mss. Bibl. Jagell. Nr. 1242 s. XIV—XV) 3. Pars canis dissecti a capite usque ad ventrem (cui simil. ap. Briquet 3586—7 Treviso 1385 et ap. Piekosiński mss. Bibl. Jagell. Nr. 1592 s. XIV). Totus codex scriptus una manu s. XV-i, ornatus pulchris litteris initialibus sapphirinis et rubris. Rubris numeris etiam signata sunt folia. Aliquae additiones posteriores. Verso tegumento ant. excerptae sententiae S. Augustini, Hieronimi, Chrisostomi, libri Sapientiae etc.

Pagina 1. (non numerata) conspectus: »In hoc volumine continentur infra scripta: Tractatus de frequenti celebratione et salubri communione Magistri Mathei de Cracovia. I. De accessu altaris bona notabilia, 21. Tractatus de ratione electionis et reprobationis creaturarum rationabillium. 25. Tractatus de ratione rerum, quae videntur inducere ad peccatum. 36. Tractatus de ratione reparationis humanae 41. Liber de consolatione theologiae 42. Tractatus de conscientia beati Bernhardi 76. Libellus de septem impedimentis conscientiae 80. Qualiter confitendum sit de octo beatitudinibus 83. Elucidarius dialogus optimus 85. Exclamationes de ultimis verbis Christi septem 126. De plantatione sanctae crucis 129. Tractatus de occultatione vitiorum sub speciebus virtutum 133. Auctoritates diversae tabulae conscriptae in kathedrali ecclesia Pragensi 152. Libellus de peccatis novem alienis 163. De tribulatione et paupertate beate virginis Marie et filii sui quem sustinuerunt fugientes in Egiptum 166. De contemplatione et activitate 170. Meditationes de passione domini nostri Jhesu Christi 177«.

Versa pagina non numerata varia excerpta S. Hieronimi et S. Bernhardi ex gr. »Obedientia est ita necessaria, quod sine (ea?) nullus potest habere eternam (marg. add. »vitam«).

F. F. 1—20. (Supra textum f-i primi): »liber S. Marie in Pelplyn..« »Incipit tractatus de frequenti celebratione et salubri communione Magistri Mathei de Cracovia«. In: »Multorum tam clericorum, quam laicorum querela est« (Idem, ac »dialogus rationis et conscientiae«) *Finitis*: »Ad quae consequenda pro viatico datum est nobis corpus domini nostri Jhesu Christi, qui cum patre et spiritu sancto vivit et regnat in secula seculorum benedictus Amen. Colophon: »Explicit tractatus multum bonus et utilis de frequenti celebratione et salubri communione Anno Domini 1388 compilatus a venerabili Magistro Matheo de Cracovia sacre theologie eximio professore ob reverentiam eucharistie venerabilissimi sacramenti«. Immed. sequ. versus de effectu missae »missa sacerdotes si-

mul omnes concelebrantes sanat (*etc. cum brevibus declarationibus supra lineas*).

F. F. 20-vo—23-vo. *Varia excerpta theologica ex epistolis S. Pauli Apostoli, operibus S. Bonaventurae et aliorum* »de accessu altaris«, »de remediis animarum«, »de qualitate oblate«, »de utilitatibus quas consequuntur digne communientes« *et sim.*

F. F. 24—42. »**Tractatus de ratione electionis et reprobationis creaturarum rationabillium Magistri Mathei de Cracovia**« (*tractatus 5-us, 6-us, 7-us dialogi* »**rationale operum divinorum**«). *Finis*: »recipere pietate etc.« *Colophon*: »Expliciunt tractatus conscripti ex libro qui intitulatur: **Rationale operum divinorum**, quod Deus omnia bene fecit, composito per magistrum Matheum de Cracovia etc.«.

F. F. 42—75-vo »Incipit liber de consolatione theologie compilatus per magistrum Matheum de Cracovia (*recte per Johannem de Tambacho* [Dambach 1288—1372], *vide* Alex. Brückner. *Ate-neum Varsaviense* 1900, II, p. 474, Denifle-Ehrle, *Archiv. für Literatur- u. Kirchengeschichte des Mittelalters* 1887, III, p. 640—5, et Graesse *Trésor des livres rares et précieux* 1867, VI. *Ad gradum magisterii theologiae in Studio Montispesullani promotus est a. 1347. In*: »Quoniam secundum apostolum, quaecunque scripta sunt, ad nostram eruditionem et doctrinam scripta sunt«. (*Solum excerpta ex 15 libris*) × »solertius erga sui custodiam contra omnes antiqui hostis insidias accingi Deo gloria et laus sit per secula Amen«. *Colophon*: »Explicit liber de consolatione theologie brevis et utilis, quem composuit magister Matheus de Cracovia, ut omnes in quacumque tribulatione existentes ex eo se possent consolari«. (F. F. 75—75-vo *registrum capitulorum*).

F. F. 76—83 »Incipit tractatus de conscientia¹ beati Bernardi Abbatis«. *In*: »Conscientia in qua anima perpetue est mansura, aedificanda est, sed prius mundanda«. (*Multae correctiones marginales*) × *Sententiam in die iudicii diffinitam pro te valeas reportare. Quod (quam?) nobis parare dignetur, qui est in secula seculorum Amen*«.

F. F. 83—83-vo »Qualiter confitendum sit de octo beatitudinibus«. »Contra octo beatitudines isto modo peccamus, quae continentur in his versibus: consulo, quod serves octo bene beatitudines felicitates. Sis pauper × tamquam iniustus Dei flagellis patientiam non servando etc.«.

F. F. 83-vo—84-vo. »Registrum dialogi subsequentis«.

F. F. 85—126. »Anshelmi² incipit elucidarius editus ad hono-

¹ Suppositicius. Potius intitulandus: De interiori domo seu conscientia aedificanda. *Conf. M. P. L. CLXXXIV. 510. (Præmio omisso).*

² Honorii Augustodunensis, »Elucidarium sive dialogus de summa totius christianae theologiae«. *M. P. L. CLXXII, 1109.*

rem Dei et utilitatem ecclesiae quasi dialogus. *In:* »Saepius rogatus a con-discipulis meis quasdam enodare questiunculas. X Discipulus: Jocunditate et exultatione repleat te Deus, ut videas bona Jerusalem omnibus diebus Amen«.

F. F. 126—128. »Exclamationes de ultimis verbis Christi Jhesu in cruce pendentis multum devotae. *In:* »Per sacratissima septem verba X promissum de ore tuo dulcissimo hodie mecum eris in paradiso Amen«.

F. F. 129—132. »De plantatione sanctae crucis. »Post peccatum Adae eodem de paradiso expulso. *Sequ. notae* »de Moyse propheta«, »de David propheta«, »de Salomone«, »de Sibilla regina Austri., *identificata cum Saba, quae, cum Jerusalem ingressa esset, trabem apprehensam lignum crucis futuram esse praevidit; concludunt quattuor versus de incertitudine (vitae et) mortis.*

F. F. 133—151-vo »Incipit liber de occultatione vitiorum sub speciebus virtutum optimus«. »Est via, quae videtur homini recta, novissima autem illius ducunt ad mortem X faciliter 3-am lasciviam e cordis hospitio poteris extirpare. Quod nobis praestare dignetur, qui est benedictus ab eterno Amen«.

F. F. 151-vo—163. »Incipiunt diversae auctoritates tabulae conscriptae in cathedrali ecclesia Pragensi. De creatione angelorum. (*Excerpta et notae breves*).

F. F. 163—165. »Incipit libellus de peccatis novem alienis bonus et utilis. (Matthaei de Cracovia?). *In:* »Ab occultis meis munda me Domine parce servo tuo X ut participes furti fiant. Et hec de peccatis novem alienis dicta sufficiant Amen. Quae sequuntur lege diligenter et devote«.

F. F. 166—170. »De tribulatione et paupertate gloriosae virginis Mariae et filii sui quae sustinuerunt fugientes in Egyptum«. »Post nativitatem et circumcisionem X prae ceteris virtutibus gloriando dixit: discite a me, quia mitis sum et humilis corde«.

F. F. 170—177. »De sanctitate contemplationis et de activitatis recommendatione«. »Sciendum nobis est, quod per duas sorores evangelicas X habentes manus vitae activae ad angelicam Dei visionem provenire omni diligentia studeamus etc«.

F. F. 177—181. »Meditationes de passione Domini nostri Jhesu Christi«. »...Circa passionem d. n. J. Ch. septem sunt meditationes secundum septem horas canonicas X suffragium salutare, quod nobis concedat Jhesus Christus Mariae filius, qui est semper benedictus Amen«. *Immediate sequuntur notae de signandis numeris 100—5000 modo romano et aliquae aliae manu exeuntis s. XV mi, ex. gr.:«* solutio sine ultione non transit« et »anno 1498 frater Jacobus exivit monasterium«.

Parte interna tegumenti post. notae meteorologicae ex. gr. »octava petri pauli canis intret et finit octava laurentii«.

Sequuntur excerpta Hugonis (de S. Victore »arrha animae«), S. Gregorii et ex Ecclesiastico.

14. **Pn.** (»nationis«) Pragensis Bibliothecae Universitatis Codex chartaceus (Catal. lat. 1714), (28×20 cm.) s. XV^{mi}, ligno et corio flavo compactus. *Signa: fronte super schedulam membranaceam »C 3«, in dorso »Y I 3« (rubr.), »C. 3«, »26 (rubr.)«, Parte interna tegumenti ant. reperitur sub signo Y I 3 Nr. 26 conscriptio eorum, quae hoc codice continentur, manu s. XVII—XVIII.*

Qua conscriptione nec non catalogo impresso, a Truhlar' redacto, utebatur, rectificando et supplendo singula ratione autopsiae.

Philigr.: 1. Campana, cui simil. ap. Briquet 3981 Hollandia 1410, Udine 1420, 2. Caput bovis (f. 209) Piekosiński 5 Cracovia 1398. Acta terrestria 3. Caput bovis (f. 343), cui simile apud Piekosiński 169. Posnaniae 1400 Ac. terr. et 942 Varsavia 1405. Arch. stat. Briquet 14742 Francof. a. M. 1397. 4. Caput unicorni s. equicorni, sim. ap. Piekosiński 220—3, ann. 1386—7 et ap. Briquet 15837. Grassdorf 1447. De codice conf. Balbinum Bohemia d. III, 106. In catalogo rudniciensi codex signatus »L. 2«, »Nationis«, v. Truhlar' II, 1714 n. 12.

F. F. 1—15. »Dominica prima in adventu Domini de ewangelio«. (*Conscr.* »Tractatus brevis Ewangeliorum et Epistolarum«). *Sub textu f. 1 signum: »IX b. 3«.* »Cum appropinquasset Jhesus Jerosolimis etc. Matth. XXII×electus ex millibus fuit. Et sic est finis totius operis. Aggravat ordo locus persona, scientia, tempus, etas, condiccio, mora, causa, lucta, pusilla«.

F. F. 15—21-vo. »Incipit sacrum commercium Sancti Francisci cum domina paupertate« *In: »Inter ceteras praeclaras et praecipuas virtutes× imperat Deus eternaliter gloriosus per omnia secula seculorum Amen. Et sic est finis totius operis dominae paupertatis. Alleluya«.*

F. F. 21-vo—29-vo. Incipit prologus fratris Bonaventurae in Itinerarium¹ mentis in Deum (*conscr.* »et sequitur ipsum itinerarium«). »In principio primum principium, a quo cunctae illuminationes descendunt × et dicet omnis populus fiat fiat Amen. Et sic est finis«.

F. F. 29-vo—68. »Eiusdem Breviliquium«² *in conscriptione locus vacuus*) »Flecto genua mea ad patrem × trinus et unus Deus Benedictus in secula seculorum Amen (bis) Am(en). Colophon: »Explicit breviliquium fratris Bonaventurae de Bagro (sic) regio de ordine fratrum minorum. Deo gratias«.

¹ »Itinerarium« cum prologo. Ed. Quaracchi T. V, pp. 295—313.

² Ibidem pp. 201—291.

F. F. 68—71-vo. Incipit sumula aurea Bonaventurae de gradibus¹ virtutum et primo de caritate«. »Infimus gradus caritatis est diligere amicum, a quo homo diligitur X viuit et regnat Deus in secula seculorum Amen«. *Colophon*: »Explicit sumula aurea Bonaventurae de gradibus virtutum«.

F. F. 71-vo—83. (*conscr.* »Commentarius in Ovidii Metamorphosine«) *in textu solum*. »M. Johannis Anglici«. »Mutationes huius libri sunt haec X uel perpetuum continuum«. *Colophon*: »Expliciunt integumenta libri Metamorphoseos et cetera et(c?)«. »Immediate sequitur nota: »Elementum est corpus sublunari circulo positum duabus qualitatibus contentum. Elementum est principium. Elementum est simplicissima et minima pars corporis. Etiam elementorum leuitate carenciaque composito« F. 84 *vac.*

F. F. 85—106-vo. »Incipit prologus in vitam (*conscr.* »de vita«) Sancti Silvestri papae et confessoris«. *In*: »historiographus uester Eusebius Cesariae, Palestinae urbis episcopus X greco sermone dicitur constantino pollico (*constantinopolis*) usque in hodiernum diem ad laudem et gloriam domini Ihesu Christi, cui est honor et imperium in secula seculorum Amen«.

F. F. 107—114. »Sermo de dedicatione ecclesiae« (*conscr.* »Sermones aliquot«. »Domus mea domus orationis vocabitur Ysaia LVI vos autem fecistis X crimina fugat, innocentiam seruat, perpetuam tribuit facultatem etc.«.

F. F. 114—117. »Incipit epistola beati Jeronimi« (*conscr. add.* »ad Paulinum«)² »Obsecro te Pauline karissime, ut multitudines hominum et salutationes et convivia X M^{teus} XV populus hic labiis me honorat«.

F. F. 117—120 vo »de discretione« (*conscr.* »excerpta de vitis patrum«). »Venit quidam frater ad abbatem Siluanum in monte Syna X Praedicta exempla sunt excerpta de vitis patrum«.

F. F. 120-vo—125-vo (*conscr.* »Excerpta miscellanea«) *in textu immediate sequitur initium*: »Adrianus princeps fecit quaestiones cuidam philosopho. Praemissa sunt scripta uere pro memoria, ex quibus prudens lector colligat, quicquid poterit pro utilitate audientium (etc.?)«.

F. F. 125-vo—127. »Epistola beati Bernhardi ad canonicos lugdunenses³ de conceptione Sanctae Mariae«. »Inter ecclesias Galliae constat profecto X si quid aliter sapio, paratus iudicio emendare (essem dare?) Amen«.

¹ Opusculum dubium (Ed. Quaracchi T. VIII, pp. 646—654) »Summa de gradibus virtutum« (*omisso prologo et de cap. I verbis*: »Primum autem ... in me caritatem«).

² Excerpta epistolae s. Hieronymi ad Paulinum LVIII-ae. M. P. L. XXII, 583—6.

³ M. P. L. CLXXXII. 332.

F. F. 127—128-vo. »Incipit scala claustralium (*conscr.* »Claustralis«) beati Bernhardi¹ (etc?)«. »Cum die quadam corporalium manu (um?) labore occupatus de spirituali homine intentus (incentus?) cogitare coepissem X nescio qua eius dulcedine trahebar inuitus Amen«. *Colophon:* »Explicit scala claustralium secundum Bernardum Deo gratias« etc.

F. F. 129—141. (*conscr.* Sermones quidam et excerpta Leonis Papae de passione et resurrectione«). »Apprehendent VII mulieres virum unum. Usa imago idem septiformis spiritus X intus in veram transeat libertatem«. *Colophon:* »Expliciunt excerpta de sermonibus Leonis pape. Sequitur de resurrectione de sermonibus Eusebii«.

F. F. 141—147-vo (*conscr.* »S. Eusebii sermones« recte excerpta ex eius sermonibus et aliorum). »Bene nouimus fratres primum esse ab origine mundi hunc resurrectionis dominicum diem X ascendit de deserto deliciis affluens etc. (patent?) hugo«.

F. F. 148—170. »Summa de discretione confessionis« (f. 148 hoc loco laceratum, desunt aliquot litt.) ...tendis et arcendis a corpore Christi«. »Verbum Dei vere est panis habens omne delectamentum X licet inde cerptum inpertire orans pro auctore, ut pars eius sit in ligno uitae Amen«. *Folium unum portans 3 signa 171, 172, et 173 vacat.*

F. F. 174—180-vo (*conscr.* »Cato prosaicus«, Truhlar²: »Commentarius in Catonis disticha moralia«) *Textus titulo caret.* »Si¹ Deus est animus, hic tibi praecipue sit doctus rationis oraculo X superascendet demeritum et commentum erit recti limitis excessuum«.

F. F. 180-vo—185. »Incipit Tullius (»de« add. sup. lin.) paradoxis« (*conscr.* »Ciceronis Paradoxa«)³ »Animadverti Brute Cathonem X pauperes et inopes existimandi sunt«. *Colophon:* »et sic est finis Tullii de paradoxis«.

F. F. 185—187 vo »Incipit Alanus Anticlaudianus prosaicus⁴ minor« (Truhlar²: »Alani ab Insulis«... »compendium Anticlaudianian«) »Magister quondam Alanus in multis scientiis peritus X duxit captivitatem

¹ Sive tractatus de modo orandi recte Guigonis Carthusiae maioris prioris, ommissa eius epistola ad Gervasium M. P. L. LXXXIV 475. (solum novem capitula de tredecim).

² Paraphrasis prosaica Distichorum cum commento multis mutatis vel omissis ex. gr.: »Si Deus est animus nobis ut carmina dicunt Hic tibi sit pura mente colendus«. *Conf.* Dionysii Catonis Disticha. Amstelædami 1759.

³ M. Tulli Ciceronis Paradoxa recogn. C. F. W. Müller (Ed. Teubner 1904 P. IV. v. III — omnia sex —) p. 197. »Animadverti Brute saepe Catonem... p. 213 »inopes ac pauperes«.

⁴ Summarium prosaicum unum de multis, quorum aliud exemplar praecedit in ed. M. P. L. CCX, p. 486. praefationem ipsius auctoris (Alani de Insulis) in suum poema »Anticlaudianus seu libri novem de officio viri boni et perfecti«.

qui vivit et regnat per infinita saecula saeculorum Amen«. *Colophon*: »Explicit Anticlaudianus«.

F. F. 188—201. »Incipiunt notabilia valentia pro exhortationibus sermonum« (*conscr.* »Summa de praeparatione cordis ad Deum«) »Notacibus animae est bona operatio X Deus obmitteret bonum irenumeratum et malum inpunitum (etc? etc?)«. *Colophon*: »Expliciunt bona notabilia pro praedicatoribus valitura«.

F. F. 202—208-vo »Prologus in dyalogum conscientiae et rationis de communione magistri Mathey de Krakowia sacrae paginae professoris« (*conscr.* Mathei de Cracovia dialogus r. et c.). »Multorum tam clericorum quam laycorum X corpus domini nostri Jhesu Christi. Qui cum patre et spiritu sancto vivit et regnat in saecula saeculorum benedictus etc. Amen«. *Colophon*: »Et sic est finis huius operis boni Amen«.

F. 209 vac.

F. F. 210—212-vo »Dyalogus« (*inferius*: »homo«) (*conscr.* »Dialogus inter hominem et Christum«) *Truhlar' sattribuit Johanni de Jenstein et confert Palacky* »Italienische Reise« p. 21. »Usque quo clamabo X meo hori(ori) digitum superpono«.

F. F. 212 vo—225. »Incipiunt propositiones et articuli domini reverendissimi in Christo patris domini Rikkardi archiepiscopi et primatis Yberiae per ipsum dominum reverendum editae ad honorem Deo et gloriosissimae matri eius Mariae nec non toti clero ac populo universo per totius orbis circulum disperso contra ordines mendicantes cuiuscumque status seu condicionis existant, et haec praedicavit coram domino Papa in Consistorio et coram cardinalibus ac praelatis Anno Domini MCCCLVII die VIII mensis nouembris«. (Richardi Armaghani *edid.* Orthuinus Gratius Brown II 466). »Nolite iudicare secundum faciem X sed iustum iudicium iudicate«. *Colophon*: »Completo Armitano sit laus et gloria Cristo«.

F. F. 225 - 232. »Sequuntur excerpta de rationali primae partis et primo de prima parte« (rationale divinorum officiorum »editum a domino ghilhelmo¹ sancte mynacensis ecclesie archiepiscopo«). »Notandum, quod ecclesiarum alia corporalis in qua divina officia celebrantur X sunt capitula in universo circa LXXV. Alia autem, que sunt praescripta, sunt de praefato libro excerpta (etc?) (etc?)«.

Inde a folio 226. *Codex scriptus alia manu vel saltem, minoribus litteris.*

F. F. 232—252-vo. »Incipiunt alia collecta tractantia de virgine gloriosa, quomodo ipsa gloriosa virgo diversis rebus diversimode comparata est ut puta olyuae soli lilio rosae et fiolae etc«. *Add. manu s.*

¹ Durando.

XIX »hic titulus spectat post 2 folia signo H«. (*Conscr.* »Summa de beatissima virgine«, Truhlar¹: »Excerpta de beata virgine, ut notae marginales docent, magna ex parte ex Arnesti Mariali«). »Avicena dicit, quod contingit apes infirmari et specialiter, quando bibunt aquam corruptam«. *Folio 233-vo signum Headem manu s. XIX* »ante folia duo«. *Notae marginales s. XIX ff. 234-vo, 236-vo et al. declarant provenientiam ex Mariali s. Psalterio Arnesti.* X Eph. V-o surge qui dormis. Est ergo surgere triplex (:) peccatum dimittere etc«.

F. F. 253—257 *vac.*

F. F. 258—270-vo (*conscr.*: »Aristotelis observationes dialecticae«. Truhlar²: »Commentarius in Aristotelis librum de regimine principum«). *Recte: Commentarii in eius librum de morte et vita et in alia parva naturalia, nec non excerpta ex epistola pseudepigrapha Aristotelis ad Alexandrum Magnum. Ante textum titulus deest. Initium:* »Aristoteles in libro de morte et vita scribit unam propositionem. Mors iuuenum est amara X qui simul lac et pisces comedunt lepram saepe incurrunt vi-(nu?)m lac silinum (silanum? v. Ducange) operantur et sic est finis«.

F. 270-vo (*conscr.* »de miraculo quod Romae contigit«, *margine:* »pulcrum miraculum« (*legenda de versibus inventis in fronte templi*). *Initium:* »Adhuc restat consilium tale X Contra praedicta vitia apposuerunt remedium. Et sic civitas semper retinuit triumphum«.

F. F. 271—293 »Incipit tractatus magistri **Mathei de Krakowia** qui dicitur **rationale divinatorum operum**« (*conscr.* »Mathiae« *correctura poster.* »Mathei«). »Reverendo in Christo patri domino Henrico« (*Capitula enumerata et eorum argumenta reassumpta solum in registro, in textu non reperitur alia distinctio quam per intervalla (»alineae«) et per circumlineationem rubram verborum »pater« et »filius«. Finis:* »dignetur recipere pietate«. *Colophon:* »Explicit tractatus magistri Mathei de Cracovia quem elegit ad instantiam cuiusdam episcopi valde bonus et sic finis«.

F. F. 294—332 »Incipit Fulgentius fabularum« (*conscr.* Fulgentii fabulae¹). »Dii, quos pagani deos esse asserendo venerantur« (*Littera initialis cum amplo ornamento viridi et rubro*). *Finis unius partis f. 314:* »ita bibunt sicque reviviscunt«. *Colophon:* »Explicit Fulgentius per me Simonem de Rokyczana tunc rectorem scholarum in Tyn Horssow Anno Domini 1401 in vigilia Sanctae Trinitatis«. F. 314-vo: »Incipit Fulgentius poetarum, in quo codice continentur fabulae numero 40 a Fulgentio et in philosophiam expositae«. *Initium:*² »Unde ymaginando dictum fabula Saturni«. *Sequitur registrum mythologiarum, mul-*

¹ Potius commentarius in Fulgentii libros mitologiarum (Teubneri Ed p. 3—80).

² Non consonat cum textu, quem recensuit Rud. Helm.

tae glossae et notae marginales et superlin. Finis alterius partis f. 328-vo: »semper oblivionem importat«. »Incipit secunda pars Fulgentii poetarum«. ¹ »Ne de tuorum praeceptorum«. (Truhlar²: »Eiusdem expositio antiquorum sermonum ad Calcidium«). *Finis partis secundae f. 328-vo:* »tua verba tam delenifica«. — »Incipit tertia pars Fulgentii poetarum«. (Truhlar²: »Eiusdem expositio Virgilianae continentiae«). *Initium:* »Expetebat quidam leuitarum sanctissime X temporis volubilitatem Amen«. *Colophon:* »Explicit Fulgentius poetarum finitus in Anno Domini M^oCCCC^oI^o. (Sub textu annotationes et commentarii posteriores ad sequentem librum Ciceronis de amicitia).

F. F. 332-vo—344. (*Sine titulo, conscr.:* »Ciceronis de amicitia«). *Initium:* ² Quintus Mucius Augur Scevola«. *Multae glossae et notae marginales et superlin. Finis:* »nichil amicitia praestabilius iam³ putetis«. *Colophon:* »Explicit liber de amicitia Tulii Marci Ciceronis«.

F. F. 344—345-vo »Isti sunt versus XII sapientum (*sic*) scilicet Basilii, Asmenii, Lyomanici, Euforbi, Juliani, Hylasi, Paladii, Ascleniadis, Euscenii, Pompeliani, Maximiani et Vitalis positi in epitaphio Tulii Marci Cyceronis etc.« »Hic iacet Arpinas X Pressam destituit patriam«.

F. F. 545—353-vo *vac.* (Fol. 351 *abscisum*).

F. F. 354 *variae sententiae ex. gr.* »advocatus et iudex accusabit eum dicens esuriui et non dedistis mihi manducare« *et ludus delineatus cum litteris in novem aequalibus partibus quadrati:* »baccaracias«.

F. 354-vo »de sancto Salomone« (*consr.* »De Salomone quod sit sanctus«) »Beatus Jeronimus videns quod sanctus Augustinus Salomonem dixit esse perditum X splendent ut sancti praedicatores, quorum doctrina fulget ecclesia et sic est finis etc.«.

Codex involutus abscisa parte tractatus de gramatica latina scripti manu s. XIII-mi. Tegumento posterius agglutinata membrana cum argumento codicis scripto manu s. XV-mi minus completo, quam conscriptio, solo passu excepto: »Elegantissimi sermones de dedicatione de nativitate Christi pentecostes beatae virginis purificationis assumptionis. Item sermones excerpti de sermonibus beati Eusebij de resurrectione plures de Epiphania de adventu et de quocumque sancto«.

¹ Fabii Plauciadis Fulgentii V. C. Expositio sermonum antiquorum ad Calcidium, recensuit Helm (Ed. Teubner) p. 111—126).

² Fabii Plauciadis Fulgentii V. C. Expositio virgilianae continentiae secundum philosophos morales. Recensuit Rudolphus Helm (Lips. Teubner 1898) p. 83—107 omisissis verbis versus finem: »Finit. Vale Domine et mei tribulos pectoris cautius lege«.

³ M. Tulli Ciceronis Laelius de amicitia liber ad Pomponium Atticum. Opera P. IV v. III, (Ed. Teubneri 1904) p. 162—196. »Scevola« additum.

⁴ »iam« deest in Ed.

Versus finem signa: »T. E. 5«.

15. R. Regiomontanae Universitatis Bibliothecae Codex *chartaceus signatus* 1240 Yy (290×22 cm) *ineuntis saeculi XV-mi. Philigr. Campana cui similes ap. Piekosiński* 610 Cracovia mss. Bibl. Jag. Nr. 699 proveniens de Praga an. 1399, et 606 mss eiusdem Bibl. Nr. 1288 an. 1395. *Simil. ap. Briquet* 3971 Palermo-Venezia 1397 et 3975 Udine 1403. *Tegumentum ligneum corio compactum, cuius anguli et ambo media muniebantur involucris aeneis, quorum tria desunt totaliter et unum defectuosum remansit, alia autem integra conservata sunt et constant (unumquodque) ex sex hemispheris. Adsunt vestigia fibularum, quibus codex constringebatur, nec non reliquiae catenae cum unco affigendi gratia adhuc iuncto codici.*

Versa parte tegumenti ant. desuper numerus »1240«. Sequuntur inscriptiones s. XV-mi, quarum prima solum ex parte legi potest: »maximum peccatum et omnium peccatorum est complacentia peccati«... »isto libro continentur primo breviatura beati Augustini super psalmos, item breviatura beati Gregorii moralium super librum Job, item breviatura beati Gregorii moralium super Ezechielem, item **tractatus magistri Mathei qui intitulatur de (evam ? etiam ?) bene fecit**«. »Nota: tribus dominicis primis in quadragesima mentio sit in ewangelio de dyabolo. In prima dominica dicitur, quod dominus tentatus fuit per tria vitia, scilicet per superbiam, avaritiam et gulam. In qua materia cognoscitur astutia dyaboli et eius tentatio contra innocentem. In 2 dominica agitur in Ewangelio, quam dyabolus se habet malitiose ad hominem quoque passivum, quia ibi in Ewangelio dicitur, quod filia chanaeae multum....? vexata est. In tertia dominica ostenditur, quam se dyabolus habet ad hos, de quibus iam expulsus est, quia assumit VII spiritus nequiores et ingressi ibi fortius post expulsionem temptant, quam prius«.

Primum folium codicis est membranaceum et portat ex una parte documentum, cuius tenor est talis: »In nomine Domini Amen. Sub anno nativitatis eiusdem MCCC nonagesimo tertio Indictione XV—X-ma (?) mensis Apprilis hora vesperorum, vel quasi in domo habitationis providi viro (*sic*) dicti Paulus Bohemus concivis Thiczczinensis Olomucensis (?) diocesis in mei notarii publici infrascripti et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum specialiter et praesentia constitu(tor)um domina Margaretha de Thiczczin, ut praefertur, non coacta, non compulsa nec per aliquem errorem seducta, sed rationis bona et matura (?) deliberatione praehabita et etiam utens in omnibus et per omnia bona et integra ratione et considerans, quia devotis donatoribus sseu testatoribus pro terrenis necessitatibus celestia gaudia in Domino largiuntur, ideo praedicta domina Margaretha praedictis celestibus cu-

piens salubriter adipisci legavit, donavit et irrevocabiliter assignavit XXI marchas discreto et honesto viro domino Petro dicto Grodecz praesbitero in P (?) raga manenti (?) apud Michaellem Dybini (?) in Olom (ucr?) (manentem?) nomine veri et irrevocabilis testamenti. Renuntiavit etiam praefata domina Margareta praedictam pecuniam per se vel per alium unquam repetere velle nec posse directe vel indirecte, divisim vel indivisim et mille obstantibus auxiliis vel consiliis supradictam pecuniam postulare. Super quibus omnibus et singulis praemissis dominus Martinus vicarius Thicczzinensis nomine et auctoritate praedicti domini Petri sibi hoc praesens publicum Instrumentum et si necesse fuerit etiam super eo in meliori plura fieri petit. Quae acta sunt de Anno Indictione die mense hora et loco quibus supra — praesentibus honestis et discretis viris Nicolao catedrali Paulo praenotato et Nicolao Insti(tuto?)re civibus Thyczczinensibus et aliis ad (?) praemissa vocatis specialiter et rogatis. *Infra a sinistra signum nigrum cum littera »B« in biguadrato delineata et nomine: »Bartholomeus« olym Wenczeslai de Rathibor clericus Wratislaviensis diocesis publicus Imperiali auctoritate notarius praedictae recognitioni, donationi et testamenti legationi et omnibus et singulis praemissis personaliter interfui eaque omnia et singula sic fieri vidi et audivi. Rogatus et requisitus in hanc publicam formam redegii, quod et manu propria scripsi meoque signo et nomine consignavi in testimonium omnium praemissorum et (nihil?) constat mihi noti (?) de (duobus?) vitiis dictorum, quod non voluntarie sed festinatione et proprio errore commisi. Altera pagina huius folii membran., quae in codice praecedat, habet desuper inscriptionem s. XV mi: »IV (marcas?) (argenti? guttis?) duo folia chartac. vac.*

F. F. 4—104 continent excerpta enarrationum Sancti Augustini in psalmos cum proemio anonymi excerptoris et littera initiali »P« ornatissima: »Perpendat caritas vestra, quam multa, quam magna, quam profunda beatus pater Augustinus cum omni diligentia pertractavit«. Sequitur registrum ad eadem, postremo excerpta de sermonibus et de testamento novo.

F. F. 104-vo—107-vo vac.

F. F. 108—223-vo. *Excerpta ex Sancti Gregorii Magni operibus (libris moralium in Job et homiliis ad Ezechiel prophetam) et cum registris post f. 219 vacuum.*

F. F. 223-vo—228. *Pericopae ex novo Testamento pro diebus dominicis et festivis cum adnotationibus foliorum, quae continent passus s. Gregorii excerptos (ut praenotatum est) de iisdem rebus pertractantes.*

F. F. 229—264. **(Matthaei de Cracovia rationale operum divinorum sine titulo).** »Reverendo in Christo patri domino Hynrico«. (*Multa*

corrigenda signata praeter correcturas factas). *Finis*: »dignetur recipere pietate«.

F. 265-a vac.

F. 265-vo *loco infimo minusculis litteris s. XVI adnotatio*: »mala permissa non essent, si deus opt(aret?) bona«. *Ibidem super agglutinatam partem folii membranacei detruncati litteris s. XIII-mi, deficiente tamen littera initiali*: »everendissimo et sanctissimo fratri Leandro conepiscopo Gregorius servus servorum Dei«.

16. T. Traiectensis Batavorum Universitatis Bibliothecae codex 218 (21'7×14'2 cm.) s. XV-mi *partim membranaceus (usque ad. f. 62), ceterum chartaceus. Philigr. Cornu venatorium cum perpendiculo* (Piekosiński 537, Vratislavia a. 1385, Briquet 7715 Batavia septentrionalis a. 1379). *Corio obfusco compactus, impressis eidem ornandi gratia 16 figuris quadratis, amplexentibus lilia, et 6 circulis, quorum unusquisque continet cor transfixum duabus sagittis. In fronte tegumenti affixa schedula membranacea cum inscriptione, (cuius littera initialis rubro colore est ornata)*: »H. Hassia super orationem Dominicam I. Item de discretione spirituum et multis aliis«. *In dorso tegumenti signa impressa*: »k. 4 Pl. G. N. 10« *super schedulam chartaceam, eadem stylo super interiorem partem tegumenti ant. Eidem parti agglutinata est superius schedula cum inscriptione*: »Aevum medium scriptores ecclesiastici Nr. 275«. *Codici annexum est segmentum catalogi typis impressi a verbis* »218 (Eccl. 275, antea 283 y)... saec. XV« *usque ad verba*: »Liber Canonorum Regularium in Traiecto«. *Codex involutus est duobus foliis chartaceis colore cineris, quorum anteri-
us numeratur.*

F. 2. *Manu s. XV*: »In hoc volumine continentur Heynricus de Hassia super orationem Dominicam item de discretione spirituum Speculum animae eiusdem. Tractatus eiusdem de verbis qui non ex sanguinibus. Tractatus eiusdem de verbo incarnato. Rationale divinorum operum Mathei de Cracovia Nr. 244. 2 Nr. 283 y«.

F. F. 3—60. »Henricus de Hassia. Tractatus super oratione dominica«¹. »Et cum oratis non eritis X si autem non dimiseritis hominibus etc., nec pater vester dimittet vobis delicta vestra«. *Colophon*: »Explicit expositio super orationem dominicam venerabilis m. Heynrici de Hassia doctoris sacrae theologiae scripta per fratrem Arnoldum Aelberti regularem in Traiecto«.

F. F. 61—62 vac.

F. F. 63—79. »Henrici de Hassia. Tractatus de discretione spiri-

¹ Neutrum de duobus sic intitulis apud F. W. E. Roth »Zur Bibliographie des Heinrich Hembuche de Hassia dictus de Langenstein«. (Beiheft II z. Centralblatt für Bibliothekswesen Leipzig, 1888, p. 10. 2.

tuum¹. »Sicut in philosophia motus« (*Multae correcturae marginales*).
Finis: »Non nisi solo impossibilitatis freno posse retineri«. *Posteriore tempore addita*: »Hassia explicit tractatus de diffinitione spirituum«.

F. F. 79—90. »Henrici de Hassia tractatus de speculo animae².
 »Anima mea novi, quod curiosa sis X in finem ultimum reductionem«. *Colophon*: »Explicit speculum animae compositum ab Heynrico de Hassia«.

F. F. 90—93. »Heinrici de Hassia tractatus de verbis: qui non ex sanguinibus«. »Quia rogasti me X quandoque ex singulis figuratur vita singulorum«. *Colophon rubr. combinatum cum novo titulo*: »Explicit incipit«.

F. F. 93—105. »Tractatus eiusdem Hassiae de verbo divino incarnato³. *In catalogo typis impresso omissus*³. »Quis det mihi verbum, quo semiverbibus ego aliquid loquar«. *Finis*: »tam distincte et clare representet omnia complexe et incomplexa sicut verbum divinum etc.«.

F. F. 106—110-vo *vac.*

F. F. 111—156-vo. »Matthaeus de Cracovia Rationale divinorum operum«. »Reverendo in Christo patri domino Heinricho Episcopo Warmiensi X paterna dignetur recipere pietate et sic est finis, sit laus et gloria trinis Amen«.

F. 157 *Insuper*: »Liber regularium in Traiecto«. *Ceterum vac.*

F. F. 157-vo—159 *vac.*

F. 159-vo *Insuper*: »Pertinet regularibus in Traiecto«. F. 160 *vac.*

17. U. Bibliothecae municipalis Augustae Vindeliciorum codex chartaceus (30.5×20.5 cm) *proveniens ex monasterio S. S. Udalrici et Aefrae P. P. ordinis S. Benedicti Nr. 67. Philigr. Turris, cui similes ap, Briquet 15872—15875 Augustae Vindeliciorum a. 1460—1572. Tegumentum ligneum corio compactum, firmatum angulis ex orichalco et fibula partim tergina, partim metallica. Super tegumentum impressa sunt ornamenta varia, praeter geometrica, etiam frondes et anguillae, intra quas litterae componentes verbum: »Maria« reperiuntur. In dorso tegumenti agglutinata schedula membranacea cum inscriptione: »Considerationes B. Bernardi«, Infra schedula vetustior cum inscriptione: »D/124«, super eam recentior tempore cum exilibus lineis rubris et inscriptione: »M. S. O. R.«. In fronte tegumenti schedula membranacea superiori eius parti agglutinata cum inscriptione: »Liber considerationum beati Bernardi. Rationale divinorum Magistri Mathel de Cracovia cum aliis multis tractatibus, formis, modis et utilibus vide in primo folio libri«. Lateri in-*

¹ V. ibidem, p. 9. 5. 14.

² V. ibidem (opusculum impressum Argentinae 1507) p. 9. 6. 1.

³ Ap. F. W. E. Roth p. 8. 2. »de verbo in divinis seu de verbo incarnato«.

terno partis ant. tegumeni, nec non lateri interno partis post. tegumenti agglutinatae sunt chartae provenientes ex quodam codice manuscripto elegantissimis litteris gothicis exarato et continentes orationes seu sermones in honorem s^{mae} Mariae Virginis. Latus internum partis ant. tegumenti habet etiam agglutinatam signaturam »ex libris«, quae repraesentat episcopum et martyrem sanctum cum insignibus gentilicis ac super eosdem triangulum, (et symbolum providentiae divinae) adstantibus 4 angelis Inscriptio typis impressa: »P. P. Benedictinorum Lib. et Imp. Monasterii S.S. Udalrici et Aerae. Augustae Vindeliciorum«. Latere interno partis post. tegumenti inscriptio stylo: »^{26 Aug.} 87.«. Totus codex scriptus una manu post medietatem saeculi XV mi.

Folio primo non numerato pag. prima quattuor inscriptiones, ex quibus duae s. XV-mi (1) »Operum 1. liber considerationum B-ti Bernhadi Abbatis ad Eugenium etc. 2. Rationale operum Magistri Mathei Cracoviensis sacrae paginae professoris cum aliis pluribus tractatibus etc.«, (2) Venerabilis vir dominus Urbanus Ribling obtulit praesentem codicem Monasterio Sanctorum Udalrici et Aerae in Augusta. In salutem animae eius Anno Domini 1490 sabato sub octavis paschae«. (17/IV v. Grotefend). Inscriptiones s. XVIIIⁱ v. ineuntis XIXⁱ: »vol. III N. LXIV« et »Monasterii S. Udalrici Augustae«. Pag. versa eiusdem folii manu s. XIXⁱ »fol. 1—120. 1. Bernhadi liber considerationum f. 1—36. 2. Matthaei de Cracovia rationale operum divinatorum f. 37—136. 3. Varii tractatus theologici f. 136—210. Metzger Nr. 67«. Primo folio numerato post 4 vacua desuper inscriptio s. XVIIIⁱ vel s. XIX ineuntis: »Constat 210 foliis N. LXVII«.

F. F. 1—36-vo (Rubr.) »Incipit liber considerationum¹ editus a beato Bernhardo«. »Subit animum dictare aliquid. Quod te papa beatissime Eugeni« (Litteram initialem scribe elegantius foliis ornare incoepit, sed non finivit). Finis: »Dignius quaeritur et invenitur facilius. Pro iudeis² sit finis libri sed non finis quaerendi etc.« (Haec ultima sententia rubr. sublineata).

F. F. 37—73-vo (Rubr.) »Incipit libellus qui intulatur **rationale operum divinatorum Mathei de Krakovia** sacrae paginae professoris quondam episcopi Wormatiensis. Et tractatus subsequens in septem partiales distinguitur tractatus. Sequitur prologus«. »Reverendo in Christo patri domino«. X dignetur recipere pietate etc. Deo gratias«.

F. F. 73-vo—85. (Titulus scriptus manu, ut videtur aliquantum posteriore): »Dialogus inter conscientiam et rationem super celebrandam missam« (eiusdem Matthaei). »Multorum tam clericorum quam lay-

¹ »De consideratione« M. P. L. CLXXXII, 727.

² Recte »Proinde« (editio citata col. 808).

corum querella est non modica X pro viatico datum est nobis corpus Domini Jhesu Christi. Qui cum patre et spiritu sancto vivit et regnat in saeculorum saecula Benedictus Amen Deo gratias etc.«.

F. F. 86—136-vo (*Continuatio tractatus de providentia auctoris ignoti*). »Post haec autem aggredior loqui de gubernatione universi corporei et maxime quantum ad res humanas X ut nihil possit contra eos. De his autem et aliis, quae circa eos sunt, expediam me et te in tractatu proximo post istum, si Deus voluerit. Et cetera etc. Deo gratias«. *Quattuor sequentia folia non numerata vac. Non reperitur vestigium excisorum foliorum* 66 (210—[136+4+4]), quae secundum Metzgerum »varios tractatus theologicos« continuisse feruntur.

18. V. Vindobonensis Bibliothecae olim Palatinae Codex chartaceus (21'8X14'3 cm. saec. XV-mi. Catalogus latinus 3600, Philigr. libra, Briquet 2447 Gurck a 1448. Corio extra et intra charta crassa emporetica obvoluto compactus. Folio primo non numerato agglutinata parva tessera cum signatura numeri 3600, praeterea idem numerus stylo.

F. F. 1—45. (Rubr.) »Incipit liber venerabilis Richardi¹ abbatis de S. Victore de minori contemplatione seu de duodecim patriarchis C. I.« »Benjamin in mentis excessu. Audiant adolescentes«. (*Littera initialis* »B« elegantissime picturata coloribus: viridi, rubro, caeruleo et saphirino). *Finis*: »ad ymaginationem descendit in osculationem Benjamin et Ioseph divinae revelationi humana ratio applaudit etc.«, *Colophon*: (rubr.): »Explicit Richardus de Sancto Victore de contemplatione minori sive de duodecim patriarchis«.

F. F. 45-vo—95-vo. (*Sine titulo Rationale operum divinorum M. de C.*). »Reverendo in Christo patri domino Henrico episcopo Warmiensi X dignetur recipere pietate etc.« *Colophon* (rubr.): »Et sic est finis huius libri videlicet rationalis operum divinorum sub anno ^M_{ICL} (1450?)«.

F. F. 96—107 (Rubr.) »Incipiunt capitula libri primi de medicina animae«. *Supra textum et margine manu saec. XVI*: »Hugo de S. Victore alias de medicina² (sequuntur 4 verba illegibilia) Trithemius si a (?) hic liber prohibitus (sequ. 3 verba illegib.). Medicina non legatur sed amo (?) continendum (?) est iudicare«. *Praecedit registrum*: »de homine, qui microcosmus id est minor mundus appellatur etc.«. (Rubr.) »Incipit prologus libri primi de medicina animae«. »Cogis³ me frater karissime. X interrupto capitulo »de dolore frontis« usque ad verba inclusive: »plastrum verecundiae fronti supponat«⁴.

¹ M. P. L. CXCVI. I. »De praeparatione animi ad contemplationem. Liber dictus Benjamin minore«.

² M. P. L. CLXXVI. 1183: »De Medicina animae, auctore, ut videtur, Hugone de Folieto«.

³ »Rogas«.

⁴ »Superponat«.

F. F. 107-vo—115 (*Rubr.*) »Incipit sermo de canone factus in capitulo Clarae Vallis a quodam candidato«. »In virtute sanctae crucis et sacramento altaris magna est convenientia. X in duobus primis est convenientia in 3° vero differentia«. *Colophon (rubr.)*: »Explicit«.

F. F. 115-vo—141-vo (*Rubr.*) »Incipit Richardus¹ de statu interioris hominis«. »Sero quidem misi, quod promisi petenti. X plaga tumens non est circumligata neque curata medicamine, neque fota oleo etc.« *Colophon (sublin. rubr.)* »Explicit Richardi de statu interioris hominis. sequitur alius tractatus«. (*Manu poster.*) »Jhesus Christus«.

F. F. 142—170-vo (*rubr.*) »Tractatus Richardi de extirpatione² mali et promotione boni«. »Quid est tibi mare, quod fugisti et Jordani quia conversus es X quando³ poterit ad ea, quae sunt supra se ipsam contemplatione ascendere«. *Colophon (rubr.)*: »Explicit Richardus de extirpatione boni et mali et ceteris Anno etc.«.

F. F. 171—182 (*rubr.*): »Incipit tractatus Richardi de potestate solvendi et ligandi⁴«. »Quodcunque ligaveris super terram X Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum et alias⁵«. *Colophon (rubr.)*: »Explicit liber magistri Richardi de Sancto Victore de potestate ligandi et solvendi et cetera«.

F. F. 182-vo—188-vo. (*Sine titulo, littera initialis rubra*) »Memento creatoris tui in diebus iuventutis tuae X tot divinae severitatis flagella a sua perversitate compescere nequeunt«. *Colophon*: »Explicit tractatus⁶ Richardi de Sancto Victore de memoria creatoris et cetera« (a sua usque ad et cetera *sublin. rub.*).

F. F. 188-vo—189-vo. (*Sine titulo littera initialis rubra*): »Quum videlicet quaestioni tuae non potui satisfacere verbo X semper debetur aeterna damnatio et cetera«. *Colophon (sublin. rubr.)*: »Explicit tractatus de⁷ peccato veniali et mortali Richardi de Sancto Victore«. F. 190 *vac.*

F. F. 191—193-vo. (*Supra textum rubr. manu poster.*): »Sermo de novo anno«. »vocatam est nomen eius Jhesus X Sermonem in eo terminabo, cuius sit laus, honor et gloria per infinita saecula Amen(?)«.

F. F. 195—201 *vac.*

¹ Edit. cit. (M. P. L. CXCVI 1115—1116).

² »De exterminatione« etc. Ibidem 1073.

³ Aliter et ante haec verba »explicit« edit M. P. L. tom. cit. 1115—1116 »ad maiora obtinenda promoveri non meretur«.

⁴ M. P. L. CXCVI 1159—1160.

⁵ »et alias« haec verba desunt in M. P. L.

⁶ *spurius?*

⁷ »de differentia peccati mortalis et venialis« M. P. L. CXCVI 1191—3 »et cetera« in fine editionis desunt.

19. **Z.** Codex membranaceus, primum quidem proprietas ecclesiae Plocensis »maioris«, deinde probabiliter a fratribus Zaluski Bibliothecae Publicae Varsaviensi incorporatus, postea tempore calamitatum regni ab opprimente studia humaniora Polonorum imperatrice Russiae Catharina II Petropolim deductus, demum tractatu pacis Rigae concluso recuperatus, nunc Bibliothecae Universitatis Varsaviensis addictus (22.1 × 15 cm), corio lignum obvolvante compactus. Tegumentum est fultum duodecim clavis praefixis. Remanent vestigia duorum, qui exciderunt aut avulsi sunt. In dorso 2 schedulae, quarum una membranacea portat signum »Q|38«, altera chartacea cum signo typis impresso »ЛЯТИНСКАЯ 47«. Fronte tegumenti infra schedula membranacea cum signo »38« et figura quadrangula calamo delineata, in qua continetur linea diagonalis et quattuor puncta.

Folium primum non numeratum vac. Eodem folio verso reperitur idem signum »38« et figura quadrangula cum lineis diagonalibus et quattuor punctis.

F. F. 1—47 (*Super initium textus inscriptiones manu s. XVII—XVIII* »Ms. 320« et »Matthaei (Varmiensi.) de Gratia, Electione, Reprobatione«. *Margine manu eiusdem fere temporis:* »Henricus Episc. Warm. + 1300 obiit«. (*Sine titulo contemporaneo Rationale operum divinatorum*). *Initium (litt. s. XV circa medietatem):* »Reverendo in Christo patri domino Henrico episcopo Warmiensi suus (facere del.) Matheus facere«. *Sub textu primae paginae signum sigilli typis alphab. russ. ИБ impressum sub corona imper. Russiae. Finis:* »dignetur recipere pietate«. *Colophon (rubr.):* »Explicit sed nescio quid«.

F. F. 47—65-vo (*Sine titulo post minimum intervallum sequitur eiusdem Matthaei de Cracovia dialogus rationis et conscientiae*). »Multorum tam clericorum quam laycorum querella est non modica X pro viatico datum est nobis corpus Domini« »etc. sicut in aliis codicibus.

F. F. 65-vo—68. *Immediate sequitur rubr.* »Incipit summa bibliae ueteris testamenti«. »Primus liber bibliae est genesis quo agitur« (*Summarissima argumenta singulorum librorum*).

F. F. 68—69-vo. *Immediate sequuntur argumenta librorum et epistolarum novi testamenti. Finis:* »Tricesimus sextus est liber apocalipsis, in quo agitur de revelationibus per angelum factis Johanni et praecipue de tribulationibus, quas ecclesia passa est in tempore primitivo et patitur in praesenti et passura sit in fine scilicet (*bis*) tempore antichristi et de praemiis, quae susceptura est in uita beata et habet capitula XXII«.

F. F. 69-vo—70-vo. *Immed. sequi. rubr.* »Incipiunt decem praecepta legis declarata«. »Non habebis deos alienos. Contra hoc peccat, qui facit experimenta vel incantationes pro mulieribus vel sortilegium pro rebus X Contra hoc (*praec. X-um*) peccat quis quando desiderat omnia ista indebite habere et tenere«.

F. F. 70-vo—71. *Immed. sequ. rubr.* »Incipiunt septem mortalia peccata« »Superbia hoc peccatum committit qui superbit de aliquo bono X Item ex parte adiutorii, ut si propter hoc (*actum luxuriae*) comedit calida vel similia«.

F. F. 71—71-vo. *Immed. sequ. rubr.* »Incipiunt quinque sensus corporis et cetera etc.« »Visus hoc peccato peccatur, cum quis respicit nimis curiose mulierem X vel tangit indebite«.

Sequuntur immediate simplices enumerationes virtutum, sacramentorum, septem operum spiritualium (ex. gr. »consilium dare«, »errantem dirigere« et sim.), VII donorum Spiritus Sancti.

F. F. 71-vo—78. »Quaeritur de VII vitiis quando sunt mortalia«. »Respondeo secundum Augustinum: peccatum mortale est spreto bono incommutabili bonis commutabilibus inhaerere X accidia, quae posset esse tanta, sed cum tota iniuria et studiosa applicatione ad alia inpertinentiaque esset etc. etc. est finis«. *Colophon:* »Expliciunt dicta Mathei (*de Cracovia?*) per manus Jacobi (*de Paradiso?*) finita«. *Usque ad hunc locum totus codex scriptus una manu s. XV-mi.*

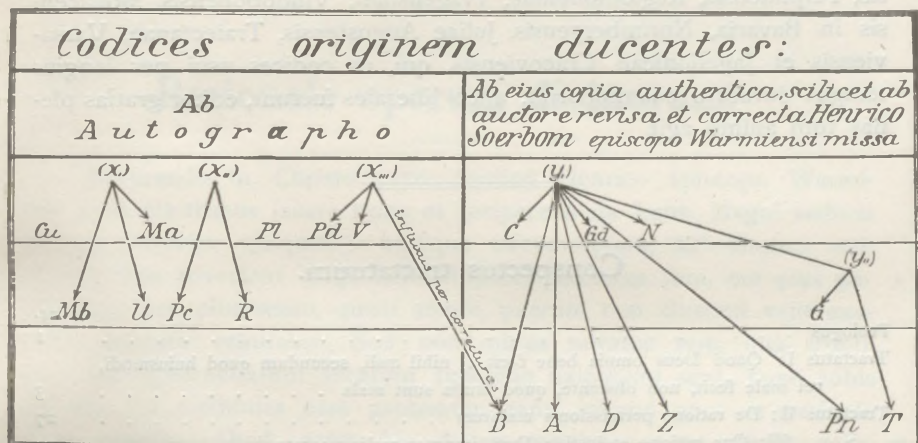
Ultimo folio (79 vo) (non numerato) manu s. XV-mi »Liber Ecclesiae Plocensis (vestigia manus posterioris delere studentis) maioris« Interna parte tegumenti postici prope marginem manu s. XV-mi: »In nomine Domini Amen Sub anno Domini MCCCC (tric? membrana duobus locis perforata) essimo«.

Quicumque lectiones diversas codicum praememoratorum comparaverit, animadversurus est procul dubio, nonnullos codices propius quam alios secum affiliatos esse, praesertim codices Mb et U, et aequaliter codices G. et T. Lectiones codicum Mb. et U. ex communi quodam fonte manare videntur, cum textus codicis T. corruptionem respectu codicis G (seu potius communis eorum fontis?) Prof. Alexander Brückner de hac praesente editione summo opere benemeritus (ut qui maximam partem lectionum variantium codicum Cu et G comparavit et adstruxit) suo ingenio penetrativo perspexerit. Praeterea tamen distinguere possunt series codicum communibus lectionibus affiliatorum, quarum una amplectitur codices Cu Ma Mb Pc Pd Pl R U V, altera codices A B C D G Gd N Pn T Z. Difficultates aliquae exoriuntur respectu codicis B, qui persaepe continet lectiones communes etiam cum serie adversa adeo, ut explicatio necessaria sit: correctorem fontis huius codicis uno de codicibus melioribus alterius seriei (Ma vel V vel Pd vel Cu) usum esse. Locus codici Cu in prima serie et codici N in serie secunda non potest ita certe assignari, sicut ceteris inter se affiliatis codicibus.

Illa regula celebris ad directionem ingenii serviens, quae sequentes methodum statisticam eloquio magnorum numerorum obtempe-

rare iubet, permovit editorem ad duas series codicum distinguendas, sicut etiam ab ea persuasum est sociis collegii studiorum historiae philosophiae in Polonia, ut codicem Gedanensem pro fundamento totius editionis eligendum esse¹ censuerint.

Affiliationi codicum illustrandae prosit haecce tabella:

Orthographicae aberrationes minoris momenti et, qui dicuntur »lappus calami«, in definitiva redactione textus et variarum lectionum adstructione negligi debuerunt. Respectus differentiae inter usum litterarum »t« et »c« potuit haberi solum quoad aliquos codices (B N Pd Pn V Z). Maior pars codicum continet argumentum capitulorum summatim bis expositum: in registro post prologum et bifarie ante quodcunque capitulum. Haec lectiones reiteratae distinguuntur signis specialibus, ex gr. »B₁ C₁ Gd₁ Ma₁ Pc₁« et sic de aliis.

Omnibus, qui editorem in ipsius labore aliquo modo adiuverunt, Professori Dri Alexandro Brücknero, qui codices Cu et G, editori solum per spatium paucorum dierum visibiles, acerrime et diligentissime perlustravit, Prof. Dri Severino Hammero investigationibus philologicis celeberrimo, qui latinitatis in praefatione curam suscepit, Prof. Dri Constantino Michalski C. M. scrutatori philosophiae saec. XIV praeclarissimo, qui passus parallelus ex fontibus adhuc ignotis praefationi adiungere dignatus est et director publicationum collegii ad investigandam historiam philosophiae in Polonia a Polona Academia Scientiarum

¹ Vide »Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Classe de Philologie, Classe d'Histoire et de Philosophie« Année 1926, Cracovie 1928 p. 130: Witold Rubczyński. Methoden und Ergebnisse der Untersuchungen hinsichtlich der Handschriften der Theodicee des Matthäus von Krakau, Rationale operum divinorum«. Présenté dans la séance du 29 mars 1926, etiam Bulletin Année 1921 et »Sprawozdania« 1910.

constitutus, ante impressionem omnia revisit, nec minus studiosis, Dominae Zachorowska-Ciechomska, Dri Zbigneo Comiti Łubieński, Dri Silvio Mikucki et Dri Thaddaeo Stanis, qui copias cum originalibus codicibus comparaverunt vel lectiones variantes usui publicationis accomodaverunt, demum directoribus Bibliothecarum Gedanensis, Pelplinensis, Regiomontanae, Pragensesium, Vindobonensis, Monacensis in Bavaria, Norimbergensis, Juliae Augustensis, Traiectanae, Varsaviensis et Jagellonicae Cracoviensis, qui, ut codices usui per longius tempus duraturo commodarint, adeo liberales fuerunt, editor gratias plenas toto animo agit.

Conspectus tractatum.

	Pag.
Prologus	I
Tractatus I: Quod Deus omnia bene fecit et nihil mali, secundum quod huiusmodi, vel male fecit, non obstante, quod multa sunt mala	3
Tractatus II: De ratione permissionis malorum	27
> III: Qua ratione et iustitia Deus imputet malis peccata	70
> IV: De ratione infictionis poenarum	82
> V: De ratione electionis et reprobationis creaturarum rationalium	103
> VI: De ratione creationis rerum, quae videntur inducere ad peccatum	129
> VII: Unicum habens capitulum: De ratione reparationis humanae	142

Rationale operum divinorum.

Reverendo in Christo patri domino Henrico episcopo Warmiensi suus Matthaeus facere bona et recipere mala bene. Magni sudoris plenam periculis, <laqueis> undique circumseptam, difficultatem scribendi libros advertens aliquotiens stupore percussus sum, cur pius pater suum heu plus sensu, quam aetate, puerum tam districti velit examinis cribrare ventilabro. Sed non minus miratus sum, qua fronte ego, cui ignorantiarum mearum tenebrae palpabiles sunt, quae vobis aut aliis vix credibiles esse probantur, tanti laboris onus et pericula ferre possem. Quid enim his diebus gravius, quam libros colligere? Quod rigidius examen, quam id a paupere verbis et sensu requirere? Qui enim requisitus non scripserit, iam iudicatus est segnis, inscius aut protervus. Si volens parere et de se non praesumens aliorum dicta comportare studuerit, ut miser ingenio uti repertis et de alienis velle <censebitur> gloriari. Si ad nova cudenda se dederit, praesumptionis arguetur, quod post tot scripta, ad quae nedum intelligenda sed nec legenda sufficimus, praesumit se quidquam novi dicere, quod non aliis

1. *conf. alios titulos in praefatione editoris.* 2. Reverendo] Reverendissimo C. Henrico] Hynrico Ma Pc Pd R Heinricho G Mb N T U. 2—3. Warmiensi] Wormiensi Mb, Wormatiensi U. 3. bene] Unde R. 4. plenam] plena B. periculis] periculis et U. laqueis] laceris A C Gd Pc Pn, latere? G., lateris B Cu D Ma N Pd R T U V Z. undique] nudaque U. circumseptam] circumscriptam A B C Ma T, circumspectam Z, circumceptam G. 5. scribendi] scribendum N. aliquotiens] aliquos Pn. stupore] sudore Z. percussus] percussus A G Mb T U V. 5—6. pater] *om.* B. 6. sensu] sensum A, sensibus? T. 7. minus] *om.* Pn. sum] sum, sive Z. 8. vobis] nobis G Mb T. 10. ferre possem] possem ferre N. enim] *om.* Pn. 10—11. libros colligere] colligere libros Mb. U. 11. Quod] quid T. id] illud G. sensu] sensum? G. 12. scripserit] scripsit D. 12—13. inscius] impius? D, inscius aut protervus] *om.* A. aut] autem? B. 14. studuerit] studeat Cu, studuit D. repertis] reperitis Pn. 15. censebitur] ceu scribitur B D Gd Pn, ceu tunc scribitur Pc R, ceu circascribitur Pd V, certa scribere dicitur Mb, ceu de serra scribatur U. cudenda] videnda Pn. 15—16. praesumptionis] propor(cion)e? C Ma (*add. marg.* proprie Ma), 16. quod] quod tot B C D Ma Pc Pn R T Z. tot] *om.* Z. nec] ne N, nec dum Mb. 17. sufficimus] *om.* Mb. praesumit] p(er) su non? Pn. quidquam] quidquid Pn. novi] *om.* G. non] *om.* R.

sit antiquum. Verum mente discurrens, quae possint esse patri motiva tam diligentis instantiae, non invenio de patre credibilia, nisi ratione fulcita. Si enim quaerit ab ignaro proficere, profundae humilitatis est et ad sacras litteras magni fervoris indicium. Si sperat proficisse, quem prohi pudor agnovit et saepius probando totiens reperit ignarum et inscium, aut pia simplicitatis est, aut mirae fiduciae etiam contra spem in quasi desperata materia spem gerentis. Si praesumens se nil consequi vult nihilominus temptare praesumptuosum et rubore perfundere de nomine magistri minus digne gaudentem, prudentis iustitiae et iusti iudicii res est. Si pigrum et inertem, ne marcescat otio, cupit ad vigilantiam excitare studii, zelus sollicitudinis est paternae. Si probandi fit intuitu, an subsidium paternae provisionis bene sit inpensum, aut perditum, maturae providentiae est, ut agatur cautius in futurum. Si dumtaxat filialis obedientiae devotam exhibitionem affectat, virgula fumi est aromatica, cordialis amoris demonstrans igniculum. Si desiderium est nova videndi, nedum toleranda sed et laudabilis curiositas est, dum quaeritur aut latior aut lucidior declaratio veritatis. Quia igitur durum est paternae auctoritatis recalcitrare stimulum, tam valido rationum vallato munimine, praesertim ubi rationabilis excusationis fuga non patet, nisi ignorantia, quae proprie videtur esse turpitudinis, allegetur. Hinc est, quod ne subeam unicus totale periculum, nec recusem omnimode laborem, quasi rebellis, elegi velut medium paternis videlicet quaestionibus et argumentis respondere, quae per constitutum mihi procuratorem movere complacuit, locorum distantia personale colloquium prohibente. De reliquo paternitatis vestrae est, collectum ex quaestionibus vestris et

1. discurrens] discernens B C Cu D Pc R. quae] quae non U. possint] possent Cu G N R, possent essent Pn. patri] *om.* Mb U, esse patri] patri esse R. 2. nisi] nec Cu. 3. quaerit] (que)ritis? T. ignaro] ignoro? D. 4. sperat] speratis? T. 5. proficisse] proficisse Pd R. pudor] dolor A B G Mb T U, dolor negligentem B G Ma Pc R U V, dolor ignorantem Mb. totiens] totius G. 6. et] aut A, ac Cu G. 8. praesumptuosum] presumptuosus B. 9. et] *om.* Pn. perfunderc] confundere Mb U. de nomine magistri] devorem magistrum? Pn. 10. iudicii] indicii Cu. et] *om.* V. 11. excitare] excitari Z. sollicitudinis] sollicitudine Ma. Si] sed Ma. intuitu] intuitum Ma. an] aut V (*marg. corr. rub. ean* Pd). 12—13. provisionis] promissionis Z. 13. sit] fit? V. aut] et A, an B C D Mb Pd R T V. perditum] proditum A. 14. agatur] agat D. devotam] debitam R. 15. virgula] virguli A, virgulti D. fumi] firmi D. 16. videndi] videnda Mb. 16—17. toleranda] celanda Mb, coloranda G. 18. declaratio veritatis] veritatis declaratio Mb U. 18—19. auctoritatis] auctoritati U. 19. stimulum] stimulo A Mb R T U V Z, *sig. corr.* Pd. 20. rationabilis] racionalis U. nisi] aut A, non Mb. 21. turpitudinis] torpitudinis *sig. corr.* Pd. allegetur] pre allegetur? T. 22. unicus] victus Mb. recusem] recuso B, recusare U. 23. quasi] quodammodo? T. velut] *om.* Pc. videlicet] *om.* Pc. 24. per constitutum] pro constitutis Mb. mihi] *om.* Z. movere] moveri Ma Mb Pc Pd R U V. 25—26. De.. paternitatis] *om.* Z. 26. reliquo] relinquo B. vestrae... et] *om.* Ma.

meis responsionibus libellum appellare vel tractatulum et sive rationale operum divinorum, sive quod Deus omnia bene fecit, seu quovis alio nomine placito baptizare.

TRACTATUS PRIMUS.

Quod Deus omnia bene fecit et nihil mali, secundum quod
huiusmodi, vel male fecit, non obstante, quod multa sunt
mala.

CAPITULUM I.

Quod Deus omnia bene fecit, probatur ratione, scripturis et fide fundata.

Pater examinans filium quaerit: Vellem declarari, quomodo Deus omnia bene fecerit et qualiter omnia, quae fecit, sint valde bona, cum tot mala sint et quasi nulla sint in mundo, quae non habeant multiplices defectus, quos sicut bonum esset non habere, sic eos habere videtur malum. Quo<modo> ergo sunt valde bona, in quibus sunt tam multa mala et quomodo ea artifex bene fecit, qui, si solum voluisset, omnia mala exclusisset?

Filius: Quaestio ista nedum profundissima videtur, quia de rerum omnium ordine, modo productionis et fine sed etiam latis-

1. libellum] *verba*: «libellum, tractatulum, rationale... fecit» in *cod. Ged. rub. subli-neata*; *marg. poster. manu add.*: «titulus praesentis opusculi» Ma. 2. sive quod] *ser-vorum Z. omnia*] omnino V. 3. placito] beneplacito A D. baptizare] appellare Mb, appellare sequitur A C D Z. 5. bene] *om. Z.* et] et quod T. mali] male A Mb. secun-dum] sed DD₁. 5—6. secundum... huiusmodi] *om. Z.* 6. vel] nec G T, *om. U.* vel... fecit] *om. Mb.* male] mali Z. fecit] *om. B.* fecit secundum quod huiusmodi *om. Z.* sunt] sint A B CC₁ Cu DD₁ G Mb Pc Pc₁ U₁, mala sint Z, *add. etc. Z₁*. 8. Capitulum I.] *om. CC₁*, Capitulum... fundata] *om. Z.* 9—10. scripturis] *om. C Mb U₁* scripturis... fundata] *om. D T V.* 10. et] *om. Mb U₁*, fide fundata] fidei fundamenta A, bene fundata fide B. fide] *om. U.* In *cod. Jag. 1623* (A) *sententiae capitulorum I. et II. conversae.* 11. Pater... quaerit] in *cod. Ged. et in cod. Jag. A rubro, om. N Pn.* examinans... quaerit] *om. Z.* quaerit] querit incipit libellus (*rubro*) N, querit sic etc. D₁, *marg.* «Tractatus I» R. vellem] in *cod. Pn post capit. II.* 12. fecerit] fecit A D G Pn Z. sint] sunt A B G T, fuerint Pn. 13. quae] quin G T, non] *om. G.* 14. eos] eas Pn. 15. habere videtur] videre habetur esse V, h. v. esse Pn. Quomodo] quo Gd. 15—16. in quibus... mala] *om. B.* 16. ea arti-fex] artifex ea V, si] *om. V.* 18. Filius] «Filius» et «Pater» *rubr. in hac editone abbreviantur «F» et «P».* nedum] nondum A. 19. etiam] et Mb.

sima, quia de tota rerum multitudine, et ideo nescio, quis ei satisfacere plene possit.

P.: Non intendo de rebus singulariter quaerere, sed solum in communi et de principalibus, in quibus praecipue solent homines et
5 communiter habere dubia et argumenta movere.

F.: Numquid non tam bene persuasum est tibi, deum omnia benefecisse, sicut illis, qui viderunt duo miracula Christi, quando scilicet fecit surdum audire et mutum loqui,^a et ex hoc eum omnia bene fecisse incomspicibiliter praedicaverunt, per quod nos, qui christiani
10 vocamur et esse volumus, videmur valde redargui, quos aliquando a laude Dei et nominis sui praedicatione compescit parva temptatio, cum tamen omnia miracula, per quorumcumque invocationem aut ministerium facta, semper principaliter per Deum fieri aut facta esse credamus, immo, quod peius est, nonnunquam in dubium vertimus et
15 inapprehensibile putamus, si dicatur omnia bene fecisse, multis quoque eius operibus per impatientiam remurmuramus in corde, contradicimus ore et quandoque persuadere conamur, non omnia bene facta esse, debuissetque aliter fieri aut saltem convenientius aliter fieri potuisse.

20 P.: Forsan illi stupore miraculi inconsiderate locuti sunt vel levitate moti, aut devotionis seu gaudii magnitudine sensibus alienati, nesciunt, quid dicerent, sicut Petrus apostolus in transfiguratione Domini nesciens, quid diceret, ait: bonum est nos hic esse^b.

F.: Rationabilissimum verbum indubitanter locuti sunt et vel

1. tota] tanta D. ei] *om.* Pn. 2. plene] *om.* A. possit] posset B R. plene possit] pos. pl. Mb U. 3. intendo] in tendo Gd. quaerere] queri D. 4. de] *om.* B. praecipue] *om.* U. et] *om.* Mb U. 6. tam] *om.* Mb. 7. miracula] mira Pc, mirabilia Pn. 7—8. scilicet] *om.* G N. quando scilicet] sc. quando B Z. 8. fecit surdum audire] surdum f. audire Z. hoc] hoc enim B C T V. eum] *om.* Ma. eum omnia] omnia eum C T V, eum omnia eum A. 9. quod] quos B D Pc R T V. 10. vocamur et] *om.* Mb U. videmur] videmus Z. aliquando] *om.* A C. 11. praedicatione] predicacionis Ma. parva] prava B D Ma Pc T U V. (persona R *marg. sig. corr.*). 12. per] *om.* B. 13. facta] *om.* Pc. principaliter] specialiter B Ma Mb Pd U V. 14. credamus] credimus C D T. quod] quod in Cu, quod quidem? Pd, *add.* quod (*del?*) Pc. 15. inapprehensibile] incomprehensibile A B T. dicatur] dicamur D, *sig. corr.* Pn. multis quoque] multisque U. 16. remurmuramus] renueramus D. 17. conamur] *om.* B. omnia] *om.* Mb U. 17—18. bene facta esse] esse f. bene Mb U. 18. debuissetque] debuisset que A, debuisset quia B, *add.* que C D Mb Pc T V. 18—19. fieri] *om.* Pn. fieri potuisse] fieri debuisset C, potuisse f. D. 20. Forsan] Forte G T. illi] illius R. vel] in D. 21. seu] vel Mb N. 22. apostolus] *om.* A. 23. ait] aut quod Pn. nos] nobis A B. nos hic] hic nos D Pn. 24. Rationabilissimum] Non nobilissimum Z. verbum] verum A B, *om.* N Pd. indubitanter] indubitabiliter A. et] *om.* T. vel] *om.* A.

^a et surdos fecit audire et mutos loqui, Marc. VII 37.

^b Matth. XVII 4. Marcus IX 4, Luc. IX 33.

magna ratione moti, vel inspiratione divina aut fidei lumine illustrati, verbum tam bonum, omni acceptione dignum et diligenti consideratione dignissimum eructaverunt. Nam si errassent, verbum eorum non acceptaret ecclesia et doctores. Si ex ignorantia, cur scriptura de eorum defectu taceret, quae etiam principis apostolorum ignorantiam ⁵ silentio non suppressit?

P.: Postquam videtur tibi dictum illud tam rationabile, dic, quaeso, eam, quam tu hic intelligis rationem.

F.: Quid rationabilius, praesuppositis communibus principiis, quod videlicet est una causa omnium prima, infinita, omnipotens, summe ¹⁰ bona, attentoque, quod Salvator noster tam magnus esset, ut posset, tam bonus, ut vellet facere talia, quae non nisi summae misericordiae et infinitae potentiae summi boni creatoris et factoris omnium conveniunt, quam inferre et concludere, quod ipse esset ille, qui omnia bene fecisset. ¹⁵

P.: Et quid, si diceretur, quod tale miraculum facere etiam finitae potentiae conveniret?

F.: Planum est, quod tale miraculum facere supernaturale est, et ideo nulla res creata de natura sua id potest efficere. Si autem aliqua res ad hoc <ministraret>, ex gratia Deus tamen principaliter ²⁰ efficeret.

P.: Et si concedatur, quod omnia fecerit, unde constat, quod bene fecerit?

F.: Inde, quia summe bonus.

P.: Ista ratio videtur esse nimis generalis. ²⁵

F.: Immo multum propria est et ad probandum hoc, quod quae-ritur, efficacissimo innititur fundamento. Per hoc enim, quod Deus

1. ratione] oracione D. inspiratione] in spiratione Gd. divina] divini D. 2. verbum] verum A tam] tamen? Gd. 2-3. et diligenti consideratione] om. Z. 3. eructaverunt] eructarunt A C N, eructarent Z. 3. verbum] verum A. 4. acceptaret] acceptasset B. scriptura] scripturi B. 6. silentio] om. Mb U. non] inde (sig. corr. marg.) R. suppressit] supresisset G. 7. Postquam] Quod D. tibi] om. B. illud] id D Pc R V. tam rationabile] om. Z. rationabile] rationale U. 8. eam] om. B Mb, hic] om. A B C. 9. communibus] omnibus Pn. quod] quam A. 10. est] om. A B. una] om. G T. est una] u. e. Pn. una] esse B. causa] tam Pn prima] om. G T, prima infinita] inf. pr. R. 11. attentoque] que om. R T. ut] quod Mb U. posset] possent (corr.) C. 12. facere] facere non nisi Mb U. 13. creatoris] creaturis D. 14. quam] add. supra lin. «que nedum licet» Ma. 16. Et quid] Quid et Pc. diceretur] dicatur V. facere] om. G. 17. conveniret] convenit A, competeret Mb U, add. fi? Cu. 18. facere supernaturale] supern. facere Z. 19. id] illud A B C D Ma Pd T V. efficere] facere Mb U. 20. ad] om. Cu. hoc] hac V. ministraret] ministrare Gd. ex] de D R (marg. R «ex»). 22. P. Et... fecerit?] om. G. unde] om. R (sig. corr. marg.). constat] concluditur U. 25. Ista] Illa Mb. esse] om. C G T. 26. hoc] om. Mb U, illud T. 27. efficacissimo] efficacissime G V, efficacissima U.

summe bonus est, ostensive et a priori probatur, quod non nisi bene facere potest. Nam si posset aliquid facere non bene, summe bonus non esset, quia in hoc a summa bonitate deficeret, vel deficere posset. Unde ex hac ypotesi arguit Salvator in evangelio, <quod>
 5 oculus* murmurantis contra ipsum et dispositionem eius nequam sit, quoniam ipse bonus est, quae consequentia non valeret, nisi tam bonus esset, quod non posset velle non bene. Si enim potest velle vel facere non bene, tunc stat, quod non sit ex hoc quis malus, quia vult sibi contrarie, vel quia sibi displicent facta eius. Confirmatur hoc
 10 etiam ex alio loco evangelii^b. Si enim arbor bona non nisi <fructus bonos> facere potest, summe bonus Deus, qui nedum arboribus, sed et omnibus rebus, ut bona sint, bona vel bene faciant, ex sola bonitate sua dedit, quomodo alia quam bona, vel aliter facere potest, quam bene? Natura enim bonitatis, quae essentialiter pura
 15 est, non patitur, ut vel aliquid deformantis mali, vel male ab ea procedat. Nam, quando hoc fieret, pure bona non esset, quia saltem potentia vel possibilitas ad malum esset admixta. Cuicumque ergo fide vel ratione persuasum est, Deum esse summe bonum factorem omnium, huic nec dubium esse, nec aliud constare poterit, nisi quod
 20 omnia bene fecerit.

CAPITULUM II.

Unde veniat, quod homines minus consentiunt, Deum omnia <bene> fecisse, cum tam antecedens, quam consequentia hoc probans sit tam evidens.

1. quod] quia B. 1—2. bene facere potest] facere p. bene D, b. p. f. Mb Pd U V. 2. posset aliquid facere] a. p. f. G, a. f. p. T, p. f. a. U. summe] summe Deus Z. 3. quia] ergo G. hoc] hac V. 4. ypotesi] uppotheisi (*marg. suppositione*) Mb, ypostasi R. evangelio] *marg.* M(at)t(haeus) 20 Ma. quod] que Gd, quare A C. 6. est] *om.* U. 7. non] nisi G N. 7—8. velle vel facere] f. v. velle Z. Si enim... non bene] *add. marg.* Cu. Si enim... quis malus] *om.* A. 8. non] nisi T. quod] *om.* D. 9—10. hoc etiam] e. h. Z. 10—11. fructus bonos] b. f. A C Cu D G Gd N Pn T U V Z. 12. et] eciam B D Mb, ut C G. rebus] regibus B Pd V (*Ma corr. sup. lin.*). ut] *om.* B, nec C. sint, bona] sint bonum? T. 13. quomodo] quodammodo G. 13—14. aliter facere potest, quam bene?] a. q. b. f. p. G Mb T U. 15. deformantis] deformitatis Mb U. ea] eo G. 17. potentia] *add.* po(te)n(?) uel Pd. possibilitas] potestas? V. Cuicumque] Nunc B, cuique? Mb, quicumque Pn Z. 18. fide] fidei C D. summe] summum Mb N Pn. 19. huic] hinc A C Ma Z. 20. fecerit] fecit Mb U, *add. rub.* «sequitur 2 capitulum» V. 22. veniat] venit T, veniant V. consentiunt] consenciant T Z. 23. bene] bona A₁ Gd. cum] secum A₁. antecedens *om.* A₁. 23—24. consequentia] consequens B Mb. probans] probancia U U₁. sit] sint U U₁. tam] ita G T, causa Z Mb? evidens] evidencia U U₁. Capitulum II... evidens] *om.* Pn.

* An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum. Math. XX 15.

^b Sic omnis

arbor bona fructus bonos facit, Math. VII 17.

P.: Credebam, longum debere esse tractatum in solvendo et declarando dubia, quae movi et movere proposui. Tu autem tam brevi responsione videris evadere, responsionemque tuam tam colorate confirmas, quod nescio, quid opponam. Sed cum ista antecedentia, quae adducis, evidenter nota sint, nonnullis aliis autem firmiter credita et illatio praemissa tam irrefragabilis, dic, quaeso, unde sit, quod nos, qui nec de antecedente, nec de consequentia ambigimus, de conclusione < tam > saepe dubitamus et de operibus Dei < tam > multipliciter occupati ipsa tamquam bene facta rarius acceptamus?

F.: Puto, quod principalius et generalius hoc provenit < tum > ex peccatis et corruptione affectus, tum ex paucitate vel totali defectu fidei et ex obscuracione intellectus, quae quidem obscuritas aliquando ex altero praedictorum provenit, aliquando ex inexercitatione ingenii in < quaerendo > vel meditando, aliquando ex negligentia orationum et aliorum bonorum, per quae fides vel sapientia vel earum augmentum obtineri deberet. Signum autem huius habetur in veris et perfectis re et nomine christianis, qui pure credentes, Deum esse summum bonum et factorem omnium, ipsumque fervide et intime diligentes, incorruptum habent affectum. Quoniam videlicet omnia, quae facit Deus cum ipsis aut aliis, nedum bonum reputant, sed paenas gravissimas et mortem, quae aliis terribilia sunt et amarissime sapiunt tam grate dulciter et complacenter acceptant, quod secundum rationem

1. Credebam] Previdebam B R. debere] *om.* Ma Mb. debere esse tractatum] e. tr. d. Z. tractatum] tractum V. 2. movi] moveri Z. proposui] proponi Pn. 3. responsionem] que] quam A, quem G, qu(a?) B C D V, quia Pc R. tuam] omnia? T. 3—4. colorate] tolerate Pn. cum] tamen Pn. 5. adducis] aducis Cu, proponis G T. sint] *om.* R (*marg. sig. corr.*), *add. et del.* «fragabilis dic queso» Gd. aliis autem] a. aliis G T, autem] *om.* Mb, aut C. 6. illatio] illatem? B, irrefragabilis] irrefragabilis Pc, irrefragabilis Z, irrefragilis Pn. 7. nos] nocet Pn. qui nec] nec *om.* B D. antecedente] auctoritate D. de consequentia] de *om.* N. 7—8. ambigimus] ambigimus B C D G T V. 8. tam] tamen? Gd. Dei] dicitur T, *om.* Z. 9. tam] tamen Gd, rarius] raro G. 11. tum] tamen Gd, cum B Z. 12. tum ex] *om.* D. ex paucitate] expectatis Pc. totali] *om.* Pn. 12—13. defectu] affectu V. 13. et] vel C G. ex] *om.* A B D Ma Mb N Pc Pd Pn R U V Z. intellectus quae quidemque quidem int. Pn. 14. ex altero] alterutro G. T. praedictorum] predictorum Ma («pro» *del.*). ex inexercitatione] exercitatione Pn. 15. quaerendo] quirendo D Gd Ma N Pc (R *marg. sig. corr.*) Pd Pn V Z, *marg.* Cu «pater». meditando] meditacione T. 16. fides] *om.* T. earum] eorum Mb N R. 17. augmentum] augementum (*sig. corr.*) N. deberet] debet G N. huius] huiusmodi? T. 18. perfectis] *add.* christianis A. re et nomine] n. e. re G T U. 19. summum] summe B. 20. Quoniam] Quomodo A D, quo? Cu G, quam B. videlicet] videlicet quod T. 20—21. quae facit] *om.* Cu. facit] fecit A B D Pc U. 21. Deus] *om.* B Cu D G Pc R T V. cum] autem B, *add.* temporis? (*del.* imperiis) A. 22. sunt et] et *del.* Ma. 23. et] ac T. secundum] *om.* Pn.

nollent aliter fieri vel habere, etiam tunc, quando secundum sensualitatem vehementius affliguntur. Sciunt enim, quod, sicut nemo de spinis^a uvas aut de tribulis ficus colligit, sic de puro melle divinae bonitatis non potest nisi dulcedo procedere, et ideo corde vel etiam ore quandoque psallunt cum psalmista^b: Judicia Domini vera, iustificata in semet ipsa, desiderabilia super aurum et lapi<dem> pretio<sum> mul<tum> et dul<ciora> super mel et favum. Et quamdiu fideles huiusmodi in tali fervore sunt, temptationes de fide vel non habent, vel non curant, quia, qui compos rationis est, cibum protunc bonum et dulcem esse non dubitat, quando vere sano palato eius dulcedinem percipit et degustat, nec aliquid tunc illi rei praeponit, quae sibi prae omnibus dulcius sapit. Sed postquam remisso vel corrupto affectu, ad aliaque inordinate converso, minus debito vel congruo placet Deus, tunc facile venit insipiditas et displicentia operum

10

 divinorum. Itaque, qui per se non placet, facile potest agere quod displicet. Necesse est enim, quod de quanto aliquam rem desidero, de tanto ille mihi minus placeat, per quem videre meo stat, quominus consequor, quod affecto. Hinc est, quod affecti ad mala paenas pro male actis debitas nimis graves iudicant et secundum magnitudinem affectus ad mala odio habent aut minus diligunt tam iudices

20

 quam executores, quam etiam instrumenta iustitiae, sicut furari cupiens inhumanum reputat hominem pro furto suspendi, quod vir bonus reputat satis aequum. Sic religiosus, religionem non diligens, sed libertatem cupiens, reputat muros nimis altos, odit clausuram,

1. nollent] nullent Pc. etiam] et Z. quando] quum A B. 1—2. sensualitatem] sensibilitatem D (*corr.* Cu). 3. aut de] de *om.* Ma. colligit] colliget Pc. melle] mille B. 3—4. bonitatis *om.* V. 4. potest] possunt Pn. 6. desiderabilia] desi: N R Z. 6—7. super... favum] etc. N, *verba abbreviantur in* Pc R Z. 6. lapidem lapi: Gd. 6—7. pretiosum] pretio: Gd. 7. multum] mul: Gd. dulciora] dul: Gd. multum et] *om.* Mb U. 8. tali fervore] f. t. Mb. 9. quia] qui C (*add. marg.*). 10. bonum et dulcem] d. e. b. D Mb dulcem] dulce A. esse] *om.* Mb U V. quando] quomodo Ma. vere] vero G Pn Z, *del.* Ma. sano] sanato B, favo Z. 11—12. gustat... dulcius *add. marg.* Gd. 11. tunc] *om.* T. praeponit] proponit A. 12. prae] pro *del.* A. remisso] remissu (*corr.*) Pd. remisso vel corrupto] remissio vel corruptio D *corr.* v. rem. G. 13. inordinate] moderate (*post. corr.*) Ma. 13—14. congruo] *om.* D. 14. Deus] *om.* G T. 15. per se non] persone nostre T. 15—16. quod displicet] ut displiceat R (*marg. sig. corr.*). 16. enini] ei B. desidero] *add.* minus D. 17. de tanto] *om.* G T. mihi] inde T. placeat] placet A Pn, placuit B. 18. consequor] consequar Pc (*lectio unica melior.*). ad mala] mali G, *add.* et male D, malas N. 19. actis] factis Z, iudicant] in dicant Z. 20. ad] ad illa Cu. mala] malia U. aut] vel A C. 21. quam] et T. furari] servari Pn. 22. furto] furto A, furta B. suspendi] *add.* quam Z. quod] quid N. vir] vero A R. 24. libertatem] *add.* querens et T. odit] adhuc A.

^a Numquid colligunt de spinis uvas aut de tribulis ficus. Matth. VII 16. ^b Ps XVIII 10.

regulam nimis strictam esse causatur, praelatumque rigidum et impium, quae omnia religionem diligens acceptat gratanter et gaudet se sic restrictum, quod etiam, si vellet malum opere implere, non posset. Hinc etiam est, quod hominibus naturaliter inclinatis ad delectationes et paenas horrentibus difficillime suaderi potest, quod poe-
nae sint utiles <placibiles> et bonae, nisi palato cordis mirabiliter
dulcorato. Acetum enim semper gustum amaricat, nisi praedomi-
nanti <dulcedini> sit commixtum. De quanto ergo quis de bonitate
operum Dei murmurat aut dubitat, de tanto se sciat unum horum
trium habere videlicet: quod vel est affectione corruptus, ut ad ali-
quid inordinate afficiatur et Deus ei minus debito placeat, aut in
ratione obfuscatus ut vel non vere cognoscat vel non bene conside-
ret, Deum esse summum bonum factorem omnium, non potentem fa-
cere nisi bene, aut occupatus, aliquo argumento, motivo vel conside-
ratione circa aliquod opus Dei, quod sibi videtur malum vel minus
bene factum, quod quomodo malum fieri potuerit sine Deo, non videt.

CAPITULUM III.

De corruptione affectus, ex quo provenit displicentia
operum Dei, et de doctrina contra <ipsam>.

P.: De primis duobus licet, ut vereor, expers non sim et au-
dire desiderem, qualiter homo inter haec discernere et gerere se

1. regulam] regularem A. nimis strictam esse] n. e. s. Pc. et] *om.* T. 1—2. im-
pium] uppium Pn. 2. quae] qui? Z. et] *add.* eciam G T. 3. implere] *om.* C, adim-
plere G T, complere Mb U. malum opere implere] i. m. o. V. 4. Hinc] Huic N. etiam
est] est e. T. hominibus] omnibus C. inclinatis] inclinatos Pn. 5—6. poenae] penes Z.
placibiles] placabiles A D G Gd Mb Pn Z. bonae] bona T V, bono C, et bonae] *om.* Pn.
nisi] *add.* et bono Pn. 7. dulcorato] declarato B, dulcurato V. enim] *om.* R, eciam N,
mihi? Pn. nisi] nisi sit G. 7—8. praedominanti] predominante Ma Mb U. dulcedini] dulcedine
A B C Cu D G Gd Ma Mb N Pc Pd Pn U V Z. commixtum] mixtum U. De quanto *om.* R del? A.
9. operum] *om.* A, operum Dei] Dei op. B C V. Dei] Dei aut G. se sciat] *om.* B, se facit
D, sciat se G T U Z. horum] aliquod illorum Mb U, eorum? R. 10. quod] *om.* G T.
vel] nichil Z. vel est] est v. A. ut] et Ma Mb Pc Pd R U V, vel B Cu N. 11. afficia-
tur] afficiat B, afficitur G Mb. debito] debite A Ma Pc R V, *add.* bene B. placeat] pla-
ceant A, placet Mb U. 12. ratione] oracione R, *add.* est Mb. obfuscatus] obfuscatur B
Cu Pc. vere] *om.* A, bene B. 12—13. consideret] considerat A Ma Mb Pc Pd R U V.
13. summum] summe B C Cu Ma Mb Pd Pn U. omnium *om.* A Cu. 14. aliquo argu-
mento] arg. al. Z. 15. sibi] igitur D Pn. vel] aut Mb U. 16. quod] et D. malum] male
A. potuerit] potuit G Mb videt]. *Hic sequitur in cod Pn omisum capitulum I.* 17—19.
Capitulum... ipsam] *om.* G. 18. affectus] *om.* C₁. quo] qua A. 19. Dei] *om.* Pc. ipsam]
ipsum Gd. *add.* ex inexerciceione ingenii in querendo Cu G, *add.* vel meditando Cu, *add.*
aliquando G. 20. duobus] *add.* modis A C D V. vereor] verior B, veraris Pn. (*sub textu*).
21. desiderem] desidero T. homo] *om.* B. qualiter... discernere] *om.* Pn, vacuum D, et ge-
rere se debeat *erasum* D.

debeat, minus tamen per ea me puto moveri. Sed tertium est, quod me et mei similes multum angit.

F.: De primo facile est docere, sed difficultas implere, ut videlicet homo, advertens et frequenter prae oculis habens, quia non potest quidquam boni consequi, nisi Deo gratuite dante, Dei gratiam prae omnibus quaerat et non neglecto eo, quod secundum rationem pro bono suo spirituali et corporali faciendum est, in manus et misericordiam Domini, quanto liberiori potest animo se committat et nullo modo det se ad desideria vel conatus pro quacunque re, nisi de quanto id verisimiliter agnoscit Deo placitum atque gratum et, ubi nescierit in speciali, ibi illud plus intendat, quod est Deo magis acceptum et sibimet vel sibi coniunctis aut commissis magis proficuum ad salutem. Si autem in speciali quid appetit, de quo dubium est, an Deo sit placitum, hoc non simpliciter, sed cum conditione beneplaciti divini desideret, de aliis autem ponat se in omnimodam indifferentiam et totalem. Est et aliud, quod ad puritatem affectus puto requiri, praesertim in eo, qui cupit veritatem agnoscere, quod licet in primo includatur, non inutile tamen videtur, specialem eius fieri mentionem, ut videlicet homo non sit affectus opinioni cuicunque eo, quod prius eam tenuit vel tenentibus adhaesit, nec sit contrarius aliorum sensibus, aut dictis, nisi ex ratione cum humilitate, mansuetudine et Dei timore nec desideret hoc, quod sensit aut tenuit, veritatem esse, sed simpliciter id, quod veritas fuerit, agnoscere,

1. me] quem Pn, que Z. me puto moveri] mov. m. puto Ma Pc Pd R U V, me mov. puto Mb. 2. angit] auget? Z. 3. difficultas] difficiliter Mb U, facultas R, implere] adimplere B. 4. prae oculis] poculis Z. quia] quod A. 5. boni om. A B V. dante] om. D, dante sibi G. Dei gratiam] gr. Dei D V. 6. quaerat] queant Pn. quod] om. A B. 7. bono suo spir.] b. sp. suo T. faciendum] faciendi B. 7-9. in manus... det se] om. R (marg. sig. corr.). 7-8. in manus et mis. Dom.] in man. dom. et mis. G. 8. liberiori potest animo] liberiore animo potest Pc V, liberiori] liberior Pd. animo om. Ma Mb Pd R U. 9. nullo] nec illo Pc. det se] s. d. Mb. 10. id] illud A B C D T. verisimiliter] verissimum Pc, verisimile Mb U. ver. agnoscit] cognoscit ver. Mb U. agnoscit] cognoscit Mb Pc U. 11. nescierit] nescit Cu, nesciri Mb. illud] id U. 11-12. acceptum et sibimet] accepisse et servet Pn. 12. sibimet] add. cernit T, add. serviet G. 14. Deo] om. G T, Deo sit] sit Deo N. sit placitum] pl. sit Z. non] m[odo]? Z. 14-15. beneplaciti divini] d. b. G Mb U. 15. desideret] desiderat R T, consideret D Pn. 16. indifferentiam] in differentiam Gd, differentiam R. quod] quid V. 17. praesertim... agnoscere] om. Mb. veritatem] vitale Pc T, vipit *erasum*, veri tale Pd. 18. includatur] includitur Pn Z. 19. mentionem] mensionem T. 20. prius] pre(?)us Ma, om. G T. eam] illam G T. vel] aut Mb. nec] non A B, ut D. sit add. marg. post. V. 21. aliorum] eorum Pc. aut] et A. humilitate] add. et A, add. in B. 22. mansuetudine] in consuetudine A. Dei timore] t. Dei Cu. nec] ut D. desideret] desiderat Pd T, considerat V. hoc quod] hec que B. sensit] sentit Pc. 23. veritatem add. post. V. sed] om. Z. id] illud Mb U Pd? Z? fuerit] fuit A B V, est Mb U.

asserere et tenere, etiam si oporteat de prius minus bene dictis erubescere vel pati ruborem.

CAPITULUM IV.

De obscuratione intellectus, ex qua etiam provenit displicentia operum Dei et de doctrina contra ipsam. 6

F.: Quoad secundum autem, videlicet obscurationem intellectus, sic se teneat, quod fidei vel rationi, quae ei consona est aut evidens et generaliter approbata, sicut est ratio praemissa vel alia consimilis, mens indubitanter adhaereat, donec aequae vel magis evidens aut fortis, quae fidei dissona non sit, contrarium probans occurrat, quae etiam 10 ante assensum plenum diu et bene probetur. Si hoc omnes facerent, non tam multi vacillarent. Sed quia multi de ista ratione vel similibus, tam diu ventilatis et nondum realiter per aliquem infirmatis, statim volunt vacillare, quam cito occurrit dubium vel argumentum, quod nesciunt solvere, quamvis tamen nec istam solvere sciant, nec quid- 15 quam in ea videre suspecti, hinc est, quod multi erroribus implicantur et dubiis ac infirmantur in fide. Et quod peius est, reputantur aliquando scioli a se ipsis aut aliis ex eo, quod sciunt fidem vel veritatem impugnare, licet nihil, quod secure tenendum sit, affirmant aut doceant, propter quod diligenter considerandum est, quod nulla est materia 20 tam facilis, quin subtiliter investigantibus dubia occurrant in ea, quae vix aliquando et forte nunquam possunt plene dissolvi, aut si sol-

1. asserere] *om.* Mb U. et tenere] *om.* Mb. U. 2. ruborem] *add.* sequitur D, *add.* etc. Pn. 4. obscuracione] obstinacione B, obscuritate C Mb Pc, Pd, U U, *marg.* l'd *rub.* rōes. etiam] *om.* G T. provenit] venit G T. 5. de] *om.* Cu D N T Z Z₁. ipsam] *add.* *rub.* Pater N. 6. F.: *add.* vi c. (*sig. corr.*) Cu. secundum] *add.* scilicet G. autem] aut D, *om.* Pn. obscuracionem] obscuritatem Pc. 7. se] *om.* Ma Mb Pc Pd U V. teneat] tenent D Pn. quod] *om.* Ma. rationi] racione B. 9. fortis] forte U 10. dissona] *corr. marg.* «di... foma?» Ma. probans] apparens G, approbans T. 11. assensum] sensum A. plenum] plene N. diu et bene] b. e. d. Cu G Ma Mb Pc Pd U V, et d. b. R, diu et unde Pn. probetur] probatur? Z. 12. vacillarent] facillarent T V. ista] illa Mb N Pd V. ratione] responsione G. vel] et G T Mb? *add.* de G. 12—13. similibus] consimilibus B. 13. tam] *om.* A. ventilatis] ventiliter A, ventulatis Cu Ma. et] *om.* B D R T U V. nondum] dum *om.* B. per aliquem] *om.* A. infirmatis] informatis A B C Mb Pd U V, realiter p. a. infirmatis] p. a. r. i. Mb N U. 14. volunt] *add.* dubitare et T. vacillare] facillare B G U V. cito] *om.* Mb. 15. tamen] *om.* Pn. sciant] sciat D. 17. et] ac Cu. ac] aut A, *om.* Pc. aliquando] quandoque G. 18. scioli] alii A. 19. quod] quid A. secure] *add.* sibi? Ma, secure tenendum] t. s. N. affirmant] affirmant A B C, affirmet D. aut] vel A Cu Pc. 20. materia] *om.* V. 21. investigantibus] mestigantibus G. occurrant] occurrunt A. 22. et] aut Pd V Z. forte *om.* A. plene] bene T.

vuntur, hoc vix fit post multorum et multi temporis et laboris exercitia, disputationes et studia, attemptatis, inventis et reprobatis multis viis, materiaque ex omni parte cribrata. Quanto minus igitur ad dubitationem quemquam movere debet, si non cito vel etiam
 5 numquam dissolvere potest dubia, quae occurrunt circa materiam divinorum operum vel fidei christianae? Non est enim bonum argumentum: nescio solvere dubium, quod circa hanc conclusionem occurrit, ergo debeo de ea dubitare, cum magna dubia occurrant circa conclusiones geometriae et infallibiliter demonstratas.

10

CAPITULUM V.

Quod ex malitia vel ex defectibilitate rerum non sequitur, Deum eas non bene fecisse, et penes quid debeat
 attendi bonitas vel beneitas factionis.

P.: Accepto, quod dictum est de primis duobus, accedamus
 16 ad tertium.

F.: Quae sunt motiva, propter quae putas, Deum non bene fecisse omnia?

P.: Ut supra dixi, quia multa mala sunt et quasi omnia plena defectibus et nihil habent, quod non <habeant> a Deo, quae sicut
 20 bene sunt, quando carent defectibus, et male, quando deficiunt, sic <congrue> tunc dicerentur bene facta, quando essent facta sine defectibus, et tunc minus bene, quando sunt facta defectuosa.

F.: Non est bona consequentia: Ista res est mala vel defectu-

1. vix fit] f. v. V. et] aut D. et laboris] et om. Pd. 2. disputationes] disputationis Pn. attemptatis a temptatis Pn. 3. materiaque] quoque D. 4. movere] moueri Pd., movere debet] om. Mb U. etiam] om. A G T. 5. dissolvere] solvere G T. 5-6. divinorum operum] op. div. N. 6. vel] add. Dei U. christianae] om. Mb U. enim] om. Pc. 6-7. solvere] add. argumentum vel G T. 8. de ea] om. U. circa] contra Cu Pc R. 8-9. magna dubia occ... infallibiliter demonstrata] inf. dem. m. d. occ. G T. 9. geometriae] gemetrie Pn, geometrice Cu. et] om. T. demonstratas] domientas etc. Pn, add. etc. Z. 11. vel ex] ex om. G₁ U U₁. defectibilitate] discibilitate D. 12. Deum] Deus B. eas] eos U₁. non] om. A. quid] quod A₁ Mb. debeat] debet B T U₁. 13. attendi] om. D. bonitas] unitas T. vel] om. G T. beneitas] benignitas C. vel beneitas om. T. 14. Accepto] recepto R. quod... duobus] de p. d. q. dictum est G T. 16. Quae sunt] om. Pn. 18. quia] quod A. mala] om. A D. mala sunt] m. sint A, s. m. Ma. et] om. V. 19. habeant] habent A B C Cu G Gd Ma Mb N Pd Pn T U V Z. quod non habeant] om. D. 20. bene] bone R. sic] om. T. 21. congrue] consecutive G. conclusive A Gd Z. tunc] tum C Mb U. dicerentur] diceretur Ma. bene] om. U. 22. quando sunt defectuosa] si T, sunt facta] f. s. B U. 23. consequentia] quod Pn. Ista] Illa Mb N U.

osa et ille fecit eam, igitur non bene fecit eam vel fecit eam defectuosam. Stat enim, quod non a factore vel factione, sed aliunde sit mala, quia bonus magister bene erudit discipulum, qui alterius seductione vel propria libertate pervertitur et aberrat. Itaque beneitas factionis non semper attendenda est penes bonitatem, pretiositatem, vel aliam qualitatem rei, quae facta est, quae nonnunquam ex sola materia bona est. Verbi gratia, si aurifaber ex auro purissimo grosse fecisset cyphum et ruditer, cyphus esset bonus et pretiosus ex nobilitate materiae, non ex artificis operatione, nec quia bene factus. Sic etiam malitia vel non bonitas rei operatae non semper attribuenta est operanti, quia aliquando deficit in bonitate ex materia vel aliunde.

P.: Penes quid ergo beneitas factionis attendenda est?

F.: Certe penes habitum, industriam, diligentiam, intentionem, modum et ordinem facientis et finem, quem intendit, unde artifex non posset dici, nisi bene fecisse statuam, quae ob hoc esset mala, quia de vili et putrido ligno facta, quam tamen secundum magisterium artis suae diligenter et ordinate per debita instrumenta et media, bonaque intentione ac fine fecisset, praesertim quando aliam materiam non haberet et de tali materia fuisset oportunum aut expediens laborare. Cum ergo Deus in rebus, quantumlibet sint defectuosae et ex se ipsis tendant in nihilum, magisterium divinae sapientiae suae intentione piissima diligenter et excellenter exercuerit, quis <eum> aliter, quam bene fecisse dicere poterit aut causari?

1. ille] iste Cu. igitur] ergo B D G N Pn T. vel] add. bene R. 2. vel] vel a N Pc R U. aliunde] aliud C. 3. sit] fit N Pn. erudit] erudit N. bene erudit] e. b. B D G T V. 4. seductione] seductionem Pn. Itaque] Ita quod Ma. 5. factionis] accionis Mb. non semper] nihil super Pc. attendenda] actentenda Pd. 6. facta est] e. f. Ma. quae] om. R. nonnunquam] nunquam U. 7. sola] solo V. materia] ada. facta D. 8. grosse fecisset] f. gr. B. fecisset] fecisse Pn. et] om. Ma. esset] est A B C Pn. 9. ex] sola G T. materiae] nature T. (corr. marg.) 10. factus] add. est B, add. bonus T. 10—11. attribuenta] attendenda G. 11. aliquando] alique (sug. corr.) R. in bonitate] om. A. 11—12. deficit... aliunde] beneitas factionis attendenda est Pc, add. sola T, aliunde Pn. 16. posset] potest R. fecisse] fecisset A Ma Pd, facisset U. ob] ex D. 17. et] et de R. tamen] quantum D (Z?). magisterium] magistrum? Pn. 18. instrumenta] lineamenta R. media] memoria Mb. 18—19. bonaque] que om. B D G T V. 19. quando] quum A B Cu Mb Pc T. 20. fuisset] fecisset A. oportunum] operetunum? V, optimum A B Pn U. aut] et A B D N Pc R, vel G T. laborare] om. Ma. 21. Deus] om. Mb. defectuosae] defectuosa Pn. 22. suae] seu Mb. 23. exercuerit] exercuit V, exercueret G. eum] enim A B C D Gd Pc T V Z. 24. causari] add. etc. Ma, excusari Z.

CAPITULUM VI.

Quod Deus non potuit facere res simpliciter indefectibiles.

P.: Si carpentarius aequè faciliter pro voto suo posset habere
 6 materiam bonam et lignum imputribile, lignoque putrido ac mox corrupendo magistralem et excellentem laborem inpenderet, quis eum benefacere diceret et non magis inprovidè ac indiscrete? Cum ergo fabricator omnipotens pro beneplacito possit habere materiam, cui ascribendum est, quod res vilis et de vili materia est, quod solus ipse
 10 vitare poterat, nec relevat in aliquo sublimitas magisterii, quia quanto opus est artificiosius, tanto magis videtur esse perditum et minus provide factum, quod vili materiae est impensum.

F.: Hac ratione <suadere videris,> quod Deus debuisset indefectibiles res creare et quae non possent deficere.

15 P.: Ita omnino videretur melius et essent res utique meliores.

F.: Hoc non poterat fieri, nisi faceret, quod quaelibet res esset Deus, aut tolleretur sibi ipsi libertatem et potentiam deserendi res, alligaretque se ac necessitaret ad eas immutabiliter <conservandas>.
 20 Nam si liber est, praesertim libertate contradictionis, potest eas pro beneplacito conservare vel non conservare et de quanto potest eas deserere vel non conservare, de tanto necesse est ipsas esse defectibiles et posse deficere. Sicut ergo carpentarius immunis est, qui non habens aliam materiam de ligno putribili fecit statuam, sic et Deus,

1. res] *om.* A₁. 2—3. indefectibiles] *add.* movet de impeccabilitate angelorum et solvit C C₁. 4. posset] possit A B C D. habere] *om.* U. 5. materiam] *add.* suam Pn. imputribile] nutritibile U. ac] et Cu Mb. 7. benefacere] benefecisse G, *om.* facere T. ac] et Cu D G Pc, vel T. 8. beneplacito] *add.* suo T. possit] posset A. habere] *om.* D. 9. ascribendum] attribuendum A B. et] ac Mb U. solus ipse] i. s. B. 10. relevat] releverat Z. sublimitas] sublimitatem R. magisterii] magistri Cu. 11. magis videtur] v. m. V. esse] *om.* Mb U. minus] nimis Pn. 13. Hac] Hoc Pd. suadere videris] v. s. G Gd. 14. creare] fecisse R. 14—16. et quae... meliores] *om.* Mb U. 14. non] *om.* B D. possent] posset A B C D Pn. 15. videretur] videtur Pn T Z. 17. poterat] potuit Mb U. fieri] *om.* Mb U. faceret] facere Pn. 19. alligaretque] allegaretque B Ma, obligaretque U. se] *om.* Mb U. ad] *om.* A C Ma N R. ad eas immutabiliter] *om.* Cu G V. conservandas] conservandum A C D G Gd Ma, N Pc Pd Pn R T V, observandum Z. 20. est] *om.* T. potest] possit D, post(?) Pn. 21. vel non conservare] *om.* G T. 21—22. et de... conservare] *om.* B. 21. et] *om.* R. de] in R. potest] post? Pn. 22. necesse est] e. n. R. ipsas] eas Pc, ipsos C. esse] *om.* B. 23. carpentarius] campentarius Pn. immunis est] e. i. N, in minus Pn. est] *om.* C G. qui] quod A. 24. fecit] fecerit Pd. et] et dominus Pn.

dum non posset facere rem indefectibilem faciendo creaturam talem, qualis fieri potuit, scilicet defectibilem, non quod aliquam dispositionem creaturis dederit, ratione cuius defectibiles sint, sed fecit eas, quae eo ipso, quo creaturae sunt et ex nihilo, indefectibiles et irreversibiles in nihilum esse non possunt, sicut faciens cyphum de ligno foraminoso facit cyphum esse, sed non facit eum foraminosum, quia nullum foramen facit. Similiter docens loqui puerum, qui est inpeditae <linguae>, non docet eum impeditae loqui, quamvis non nisi impeditae loquatur.

CAPITULUM VII.

Movet de inpeccabilitate angelorum et solvit.

P.: Nonne angeli confirmati sunt impeccabiles et per consequens indefectibiles in gratia et gloria et per consequens, ut videtur, etiam in natura. Nam si natura deficeret, gratia vel gloria quomodo permaneret?

F.: Sicut primi parentes in statu innocentiae impassibiles fuisse dicuntur non impassibilitate naturae, sed ordine divinae iustitiae, secundum quem poena non praecedit culpam; non enim erant tales, quod eorum natura non esset susceptibilis mortis et aliarum laesionum, sicut sequens probavit effectus, sed quia Deus ipsos ab omni laesione, quamdiu fuissent in innocentia, protexisset — sic angeli confirmati dicuntur impassibiles, impeccabiles et indefectibiles, quia Deus vult eos perpetuo conservare et ipsi habent tam firmatam

1. dum non] n. d. C. posset] possit D Pn. 2. defectibilem] defectibile D. aliquam] aliquem A. 3. dederit] dedit D. sint] sunt Mb U. sed] et Z. 4. sunt] sint Z. 4—5. indefectibiles et irreversibiles] ir. e. ind. T, et irreversibiles] om. Mb. 5. sicut] sic Mb, sic et U. 6. facit eum] om. C. eum] ipsum Mb U. 7. loqui puerum] p. l. U. (sig. corr.). 8. linguae] ligwe Gd V, ligtue B. nisi] om. D. 9. loquatur] loquitur A G, add. sequitur Capitulum VII^m (rub. sublin.) Ma, add. etc. Z. 10—11. Capitulum... solvit om. Z. 11. Movet] add. questionem T. Movet... solvit] obicit, quod non obstat benefaccionem operum Dei. C C₁. inpeccabilitate] peccabilitate G. 12. confirmati] om. A, conservati B. et per consequens] om. Cu G Ma Mb Pc Pd R U V. 12—13. et per consequens... gloria] om. Pn. 13. indefectibiles] indefectibile Ma. (corr. post), om. V. consequens] add. etiam T, etiam] om. T U V. 14. in] om. R. Nam si] non nisi Pn. natura deficeret] naturaliter deficerent T. (corr. marg.). gratia vel gloria] gl. v. gr. R. quomodo] non T, om. D. 16. fuisse] esse Pc Z. in p. fuisse] f. i. C. 17. naturae] non A. 18. quem] quam C Mb U, quod A B Ma V. enim] om. Ma. erant] errant D, add. tamen Ma. 19. non esset] om. Mb, non erat T. et] etc. T. 20. quia] quod Cu. 21. sic] si G T. 22. confirmati dicuntur] confirmante domino D, confirmate dicon Pn. et indefectibiles] et defectibiles C, om. G T. 23. perpetuo] perpetue B D N Pn U. ipsi] ipsam Mb. firmatam] confirmatam A. habent t, f. v.] t. f. v. habent Mb.

voluntatem, quod nunquam mutabuntur et nulla creatura sic disposita est, ut velit et sufficiat eis in minimo quid boni auferre vel inferre contrarii. Quae enim vellet, non potest et si quae posset, non vult. Ipsi quoque angeli nullam dispositionem aut aptitudinem habent ad deficiendum in his, quae habent. Et ideo, si indefectibile sic capitur, ut neget aptitudinem et dispositionem inditam vel contractam ad defectum, convenienter dicuntur indefectibiles. Si vero indefectibile sumitur pro eo, quod non potest deficere, tunc, sicut Deus non minus potens est eos deserere nunc, quam prius, vel dare aut
 10 permittere, quod aliqua sint eis contraria vel adversa, et sicut ita potens est nunc tollere totam gratiam confirmantem, sicut prius potuit eam non dare, sic non minus respectu Dei possunt deficere post confirmationem, quam ante. Et hinc dicuntur angeli natura quidem corruptibiles, Dei autem voluntate incorruptibiles.

16

CAPUT VIII.

Quod non obstat benefactioni operum Dei, quod ea, quae fecit, perire permittit.

P.: Si artifex, de quo superius exemplificatum est, posset statuatam, licet de putribili ligno factam, a putrefactione praeservare,
 20 nonne sibi iuste imputaretur, si sponte opus suum, cui tantum laborem impendit, putrescere et perire permetteret. Cum ergo Deus hoc, quod fecit in angelis, potuerit in omnibus creaturis facere, numquid non etiam ascribendum est sibi, si pereunt?

F.: Si omnia essent indefectibilia, quid tunc omnia viventia sumerent pro cibo vel potu?
 25

1. mutabuntur] *om.* A. nulla] nullam B. sic] sicut U. 2. ut] nec D. et] aut A. 2—3. vel inferre] *add. post. marg.* V. 3. quae] quo Ma. 4. quoque] que *om.* B C D Ma. nullam] malam D. aut] vel A. 6. sic] sit B C. capitur] capiatur B D Mb U V. neget] notat Mb U. 8. pro] *om.* A. quod] quomodo B. tunc sicut] s. t. R. 9. eos *om.* B. quam] nunquam A. 10. sint] sunt? Pn. eis contraria] c. e. N. et] *om.* G. 11. est *om.* Z. tollere] tollerem B, *om.* Z. sicut prius] p. s. Pn. 12. eam] ea B. non] nec N. deficere post] *om.* R. post] ptoat Cu. 12—13. confirmationem] firmantem R. 13. dicuntur] dicitur A B. quidem] quidam B. 14. incorruptibiles] incorruptibile Z. 15—17. Caput... permittit] *om.* Mb. 15. Caput VIII] *add.* obicit B D Gd Gd₁ Z Z₁. 16. benefactioni] benefactionum Ma Pd₁, benefactionem Ma₁, operum] *om.* T. operum Dei] D. o. R. Quod non... Dei] *om.* C C₁. 17. permittit] permitti B. 18. superius] prius R. 19. putrefactione] putredine Mb Pc U, apti et faccione D, apud refeccione (*corr. marg.*) Ma. 20. iuste] *om.* B G T. sponte] *om.* Z. 21. impendit] impedit T V. 22. fecit] *om.* V, fecerit Pc Pd. potuerit] *add.* etiam Z. omnibus] hominibus C. numquid] nam quod V. 23. etiam] *om.* Pc. sibi] *om.* A R. si] *om.* C. pereunt] pereant G T, pereunt? V. 24. quid] quod D. 25. vel] et D Ma Mb N T V, et pro C. potu] poto Cu.

P.: In hoc casu non indigerent. Sed ne divertamur ad alia, intentio mea <est> principaliter de <rationali> creatura, quomodo non sit ascribendum Deo, quod eam perire permittit.

F.: Vere et iuste ascribitur Deo illa permissio ad hunc sensum, quod bene posset <eam> praeservare, si vellet. Sed esto, quod non bene <permitteret>, vel permissio non esset bona. Non sequeretur ex hoc, ipsum non omnia bene fecisse, quia illa permissio non tolleretur bonitatem prioris factionis.

P.: Etsi creatio rei vel alia operatio praecedens non redditur per hoc non bona, quia iam perire permittitur res facta, in hoc tamen non videtur facere bene, quod perire permittit, sicut carpentarius ille male vel non bene faceret in hoc, quod opus suum perire permitteret.

F.: Stat, quod carpentarius non conservando rem illam non bene faciat in hoc, quia quandoque nihil facit circa hoc et per consequens nec bene nec male. Ex hoc tamen non sequitur, quod in aliquo peccet, vel delinquat. Verbi gratia, si nulla conventio, pactum, commissio, mandatum, vel aliquid huiusmodi intervenit, tunc utique liber est eam conservare, vel non. Sic et Deus nec male facit nec male omittit deserendo rem in toto vel in parte, nisi ad eius conservationem aliquam astringatur, quod si invenire potueris, non eum excusare valebo.

CAPITULUM IX.

Quod non sequitur Deum velle vel consentire, quod res pereunt, licet posset eas praeservare, si vellet.

P.: Nonne tam Deus, quam artifex, quando scienter et libere

1. divertamur] duricamur, *corr. manu poster.* «divertamur» V. ad alia] om, B. 2. est] om. Gd. principaliter] principalis Pn. rationali] rationabili A B C Gd Ma Pd Pn R T V Z. 3. eam] om. B. permittit] permittat G T. 4. et] ac A. 5. posset] potest U. eam] ea A B C D Gd Pd. Pn Z. sed] et T. esto] estimo B. 6. permittet] permittit Gd. 6—7. sequeretur] sequitur G Ma Mb N Pc Pd R T U V. 7. illa] ista Mb. 9. redditur] nodditur B. 10. per] ex Mb. quia] que B. iam] eam R. permittitur] permittit? R, facta] factam R. 11. quod] quia G. permittit] permittitur Cu. 12—13. perire permittet] perm. perire N T. 14. stat] stet Z. non] om. V. 15. hoc] hac V. quia] quod A B C T U V. 16. nec] non A B C V. nec bene nec male] nec m. n. bene D Pc. 16—17. in aliquo] malo quomodo? A. 17—18. pactum] pactu D, peractum Z. 18. vel] om. Ma. aliquid] quod G. intervenit] intervenit ei T. 19. eam] iam R. (*corr. marg.* «eam» Pn.) et] om. B G Mb U. facit] faciat Pn. 20. male omittit] om. male B Mb Pc, amittit Pn. 21. astringatur] restringatur G T. si] om. Mb. potueris] potuerim A, poteris R. 22. eum excusare] exc. eum V. valebo] valebo etc. Pn. 24—25. Quod... vellet] om. Mb. 24. Quod] om. C. non] om. C₁. velle] om. A. vel] om. B B₁ C₁ D D₁ Ma Ma₁ T T₁ U V V₁. consentire] sentire A A₁. 25. pereunt] pereant T T₁, peremit Ma₁. posset] possis Pn. posset eas] e. p. C₁. vellet] vellet quod Pc. 26. et] vel V.

nec vult rem praeservare, nec praeservat, quam scit eo non conservante perire, videtur consentire et velle, ut deficiat, fiatque minus bona seu mala. Quid enim est aliud consentire, nisi, cum quis bene possit, libere et scienter non impedire?

6 F.: Non sequitur id, quod videris inferre. Nam si Deus vellet rem deficere voluntate beneplaciti, de qua praesens sermo est, tunc faceret eam deficere. Haec enim voluntas Dei semper est efficax, ut dicitur in psalmo:^a omnia, quaecunque voluit, fecit. Quod autem defectum faciat, impossibile est, quia ipsius defectus non est nisi causa
10 defectiva. Talis autem causa Deus esse non potest. Nec omnis, qui potest impedire malum aliquod et non impedit, consentire dicendus est, nisi debeat vel pertinens sit ad ipsum. Unde, si rex in alieno regno posset impedire rapinas sibi nullo modo placentes et dimitteret ex hoc, quia non habet iurisdictionem, nec est sibi commissum,
15 quis illum diceret consentire?

P.: Dic, quaeso, quid est extra regnum Dei et ad quem plus pertinet regimen totius mundi et omnium, quae in mundo sunt, quam ad ipsum, cum per hoc, quod creavit eum et conservat, de eius regimine se intromisisse et ipsum regere censeatur?

20 F.: Certe extra regnum vel saltem non in regno Dei sunt defectus, privationes, corruptiones et peccata, unde in evangelio^b dicitur: non est Deus mortuorum, sed viventium. Et per sapientem^c dicitur: Deus mortem non fecit. Pertinet autem ad eum regimen mundi et existentium in eo ex mera liberalitate, non ex aliqua com-

1. nec praeservat] non praeservat Pn. quam] quando? Z. 1—2. conservante] praeservante Ma Pc R. 2. consentire... ut] consentiret vellet Z. 3. seu] vel B. cum] om. Z. tamen Pn. bene] om. D Mb U. 3—4. bene possit] possit bene G. 4. possit] add. et D, posset A B T (U?). non] add. vult U. 5. Non sequitur] om. B. id] illud A Mb U?. quod] quid U. 6. voluntate] voluntati B. beneplaciti] om. A B. qua] quo C D R. 7. Haec] Hoc A B. voluntas Dei] Dei voluntas Pc R. 8. voluit] voluerit T, add. Deus (del?) R. fecit] fecit in celo et in terra D. 9. faciat] sonat T, sanat G. est] add. marg. convenire Deo T. 10. nisi causa] nisi tam Pn. causa] om. C. Deus] d(omin?)us Ma. 11. aliquod] aliquo modo B. dicendus] dicendum A B C D. 12. debeat] debebat Mb. sit] est B. alieno] om. B. alio sigr(?)no Pn. 13. nullo] non? D. 13—14. dimitteret] dimittere A. 15. illum diceret] d. illum Ma. 16. Dic] dico corr. C. est] om. B. 17. pertinet] om. C. regimen] regnum A Ma Mb Pc Pd? R U V. omnium] oppositum (sig. corr. marg.) R. 18. cum] tum G. quod] add. ipse T, et] om. Pn. conservat] conservet Ma Pc R, add. et Pn. 19. intromisisse] intermisit B. et] vel saltem A. censeatur] censetur? C. 20. F.:] om. Z. regnum] add. Dei T. 21. corruptiones] om. A. 23. dicitur] om. C D V. eum] Deum Cu Ma Mb Pc Pn R U V. regimen] regnum Ma Mb U V. 24. liberalitate] libertate D Ma Pn corr. post. marg. «liberalitate» V.

^a Ps. CXIII 11.

^b Matth. XXII 32.

^c Sapientiae Liber I 13.

missione vel debito sine ulla limitatione, sed omnino, sicut vult et quam diu vult, nec aliter se de eius regimine intromisit, intromittere debuit aut potuit et ideo, sicut posset omnia simul deserere et permittere redigi in nihilum, sic potest facere de qualibet singulari re, nec tamen vere dicitur consentire, quia non habet circa hoc volitionem et eius conservatio non pertinet ad eum ex debito. Unde, sicut Deus non potest peccare, quia nullius rei vel actus agendi aut obmittendi est aliquo modo debitor, peccatum autem non consurgit nisi ex debito agendi vel obmittendi — sic nec potest consentire in malum, quia hoc esset peccare.

P.: Si peccata et privationes extra regnum et iurisdictionem Dei sunt, cur tunc punit pro eis et emendat delinquentes, immo ordinat ea et bona elicit ex eis?

F.: Ideo punit suos pro eis, quia ipsi peccata, tanquam hostes suos, regnum suum invadentes colligunt atque foveant, et ratione loci, in quo delinquitur, et personarum, quae corrumpuntur et offenduntur. Peccata et peccantes sunt de foro divini iudicii, licet, quantum est de se, de regno suo non sint.

CAPITULUM X.

Quod licet praemissa veritatem habeant, proprie et stricte loquendo de facere, hoc tamen non evacuat difficultatem loquendo de facere modo communi, qui supponitur et tunc quaeritur, quomodo sit bonum permittere mala.

P.: Ex dictis colligo, quia per hoc convincere vis Deum bene fecisse omnia, quia omnia fecit, quae sunt et de quanto sunt et haec

1. debito] *om.* V. ulla] *omni* Mb. 2. nec] vere D. se de eius regimine] de e. r. se Mb U V. intromisit] *add.* et D Pn. 3. debuit aut potuit] p. vel d. Pc. 3—4. permittere] *om.* R, permitti B Mb U. 4. redigi] redigere B Pc R. sic] sicut B Cu. qualibet] quolibet Pn. singulari re] re singulari B. 5. vere] vel A. hoc] *om.* B. 7. nullius] nullus Cu. agendi] regendi A. aut] vel Mb. 8. consurgit] surgit R. 9. sic] si G. nec] non U. potest consentire] c. p. Pc. 10. peccare] peccatum N. 11—12. et iurisdictionem Dei sunt] Dei sunt et iurisdictionem G. 12. tunc] tantum U. punit] *add.* suos *margin.* T. delinquentes] relinquentes Pn. 14. ipsi] ipsa B. suos] *om.* Mb U. 15. regnum] regimen Z. atque] ita A, et B C D T V. foveant] favent G. et] *add. post.* ideo T. 16. offenduntur] ostenduntur D. 17. peccantes] peccatores Mb U. 18. suo] Dei R. non] *om.* Z. sint] sunt B, fuit? C. 19—24. Capitulum... mala] *om.* C, *add. margin.* «10». 20. Quod] *om.* T. licet] *om.* B. praemissa] predicta G G₁ T T₁. veritatem] veritate U. 21. de facere] deficere Z. non] *om.* B. 22. loquendo] *om.* Mb. modo] modi A. communi] *add.* loquendi Mb. 22—23. qui supponitur] *om.* Ma₁. 23. sit bonum] b. sit B. 25. convincere] vincere V, conicere *corr. sup. lin.* committere T, committere G. Deum] de non V. 26. et de quanto sunt] *om.* G T. haec] hoc C.

omnia de tanto non sunt nisi bona. De quanto autem aliqua sunt mala aut defectuosa, de tanto Deus nec opus nec voluntatem nec consensum adhibuit, sed solum deseruit et dereliquit ea, permisitque deficere et hoc permittere non est agere, sed conservationis aut
 6 praeservationis actionem obmittere. Et hoc Deus libere potest, quia ad nullius rei conservationem tenetur, sed istud mihi non satisfecit. Nam si non tam stricte, sed largius acceperis hoc, quod est facere, prout extendit se ad omnem actionem, sive permissionem, voluntatem beneplaciti, sive signi, quomodo doctores saepe loquuntur Deum bene
 10 fecisse permittendo tot mala vel etiam, si non admiseris hunc modum loquendi, adhuc stabit dubium, an videlicet bene et rationabiliter tot mala permiserit, aut non, et an bonum sit eum talia <permisisse>.

F.: Quia difficulter et non sine multiplicatione ac obscuritate
 15 verborum posset hic servari vere secundum logicos loquendi proprietates eo, quod forte pro ista affirmativa: bonum est mala permittere, oporteret poni talem negativam: «mala permittere non est malum», quia secundum plures doctores permittere Dei nec est agere, nec velle, nec aliqua res, ideo placet mihi in hac tota collatione loquendi modus ad sensum, quo secundum veritatem debet intelli-
 20 gi, et tunc dico, quod, nisi bonum vel rationabile esset permitti mala, summe bonus Deus nullatenus permisisset.

P.: Qua ratione potest hoc esse bonum, cum bonum sit praeservare a malo, quod est oppositum incompatible permissionis
 25 mali. An duorum oppositorum talium, quodlibet est bonum et forsitan

1. non sunt] s. n. sig. corr. C. 2. nec voluntatem] om. Pc U. 3. consensum] consensus Mb. dereliquit] derelinquit A B C Cu Ma Mb Pc R U. 4. hoc] hec? Z, oc sup. lin. V. aut] et A Mb, autem C. 5. obmittere] admittere V. hoc] oc sup. lin. V. potest] permittere dicitur marg. C. 6. istud] illud Mb N U. satisfecit] satisfacit Pc Pd V Z. 7. si non] om. R. 8. extendit se] s. e. T. actionem] om. Pc. sive] seu Z. permissionem] add. aut T. voluntatem] voluntate Mb. 9. quomodo] quo B. loquuntur] locuntur A Cu G Ma Mb N Pc Pd R U V Z. 9—10. Deum bene fecisse] b. f. Deum Z. 10. mala] om. R. (marg. sig. corr.). etiam] forte Mb, adhuc] om. G. an] anne B. videlicet] valet R, scilicet G T. bene] om. N. 11—12. rationabiliter] racionaliter? U. 12. permiserit] permisit R, add. Deus G Mb. aut] an A B. bonum sit] bona sint C (corr. sit). 13. permisisse] permisse Gd. 14. ac] et A. 15. logicos] laycos G, om. Cu. 15—16. proprietat] proprietates B. 16. pro] per Pd. ista] om. R, illa N U Mb? mala] malum Ma Mb Pd R V. 17. oporteret] oportet A, oportet me D. poni] ponere D R?. 18. nec] non Mb U. est] om. Ma U. 19. hac] ista B. 19—20. in hac tota collatione] om. C. 20. quo] ad quem G T. secundum] add. rei R. 21. quod] om. Z. quod nisi] nisi quod D. vel] om. C R, et Mb N U. rationabile] rationale A B D Ma Mb Pc R T V. permitti] permittere V. 22. cum bonum] om. G T. 24. incompatible] incompassibile U. permissionis] permissioni T. 25. forsitan] forsitan B G N T.

aeque bonum. Nondum enim video, quanto sit melior exhibitio bonorum tolerantia et permissione malorum.

F.: Grande quid requiris et, cum sapiens^a dicat, se intellexisse, quod <nullam> operum Dei possit homo invenire rationem, tu quaeris a me nedum operum, sed etiam rationem permissionum et quasi non operum Dei.

P.: Ad illud, quod peto, te et tui similes vult princeps apostolorum^b esse paratos. Parati, inquit, omni poscenti rationem de ea, quae in <vobis> est, fide et spe. Cum ergo credamus, Deum permittere mala, merito quaeritur ratio permittendi.

CAPITULUM XI.

Quales rationes sint, vel non sint in hac materia expetendae.

F.: Non expectes a me in hac materia rationes cogentes, quae fidem infideli demonstrent, satisfaciantque cavillanti protervo. Certum est enim, ut ait Augustinus,^c quod nemo potest credere, nisi volens, et ideo, qui vult cogi et convinci rationibus, raro vel nunquam bene credit. Rationes siquidem <theologicae>, maxime in hac materia sunt sicut quaedam medicinae. Medicus autem mortuo non potest conferre vitam, nec sanitatem infirmo non valenti aut contemnenti medicinas accipere et obedire, aut ei, in quo iam vigor omnino periit naturalis. Huius modi enim non nisi sola divina virtute succurritur. Sic in proposito, ubi magna ratio infidelem

1. sit] fit Z. exhibitio] ex uicio A. 2. tolerantia] tollantur B. 3. se intellexisse] om. A. 4. nullam] nulla A Gd Z. possit] posset A G T Z. homo] om. G. 5. tu] add. enim Ma Pd. nedum] modum Pc. etiam] et B. 6. permissionum] permissionis A. 7. illud] id A D. vult] voluit Ma Pc R. 8. paratos] peritos G. inquit] inquit? N, n? G. enim T, add. marg. esse debemus T. rationem] rationi R. 9. vobis] nobis B C D G Ma Mb N Pd Pn R T U. spe] add. etc. Pc. 10. permittendi] add. sequitur D. 11—13. Capitulum—... expetendae] om. C₁, add. marg. «10». 12. materia om. Ma. 12—13. expetendae] expetenda A Gd? 14. expectes] expetas marg. R. a me] om. G. 15. enim] autem Pc n? G. nemo] vero A. credere] crede B. 16. volens] qui vult A, cogi et] vel G Mb T. raro] om. Pc. 17. bene] om. Mb U. credit] crede G Ma Mb N Pd R T U V, crederit Pc. siquidem] quidem T. theologiae] theologyce Gd, katholice Mb. 18. sicut] tanquam G T. 19. non potest] om. V. non valenti] non volenti Cu Ma Mb N (Pd?) T U V, nolenti G Pc R, nec volenti A. 20. contemnenti] condempnenti V. accipere] recipere Z. iam] om. Cu Mb. 21. vigor omnino] o. v. Mb U. sola] om. A Cu Mb N Pc R U. 22—23. divina virtute] v. d. Ma Mb Pc Pd R T U V. 23. Sic] sed B.

^a Ecclesiastes VIII 17: «intellexi, quod omnium operum Dei nullam etc.».

^b I. Petri III 15: «Parati semper ad satisfactionem omni poscenti... de ea, quae in vobis est, spe».

^c In Evang. Johannis XXVI c. II: «quisquam... accipere sacramentum potest nolens, credere non potest nisi volens».

vel protervum non inducit ad fidem, quae solo infunditur Dei dono, simplex, fidelis, timoratus et obediens ac de salute sua sollicitus, pie quaerens informari, etiam si multum infirmus sit et graviter tentetur, plana persuasionem, manuductionem, similitudinem vel exemplo in fide
 5 erigitur et salvatur. Nec quaeras rationem, quae suadeat, Deum non potuisse aliter facere, vel debuisse sic facere, sicut fecit, et non aliter, quia pro indubitato tenendum est, quod, sicut quidquid non esset bonum et conveniens, dum fieret, impossibile est, Deum facere, ita, quidquid potuit vel potest Deus facere, hoc esset bonum et conveniens,
 10 si faceret aut fecisset, nec aliquid sic debet aut debuit facere, quin, eo dimisso vel non facto, aliud aequae magis vel minus bonum omnino convenienter facere potuisset. Nec petas rationem, quae suadeat, hunc modum faciendi et ordinandi mundum meliorem et convenientiorem omnibus aliis modis, quibus Deus hunc mundum facere et ordinare
 15 <valebat>, nisi forte in essentialibus. Hoc enim faciliter probatur, quia quando essentialia rerum mutarentur, non essent eadem res et per consequens nec idem mundus et ordo. Sic autem multi putant intelligendum verbum illud in gen(esi):^a Erant omnia valde bona. Sed quia hoc modo non solum omnia, sed etiam quodlibet fuisset, vel
 20 esset valde bonum, quod tamen scriptura non dicit, quia de specialibus rebus dicitur:^b «vidit Deus, quod erat bonum», de omnibus autem simul dicitur: «Vidit Deus cuncta, quae fecerat, et erant valde bona» — ideo sine temeritate absque praeiudicio melioris eruditionis credo, quod, licet Deus potuisset rebus creatis in eadem essentia manentibus dare multo meliora naturalia vel proprietates naturales et
 25

1. vel] et B. infunditur] infundetur A, infunditur Dei dono] Dei d. i. Z. 2. fidelis] add. et A. et] ac T. pie] add. per patres T. 3. multum] multus A. 4. persuasionem] add. et Mb U, manuductionem] manducacione B. 5. rationem] rationes Pc (sig. corr.). 6. debuisse sic facere] om. D. facere] fecisse G T, 7. sicut] om. T, sicut quidquid] q. s. G, quidquid] quidquod B. et] nec A. 9. vel] aut U. hoc] homini D. esset] est T. 10. aliquid sic] s. a. Mb. U. debet aut] om. Mb U. quin] quoniam? quum? T. 11. aliud] ad Mb. magis] maius R. bonum] add. eque U. omnino] omnia B. 11—12. omnino convenienter] c. o. Mb U. 12. convenienter facere] f. c. Mb Pc R U. 13. et] aut C D. convenientiorem] conventiorem C. 14. omnibus aliis] a. o. G T. modis] om. G T. hunc] habuit B. et] ac U. 15. valebat] volebat Gd Ma Mb Pd V Z, valibit D. 16. mutarentur] add. et D, tarentur non essent add. et del. Gd. 17. nec] non B. 18. illud] istud Ma Pc Pd R V, verbum illud] i. v. B. in] om. B D. Erant] add. autem N. 19. etiam] om. G Mb. 19—20. fuisset, vel esset] esset vel fuisset B G T, fuisset vel fuisset V. vel esset] om. A. 20. quia] om. V. 20—21. specialibus] spiritualibus B T. 21. erat] esset Pc Mb U. 23. bona] add. et R. eruditionis] condicionis R. 25. dare multo meliora] multo m. d. C T V. multo] multa A B Cu D Pc R.

^a Gen. I 31. ^b Gen. I 4, 10, 12, 18, 21, 25.

accidentales, nihilominus tamen non potuisset Deus istum mundum etiam in accidentalibus melius ordinare, quam iam ordinavit ad eum finem et fines remotos et propinquos, ad quem et ad quos iam ordinatus est mundus. Si enim dedisset aquae maiorem activitatem, quam iam dedit, et terrae ita modicam restitivam, sicut iam habet, tunc ceteris paribus non fierent <iidem> effectus ex actione inter eas, sicut iam fiunt, quia aqua nimis praedominaretur terrae et per consequens nec sequeretur idem finis. Si autem tantum addidisset Deus terrae de potentia restitiva, sicut aquae de activa, tunc eadem maneret proportio simul et ordo. Ita, si Deus angelis multo plus dedisset de gratia vel gloria et dimisisset homines in his, quae iam habent, non esset idem ordo, qui iam <est> inter eos, quia illi super istos essent multis gradibus elevati et homines ad choros illorum non possent attingere. Si autem homines in suo statu tantum essent elevati, sicut angeli in suo, tunc ita modica esset disproportio inter eos et distantia, sicut modo. Verum, quia ad hoc specialiter probandum, sicut etiam ad improbandum puto requiri, quod quis sciret fines rerum nedum generales et speciales, sed etiam forsitan singulares, quos quia humanitus scire non possumus, aut saltem ego nescire me fateor ideo nolo, ut a me petas huiusmodi rationem.

P.: Quales ergo rationes in hac materia putas esse petendas, vel assignari possibiles?

F.: Ego credo, cuilibet fideli, immo rationabili, debere sufficere,

1. tamen] *om.* Z. potuisset] potuisse Mb. non potuisset Deus] D. n. p. D. Deus] Deum Mb. 2. accidentalibus] accidentibus melioribus A, accidentibus V. iam] *om.* G T. 3. finem et] et *om.* Z. remotos et propinquos] p. e. r. B. ad quem et] *om.* G T. 4. aquae] eque U. 5. iam dedit] dedit iam Mb U. ita] tam R. (*marg. sig. corr.*). restitivam] *add. marg. post.*: potenciam Ma, resistivam G Mb U T, resistenciam B. 6. non] *om.* G. fierent] fieret C G Mb U. iidem] *in omni. cod.* idem. ex] *add.* uniti? Cu. 7. aqua] aque V. praedominaretur] predominarentur V, predicaretur Z. 8. nec] non G T. tantum addidisset Deus] Deus a. t. G T. 9. restitiva] (— ti — *add. supra lin.* Gd), *om.* Z, resistiva G. de] *add.* potencia T. tunc] (a *add. et del.* Gd.). eadem maneret] maneret eadem B. eadem] *add.* simul Mb U. maneret] remaneret Pc. 10. simul] *om.* Z. Ita] Item B Cu D G T V. angelis m. p. dedisset] m. p. d. angelis G T. 11. vel] *add.* de A Cu Pc V. 12. esset] essent C D R. est] *om.* A C G Gd Ma Mb Pd Pn T V Z, versatur B D. 13. ad] *om.* B. choros illorum] ill. ch. Mb U. 14. attingere] pertingere D. t. essent] *add.* tantum R. 15. esset] *om.* B. esset disproportio] d. e. C. eos] eas U. 17. requiri] requirendum T. quis] eum, qui T, aliquis C D. 18. etiam] *om.* Mb U. quos] quas C D. 19. possumus] possumus A B D G Ma Pc R T V, possumus? Z. nescire me] me nescire Pc. 20. huiusmodi rationem] r. h. Mb U. 21. in h. m. putas] putas i. h. materia Mb U. 22. assignari] *add.* esse A. 23. F.] *om.* Z. rationabili] rationali Cu D Mb T V, rationabile A B.

si declaretur, ea, quae de operibus Dei credimus, nihil irrationabilitatis habere et quodlibet eorum tantum rationis, ut ex pietate vel iustitia fiat et sit ad aliquem bonum finem congrue ordinatum sic, ut non sit otiosum, iniustum aut impium, sed <utile>, pium et
 8 iustum et ita, quod, <quidquid> permisit, pie permiserit, utiliter atque iuste. Unde si vis rationabiliter, et informative procedere moveas, quid tibi in operibus Dei minus rationabile appareat et quid rationabilius ab eo fieri, factum aut faciendum esse videretur, adducas.

CAPITULUM XII.

10 Movet dubia de operibus vel de his, quae videntur minus bene facta et nullam habere rationem sic fiendi.

P.: Libenter faciam, quod optas, et ad complacentiam tui et ut citius expediatur. Dic ergo, quaeso, quid rationis habet et non magis
 15 improvidentiae, quod Deus creavit res nobilissimas et cum facillime posset eas praeservare, mox, ut creatae sunt, permisit eas cadere, perire et tam malas fieri, quod melius esset eis, quod natae non fuissent. Et si modicum est, quod creatura perit, quid rationis habet, quod Deus voluit tantam inhonorationem sui permittere, blasphemiam
 20 et contemptum, quae nullus ita bene impedire potuit sicut ipse. Cum ergo quilibet suum zelet honorem et Deus velit, quod alii zellent pro

I. declaretur] declararetur Cu G Pc, declarentur C N U, declararentur Mb, declarant B, decleratur (corr.) Gd. 2—3. nihil irrationabilitatis] vel irrationabiliter D. 3. eorum] illorum B G, add. seu B, tantum] om. G. tantum rationis ut] rationabiliter et T. 3. et] om. A, et sit] om. G. sit] sic A B N Pc (Pd?) V, si C. bonum] om. G T V. 4. sic] sit Ma Mb Pc Pd U V. aut] ac A B, et C, vel U. utile] uale Gd. et] om. A. 5. quidquid] quic(quid) Gd R. permisit] permiserit G. permiserit] permisit A B D G Mb T U Z. 5—6. atque] et N T. 6. iuste] iusto modo? Z. rationabiliter] racionaliter A. informative] informantem? B. procedere] procedas Pc. 6—7. moveas] moves G, moneas A (C?), maneas? Mb. 7. minus rationabile] irrationabilius G T, rationale? Mb. appareat... rationabilius] om. G T, inrationabilius Ma, racionalius? Mb. 8. fieri] om. R. fieri factum] factum fieri B Mb. videretur] videtur A Z. adducas] adducas etc. A, add. sequitur marg. C. 9—12. Capitulum... fiendi] om. C, add. marg. <12>. 10. dubia] dubium Ma, habere] om. U. 11. habere rationem] r. habere B. sic] sit Pn, om. T, sit etc. Pn. 11—12. sic fiendi] fiendi sic Cu. 13. quod] quid R. 14. Dic] Dico B. ergo quaeso quid] quid e. quaeso Mb. quid] add. ergo G. habet] habetur? N. rationis... non] om. Z. 14—15. magis... creavit] om. Z. 15. quod] quia N. cum] tamen A Pc. facillime] facile Mb. 16. posset] possit Ma Pc. sunt] om. G. 17. natae] nati Ma Pc U V, create Mb. 18. perit] periit V. habet] est C. 19. quod Deus] om. C T V. voluit] habet D. 20. quae] quem A Ma, qui T. impedire potuit] potuit prohiberi U. potuit] potui B. sicut ipse] om. C T V. 21. ergo] enim R. suum] om. Z. suum zelet] z. suum B G N T. honorem] amorem B. alii] aliquando? B.

ipso, impediuntque mala et fieri non permittant, qua ratione ipse permisit? Deinde mala, quae voluntarie et libere permittit, tam graviter imputat homini, ut etiam pro minimo peccato satisfacere homo non possit. Demum ultra omnem miseriam, in quam creatura peccato suo labitur, poenam sibi gravissimam et aeternam infligere, quasi nulla esset pietas apud ipsum et quod gravius est, reprobare creaturam etiam ab aeterno, antequam quid boni agat aut mali, et quasi ad tanta mala deputare, postea quoque peccatis, quae tam indignanter odit et iugiter punire disposuit, tantam oportunitatem loci et temporis occasionem et incitamenta dare, immo <velut> quendam laqueum texere, faciendo homines tam fragiles et tam magna ab eis requirere, res mundi tam amoenas et placibiles, diabolos quoque et alios incitatores malorum tam potentes et subtiles, prohibitiones tam arduas et difficiles et, ut specialius loquar, cibos delectabiles et sapidos, mulieres amabiles et pulchras, thesauros pretiosos et multiplicitate utiles fecit, omniumque huiusmodi aliquomodo visum et usum, sed omnino concupiscentiam prohibuit et amorem. Quid hic nisi laqueus, dum hominum mentes facit appetitivas rerum vehementer et res multum appetibiles et vult, quod non appetantur. Quid hic nisi miseria, sive resistat quis, sive sequatur? Postremo tam gravi sui ipsius contumelia poenis et iniuriis pro peccatis sic voluntarie permissis satisfacere, quae potuit ex misericordia sua gratis remittere et hominem prioribus restituere sine tantis tribulationibus atque poenis. Nonne melius et rationabilius, ut videtur, fuisset una praeservatione

1. mala] *add. et del. que et loc. vac. 6 litt.* Gd. ipse] ipsi G. 2. Deinde] Demum Ma. 3. imputat] imputant D, imputet T. satisfacere homo] h. satisfacere A. 4—5. suo labitur] salvabitur Z. 5. poenam] poenitentiam (*corr. marg. «alias penam»*) N. sibi] si V. s. gravissimam] g. sibi A. 6. quod] quodammodo N. gravius] peius R. reprobare] reprobabile A. 7. mali] mala Pc. et] *om.* Mb U. ad] quod? R. 8. mala] merita D. quoque peccatis] quod peccata A, quoque peccas B. tam] *om.* U. 9. iugiter] magister? magistraliter? Ma Z. disposuit] disponit Cu T Z. 1. oportunitatem loci] tanta oportunitate Ma 10. occasionem] occasionum A. velut] volunt D Gd Z, voluit C. 11. texere] textere A. fragiles] *ada.* velut Ma. et] *om.* Mb U. 12. placibiles] placabiles A B G Ma Mb Pc Pd V Z. diabolos] dyabolus? B. 13. alios] eternos? D. 14. difficiles] deficiles Pd. loquar] loquor V. cibos] *add.* tam G T. 15. sapidos... et] *om.* G Pc. thesauros] thesaurus Pd V, thesaurus Pc Z. pretiosos] preciosas N. speciosos Cu Ma Mb Pc Pd R U V. 16. fecit] facit R, fecitque Z. et *om.* A. 17. omnino] omnimodo A. Quid] Qui B. hic] hoc (*corr. marg.*) N. 18. nisi] velut A. laqueus] laqueos R. mentes facit] f. mentes C. 18—19. appetitivas r. vehementer] rerum a. v. G, expetitiuas D. Pd. 19. res] *om.* Mb U. 20. miseria] mala R. gravi] *om.* Mb. gravis C D Pc T. 21. contumelia] contumeliam Mb V. *add.* et T. poenis et iniuriis] in. et penis T. sic] se R, sit N. 22. quae] quam R. 23—24. restituere... una] *om.* T.

sibi <facillima> cuncta haec mala vitare, blasphemias et iniurias proprias et poenas, tentationes hominum etiam et miseras ac pravitates non admittere, tantamque immanitatem tormentorum excludere videtur omnino, quod melius foret, nam quoad Deum non minus bonum
 6 esset, ut notum est et superius persuasum, quoad homines autem magis bonum, ergo simpliciter melius. Et si ex malis et poenis malorum bonis et beatis aliquid boni proveniat, non videtur esse tantum lucrum, quantum est damnum malorum.

F.: Quaeso: subsiste; diu siquidem quasi in insidiis, ut apparet,
 10 latuisse videris et iam prodis cum tanto dubiorum et quaestionum cumulo, quod eorum mole tam grandi, quam gravi, posses simplicem et parvulum nedum operire, sed et opprimere intellectum. <Sane> quodlibet eorum, quae moves, per se satis esset difficile, sed comparatum ac comportatum cum alio sit magis involutum et mirabile.
 15 Difficultas enim huius quaestionis, quare Deus tot mala permiserit, tunc augetur, cum quaeritur, quare permiserit, ex quo postea tam graviter ea imputare, punire et reparare voluit. Sed oremus simul et speremus, quod ille, qui te benefecit, quaerere det bonam et sibi gratam responsionem invenire.

1. facillima] facilima Gd Mb Pd Pn V Z, facilissima N. 2. etiam et] et om. Z. ac] et A. 3. tantamque immanitatem] tantaque inmanitate G, immanitatem] manitatem B D Z. excludere] *super textum rubro* «Tractatus secundus» Gd. 3-4. v. omnino] o. videtur N. 5. persuasum] *add.* est D. autem] om. Z. 6. bonum] *add.* et B. melius] *add.* est Gd Pn Z. 7. aliquid] aliud N. 7-8. tantum] *marg. add.* Gd. 8. est] om. G T. 10. latuisse] *add.* ut Ma. cum] eum (*sig. corr.*) T. tanto] tanta B. 11. cumulo *del.* T, tumulo G. eorum] earum Mb. mole] om. D, bili? B. 11-12. simplicem] simplices N. 12. operire] aperire B. et] etiam B, dum Ma. opprimere intellectum] interdum opprimere G. 13. Sane] scire? Gd. sane quodlibet] q. s. Z. quae] quod N. esset] om. B, esse Z. satis esset] e. s. Mb U. 14. ac] atque Cu Ma Mb Pc Pd R V, et B D T U. 15. mirabile] numerabile A B C, iuvabile D, miserabile? Mb. 15-16. permiserit] permisit G. 16. quare. permiserit] quare... permiserit tot mala Mb. 17. tam g. ea] ea t. graviter Cu D Mb Pc U. punire] penitere B. simul] om. A. 18. speremus] speramus A B C, impereimus D. ille] iste A, benefecit] facit R. det] dat Pd R V. bonam] *bis marg.* Gd. 19. invenire] om. A, *add.* etc. D, *add.* sequitur V.

TRACTATUS SECUNDUS.

De ratione permissionis malorum.

CAPITULUM I.

Quod permissio peccati non sit irrationabilis, ostenditur deducendo ad inconveniens.

F.: Primo itaque considerandum videtur, an rationabiliter Deus mala permiserit. Nam, si hoc non fuit rationabile, quidquid <ad haec ministrat aut efficit, rationem fiendi habere non poterit>. Quomodo enim conveniebat rem, quae erat peccatura, creare, si non potuit rationabiliter permitti peccare. Nec enim excusaretur ista permissio in aliquo per hoc, quod postea Deus voluit depravata corrigere per poenas et malitias refrenare. Siquidem refrenatio malitiae et rectificatio vel emendatio destructi magistrale nobile et bonum opus est et malae rei reparatio, sed nequaquam est permissionis indubitae vel inconvenientis excusatio. Per hoc enim, quod res est emendata, permissio destructionis non est rationabilis demonstrata. Amplius, si Deus non rationabiliter permisisset culpam, minus debite poenam inflixisset et de iure pro redemptione laborasset. Quia enim ipse providere potuit, quod nec oporteret peccatorem puniri, nec ipsum pro redemptione pati, si hoc secundum rationem debuit et non providit, minus iuste punit et iure emendat, quod neglexit. Quia vero hoc di-

1. secundus] 2us Gd Gd₁. 1. De ratione] quod C. permissionis] permissorum B. malorum] *marg. post.* «it iracion...» Gd. 3. Capitulum I] *om.* C Pn Z. quod] *om.* C₁. sit] *om.* Z. est G T T₁. fit] D₁. irrationabilis] rationalis C₁, *add.* Capitulum I. C. 5. inconveniens] ostenditur inconueniens *add. post.* C₁, *add.* sequitur pater dicit etc. Z. 6. F.:] *marg.* Gd. «alias pater» *rubr.*, F(i)lius *om.* Z. Primo] omnino? Pn. considerandum] consiliandum A, confitendum Pn. rationabiliter Deus] D. r. G T. 7. si] *om.* G Pn. non fuit] f. n. (*sig. corr.*) C, fuerit Mb Pn T. rationabile] rationale Pc (U?) quidquid] *add.* consequenter fit C. ad] *om.* B. 8. haec] hoc B D Ma Mb N U, hic Cu. 7—8. ad haec... poterit] rationem fiendi h. n. poterit ad h. min. aut efficit Gd Pn R T. Z. 8. aut efficit] *om.* B Cu, ad haec m. a. efficit] *om.* C, rationem f. n. p. habere B. fiendi] *om.* C. 9—10. potuit] potuerit Ma Mb Pc U V, placuerit R. 10. Nec] non G, ista] illa Mb U. 11. postea] *om.* G Mb T, postea Deus] D. p. Z. depravata] dampnata B C D Mb, dampnato Pn. 12. per] *om.* R. refrenare] refrenatam D. malitiae *om.* B. 13. et *om.* C D. destructi] destructi B. magistrale] *add.* et C. nobile] *om.* G N T, notabile D R, *add.* opus G N. 14. reparatio] operatio D G Pn T. 15. res est] est res V. 16. permissio destructionis] d. p. B, distincionis? Pn. 17. rationabiliter] racionaliter A. minus debite] *om.* Ma Pc, minus bene G T. poenam *add. poster. marg.* V. 18. iure] pare? B. Quia] Quare A. ipse] Christus Mb. 18—19. providere] *add.* debuit R. 19. peccatorem] peccato ratio? U. puniri] peniteri B. 20. hoc] hac? V. providit] *add.* et A B D Pc R T U V. 21. minus... punit] *om.* C. iure] minime A, iuste Mb U. emendat] emendet Ma Pc Pd R V. vero] uere B D N. Quia vero hoc] q. h. v. D Mb, h. q. v. V. hoc] hec C U.

cere est inconueniens, sequitur, quod non irrationabiliter et per consequens rationabiliter peccata permisit. Non enim videtur esse medium, quin permissionem rationabilem vel irrationabilem concedi oporteat.

- 6 P.: Probatio ista de hoc, quod permissio malorum sit rationalis, a posteriori esse videtur et per deductionem ad inconueniens, quae nulla esset apud infidelem, vel apud eum, qui concederet omnia irrationabiliter esse facta, per eam quoque rationem nulla ratio ostenditur, quare mala fuerint <permittenda>, et hoc est tamen, quod
10 quaerebatur principaliter.

CAPITULUM II.

Quae sit ratio creandi bona, ut ex hoc appareat ratio permittendi mala, et ponitur quaedam ratio, quae non sufficere declaratur.

- 16 F.: Pro fundamento rationum, quas quaeris ponendo, quaero a te, utrum bonum sit, Deum mundum creasse, et melius, quam si non creasset?

P.: Ego non dubitarem, quin melius.

- F.: Dic ergo, quare, vel propter quid creauit res, quas con-
20 cedis eum bene fecisse, si forte dari poterit eadem, vel similis omnino, ratio permittendi mala, sicut bona creandi, quam crederem debere sufficere et si de beneitate vel bonitate factionis non potest reddi ratio, tunc nec de permissionis bonitate quaeratur. Si autem est

1. non] *om.* Z. irrationabiliter] racionaliter A. 1—2. et per consequens rationabiliter] *om.* G. 2. rationabiliter] *om.* B D. videtur esse] e v. A. 2—3. medium] malum A. 3. rationabile] rationalem A. vel] et Z irrationabilem] irracionalem A, vel irrationabilem] *om.* D. 5. P.:] Filius Gd (*marg. rub.* vel «Pater»). de] ad Pn. sit] est G T, *add.* de hoc Z. 5—6. sit rationabilis] r. s. C, racionalis B. 7. esset] essent Mb apud] *add.* cum Cu. 7—8. concederet omnia irrationabiliter] c. i. o. T. 8. irrationabiliter] irracionaliter A, racionalibiliter Mb. esse] *om.* C. 6—8. videtur. esse] *om.* U. 8. eam] ea R, ratio] c(aus?)acio N. 9. fuerint] fuerunt Pn R. permittenda] permittendam Gd. tamen *om.* Mb U. 10. quaerebatur] *add.* etc. Z. 11. Capitulum II] Capitulum primum Z. 12. bona] *om.* Z. ut] et A D. hoc] hac A Ma, Pc, Pd, V, ratio] causa U. 13. ponitur] expositum Z, ratio] *om.* Pc. 14. sufficere] sufficienter (*corr.*) C. declaratur] decleratur Pn. 15. quaero] *om.* R. 16. Deum] *om.* Z. quam] *om.* V. 18. P.:] *om.* Z. quin] quoniam? T, quin melius] *om.* C. 19. F.:] P(ater) Z. ergo] *om.* Mb. 20. bene] *om.* C. omnino] *om.* C D Mb. 21. permittendi] prouenit tendi Pn. 21—22. debere sufficere] s. d. Mb U. 22. beneitate] beneitate A B Ma Mb, ben. vel bon.] bon. vel ben. Z, debomeritate? Pn. non] *add.* rerum Pn V Z. reddi] *om.* V. 23. nec] *om.* Mb. permissionis] permissionibus Z. perm. bon.] bon. perm. B. Si] Hic D.

assignabilis ratio de bonitate factionis et similis de malorum permissione data fuerit, non credo ultra quaerendum, nec vellem amplius respondere.

P.: Ego crederem satis esse et non ulterius requirendum, sed ad quaestionem nescio aliud dicere, nisi, sicut ait scriptura,^a omnia 5 propter semet ipsum operatus est dominus.

F.: Sic dico, quod propter se ipsum mala permittit, utpote aliqua creata corrumpi et perire, sicuti etiam multa, quae posset creare, dimittit. Ipse quidem, ut dicis, est generalis et ultimus finis omnium, in quem cuncta referenda sunt, sed penes ipsum, quantum 10 est de se, non potest pensari bonitas vel beneitas factionis, nisi secundum rationem in principio positam, quia videlicet a summo bono nihil potest fieri, nisi bonum et bene. Sibi enim, quantum est de se, non est magis conveniens aliquid fecisse <quam> nihil, sed totum esset sibi idem ita, quod nihil ei accresceret, nec decresceret, sive 16 nullam creaturam creasset, sive unam solam, sive plures maiores vel minores, magis vel minus bonas. Oportet itaque illum, qui in supradicta primi capituli ratione noluerit stare contentus, aliquem alium finem vel rationem magis specialem assignare, ad quem vel propter quam melius fuerit et Deus maluerit res creare, quam non creatas dimittere. 20

CAPITULUM III.

Qua ratione creata sint bona, confirmatur ex scripturis.

Etsi melius non habes, videtur posse dici, quod creator altissimus creando res manifestavit et communicavit bonitatem suam et

1. ass. ratio] r. a. B. bonitate] boneitate A. bonitate factionis] defectionis bonitate C, def. boneitate A. malorum] om. C. 1—2. permissione] add. non T. 2. data] add. non G. credo] quero R. 4. Ego] Ergo G. ulterius] ultra A. requirendum] querendum R. 5. ad] om. B. aliud] aliquid Ma Mb Pd U V. 6. semet] om. Mb U. 7. se] add. met Ma Mb N Pc Pd R U V. 8. aliqua] aliquando (aliquam?) Pn. creata] creatura D, creaturam Pn. corrumpi] om. U. perire] periri Ma Pd V. sicuti] sicut Ma Mb Pc R U, secuti A, om. B. posset] potest R. 9. quidem] enim T. ut dicis] om. Mb. 11. beneitas] boneitas A B Ma Mb U. nisi] om. B. 12. videlicet] scilicet Mb U. 13. nisi] non Z. quantum] om. R. 14. aliquid fecisse] f. a. Pc. quam] sic solum G T, al. cod. «vel». 15. nec] om. A, vel G Pc T. decresceret] om. A. 16. nullam] nulla D. vel] sive B. 17. Oportet] o... d? quod? U. supradicta] supradictam rationem D. 18. ratione] relacione? Pn. noluerit] noluit B, voluerit Ma Pd T V (corr. C). 18—19. contentus... assignare] om. Z. 19. propter] om. G. quam] quem Mb (Z?) 20. fuerit] fuit Ma. et] om. U. maluerit] maluit Mb U. dimittere] add. sequitur D, add. etc. Pn. 21—22. Capitulum... scripturis] om. B. 21. Cap. III.] 3 marg. C₁, 2um Z. 22. sint] sunt Ma₁ Pd₁ Pn R₁ T U₁ V. confirmatur] confirmacio T. scripturis] scriptura Ma₁ Mb Pc₁ Pd₁ U U₁ V. 23. Etsi] eciam C Ma. 24. suam] om C Z. et] om Pn R.

^a) Proverb. XVI 4 «Universa propter» etc.

ad hoc creare voluit, ut in eis et per eas bonitatem ipsam communicando effectualiter manifestaret et ut creaturae eius participes bonum ex hoc et utilitatem haberent. Et manifestum est, quia ad hoc creare res melius fuit, quam non creare. Nec enim sic manifestata
 5 fuisset divina bonitas aut communicata, nec aliqua fuisset utilitas in vel ex creaturis, rebus non creatis. Bonitatem autem Dei non intelligo hic specialiter, prout solet distingui a potentia et sapientia, sed generaliter pro omni bona proprietate, quae sibi ut summo bono convenit, videlicet iustitia, misericordia, potentia, scientia, providentia, caritate, veritate, fortitudine, longanimitate, patientia, liberalitate, simplicitate, immutabilitate, aeternitate, suavitate, indefectibilitate et ceteris
 10 huiusmodi, quae, si ei non convenirent, ipse summum bonum non esset. Et attende, si est aliqua creatura, in qua non aliquas, immo permultas huiusmodi proprietatum ostendit, an non in lucidis claritatem, in obscuris incomprehensibilitatem, in fixis et immobilibus stabilitatem, in mobilibus et velocibus suam agilitatem, in duris permanentiam, in herbis et lapidibus virtutem et curativitatem et ita in aliis alias proprietates lucide designavit. Non desunt de hoc scripturae testimonia. Dicit enim apostolus^a, quod invisibilia Dei a creatura mundi
 20 per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius et divinitas ita, ut, quod notum est Dei, manifestum sit in illis. Et in libro sapientiae^b dicitur, quod a magnitudine speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri. <Nec> so-

1. ad hoc] adhuc B. eas] eam Mb U. bonitatem] om. Z. 2. effectualiter] effectum aliter A. et] om. A. eciam B. participes] particeps D G Z. 3. hoc] hac Cu. quia] quod Pc. ad hoc] adhuc G T. 4. manifestata] manifesta A B D Ma Mb Pc R U V. 5. aut] ut corr. «nec» Cu. 5—6. in] om. Pn. Z. in vel] om. B. 6. vel., creatis] non cr. reb. neque velut ex creaturis Ma Pd U V, non cr. reb. vel ex creat. Mb Pc, reb. vel ex creaturis non creatis R, nisi vel ex creaturis rebus non creatis D, multis ex creaturis rebus non creatis, neque velut ex creaturis A. non] om. T sig. corr., «rebus non creatis» C, vel ex creaturis] om. C, vel] velut Z. creatis] creatas Pn. 6—7. intelligo] intellige B. 8. bona] boni Ma, bono Pn proprietate... bono] om. Pn. ut] aut Cu. 9. misericordia] om. N. 9—10. caritate] karitate Gd. 10. longanimitate] benignitate B, fort. longan.] l. f. Mb. 10—11. liber, simplicitate] s. l. Ma Mb Pc Pd R U V. 11. immutabilitate... indefectibilitate] add. poster. marg. V. immutabilitate] et mutabilitate C, immutabilitatem Ma, in mutabilitate Z. ceteris] om. Pc, cetera V, cetera Ma Mb U. 12. quae si ei] fieri R. convenirent] add. si R. attende] attendo Z. non] add. est N. 13. aliquas] aliquis (sig. corr.) R. 14. ostendit] ostendat Mb. 15. immobilibus] in mobilibus Pd V Z. 15—16. stabilitatem, in mob.] om. Z. 16. in] et C, scilicet R. agilitatem] agibilitatem C T, add. et Cu. 17. curativitatem] curacivitatem poster. manu corr. «activitatem» Ma, ductuivitatem Pn. ita] om. A B. 18. Non desunt] Nota de singulis A. 19. a] om. Z. 20. conspiciuntur] conspiciunt Pn. 21. virtus eius] e. v. Pc. 20—21. quoque... divinitas om. D. 21. ut] om. Mb. notum] nocivum D. sit] fit D. manifestum sit] s. m. Pn. 22. Et in] item B. 23. creaturae] caritate B. horum] hominis Mb U. Neo] ne Gd.

^a S. Pauli ad Rom. I 20.

^b Sap. XIII 5.

lum in generali, sed etiam de specialibus proprietatibus Dei scriptura testatur. Dicitur enim in eodem libro sapientiae ^a; paratum de coelo panem praestitisti illis, sine labore omne delectamentum in se habentem et omnem saporis suavitatem. Et subditur ratio: Substantiam <enim> tuam et dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendas. Propter hoc etiam defectus et infirmitates, immo et mortem permisit et miracula faciebat, sicut patet de caeco nato ideo, ut manifestarentur opera ^b Dei in illo, de Lazaro quoque infirmato et mortuo pro gloria Dei non utique tantum procuranda, sicut manifestanda, et de vino deficiente in nuptiis ^c, ubi manifestavit Deus gloriam suam. Et ¹⁰ in psalmo ^d dicitur: salvavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam. Annon <et> apostolus ad istam materiam de ratione permissionis malorum et collationis bonorum pertinentissime loquens ^e idem testatur? Deus, inquit, volens ostendere iram et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae apta ¹⁵ in interitum, ut ostenderet <divitias> gloriae suae in vasa misericordiae, quae preparavit in gloriam.

CAPITULUM IV.

Quod bonitas Dei quoad aliquas proprietates clarius apparet ex hoc, quod etiam permissa sunt mala, quam ²⁰ apparuisset ex nuda creatione bonorum.

P.: Nonne sufficienter apparuisset bonitas eius in creatione bonorum et in bonis sine ulla permissione malorum?

1. de] in B, om. G T. proprietatibus Dei] D. p. Mb U. 1—2. scriptura testatur] t. s. C. 2. paratum] Datum V. 3. praestitisti] prestitistis Ma. 4. omnem] omnis (*sicut in textu Vulgatae*) G T. saporis] odoris B, saporem R. suavitatem] suavitatis R. subditur] subdit G. 5. enim] om. Gd. filios] filiis B, filio Z. 6. hoc] quod A. Propter hoc etiam] e. p. h. Z. et] om. Mb U. 7. et] ad D. sicut] sic V. 7—8. manifestarentur] manifestur D. Dei] om. B. 8. illo] add. et D. quoque] quo om. V. 9. sicut] sed R. 10. ubi] tibi? N. Deus] Dei Z. 11. salvavit] salvabit Pn. Et in psalmo... eos] del. T. notam] notum A. 12. potentiam suam] etc. N. propter nomen... suam] om. T. et] om. Gd N, ut R. istam] illam Ma N. ad istam materiam] de ista materia Mb, de illa m. U. 14. testatur] testis R. Deus] dominus Pn. iram] add. suam (*del. ?*) Pc. 15. in] om. Ma. apta] aperta V, repleta G T. 15—16. apta in] apta ad C. 16. in] om. Z. divitias] dimicias Gd. in vasa] invasa Pd. 18. Capitulum IV] om. C₁ marg. «4», Cap. 3um B. 19. quoad] quo om. Mb, add. ad C. 20. apparet] appet A. ex... permissa] om. D, add. non apparuissent, si non fuissent mala D. sunt] add. aliqua Mb U U₁. 21. nuda] umida? viuida? Pn. nuda creatione] nudacione Z.

^a Sap. XVI 20.

^b Ev. Joh. IX 3.

^c Ev. Joh. II.

^d Ps. CV 9.

^e S. Pauli ad Rom. IX 22—23

F.: Proprietates divinae, quae apparent ex communicatione bonorum, clarius apparent ex hoc, quod etiam permissa sunt mala. Et aliquae sunt, quae sine permissione defectuum <et> malorum nequaquam effectualiter apparerent. Et dico signanter effectualiter, quia, si Deus creasset solum angelum et illi ostendisset se ipsum et proprietates suas, apparerent siquidem sibi clarissime, sed non in effectum, nisi quantum esset in ipso angelo. Primum autem, videlicet, quod proprietates Dei clarius appareant ex defectibus aliorum, patet ex eo: quia iuxta vulgatam auctoritatem opposita iuxta se posita magis elucescunt. Nec enim tam evidenter appareret Dei omnimodo indefectibilitas et immutabilitas, si nulla appareret defectibilitas et <mutabilitas> creaturarum, quae non apparet, nisi ex permissione defectuum et rerum mutatione. Alias enim reputari possent indefectibiles <et> immutabiles, saltem quoad aliqua, sicut nonnullae sunt ab aliquibus philosophis reputatae. An non cognoverunt et concluderunt philosophi, quod Deus esset infinitus, immutabilis, summum bonum, ex finitate, mutabilitate et defectu bonitatis aliorum? Amplius, si Deus debet per creaturas agnosci, oportet, quod creaturae et proprietates <earum> vere noscantur: defectibilitas etiam et defectus. Amplius ad hoc, quod res vere et proprie cognoscantur oportet convenientias et differentias earum agnosci. Deus autem et creatura per hoc specialiter differunt, quod ille habet per se esse, illa per aliud. Ille est indefectibilis et ista potest deficere. Similiter non tam evidenter innotuisset quod aeternitas,

1. F.:] *om.* B. 2. sunt] sint T. mala] *om.* U. 3. et] *om.* Gd. 4. apparerent] apparenter A. signanter] notanter U. 5. si Deus creasset] s. c. Deus G T. 6. apparerent] appareret A D, apererent U. siquidem sibi] sibi siq. T, sibi *om.* Mb Pc U. 7. nisi] nec Pc Pd. esset] essent C G(?) V. autem] *om.* Ma. 8. quia] quod B Pc R. 8—9. quia iuxta] *om.* Pn. 9) vulgatam] wlgarem C D Z, vulgatam Pn, volgatam A, *marg.* C «wlgaris auctoritatis» C. auctoritatem] *add.* dicitur Mb U. opposita] oppositam Pn. elucescunt] elucescent A, eluces ut Pn. 10. enim] *om.* B. appareret] apparet Pc, *om.* Z. 11. immutabilitas] in mutabilitas Pd V. nulla] non Mb. appareret] apparet Pc. et] in (*sig. corr.*) R. mutabilitas] inmutabilitas D Gd. 12. apparet] appareret C T V, apparent D. 13—14. indefect. et immutabiles] imm. et ind. N. et] etiam Gd. immutabiles] mutabiles V, in mutabiles Z. 14—15. philosophis] prophetis D, *abbrev.* «phys» Gd N, phi(sici?)s Pd V Z. 15. cognoverunt] agnoverunt N. et] *om.* Pn. philosophi] *abbrev.* phy Gd N Pd, *om.* V. 16. immutabilis] mirabilis D, in mutabilis V Z. 17. Amplius] *add.* autem B. debet] det Z. 18. agnosci] cognosci B Mb, congnoſci T. et] aut? R. earum] eius A B C Cu D G Gd Ma Mb N Pc Pd Pn R T U Z. earum., coniectura] *om.* V. 19. etiam] *om.* Mb. et defectus] *om.* Pn. 20. vere et proprie] p. et v. G T. differentias] divicias Pn. 21. agnosci] cognosci R V (a *sig. corr.*) Mb. ille] iste A B(?) Mb U. 22. illa] ista A B D, ita Pn, *add.* autem D Pn, *marg.* C D, «creator et creatura comparantur». Ille] iste A. est] *om.* T. indefectibilis] indefectibiles? Gd. et] *om.* D. ista] illa N, ita Pc, *add.* tamen D. potest] possunt Ma R U V. 23. innotuisset] innotuisset Pn.

perpetuitas et immutabilitas esset essentialis et inamissibilis Dei conditio, si <nihil> corruptioni subiectum perpetue conservaret. Ex hoc enim, quod conservat ea perpetue, quae de se corruptibilia sunt, maxime virtus suae perpetuitatis apparet. Item ex hoc, quod aliqua non diu, aliqua diutius, aliqua perpetue durant et ceteris paribus perpetua ac magis durabilia sunt minus durabilibus meliora, elicitur, quod perpetuitas sit conditio summi boni. Amplius ex rebus bonis apparent et noscuntur bonae proprietates Dei, ut ex sapientibus sapientia, ex iustis iustitia, ex fortibus fortitudo, <pulchritudo> ex pulchris. Illae autem bonorum bonae conditiones multum ex hoc apparent, quod ipsi possunt vel habent, vel sciunt talia, quae aliis sunt extranea et remota.

P.: Bene permisisset Deus aliquas creaturas deficere, in quibus apparuisset defectibilitas creaturarum, sine peccato, per quod creator inhonoratur et creatura damnatur.

F.: Licet aliae defectibilitates apparuissent, illa tamen defectibilitas, quae est ad peccatum, sive peccabilitas, non apparuisset et sic nec impeccabilitas creatoris nec defectibilitas, saltem poenalis, spiritualis creaturae, quae nec mortem nec morbum nec famem nec aliquem defectum poenalem habet <aut> apta nata est habere, nisi eum, qui est peccatum vel ex peccato vel propter peccatum. Insuper, nisi fuissent mali diversi in gradibus malitiae, non tam clare apparuisset diversitas graduum in bonitate. Ex hoc enim, quod unus est peior alio, clarius elicitur unum esse altero meliorem. Nam sicut albius esse saepe dicitur, quod est nigro inpermixtius, sic melius, quod minus habet de malo. Amplius non appareret tam luculenter libertas voluntatis creatae et per consequens

1. et immutabilitas] mutabilitas D. inamissibilis] inimitabilis Z. Dei] *super delet.* «Dei» «dicitur» T. Z. nihil] vel Gd. corruptioni] corruptione B Pc, corruptionem Pn. 2—3. conservaret... perpetue] *om.* Pn. 3. conservat ea perpetue] p. e. c Mb. maxime] maxima Mb U. 5. durant... descendit (*vide pag. 34*)] *folium 22 abscisum in cod. Pd.* paribus] operibus Mb, perpetua ac] *om.* Mb. 6. durabilibus] durabilis(?) V. 7. bonis] *om.* C. 8. ex fortibus] ex *om.* U. 9. pulchritudo] pulcritudo Gd. ex pulchris] ex *om.* U. pulchris] pulcris N Pn V *et al. promiscue.* bonorum] bonarum? V. 10. multum ex hoc] e. h. m. A. ipsi] ipsa(m) T. 11. sciunt] *add.* vel Pn. extranea] contranea D, exteriora R. et] vel B. 12. P(ater)] *om.* D. Bene] unde D. Deus] *om.* Mb. 13. creator] peccator C. (*e. sign. corr.* Mb). 14. damnatur] depravatur D, dampnetur Pn. 15. F(ilius) *om.* Z. defectibilitates] defectibiles B. apparuissent] apperuisent D. 16. non apparuisset] *om.* B. et] *om.* A B C D. sic] se Pn nec] *om.* Pc. 16—17. non... nec impeccabilitas] *om.* B. 17. creatoris nec defectibilitas] *om.* D. saltem] saltim U. spiritualis] specialis Pn. 18. famem] famam R. 19. aut] nec C D Gd Mb V(?). apta] aperta T. eum] *om.* B. qui] quit? Pn. 20. propter] per V. peccatum] *om.* B. 21. malitiae] malis V. non] nam N. tam] tamen B. 22. clarius] *om.* V. elicitur] eligitur (*margin. corr.*) R. 23. esse] *om.* Z. altero] alio Mb, alterim Z. Nam] non Pn. esse] *om.* Mb U. esse saepe dicitur] d. s. e. B Pc, s. d. e. Ma R. V. 23—24. nigro] inagno (*corr. post.*) Ma. 24. inpermixtius] inpermixtibilius Pc, inpermixtus A, inpermixtus D. minus habet] h m. B. 25. appareret] apparet D. Ma Mb Pc Pn V.

nec imago Dei sic in creaturis rationabilibus reluceret. Et quia Deus modo naturali per imaginem suam maxime cognoscitur, minus fuisset Deus cognitus ab homine. Ipsa siquidem libertas, et si in beatis est felici-
 5 quod illi non possunt velle, nisi secundum Deum, isti vero contra vel non secundum Deum. Et quia hoc non decuit nec esse potuit, ut essent diffformes vel contrarii voluntati divinae effective, quia tunc facerent ali-
 quid, quod Deus non faceret, et rediret error manichaeorum ponentium duo principia, — ideo permisit Deus, ut essent voluntati suae saltem
 10 defective contrarii, seu diffformes. Amplius nullatenus tam clare apparet praeservatio Dei et, quod ipse praeservaret a malis, et maxime non apparet, a quantis malis praeservaret, nisi videretur ad experientiam, quanta mala non praeservatus incideret. Quis enim crederet tantam creaturae <malitiam>, quod videlicet ipsa per odium saevit in omnes
 15 creaturas, in se ipsam et in Deum, quem tamen scit suum creatorem et quod ipsa cum malo suo perpetuo continue desiderat malum aliorum et in nullo retrahitur, licet sciat se per hoc peius habere. Amplius per hoc, quod Deus mala culpa permittit, maxime apparet gratia Dei et vis gratiae, dum unus per gratiam trahitur ad coelum, alius desertus descendit in infernum. Insuper per hoc specialiter et in effectu clarius apparet,
 20 quod <Deus> non solum est in rebus per essentiam, praesentiam et potentiam, sed etiam in aliquibus per caritatem et gratiam. Si enim nullus peccasset, putarentur vel omnes homines esse in gratia, vel ad praeservationem a peccatis gratia non egere, vel saltem omnino minus cogno-

1. nec] *om.* B. rationabilibus] rationalibus Mb U(?) rationabilis Cu. 2. fuisset] fuisse B. 3. in beatis] sim? Pn. 4. vere] nature Cu D G N T U V (Mb?) vie n. B. 5. isti] ista A. vero] non? Pn. contra] quasi B. 6. decuit] docuit Pn. esse potuit] p. e. N. ut] nec B C D. 7. contrarii] *om.* G. T. voluntati divinae] d. v. Mb. effective] *om.* Cu. facerent] faceret A B D Pc T V, fecerint? Pn. 9. permisit Deus] D. p. U. voluntati suae] s. v. Mb. saltem] saltim Z. 10. clare] clara B. 10—11. apparet] apparet A. 11. ipse] *om.* G T. ipsa U. 12. apparet] apparet D. 11—12. et maxime... praeservaret] *om.* G T. 12. quantis] *add.* (*vac. 2 litt.*) tantis Pn. experientiam] experientiam D N U. 13. tantam] tanta Ma. 14. malitiam] malitia Gd. quod] quia B. videlicet ipsa] i. v. Pc. 15. creaturas] *add.* et Pc. 16. malo suo] s. m. (*sig. corr.*) U. perpetuo] perpetue B. continue] continue C. 17. in] de B. sciat se] se sciat B. G T. per hoc peius] peius p. hoc Mb U. 17—18. Amplius per hoc] per *om.* B. per hoc *om.* N. 18. quod] *om.* C. per hoc, quod Deus] quod D. p. hoc D. D... mala] de malo B, malo Pn. maxime] mox B Ma Mb Pc U V. 19. gratiae] *add.* Dei D. unus] vermis A. trahitur] usque ad hoc verbum implicite continebatur textus in folio 220 absciso cod. Pd. ad] in Pc. 20. in] ad B C Mb N U. per] *om.* Z. *add.* super lin. C. 21. Deus] *om.* Gd. praesentiam] p...tiam? Gd. et] *om.* C. 22. caritatem] communitatem Mb. et] *add.* per U. caritatem et gratiam] g. et c. B. 23. putarentur] putaretur Cu Pn. vel.] *om.* D Ma Mb Pc Pd R U. omnes] *om.* R. 23—24. praeservationem] pre *add.* sup. lin. Z. 24. peccatis gratia] gratia *om.* Mb.

vissent homines de indigentia gratiae et effectū eius, quam modo cognoscunt. Amplius nemo dubitat, quin bonum et rationabile <fuerit> ostendere, quantum creatura possit exaltari per unionem beatificam cum Deo et quam debitum sit, quod creatura secundum magnitudinem illius gratiae grata sit et gratias agat. Ad hoc autem omnino necessarium est, ut cognoscat, se illam exaltationem habere non ex se, non ex natura, non ex meritis, non ex aliquo iure, sed ex pura gratia et per hoc, quod adhaeret Deo et sibi unitur. Sed hoc quomodo potuit melius experimentaliter notitia vel per creaturas agnoscī, nisi videretur in effectū, quantum creatura eiusdem omnino speciei et naturae quandoque in omnibus naturalibus fortior, quae non est tracta per gratiam, elongaretur a Deo et quantam miseriam incurreret elongata. Ex hoc enim manifestum est, quod creaturae rationales, quae se Deo coniungunt, bene habent per ipsum, quia ad sensum videtur, quod, qui se elongant ab eo, pereunt et peribunt et, nisi ita esset de elongantibus, putari posset, quod iungentes se Deo non per illam adhaesionem bene haberent, sed aliunde, vel a casu. Per hoc ergo clarius apparet, eos ex unione cum Deo bene habere, dum coniunctae bene habent et elongatae male. Ad hunc <ergo> finem bona et rationabilis est et fuit permissio elongationis.

CAPITULUM V.

20

Quod bonitas Dei quoad aliquas proprietates non apparuisse, si non fuissent mala permissa.

Secundum autem, quod videlicet aliquae proprietates Dei non haberent locum nec possent apparere effectualiter nisi in creaturis deficientibus.

1. indigentia] indigencie V. effectū] effecto B. quam] quem A (B?) D T V. modo] nunc Mb U. 1—2. cognoscunt] cognoscent A, cognoscant B. 2. rationabile] rationale A Pc. fuerit] fuit A B C G Gd Ma Mb N Pc Pd Pn T V Z. 4. sit] om. Z. quod] add. ex Z. 5. agat] agit B. hoc] hec Mb U. 6. ut] aut Pn. 7. pura] puro Pc. gratia] add. sed. N. 8. adhaeret] ad hec R. 8—9. experimentaliter] ex permintali Pn. 9. videretur] videtur B. Pn, videtur D. 9—10. quantum] quam B G R. 11. fortior] fertur A B C. quae] quod Pn. tracta] tractata B. a Deo] adeo C Ma. 12. incurreret] incurrit R, incurreret G, hoc] hac? V. enim] add. malicia Z. 13. rationales] rationabiles A. Pn. coniungunt] add. sic A B. coniungant Z. habent] possunt? Cu. 14. sensum] secundum (marg. corr.) R. quod] om. G T. elongant] elongat D, elong aut Pn. ab eo] a Deo Pc, alio? Pn. pereunt] periunt A B. 15. et nisi ita] et ita om. Z. elongantibus] elegantibus Pc. posset] potest (marg. corr.) R. 15—16. iungentes] inngens B U, coniungentes Mb. 16. non] nam (corr. poster.) Ma. 17. ergo] om. B N. ex unione] xunione Z. cum Deo] om. B. 18. dum] an (sig. corr.) R. Ad] Et D. ergo] igitur B Cu G Gd Pn Z. 19. rationalis] racionalis B C Pc T U V Z (Mb?). permissio] permissionis Pn. elongationis] etc? Pn. 20. V] 4um B, Capit. V add. marg. C, add. Filius (rub.) N. 21. Dei] om. Z. proprietates] add. Dei G. 21—22. non apparuisse] om. V. 22. fuissent] fuisset Pn. U. 23. quod videlicet] v. q. G Pc. 24. possent] possunt? B.

tibus et, prout deficiunt sic patet. Quomodo enim apparuisset permissivitas Dei aut quis unquam credidisset, quod Deus esset permissivus talium malorum et quod tot iniurias, irreverentias et blasphemias posset tam diu et perpetue tolerare? Deinde quomodo <appareret> misericordia Dei, praesertim in condonando offensas, <sine> perpetrata malitia vel miseria, cum principalis effectus misericordiae consistat in relevatione miseriae aut dimissione malitiae? Demum quomodo appareret Dei caritas ad inimicos, patientia ad malos, mansuetudo ad insultantes et blasphemos, longanimitas ad tolerandum adversarios, impassionabilitas, quod videlicet Deus est imperturbabilis et nulla passione movetur, si nullus esset malus, quem diligeret mansuete et patienter ferret, diu expectaret <ac> sine omni motu vel passione toleraret? Adhuc quis credidisset, nisi in effectu videret, quod Deus etiam aliquando aeterna dilectione diligeret inimicum raptorem aut furem et usurpatorem gloriae suae, quam tamen sic diligit, ut eam alteri dare non velit, maxime, cum eum aliquando gravissime puniat et affligat? Amplius <quomodo> appareret, quod creator mirificus posset reparare destructa, curare infirma, vivificare mortua et salvare damnata, quodque creatura infirma, mortua et perdita posset reparari et ad pristinum statum vel meliorem restitui? Et certe hoc speciale Dei magisterium, quod sic sibi soli competit, quod nullus alius potest eandem rem numero in natura corruptam reparare, ut aequae bona vel melior sit, nequaquam fuisset <ostensum>, nisi quis dictas miseras incurrisset et ab eis fuisset divinitus liberatus. Insuper quomodo

1. et] *om.* G Mb T U. Quomodo] *corr. linea rub.* Gd. enim] *ergo* V. 2. quod] quot Pn. 3. tot] *add.* dominus Pn. irreverentias] *verentias om.* D. 4. Deinde] *demum?* Pn. quomodo] quo Pn. appareret] *apparet* D Gd (A?) quomodo appareret] a. q. A. 5. Dei] *add.* et B C D G Pc R T V. sine] *sive* A B C Cu D Gd Ma Pc Pd Pn R Z. vel] *add.* sine N. 6. cum] *tamen* Z. consistat] *consistit* G N T. relevatione] *revelacione* A B D Z. 7. appareret] *apparet* D. 8. patientia] *om.* T. 8—9. blasphemos] *blasphemias* G Mb. 9. longanimitas] *longami(ni)?ta* B. impassionabilitas] *impassibilitas* D. in po? (*corr. marg.*) V. 9—10. quod videlicet] v. q. A. 11. quem] *quam* Pn. ferret] *add.* et N. diu] *Deum* Pn. 12. ac] *om.* Gd, et Pd, vel] et Pc R U. toleraret] *add.* et Pn. Adhuc] *Ad hoc* A B. 12—13. Adhuc... aeterna] *huc... aeterna om.* Z. 13. videret] *viderit* D, Deus] *add.* vel G. Deus etiam] e. D. (*sig. corr.*) Pc. aliquando aeterna] *aeterna al.* (*sig. corr.*) U. dilectione] *dileccionem* Z. 14. diligeret] *diligenter* B. aut] et A C, *om.* Mb U. et] *aut* C. aut f. et u. gloriae suae] *gloriae* s. a. f. et u. D. 15. maxime] *om.* Z. cum] *tamen?* V. cum eum] *tum cum* Mb, *tamen* cum U. 16. aliquando] *add.* eum Mb U. puniat] *punit* Ma Mb Pc Pd U V, *puniant* Pn. quomodo] *non* Gd Z. appareret] *apparet* D Pn V Z. 17. curare] *creare* D Pc. vivificare *om.* T. 18. et] *om.* G. salvare] *om.* T. quodque] *quod* que D *add.* res B. infirma] *add.* et D. 18—19. mortua et p. p. reparari] *m. pos. r. e. per.* D. 19. reparari] *reparare* Pn. statum vel meliorem] *vel ad m. statum* Pc. vel] *add.* ad Cu Ma Pc Pd R V. et] *add.* V. 20. speciale spirituale D. sibi] *om.* D R. 20—21. nullus alius potest] *n. p. a* (*sig. corr.*) Pc. 21. natura] *numerata* V. reparare] *reperare* D. 22. ostensum] *ostensa* A B C Cu D G Gd Pn Z. quis] *aliquis* A B C D T. 23. incurrisset] *meruisset?* A. quomodo] *quoque?* C.

appareret iustitia Dei in puniendo, si nullus puniri meruisset? Aut quomodo quis mereretur poenam nihil mali faciendo aut boni omittendo? Denique quomodo <appareret>, quod nihil esset malum Deo vel noceret, licet adversum, et quod ex malis sciret elicere bonum et quod nihil esset tam malum vel magnum peccatum, quin sciat ex eo magnum bonum elicere, quodque mali et blasphemantes nihil possunt gloriae Dei detrudere, immo quod etiam ipsi mali sunt ad laudem Dei et bonitatem eius demonstrant, si nihil mali permisisset, convertissetque in bonum et ad sui gloriam ordinasset? Postremo sine permissione malorum non ostenderetur Deum esse tam bonum artificem, quod quantum libet se creatura deturpet, nociva fiat et in tantum nocere conetur, quod nulli prosit, sicut patet in demonibus, quod <adhuc> ad probandam efficaciam divinae bonitatis ipse disponere posset, quod factura sua non sit omnino inutilis. Hoc itaque ostendit, dum bonum elicit et elici facit de malitia malae creaturae. <Et in hoc etiam apparet, quanta bonitatis sint creaturae> perfecte bonae, sicut beati, vel etiam sancti <in via>, qui <etiam> gaudium aut bonum eliciunt de tam malis eis invititis.

CAPITULUM VI.

Quod specialis modus divinae bonitatis apparet communicando malis bona.

P.: Ostendisti aliquo modo rationem permittendi mala quoad manifestationem bonitatis, sed non ita apparet in eius communicatione,

1. appareret] apparuisset Ma Mb Pc U, apparet D. Dei] *om.* G T. in] *om.* Z. 2. quis] *om.* Mb. 1—2. quomodo quis] aliquis quomodo R. 2. mereretur] meretur C Z. nihil] vel? A. mali] male Mb. aut] vel Mb. omittendo] committendo B. 3. appareret] apparet D Gd. apparet B. vel] *add. sup. lin. Z.* 3—4. noceret] nocere tibi Pn. 4. adversum] adversis V. et] *om.* A B C. sciret] scirent U. 5—6. magnum bonum] bonum magnum R, *add.* Dei Z. 7. etiam] *om.* N. 8. demonstrant] divinam Ma. permisisset] *add.* qui Mb. convertissetque] convertisset quem B D, queque Ma Mb Pc Pd R. in] ad B Cu Ma Mb Pc R U V, in(tr)a? Z. 9. et] *om.* Pn. ordinasset] convertisset T. sine] *om.* C. non] *om.* C. 10. ostenderetur] ostenditur C. 10—11. Deum... creatura] *om.* Z. se creatura] *cr.* se U. 11. deturpet] deturpat A D, detorpet Z. nociva] vacua? R. fiat] fieret R. et] etiam Z. conetur] conaretur (connetur?) R, tenetur G. 12. prosit] prodest Pn. prosit... probandam] *om.* Z. in demonibus] de omnibus Mb. quod] *om.* C, *add.* ut A C U V. adhuc] *sic* B N *om.* D *al. cod.* ad hoc *add.* tamen C. ad hoc ad] aliquis Pn, ad probandam] *om.* C Pd, probandum Cu. efficaciam] efficaciam C T. 13. bonitatis] *add.* appareat C T V. disponere posset] disponit C. 14. Hoc itaque ostendit] Itaque h. o. Cu G Ma Mb Pc Pd R U V, *om.* C. itaque] utique N. ostendit] ostendunt Ma. facit] faciat N T. 15—16. Et in... creaturae] *om.* Gd R. 15. apparet] appareret Pn. 16. bonae] boni R. sicut] sint R. in via] *om.* Gd Z. etiam] et Gd. 17. aut] vel B. invititis] in vitis D N Pn Gd (?), invita B. 18. Capitulum VI] 5um B Z, Cap. VI *del. rub.* C. 19. Quod] *om.* C. specialis] speciales B₁. divinae] *add.* pietatis seu B₁. 20. malis bona] b. m. N, *add.* etc. Z. 22. communicatione] communione (*sig. corr.* R)

quia non <communicatur> nisi bonis, ut bona sunt, et mali de tanto sunt boni, de quanto participant bonitatem.

F.: Verum est, quod dicis. Malis enim, ut sic, non communicatur bonitas. Verumtamen specialis bonitas et modus bonitatis apparet in hoc, quod malis aliquid boni datur. Quis enim crederet, si non videret in effectu, quod aliquis posset in esse subsistere, qui esset inimicus Dei, gloriaeque suae adversarius et detractor, et quod Deus blasphematoribus suis daret et conservaret tam nobilem essentiam cum tam nobilibus potentiis et viribus, quibus blasphemant eum et inimici sunt nedum gloriae, sed etiam essentiae, ita, quod quantum in eis est, vellent eum non esse Deum? Insuper alia ratio videtur et evidentia bonitatis in conservando creaturam contra voluntatem suam, qua damnati in inferno mori et non esse desiderant, et quod oportet eos in esse manere malis gratibus, nec possunt in se corrumpere naturam, sicut nobilia dona misere
15 <corruerunt>.

CAPITULUM VII.

Quod multaeres utiles nobis nihil vel minus utiles essent, si non essent mala permissa, fitque obiectio contra hoc et solvitur.

20 P.: Nunc ostende, quomodo possit esse ad bonum, vel ad utilitatem creaturarum, malorum permissio. Non enim est bonum malorum, quod cadere permittuntur et mali sunt, ut de se patet, nec etiam bonorum, ut videtur. Nam, ex quo considerationem habent circa malos <et> eorum malitiam, si volunt eam, tunc sunt mali, si nolunt eam, tunc est eis contraria, quomodo ergo erit eis bonum, quod est vel culpa, vel poena?

1. communicatur] communicat Pn, communicatio Gd, bonis] bonitas boni A, ut bona sunt] om. A. 3. F.:] loc. vac. N. (post. add. litt. f. nigra). communicatur] add. et Pn. 4. verumtamen] om. D. specialis bonitas et] bonitas et specialis D T. bonitas et] om. N. in] om. C. 5. boni datur] d. b. V. si] qui B. 6. aliquis] quis A. inimicus] add. si non videret in effectu Ma (del. Pd). 7. blasphematoribus] blasphemantibus D Mb U. 8. et conservaret] om. Mb U. nobilibus] mobilibus Pn. 9. et viribus] N locus vacuus circumlineatus rubr. imitans caput humanum, eum] eam Pn tum B. 9—10. et viribus... gloriae] om. Z. 10. etiam] et T. essentiae] essenciam Ma. vellent] vellet Pn. 10—11. non esse] e. n. (sig. corr.) T. 11. Insuper] add. et Pc U. ratio] add. esse Z. 12. creaturam] om. B. inferno] infero A non om. B. 13. eos] nos G. manere] om. V. 14. in se] esse B. corrumpere] corrumpit Pn. naturam] add. cum T. sicut] add. in se G. misere] om. T. 15. corruerunt] corrumunt B Pc Pn, corrumperunt Gd Z (Ma sig. corr.). 16. Cap. VII] 6um B Z. 17. utiles... vel] om. A. nobis] add. vel C Pc T T₁ V. nihil] om. T₁. vel] om. B₁ G. nobis... utiles] om. Pc. essent] esset Pc. 18. si non essent] om. B₁. mala, permissa] perm. mala B₁. fitque] que om. G. 18—19. fitque... solvitur] om. C D. 20. ostende] ostendit G T. possit] posset B, possint Fn. vel ad] ad om. B N Pd Pn V. 21. malorum permissio] malorum om. B. 22. permittuntur] permittitur Pc. ut de] ut om. Pn. patet] om. Pc. patet... ut] om. A. 23. Nam] om. C. malos] malas B. et] ut Gd. 24. volunt] voluit Z. eam] om. D, ea Z. si] add. vero Z. eam] ea Z. est] add. in Z. eis] om. N. 25. quod] quodammodo N.

F. Malum vel malitia est quid tam involutum, si tamen est quid, quod difficulter potest exprimi. Nam, si dicatur, quod malum sit utile vel bonum, mirabiliter sonat et vix potest concipi. Sed recipiamus ad hunc sensum, quod, nisi Deo permittente aliqui essent mali, multae res, quae iam sunt utiles et bonae, vel omnino non essent, vel essent inutiles vel multo minus utiles, quam iam sunt. Verbi gratia, si nullum esset vel fuisset peccatum, nulla vel inutilis esset contritio, confessio et poenitentia.

P.: O utinam istarum rerum nulla esset indigentia! Libenter deberemus earum utilitate carere.

F.: Licet bonum esset eis non indigere, non tamen sequitur eas non esse utiles neque bonas. Sic enim probaretur, quod nobiles herbae et pretiosi lapides curativi vulnerum et morborum essent inutiles et non bonae, cum optabilius sit carere morbis et curativis rebus aut curationibus non indigere. Immo secundum hunc modum nec cibi, nec vestes, nec domus, nec aliqua res talis videbitur esse utilis, cum per argumentum tuum deberemus libenter eorum utilitate carere, ut nullam ipsorum indigentiam haberemus. Indigentia ergo nostra de rebus vel miseria, pro qua amovenda eis indigemus, non probat eas esse inutiles vel non bonas, immo contrarium. Per hoc enim convincitur esse res bona, quod minuit aut tollit malum suppletque defectum. Cum ergo illa tria: contritio etc. tollant maximum malum, scilicet peccatum quantum libet magnum, rationabiliter infertur ea de maximis bonis esse, utpote purissimum balsamum, quo nedum curantur vulnera, sed nec remanent cicatrices, nec mirum, si tam bona et pretiosa sunt, quia vere non possunt haberi sine speciali Dei adiutorio et infusione gratiae hominem Deo gratum facientis et de filio dyaboli filium Dei reddentis.

1. quid tam] quiddam Ma N. 2. quod] quid (*sig. corr.*) R. 3. vix] uno (modo?) B. 4. quod] *add.* iusti C. aliqui] aliquando C. 5. et] vel Pc. bonae] bene Pn *corr. marg.* R. vel essent] *om.* D. 6. iam] nunc Mb. nullum] malum V. 7. nulla] *add.* esset T. confessio] *om.* T. 8. et] vel C. poenitentia] per viam? Pn. 9. O] *om.* A B C Cu Ma Mb Pc U V. istarum] illarum Mb. indigentia] indiciencia B. 11. Licet] scilicet G. esset] *om.* G. eis] *om.* Mb. 12. esse] *om.* Cu. 13. et] *om.* T. 14. optabilius] optalibus (*corr. super. lin. poster.*) Ma, optabilius Pn. sit] est A. 15. hunc] *om.* Pc. nec vestes] nec *om.* V. 16. domus] domos Pd V, (*corr. in peius* R). talis] etiam A. res talis] talis res Mb U. videbitur] videtur C T. cum] tamen Pn. 17. tuum] *om.* Pc. eorum] earum B G N T. ut] vel A. 18. indigentiam] *om.* T. miseria] miseriis Z. 19. probat] prout R. eas] eis(?) C. 20. convincitur] conlicitur (*marg.*) R. esse res bona] r. e. b. B C Mb N T U V. bona] bonas A C. quod] que B. 21. minuit] innuit D, menuit(?) *sig. corr.* R. illa] ista G. tria] *add.* confessio Mb. 21—22. contritio] *add.* etiam R. etc.] confessio et poenitentia V, *add.* eciam B Cu. tollant] tollat D, tollam Pn. maximum] magnum U. 23. rationabiliter] racionaliter A. utpote] ut pute A G, nec poete Pn. 24. nec] *om.* Z. 25. si] sit B. sunt] sint G. quia] que A, quod G. haberi] *om.* B D Pn, habere C. 26. gratum] *om.* B. 27. facientis] facientem G Mb T, faciente (*sig. corr.*) R. dyaboli] docti Pn. reddentis] reddentem G Mb T, veddentis R, redentis Pn.

P.: Procede ulterius, quia video me non infirmare rationem tuam, ut credebam. Planum enim est, quia non permissis <malis> ista bona non essent et sine morbis et vulneribus essent inutiles medicinae.

CAPITULUM VIII.

5 Quod multis utilibus et utilitatibus careremus, si non
essent mala permissa.

F.: Attende igitur, quia, si nulla essent mala permissa culpae vel poenae, nequaquam esset humanitas tanta cognitio fragilitatis nostrae et <impotentiae> ad persistendum in bono et, si illa non esset, unde
10 nobis veniret humilitas? Ex quo enim tot miseriae nostrae, tantae Dei comminationes, terrores et poenae, vilitas et peccata nostra etiam lucide cognita, nec non exemplum humilitatis ac passionis Christi et sanctorum gloria promissa humilibus, poenaeque inflictae superbis non sufficiunt
11 flectere cervicem nostram elatam, domare superbiam, nosque ad debitam humilitatem inducere ita, ut raro quis etiam cum magno gratiae
16 Dei adiutorio se tam vilem <et> defectibilem cognoscit, sibi que vilescit, secundum hoc, <quod> vilis et defectibilis in rei veritate est, sed, ut communiter, omnes vane gloriamur et putamus nos aliquid esse, cum
nihil simus, ex quo, inquam, ita est, quis audeat dicere aliud, quam<—>
20 omnia, quae ad humiliationem nostram data vel permissa sunt, non solum utilia sed necessaria nobis esse, cum humilitas creaturae necessaria ac forte indispensabilis sit omnino, nec possit haberi, nisi homo

1. quia] *om.* Pn. me] *om.* B. non] *add. marg.* Pd. infirmare] *informare sig. corr. marg.* R. 1—2. rationem... credebam] *om.* Z. 2. Planum] Planam R. enim est] est enim Pc. permissis] permisisset A, permisset? C, permisisses Pn. malis] *om.* Gd. 3. et] *om.* A B. 4. VIII] 7um B Z. 5. Reg. Cod. D *inscr. cap. IXⁱ* Quod] Qui A. utilibus] utilitatibus *corr.* R. careremus] carem (*sig. corr.*) A, carerem B, caremus? U. 7. F.: *marg. rub.* «prima ratio» Pd. Attende] Attendo U. igitur] ergo Cu Ma Mb Pc Pd R U V. 7—8. culpae vel poenae] p. v. c. T. 8. esset] tot Pn. humanitas] humana? T. 9. et] *om.* Pn. V. impotentiae] potentiae Ma Gd. et] etiam Ma. illa] nulla (*corr.*?) Gd. esset] essent Pc Pn. 10. nobis venire] proveniret nobis G T veniret nobis B. nostrae] *om.* B. 11. vilitas] vilitates Mb, utilitas G. etiam] *om.* G T. 12. non] tamen Pn. ac] et A, autem? Pn. et] ac N. 13. promissa] permissa A B C D Pn. sufficiunt] sufficerent V. 14. flectere] inflectere Mb. domare] donare Pn Z, *add.* et Pn. 15. ita] *om.* Pc. etiam] *add. sup. lin. minusc.* N. gratiae] *om.* Pc. 16. adiutorio] adiutoria(?) Pn. et] *om.* Gd. 16—17. sibi que vilescit] *om.* G T. 17. secundum] sed C Mb R. hoc] *om.* D, quod] *om.* A C Gd Pn. vilis et defectibilis] d. et v. B, *add.* et D. rei veritate] reveritate V. sed] secundum Cu. 18. ut] nec U. omnes] *om.* B. gloriamur] gloriantur Mb U. et] ut B. aliquid esse] e. a. Z. cum] tamen Pn. 19. simus] sumus A C Ma. quis] quod? Pc. audeat] audiat A N, audet U. quam] qu(... *vacuum vel del.* Gd), *add.* quod A B C Cu D N Pn T V Z, *add.* quod bona G. 20. humiliationem] humilitatem? Mb. 22. ac] *om.* B, et D, an (*sig. corr. marg.*) R. forte] fere G, *add.* esse Pn. indispensabilis] dispensabilis G T, indispensabilis Ma. sit] *om.* Pn. nec] non A. homo] *om.* B.

sibi <vilescat>. Hoc autem non potest esse, nisi agnoscat vilitatem suam, quae principalius est ex tam multiplici defectibilitate sua, vilitas autem et defectibilitas via cognitionis humanae, quae ab effectibus incipit, non habetur, nisi <ex> defectibus in se vel in alio demonstratis. Amplius, si non esset cognitio fragilitatis, ut dictum est, non <recognosceret> homo necessitatem divini subsidii ad praeservandum a peccato et conservandum in bono, nec etiam esset tanta causa et occasio timendi Deum, nec incitatio ad ipsum invocandum et ad orandum, adhaerendum sibi et gratias agendum, quae quam bona sint et magnae virtutis, non credo quemquam dubitare fidelem. Amplius notum est, quam utiles sint tribulationes illatae bonis, per quas oportet intrare in regnum <coelorum>, et patientia, qua illas sustinent, quia in ea possident animas suas. Licet autem aliqua tribulatio et patientia habeatur a bonis immediate per Deum vel per bonos sicut, cum magister corrigit discipulum, pater filium, est tamen specialis tribulatio bonis et probatio patientiae eorum, consolatio quoque et utilitas, quando advertunt non ex caritate, ignorantia, infirmitate, vel aliqua alia bona aut tolerabili causa, sed ex certa malitia, immo propter Christum, veritatem et iustitiam, quibus adhaerere volunt inseparabiliter, sibi poenas inferri, et quandoque ex eo specialiter cruciantur, quod alii sunt mali, sicut de quibusdam scriptum est, quod animam iusti^a iniquis operibus cruciabant: Et quantam putas esse sapientiam et virtutem in bonis, quantam laudem Dei, quod boni, <quando> patiuntur a malis, recipiunt poenas a Deo et culpas non Deo, sed malis ascribunt et in hoc laudant Deum, quod per malos eis benefacit et bona procurat etiam contra vel praeter voluntatem malorum

1. vilescat] vilescent Gd. sibi vilescat] v. s. Mb Pd U, add. ipsi Mb U. agnoscat] cognoscat A Ma Mb N Pd U V. vilitatem] utilitatem G. 2. est] om. G T. ex tam] t. e. G. defectibilitate] indefectibilitate Z. sua] significatur? T. vilitas] utilitas G. 4. ex] om. Gd. alio] add. realiter N. demonstratis] demonstrantis Ma. 5. fragilitatis] add. nostrae D. recognosceret] recognoscitur Gd. ad] a D. 7. esset] esse B. 8. Deum] om. D. incitatio] incitativa Mb. orandum] add. et A C Cu Pc T V, add. ad Mb N Pd add. non R. adhaerendum] adorandum Z. 9. sint] sit B V, sunt G. et magnae virtutis] in igne verum tale? B. 10. quemquam] quemque Pn. quam] quod A. sint] sunt N Pc R. 11. in] om. A B Cu Ma N Pc Pd Pn U V Z. 11—12. coelorum] telorum Gd. 12. illas] illos R. ea] eam Z. 13. tribulatio et patientia] p. e. t. C sig. corr. 15. est] et Z. tamen] autem Pn. probatio] exprobatio V, reprobatio Z. 16. quoque] quo om. B Ma Mb Pc Pd R U V. 16—17. ignorantia] add. vel G. T. 17. infirmitate] infinitate Ma. alia] om. R. aut] et A. aut tolerabili] om. C. 18. et] om. Pn. 19. inseparabiliter] inseparabiliter D. inferri] inferre A. 20. cruciantur] cruciatur A. quod] quia B. alii] aliqui D Pn. scriptum est] om. G. 21. iniquis] in quibus Z. esse] om. G T. 22. et virtutem] om. D. 23. quando] add. sunt C T, quandoque B D Gd. patiuntur] patientur Mb. recipiunt] add. piunt U. a Deo] adeo Ma. 23—24. et... Deo] om. Mb. 23. culpas non] n. e. Pc. 24. Deo] adeo B Pc Pd R. ascribunt] ascribunt C Mb Pc R T V. quod] om. N.

^a iustam 2 Epist. Pet. Ap. II 8.

et quod Deus, licet malis utatur, tamen non est malus, nec male facit, et haec <est> specialis probatio divinae bonitatis, quod ipse coope-
rando malis, dum male faciunt, eorum malitiae particeps esse non potest.

Amplius, quia creaturae maxime in hoc videntur nobis esse utiles,
6 quod sunt nobis materia vel obiectum, causa movens et monens, iuvans
et promovens ad hoc, ut exerceamus nos in virtutibus.

Dic, si nosti <aliquam> virtutem, quae ceteris paribus non per-
fectius exerceatur circa malos quam circa bonos. Sicut enim ceteris
paribus homini gravius est diligere odientem, maledicenti benedicere,
10 benefacere persequenti, subdere se opprimenti, mitem esse crudeli, mi-
sericordem impio, generosum vel <beneficum> ingrato, quam haec et
huiusmodi exhibere bono, qui omnibus his est dignus et gratus, sic
etiam est ceteris semper paribus magis meritorium et amplius virtuosum.
Amplius quid est, quod tantum nos inducit ad humilitatem, patientiam,
15 caritatem inimicorum et ceteras huiusmodi virtutes sicut, quod Christus
taliter exercuit circa eos, a quibus omnia mala sustinuit, qui etiam sibi
huiusmodi mala sine malitia nullatenus intulerunt? Amplius inter tam
immensa et <innumera> beneficia, quibus nos bonitas divina respexit,
nulla videntur esse utiliora ad beatitudinem consequendam, nulla sua-
20 viora ad meditandum nobis, nulla mirabiliora ad laudandum angelis,
nulla simpliciter maiora, quam ea, quae ad redemptionem nostram per-
tinent, sicut sunt incarnatio Christi et susceptio ac <sufferentia> poe-
narum et miseriarum nostrarum, ac ea, quae nobis in humanitate et per
eam exhibuit, quorum permulta vel nullum vel nequaquam tam congruum

1. et quod Deus licet] q. et D. I. C. tamen non] n. t. Cu Ma Mb N Pc Pd R. U.
2. et] per U. haec] hoc C G Mb N U. est] om. Gd Pc. 2—3. divinae... eorum] om. Z.
3. particeps] participes B. 4. maxime] add. quia Pc. videntur] add. esse U. in hoc videntur
nobis] corr. v. n. i. h. R. esse] om. R. esse utiles] u. e. B. 5. obiectum] abiectum? Pn.
movens et monens] monens et movens Ma Mb Pc Pd Pn U. moues et mouens A V, mo-
uens et promovens G T. et monens] om. Z. iuvans] imitans A, vivificans? B. 6. promovens]
promonens N. promovens ad hoc] bis Gd. 7. Dic] add. quaeso Mb. aliquam] aliquem Gd.
7—8. perfectius] perfectius Z. 9. homini] hoc B. 10. benefacere] benedicere Pc. oppri-
menti] add. et G. mitem] autem A. 10—11. misericordem] minor esse B. 11. generosum]
subgraciosum V, graciosum B C Cu D G Mb Pc R T U. vel] seu C Ma V. beneficum]
beneficium A, beneficium Gd. benefactorem (marg. «beneficum») R. haec] om. C, hoc A U.
12—13. sic etiam] om. A. 13. est] om. Z. semper] om. A. meritorium] meritum Z. et] om.
Mb U. 14. quid est] quidem D. tantum nos] n. t. V. patientiam] add. et Pc. 15. quod]
qui Pn. 16. sibi] om. A. G Pc R. T. 17. intulerunt] obtulerunt D Pn. inter] marg. add.
rub. Ma. 18. immensa] in mensa Z. innumera] innumerabilia B C? D, innumeri? Gd. divina]
om. V. respexit] respicit C R. 19. esse] om. N. utiliora] meliora Z. ad... nulla] om. B.
21. maiora] om. B, meliora Pn. redemptionem] correptionem Mb. 22. incarnatio Christi
et susceptio] i. et s. Chr. C. ac] et B. sufferentia] inferentia Gd. 22—23. poenarum et]
periculorum personarum Mb. 24. quorum] que Cu. vel nequaquam] om. Z. nullum] nulla D,
nequaquam tam congruum] t. c. n. C T₁.

locum haberent, nec aliquomodo facta fuissent, si nulli mali et nulla mala fuissent. Quare <enim> sustinuisset et a quo fuissent illata, nisi pro malis et a malis? Videsne, quantis bonis careremus, si nulla mala fuissent aut mali. Amplius, si nulla mala fuissent aut essent, nulla esset elicitio bonorum ex malis, quae aliquando tam magna est, quod nedum 5 maiora bona temporaliter, sed etiam perpetua eliciuntur ex eis: an non patientia Dei, qua tollerat malos et eorum malitiam, laus om̃pium beatorum, quam canunt Deo pro illa patientia, compassio bonorum hominum et sanctae matris ecclesiae, excitatioque eorum ad amorem et timorem Dei, humilitatem et orationes, zelusque, quem concipiunt contra 10 peccata, magis bona sunt, quam sit mala tota culpa malorum, cum illis cooperetur gratia, in istis operetur sola <natura>, illi iuventur, ut plus possint, quam sola natura sufficeret, isti a multis malis, ad quae natura proclivis esset, retrahantur et praeserventur? Nec obstat, si plures sunt mali, quia unus bonus intensiorem bonitatem potest habere, quam multi 15 mali malitiam, vel ut magis proprie dicatur, intensius bonus est, quam isti sint mali. An non excedit omnem gradum malitiae illud excellens gaudium beatorum, quod habent in patria de potentia et iustitia Dei ac <subiectione> potenti malorum, quae tanto gloriosior est, quanto ipsi magis sunt inviti? De hoc loquitur propheta*: laetabitur, inquit iu- 20 stus, cum viderit vindictam. Nonne etiam speciale gaudium de evasione tot malorum, in quibus fuere, hominibus beatis accrescit, quale spiritus

2. Quare... fuissent] *om.* Z, fuisset D. enim] n? Gd. enim sustinuisset] s. e. *sig. corr.* C, sustinuisset A D. nisi] non Mb. 3. Videsne] Videmusne C D. careremus] caremus A C. nulla] nulli C. mala] *om.* R, mali C. 3—4. mala fuissent] f. m. N. 4. mali] mala C. aut mali] a malis N. mali... aut] *om.* Pn. nulla] mala D. 5. elicitio] electio Mb N R U, ellacio D, Cu (*corr. sup. lin.* «elicio»). 5—6. ex malis... temporaliter] *om.* Z. 6. temporaliter] temporalia B. 7. qua] quam Z. tollerat] collerat Z. malitiam] malicia Ma. omnium] enim? Gd. 8. canunt] *om.* Z. pro] per? Pn. 9. ecclesiae] *om.* Ma. 10. orationes] operationes D. quem concipiunt] c. q. V. 11. sunt] sint C D Mb. 12. istis] illis Mb U. operetur] cooperetur D. natura] matura Gd. iuventur] iubentur T. ut] et B, nec Pn. 12—13. illi... natura] *om.* Ma. 13. isti] istis? Mb. 14. proclivis] proclivus Z. esset] est G T. retrahantur] retrahentur B Mb Pn. praeserventur] praeservantur A C. obstat] obstat Ma. si] quod G. sunt] sint Ma Pc R T, *om.* G Mb U. 14—15. sunt mali] m. s. Z. *add.* quam boni sint Mb U. 15. unus] primis? Pn. intensiorem bonitatem potest habere] i. p. h. b. G. bonitatem] *om.* C. 16—17. vel... mali] *om.* Mb U. 17. sint] sunt B. mali] *om.* B D. omnem] *add.* malum *sig. corr.* Pn. illud] istud Mb U. 18. gaudium] gaudiorum A. habent] habuit A. in patria] *om.* B. de] in Pn. et] in Pn. potentia et iustitia] i. e. p. R. 19. subiectione] subiectioni Gd T? Z. sublevatione A. potenti] *om.* R. potenti malorum] m. p. Z. est] *om.* B. quanto] quanti A, *om.* Pn. 20. magis sunt] s. m. C. loquitur propheta] p. l. G. Pc. propheta] *om.* B. laetabitur] letatur R. laetabitur inquit] i. l. B. inquit] *om.* Mb U, inquit f'd Z? 21. de evasione] devasione Pn. 22. fuere] fuerunt B Cu N Pc V. *marg. sig. corr.* R, fraterne G. quale] quales R.

* Ps. LVII 11.

beati non habent iuxta illud psalmi*: laetati sumus pro diebus, quibus
 <nos humiliasti>: annis, quibus vidimus mala. Super quo verbo quidam
 sanctorum ait: hoc genus laetitiae coeli nescierunt nisi per filios eccle-
 siae. Placet cunctis securitas, sed magis ei, qui timuit. Iocunda omnibus
 5 lux, sed evadenti de potestate tenebrarum iocundior. Transisse de morte
 ad vitam vitae duplicat gratiam. Pars nostra haec in coelesti convivio
 et seorsum ab ipsis beatis spiritibus.

P.: Hic vellem te respondere, an non tantum vel plus gaudeant
 beati de bonis, quos secum habent in coelo, tantumque excitantur et
 10 promoventur per eos ad laudes et gratias et cetera huiusmodi, sicut per
 malos, quos vident in inferno.

F.: Non audeo dicere, quod minus.

P.: Ergo sicut nihil deperiret gaudii beatis, quando damnati essent
 cum eis in coelo, sic nihil accrescit eis per hoc, quod sunt in supplicio.

16 F.: Non dubito, quin gaudium beatorum sit ita bene de iustitia,
 sicut misericordia. Et illa varietas modorum vel motivorum gaudendi
 aliquid iocunditatis videtur afferre. Alius est enim modus gaudii vel sal-
 tem aliud <specie motivum gaudendi de poena iuste inflictā, aliud>
 de gratia misericorditer impensa. Nec auderem asserere, quod non per-
 20 tinet ad praemium beatorum saltem accidentale, ut de proprietatibus
 Dei aliquibus habeant aliquid actuale et reale gaudendi et laudandi mo-
 tivum et obiectum non solum per visionem beatificam rerum in verbo,
 sed etiam per cognitionem earum in genere proprio, utpote, quod ex
 creaturis habent materiam laudandi creatorem, ex poenis eius iustitiam,
 25 ex iniuriis eius tolerantiam et patientiam, ex duratione eius aeternitatem

1. non] nunc V. psalmi] psalmo B. diebus] add. in U. 1—2. quibus... annis] om. Mb. 2. nos humiliasti] humiliati sumus A B C D G Ma Pd Pn Z, humiliati sumus et B Gd Z, humiliasti nos Cu Pc. annis, quibus vidimus mala] om. N. 3. per] om. D. 4. timuit] tenuit marg. sig. corr. R. 5. sed] se B. evadenti] evadendi Mb. 6. ad] om. R. 8. an] om. R. marg. sig. corr. non] om. C Ma Mb Pc R T U V. 9. excitantur] excitentur Mb Pc Pd T U, exercitantur C V. et] om. Pn. 10. promoventur] promoveantur Ma Mb Pc Pd R U V. et cetera] et ad cetera A. et gratias et cetera] om. Z, post «laudes» desinit cod. Mss. Jag. 325 (D) p. 302. 11. vident] videant A B. 13. sicut] vel C. 14. sic] sicut Pc. 15. ita] om. R. 16. sicut] vel C, add. de G Mb R T U. Et] add. de (sig. corr.) R. varietas] varietates corr. R. vel] et N. motivorum] mortuorum? Pn. 17. aliquid] aliquod? R. iocunditatis] iocunditas B. afferre] auferre C T, inferre B. est enim] enim est B Mb Pc R. gaudii] gaudendi Mb U. 17—18. vel saltem] seu G T. 18. aliud] ad Pn. specie] correxit lector Ma «suple», om. G. specie... aliud] om. Gd. marg. sig. corr. 19. misericorditer] innocenter V. auderem] audierim A. asserere] dicere G. T. 19—20. pertinet] pertinent T. 20. saltem] saltem U. accidentale] essenciale Mb Pc R U, accidentalem A. 21. aliquid] aliquod A B Mb Pn U V. post. corr. aliquod Pd. et laudandi] om. Z. 21—22. motivum] nocivum Pn. 22. beatificam] beneficam A. beatificam rerum] r. b. A T V. 23. earum] eorum Pc. genere proprio] p. g. Mb U. utpote] utpute A Mb. 24. iustitiam] add. et Z. 25. et] om. Mb U.

* Ps. LXXXIX 15: nos humiliasti.

et ita de aliis. Et si <ita est>, tunc manifestum est, quantum rationabilis fuerit permissio malorum, immo quodammodo necessaria ad huiusmodi gaudium electorum. Sed esto, quod plus gaudii haberent beati a damnatis, quando essent cum eis in coelo, quam iam. Non propter hoc est malum permittere malos et damnare, quia etiam de uno electo 5 est minus gaudium, quam de alio, nec tamen propter hoc malum est, quod minus bonus est creatus. Item, si debuisset Deus ita facere, sicut damnatis vel beatis vel etiam simpliciter melius esset, nunquam esset finis, sicut postea ostendetur. Hoc igitur secundum prius supposita debet sufficere, quod ita bene fuit rationabile permittere malos et damnari, 10 sicut bonos creare, cum utrumque ordinetur in gaudium electorum tamquam in finem. Postremo, si nulla alia ratio esset permittendi mala, ista videtur sufficere: Quis enim rex non sapienter permetteret aliquos latrunculos in terra sua, qui tamen sibi in dominio suo nocere non possent, nisi quantum ipse sponte permittere vellet, sed eorum occasione omnes 15 sui milites et clientes magis cauti essent, <exercerentur> in militia simul et viribus, armisque et fortalitiis muniri studerent et domino eo fidelius, diligentiusque servirent. Cum <igitur> occasione malorum et damnatorum nedum viatores hic humiliores sint, diligentioresque in studio virtutum, devotione, reverentia, laudibus et gratiarum actione, sed 20 etiam beati in patria in gaudio et multis horum promoveantur affectuum, quid irrationabilitatis habet ista malorum permissio et latronum? Et certe omnibus his consideratis mirabile videtur, quod homines tantum causantur de permissione malorum et defectuum spiritualium, quae solum

1. ita] sic T. si] om. Pn. ita est] est ita Gd. quantum] quam B C Mb N Pd Pn R T U V, quantu? Cu. 1—2. rationabilis] rationalis N. 2. fuerit] fuit B R. 3. esto] estimo B. gaudii] gaudia (marg. R sig. corr.). 4. a] om. R. essent cum eis] c. eis essent C. Non] add. tamen G. 5. est malum] m. e. B. quia] quod Pc. 6. est] et B. de] om. Ma. malum] malus R. est] fuerit T. 7. Deus] om. V. 8. melius esset] esset om. Mb U. nunquam esset] add. bonis N. 9. Hoc] Hec N om. B. igitur] ergo A. secundum] et enim? A. prius supposita] superius posita Cu Pc R, superius supposita Ma Mb U V, prius sumpta B, prius supposito Pn. debet] debent N. 10. fuit rationabile] r. f. N T Z. damnari] dampnare Cu Ma Mb N Pc Pd R U V. 11. bonos] bono B, bonus corr. Ma. creare] creari C T. utrumque] utraque A. ordinetur] ordinaretur R. 12. nulla alia ratio esset] n. e. a. r. G T. 13. sapienter] sapiens Pn. permetteret] om. B. 13—14. latrunculos] latronculos A, add. suos Z. 14. tamen] cum Z. sibi] om. A C. sibi in dominio suo] i. d. s. sibi Mb N. in] om. Z. 15. permittere vellet] permetteret A Ma. eorum occasione] o. e. Pc U. 16. et] etiam? T. cauti] tanti (corr. Ma) G Pn. essent] sunt B. exercerentur] exercentur B Gd Pn. 17. sinul] suam corr. Z. muniri studerent] murum suderent G T, muniri studeret Z. 18. Cum] Quando R. igitur] ergo Gd. 19—20. studio] studia B. reverentia, laudibus] l. r. Mb, laud. et rev. U. 21. beati] beatis U del. post. Mb. patria] patientia A. in patria in gaudio] i. g. i. p. (sig. corr.) Pc. 22. quid] om. B. ista] illa N. malorum add. ista Pn. malorum permissio] p. m. Mb U Pc (sig. corr.). 23. videtur] est G T. 23—24. causantur] censantur Pn. 24. malorum et] om. B V, et om. R.

accidentalia sunt, ex quo nihil causantur de permissione defectuum substantialium et corporalium malorum, immo laetanter acceptant, benedicunt Deum et gratias sibi agunt. Nemo enim causatur, quod Deus pro delectatione vel refectione unius ventris, vel curatione infirmi corporis et breviter corrumpendi tot nobilia animalia, species aromaticas, pretiosos lapides, herbas magnae virtutis et tot genera fructuum occidi, corrumpi permittit et destrui, nedum accidentaliter, sed in substantia et essentialiter. Totum autem malum, quod in creaturis <rationalibus> permittitur, vel fit, sola accidentia destruit, substantiam vero in nullo diminuit. Ideoque videtur omnino conveniens, ut, sicut Deus ad ostendendum bonitatem suam et se mirabilem in omnibus, efficaciamque rerum, quas fecit, voluit, quod nullum corruptibile corrumpere, quin aliud inde generaretur, quod sic etiam disponderet in spiritualibus, quae more suo accidentaliter destruuntur, quod videlicet nulla earum fieret vel esset mala, quin hoc veniret ad bonum alterius et quod nulla haberet poenam, quin alteri veniret ad delectationem, nec aliqua privaretur vel careret gaudio, nisi cum gaudio alterius. Ut igitur concludam, cum ita bene appareat bonitas Dei in malis et certe quodammodo mirabilior appareat et mala sint ad utilitatem, sicut bona nonnunquam ad damnum, si rationabile fuit Deum bona facere, quae sibi nihil conferunt, quomodo non fuit rationabile mala permittere, quae sibi <nihil> nocent?

CAPITULUM IX.

Quod nihil obstat, si mala per accidens et aliter quam bona ministrant ad bonum.

1. causantur] causatur A. permissione] *add.* malorum et T. 2. substantialium] spiritualium B Pc, *corr.* G. malorum] *om.* T Z. 2—3. benedicunt] benedicant Ma. 3. et] *om.* Mb U. sibi] *om.* R. Nemo] Nonne A, Non U. Deus] *om.* A. 4. unius ventris] v. u. N. 4—5. infirmi corporis] c. i. B. 5. animalia] alia V (*marg. poster.* «animalia»). 6. et tot] ut B. occidi] accidi B, *add.* et Mb U. 7. substantia] substantia *sequ. loc. vac.* Pn. 8. essentialiter] essencia V. rationalibus] racionabilibus A B C Gd N Pd Pn U V Z. 9. vel] ut Z. fit] sic Z. permittitur vel fit] f. v. p. G. nullo] nullo modo Cu Pc R U. 10. conveniens] consequens A. 10—11. ad ostendendum] ostendendo A. 11. efficaciamque] efficiamque A, essenciamque Mb. 12. corrumpere] corrumpetur U, corrumpatur A. quin] quid (*marg. sig. corr.*) R. 13. aliud] ad modum *sig. corr.* Pn, inde] in Z. generaretur] generetur B, generatur V. disponderet] disponderetur T. 13—14. in... destruuntur] *om.* Ma. 13. quae] quo B. 14. more] mori A. destruuntur] destruunt T. quod] quia A. 15. nulla] nullam N. 15—16. haberet] haberent Pn. 16. quin] nisi B. veniret] uniret B. nec] et Pc. aliqua] aliquo T. 17. vel] nec T. nisi cum gaudio] *om.* Pc. igitur] ergo Cu Ma Mb Pc Pd R U V, videtur C. 18. cum] *om.* A C. 18—19. quodammodo mirabilior] m. q. B, mirabilio U. 19. nonnunquam] nunquam N. 20. si] sed B. fuit Deum] D. f. A. 21. mala] *om.* U. 21—22. nihil] nil Cu G Gd Pc Pd V Z. 23. IX] 8^m B D Z *marg.* «cap. 9» *poster. add.* C. 24. nihil] non G T. si] *om.* Z, quod A. mala] finalia? B. et] eciam T. 25. ministrant] ministrent T, ministrarent U, ministrat Z.

P.: Unum videtur mihi obstare et magnam facere diversitatem, quod videlicet, quidquid boni fit, vel elicitur, aut sequitur ex malis, hoc est valde per accidens, quasi inpertinenter et extranee, sic autem non videtur de bonis, nam, si quis humiliatur ex hoc, quia prius graviter peccavit, ad hoc nihil videtur ministrare peccatum aut vita sua mala, quam duxit, quia haec magis reddunt eum indispositum. Quanto enim gravius peccavit, tanto magis vulnerata sunt naturalia et minus dispositus est ad bonum quodcumque. Gratia autem Dei virtutes, doctrinae et exempla realiter ministrant ad bonum. Non igitur sic sunt mala ad utilitatem, sicut bona.

F.: Ex quo malitia est privatio et malum privativum, nihil miri est, quod quantum est de se, non sic effective ministrat ad bonum, sicut ens positivum realiter et bonum. Sed debet sufficere, si modo, qui sibi possibilis est, ad bona deservit. Malum autem moris, de quo <loquimur>, non cognoscitur nisi per rationem, sicut etiam non est, nisi in habente rationem. Ideo, quantum est ex parte sui, non nisi, sicut est obiectum et repraesentatur intellectui, sic ministrat ad bona. Quia igitur omnia, in quibus Dei bonitas apparet, illam bonitatem non ostendunt, nisi ut considerata et consideranti, consideratioque peccati ipsam Dei bonitatem multipliciter facit apparere, sicut supra dictum <est>, et mirabiliter multa bona suscitatur in hominibus, ideo peccatum, quod est obiectum huiusmodi considerationis, non inconvenienter ad talia bona dicitur ministrare. Quod autem dicis hoc esse per accidens, non obstat, quia entia etiam realia aliquando omnino per accidens ministrant ad bona spiritualia, sicut quando quis poenas subit, ut assuescat eas pati et

1. Unum] Quum A Mb Pc U V. mihi] nichil A. 2. videlicet] vix Mb. boni] homini R. fit] sit? V. aut sequitur] om. G T, sequatur Z. 3. accidens] add. et V. 4. quis] quilibet A. quia] quod Cu Ma Mb Pc R U. graviter] om. Mb U. 4—5. peccavit] peccat B. 6. haec magis] m. h. Z. 8. quodcumque] quantumcumque A, quicumque R. Dei virtutes] v. D. A. virtutes] virtute Ma, add. et C. doctrinae] doctrina A. et] ac U. 9. ministrant] ministrant A (marg. R sig. corr.). igitur] ergo? Pc. 12. est de se] d. s. e. Pn. ministrat] ministratis A. ad] om. A. 13. positivum realiter] r. p. R. Sed debet sufficere] om. B. si] om. Mb, sicut B. qui] quis Z. 14. Malum] maliam? Gd. 14—15. loquimur] loquerimur Gd Pc V Z (R marg. sig. corr.). 15. etiam] tamen? A. 16. quantum est ex parte] in ratione G T. est] om. A. 17. repraesentatur intellectui] monstratur intellectum A. sic] om. Mb, sicut A. ministrat] ministrat A. ad] om. Cu Pc. bona] bonum U Gd? igitur] ergo Ma Mb Pc Pd R U V. 18. omnia] add. bona C. Dei bonitas] b. D. R. illam] istam Mb. 19. consideranti] add. et Pn. consideratioque] consideratio om. Pc, consideracio quia R. 19—20. Dei bonitatem] de bonitate G T. 20. est] om. Gd. sicut supra dictum est] om. A. 21. mirabiliter] mirabilia? U. suscitatur] consistat Ma. 23. dicitur] debet? N. ministrare] ministrare A. dicis hoc] h. d. Z. esse] om. Ma. 24. entia] om. R. etiam] et Mb. realia] igitur? alia R. omnino] om. R. ministrant] ministrant A. 25. bona] om. R. subit] subiit A. B. ut] add. et Z. assuescat] assuetas B.

non curare, et delectabilibus adest, ut discat ea contemnere, etiam praesentia, cum tamen, quantum est de natura et per se, poenalia sint ad fugiendum et delectabilia ad appetendum. Item, licet quantum est de natura iam data, aliquid conveniat rebus per se et aliquid per acci-
 6 dens, quantum tamen est ad Deum, nihil est sic per se cuicunque rei, quin Deus possit et aliud, quod non est de per se, per eam facere et illud per se dimittere. Licet enim panis naturaliter nutriat corpus, non animam, ipse tamen facit, quod corpus suum sanctissimum nutrit ani-
 10 ma et non corpus, saltem modo corporali. Et sicut quando contra vel praeter naturam in rebus aliquod miraculum fit, magis ostenditur divina virtus et mentes hominum amplius excitantur et sicut laudabilius est et magis magistrale maiorisque virtutis, cum vili instrumento et quasi inper-
 16 tinenti magnum opus perficere, quam cum electis et optimis instrumentis, quale est illud, quod Samson cum mandibula asini <Philistaeos> devicit^a, sic in proposito quasi miraculosum <et divinae virtutis ac magisterii laudabile opus est>, quod ex pessimis peccatis elicit tantum bonum. Nec ceteris paribus minus valet bonum, quod per accidens venit, illo, quod de per se. Nam et calor per antiparistasim veniens aliquando est ita magnus et bonus, sicut, qui venit ab igne, nec minus, immo forsan
 20 magis gratum aut dulce debet esse acquirenti tale bonum, quod sic per accidens venit, quia signum est, ex quo non venit modo naturali, quod ex speciali gratia Dei veniat et intentione. Nihil enim est sibi praeter intentionem vel a casu.

1. delectabilibus] delectabilius B C Mb U, *add.* ut A, delectalius G. adest] aliud est Mb U. 1—2. etiam praesentia] *om.* C, in penam Mb U. 2. cum] *om.* B. tamen] tantum B C. de natura] divinam? Ma. poenalia] penali Pn. sint] sunt B. 3. delectabilia] *add.* sint T. licet] *om.* Pc, non B. 4. aliquid] aliquod U. et aliquid... de per se] *om.* B. 5—6. cuicunque... possit] *om.* Z. 6. quin] quando A. et aliud quod... per se] *om.* Z. de] *del.* R. per eam facere] f. p. e. R. 7. nutriat] mittat Pn. 7—8. non... suum] *om.* Pn. 8. sanctissimum] sacratissimum U V, saturatissimum? Cu. nutrit] nutriat A B C T. 9. saltem] saltim U. quando contra] c. q. V (*sig. corr.*). 10. aliquod] aliud T V, ad° G. 12. magistrale] *add.* et A. vili] viliori Mb U. 12—13. inperinenti] in particulari Mb. 13. quam] quom? Pn. et optimis] *om.* C. 14. Samson] Sampson B Cu G Gd Ma Mb N Pc Pd Pn R U Z. mandibula] mandibulo A. Philistaeos] phylisteos B Gd. N. 15. Sic] *add.* enim A. quasi] *om.* G T. miraculosum] A B C Ma Mb Pc R T U V. 15—16. et divinae... opus est] *om.* Gd. 15. ac] et Mb U. 16. laudabile] *om.* R. pessimis peccatis] pecc. pess. R. 17. valet] videlicet A Ma (?). Nec... bonum] *om.* Pc. bonum] *om.* Mb. 18. de] *om.* B. per] *om.* R. et] *om.* A. antiparistasim] antiperistasim U, anthiperistasim Mb, anthyperistasim Pc, antiperistesim G T, anthiparistasim Ma N Pd, utiparistasim A, pantiponstasim Pn, anthiposthasym R, anthyparistasim V, antiparistasym C. veniens] venens Pn. aliquando est] est quandoque T. 19. magnus et bonus] b. e. m. R. ab igne] *om.* B. forsan] forsitan Mb Pc Pd U. 20. aut] ac G N. acquirenti] acquirente Ma. sic] sit Pn. 21. non venit] *om.* Ma. quod] *om.* Pn. 22. gratia Dei] D. g. Mb U. Dei *om.* C. est sibi] s. e. N. 23. a casu] hoc A.

^a Lib. Iudicum XV 15—17.

CAPITULUM X.

Quomodo mali, licet inhonorent et blasphemant Deum, sint ad laudem Dei, eiusque bonitas per eorum malitiam ostendatur.

P.: Adhuc unum habeo, quod me movet. Ex quo enim omnis ⁵ creatura ad laudem Dei creata est, sicut <hymnus> puerorum^a in Daniele et ante penultimus psalmus^b <indicant>, sed praecipue rationalis creatura, quae omnia opera sua debet in gloriam Dei facere, ut dicit apostolus^c, videtur inconueniens, quod hoc permittitur verti in blasphemiam, <quod> ordinatum est in gloriam. ¹⁰

F.: Nullomodo credendum est, Deum aliquid creasse propter gloriam suam, honorem, delectationem aut commodum tanquam operis sui finem; hoc enim esset contrarium bonitati summe gratituae, cuius intentio semper est pure gratis facere, quae facit sine omni recurvatione ad bonum proprium vel respectu. Quod autem scriptum est^d: in laudem ¹⁵ et gloriam meam creavi eum, potest intelligi, quod in hoc voluit bonum laudantis et non laudati. Item quod, quia creavit eum ex gratia talem, ut posset agnoscere Deum magnum et laudabilem, nimis consequens est, quod obligatus sit ad gratiarum actionem et laudem, licet creator illam non statuerit sibi pro fine. Sicut virtuosus homo pro bono opere ²⁰ laudari meretur, licet nullum respectum habeat ad laudem, sed solum, quomodo bene agat.

1. X] *add. poster. marg.* C, 9um B D Z. 2. Quomodo] Quod D Mb Pc Pc, R R₁, mali] *om.* G T. mali licet] l. m. B B₁. inhonorent] inonorant A, *add.* Deum B₁. blasphemant] blasphemant A B₁ N. 3. sint] sit A, sicut R. Dei, eiusque] et quod eius U U₁. eorum malitiam] m. e. B, malitia e. B₁. 4. ostendatur] ostenditur A B. 5. enim omnis] o. e. Pn. 6. Dei] *om.* B. hymnus] ympus Pc, ympnus B Gd, ymnus Cu V. 6—7. Daniele] Danielem R. 7. ante] *om.* Mb U. indicant] et dicat Gd, indicat Pn, inducant (*sig. corr.*) Pd. 8. gloriam] gloria A. 9. in] et Pn. 10. quod] quidem Gd. ordinatum est] e. o. Pd Pn Z. est] dum Pn, et G. 11. Deum aliquid] a. Deum Pn. 12. gloriam suam, honorem] honorem sum, gloriam R. honorem] *add.* et A B C Pc. 13. gratituae] gratuitate Cu. 14. semper] *om.* T. semper est] e. s. Mb R. recurvatione] recurvatione A. 15. ad] tamen R. proprium] *om.* B. respectu] respectum A B C Ma N Pc Pn T, *add.* et A. in] ad U. 16. in hoc] *om.* Pc. voluit] vult R. bonum] *om.* Mb. 17. et] *om.* Mb. quia] *om.* Pc. 18. posset] possit B. agnoscere] cognoscere A. Deum] *del.* T. laudabilem] laudabile Pn. nimis] *om.* R. consequens] *add.* sic Pn. 19. est] *om.* G. actionem] accione Pn. 20. illam] ullam Ma, illum G. statuerit] statuit G Z, *add.* statuit se *sig. corr.* R. non statuerit sibi] sibi n. st. Mb U. sibi pro fine] pro firmo Pc. virtuosus] bonus Mb. pro bono opere] *om.* Mb U. 21. nullum] *om.* Pn.

^a Lib. Danielis III 52—90 (in hebraico non habetur).

^b Ps. CXLVIII 1—14.

^c S. Pauli I Ad Cor. X 13. Omnia in gloriam Dei facite. Ad Coloss. III 17. Omne, quodcunque facitis in verbo aut in opere i. gl. D. f.

^d v. *adn* ^a *pag. sequ.*

P.: Quare tunc Deus punit non laudantes se, quod non facit virtuosus?

F.: Quia non laudans Deum^a facit iniuste, nec est alius a Deo, qui hoc habeat iudicare, maxime quoad occulta. Huius exemplum est in
 5 homine bono, qui nec honorem, nec utilitatem quaerens, pure propter salutem animarum curam assumit. Hic postea inhonorantes se vel debitam ei non exhibentes <reverentiam> iuste punit, licet propter hoc officium non assumpserit.

P.: Ergo sicut praelatus, postquam assumit officium, vult se reveri,
 10 10 rer, ita videtur Deus intendisse laudem suam. Illud enim, quod iam requirit, non de novo concepit, sed ab aeterno proposuit. Si igitur omnes homines ad laudem suam eadem intentione creavit et aliqui non solum non laudant, sed etiam blasphemant, videtur intentio Dei esse frustrata.

F.: Deus creavit homines, ut possent et tenerentur ipsum laudare,
 15 15 intendens habere laudem, vel ab eis voluntariis, vel de eis, licet invititis. Ut enim ex supradictis potest haberi, sicut de malis, hoc est malorum et malitiarum permissione, Dei bonitas apparet in malis, sic ex hoc conformiter laudatur a bonis. Est etiam blasphemia et odium malorum aliquomodo laus Dei. Nam quod mali, qui se malos cognoscunt et ostendunt
 20 20 se impios et iniustos, sunt omnino contrarii et diffformes voluntati divinae, hoc est signum, testimonium ac quaedam proclamatio bonitatis, iustitiae et pietatis Dei. Et hinc est, quod, licet mali, quantum in ipsis est, contentur Deum blasphemare et inferre obprobrium, istud tamen

1. tunc] *om.* R. «Quare tunc Deus non laudantes»] *repetitum sub ultimo versu* f. 48^b U. punit non laudantes se] n. l. s. p. Mb U. 3. Quia] quare Cu. Deum] eum B. a Deo] adeo Pc Pd Pn. 4. iudicare] *add.* predicare (*sig. corr.*) Mb. occulta] oculos U. quoad occulta] quo ad oculo Pn. 5. homine bono] b. h. R. honorem] hominem T. 6—7. debitam] debitum A. 7. non] *om.* G V. reverentiam] reverentia Gd. 9. assumit] assumpserit T. 9—10. vult se revereri] s. r. v. G T, s. v. r. N. revereri] reveri Pn, refereri V. 10. intendisse] concedisse Z. 11. concepit] concipit B, s(*del.*)cepit R. 12. aliqui] alii Z. 13. non laudant] l. n. *sig. corr.* V. intentio Dei] D. i. Pc. esse] *om.* Pc R U. frustrata] frustra? Mb. 14. tenerentur] tenentur R, temerentur Pn. ipsum] eum B. 15. intendens] tendens R (*marg. sig. corr.*). laudem] laudes Ma. licet] *om.* A. 16. potest] *om.* N Pd Pn Z. 15—16. de malis... permissione] *om.* C. 17. malitiarum] malitiosorum A. permissione] *vac. 6 litt. lin. rub.* Ma. Dei] de eis T. 17—18. ex hoc conformiter] c. e. h. Mb U. 18. Est] Et Pn. etiam] tamen? A. malorum] *add.* et A. 18—19. aliquomodo] aliquo Pn. 19. quod] qui Pc. cognoscunt] agnoscunt Cu Ma Mb Pc Pd U. 20. se] *om.* C. impios] ipsos Mb. 21. signum] *add.* et N. testimonium] testimonii U. ac] et U. V. 21—22. bonitatis, iustitiae] i. b. *add.* Dei R. Et] etiam A. quod] quia Pc. 23. istud] illud Mb U.

^a Deuter. XXVI 19 «excelsiorem cunctis gentibus, quas creavit in laudem et gloriam tuam» Isaias XLIII 7 «in gloriam meam creavi eum».

sapientissima Dei ordinatione Deo cedit in laudem. Sequitur enim: dyabolus non vult, nisi malum et male, et Deus est sibi in hoc omnino contrarius, igitur Deus vult bonum et bene. Itaque, sicut non esset honor Dei, si ipse illis placeret, quibus non placent nisi mala: sic est ad laudem eius, quod ipse eis contrarius est et displicet, <quibus nulla bona placent>.

CAPITULUM XI.

Quod non propter hoc gaudendum est de malis, quia sic bona eliciuntur ex eis, et quomodo permissio malorum sit bona et de ea gaudere quis possit.

P.: In modico suadere potes, ut gaudeam de permissione malorum et malis et credam non minus bonum mala permittere, quam bona creare. Sed tamen habeo aliqua, quae me adhuc id credere non permittunt.

F.: De malis gaudere non debes, quia in ipsis, ut talibus, semper Deus inhonoratur, de quo nobis dolendum <est>, et a male agentibus, ut sic, nunquam bona habetur intentio. De malorum autem permissione, habendo respectum ad bonam intentionem permittentis et ad bona, quae eliciuntur ex eis, potes non irrationabiliter quandoque gaudere, sed utrum operatio bonorum et malorum permissio sint aequae bonae, non est facile proprie et simpliciter comparare, quia bonorum creatio habet reale subiectum, cui vere competit esse bonum et dici. Sic autem non est de permissione malorum, quae nihil bonitatis habet, nisi ex intentione et ordinatione permittentis et bonis, quae eliciuntur ex eis et, si

1. sapientissima Dei ordinatione] *om.* C, deordinatione B, Deo] *om.* B. 1—3. Sequitur... bene] *poster. add. marg.* C. 2. non] *om.* B, et] *vel* A. sibi in hoc] i. h. s. R. omnino] *om.* B C. 3. igitur] ergo N. sicut] si G T. 4. ipse] *om.* C Mb U. placent] placerent A. mala] malo? Pn, male G. 5. eis contrarius est] est c. eius A, est eis c. Z. eis] *om.* B. 5—6. quibus nulla bona placent] *om.* Gd. 6. bona] *om.* B. *F. 90^b Gd sup. textum rub.* «Tractatus» f. 91 *sup. textum rub.* «2^{ua}». 7. XI] 10um B D. Cap. XI *add. marg. cod.* C. 8. sic] *om.* B. 9. bona... eis] el. b. ex eis B T. ex eis] *om.* Z₁. quomodo] quo? Ma. 10. de ea gaudere quis] q. d. e. G. T. possit] ponet N. 11. In] A? T. suadere] *add.* non B. potes] potest B. ut] quod G T. gaudeam] gādam A. 12. et malis] *om.* A C. credam] credo B. bonum] boni B. quam] quo(mod)o? Pn. 13—14. Sed... permittunt] *om.* C. 13. tamen] *om.* A. habeo] *add.* adhuc G T. aliqua] aliquam Pn. adhuc] ad hoc B (U?), ad Mb. id] illud A B C (Z?). 13—14. permittunt] admittunt R, permittunt Pd. 15. debes] debeo Pc. ut] in B. 16. est] *om.* Gd. a] *om.* Mb U. 17. nunquam] unquam A. bona] *om.* V. bona habetur intentio] h. b. i. G Pc T. 18. permittentis] permittendi V, permittenti Pd. 19. irrationabiliter] irrationaliter B Mb Pc Pn R T U V. 20. utrum] utraque A, utrisque? Z. malorum] *add.* et Mb. malorum permissio] p. m. Pc. sint] sint B, fuint R, fuerunt T, Item? G. bonae] bene B R. 21. bonorum] beatorum Pn. creatio] creare G. 22. vere] vero Z. competit] appetit A. 23. est] *om.* C, de] *add.* per T. habet] sed Pn. 24. et] a B.

quoad primum consideratur permissio, tunc plane aequè bene permisit Deus mala, sicut bona creavit. Si autem consideratur quoad bona inde elicita, tunc secundum magnitudinem boni eliciti ex malo <permissio, vel bono> creato pensandum est, quod eorum sit melius. Si autem
 6 permissio recipitur pro nuda non praeservatione, tunc sicut non potest diffiniri, quid sit, ita nec dici, quam bona sit. Nunc dicito, quid sit, quod te non permittit credere, mala tam bene quoad intentionem permittentis esse permissa, sicut sunt bona creata.

CAPITULUM XII.

- 10 Quod non est contra dicta, sed magis pro eis etiam, si omnes utilitates, quae eliciuntur ex malis, possent haberi sine eis.

P.: Primum est, quia Deus poterat notitiam propriae fragilitatis et indigentiae nostrae humilitatemque et sui timorem infundere, incita-
 15 reque nos ad exercitium virtutum, ad invocandum eum, adhaerendum sibi et gratias agendum per dona spiritualia sine tantis malis et tot miseriis tam nobilium creaturarum, sine quibus etiam beati sufficiens gaudium haberent et tam creatorem in illa reverentia, quam ipsos, congruis-
 20 set stare contentos in eo gaudio, quod ex solis bonis sine aliorum malis et miseriis habuissent. Quare melius videretur fuisse, si sic creator omnipotens ordinasset.

F.: Non dubito, quin Deus potuisset sic facere, sed non est mihi certum, quod melius sic fuisset. Non enim sequitur: si res essent bonae et nulla esset malitia nec miseria, quod mundus esset melius tactus,

1. quoad] que A, qua ad B, homo R. 1—2. aequè bene permisit Deus] p. D. eque bene Mb U. 2. bona creavit] c. b. Mb U. 2—3. inde elicita] e. i. T, indelicita Pn. 3. secundum magnitudinem] ex magnitudine G T. permissio] permissio Gd, permisses Pn. 4. vel bono] om. Gd. pensandum] pensendum? N. est] om. C. sit] sic Pn. 5. recipitur] sumitur G, fuerit T. *Processionem erroris cod. T a lectione cod. G sagaciter demonstravit* prof. Brückner. praeservatione] reservatione Pc. 6. diffiniri] diffini Pn. dici] om. Mb U. quam] quomodo Mb U. bona sit] sit om. T. Nunc... sit] om. Z. dicito] dici B. 7. mala] malum B, om. G T. quoad... permittentis] om. C V. 8. esse] add. mala T, est Pn. permissa] om. B. sicut] sicuti G T, sic Pn. creata] add. etc. Pn. 9. Capitulum XII] 11um B D Z. 10. est] sit D Pc, sed] ymno T, magis] add. eciam Z, si] om. Pn. 11. quae eliciuntur] om. V. possent] possint Cu D Pc R, possunt A, C, Mb U, V. haberi] habere B V Z, 12. eis] ipsis R. 13. est] om. Z. quia] quod A V. 15. nos] om. G. virtutum] om. B. eum] om. Pn, est B, add. ad Mb, add. et R. 17. tam] tot Mb. 18. ipsos] ipse sibi B. 19. contentos] om. A B. quod] et B. aliorum] electorum B. 20. et] sive T, sine G. videretur] videtur V. fuisse] om. Mb. 20—21. sic creator omnipotens] o. o. s. Mb U. 22. potuisset sic] s. p. A. 23. enim] add. sic Z. bonae] bene A. 24. nulla] non Mb. esset malitia] m. e. Pc, mala G. nec] vel Mb, Pc R T U, et A B. malitia nec miseria] mis. n. mal. R.

quam iam est. Alias enim sequeretur, quod si solum duos angelos beatos creasset et nihil aliud, quod tunc melius esset factus mundus, quam iam, quod mihi nullomodo videtur. Et esto, quod una medietas <rationali-
 um> creaturarum sit bona et alia mala. Tunc adhuc non esset melius illas solas esse, quae bonae sunt, sine malis, quia mali saltem nihil
 minuunt de bonitate bonorum, nisi de quanto ab eis ad mali consen-
 sum inducuntur, et quando hoc non fit, potius bonitatem eorum deco-
 rant et augment et ultra hoc, non obstante eorum malitia, habent mali
 multa naturalia bona, quae utique melius est esse, quam non esse. Sed
 posito, quod melius esset tunc, quam iam, ex hoc nihil haberetur con-
 tra me, vel ea, quae dixi. Non enim obstat, si illo modo melius esset
 factum, quin stet conclusio, quam intende-
 bam; videlicet: quod si nulla
 essent mala permissa, multae res utiles et <earum> utilitates non es-
 sent. Immo hoc, quod obicis, <videtur esse pro conclusione principali.
 Nam si tunc melius, ergo iam sunt> omnia bene facta.

CAPITULUM XIII.

Quod non est quaerendum, quare Deus non fecerit me-
 liora his, quae facta sunt, vel eadem melius aut modo
 meliori.

P.: Quare ergo summe bonus <Deus>, cum aequae facilliter po-
 tuisset, non fecit illud, quod iuxta admissum fuisset melius?

F.: Si debuisset agere melius, quod potuisset, tunc nunquam <ali-
 quam> rem perpetue creasset, vel in infinitum bonas et multas opor-

1. est] et C, esset V. enim] *add.* non G. sequeretur] sequitur B G, *add.* scilicet A B. si] *add.* tantum *sig. corr.* R. duos] *add.* bonos B Pc. angelos] *om.* C G. beatos] *om.* Pc.
 2. esset factus] f. e. G Z. iam] *om.* Pn. 3. esto] *estimo* B. 3-4. rationalium] rationabili-
 um A C Gd N Pd Pn R U V. 4. Tunc] Item A. esset] est Pn. 5. bonae] bona R. saltem] saltem U.
 7. non] *om.* Pc. 7-8. decorant... eorum] *om.* Z. 8. hoc] *add.* mali G T. malitia] malitiam B. habent] habet Ma. mali] *om.* T. 8-9. habent mali multa] *om.*
 et *add. poster. marg.* V. 9. multa] multam (*marg.*) V. est] esset C. quam] quod C T.
 10. haberetur] habetur A. T. 11. obstat] obstant A. 11-12. esset factum] f. e. B. 12. quin] quam T. intende-
 bam] intende-
 bat C, *add.* quod R. 13. permissa] *om.* B. earum] eorum A B C Gd Ma Pc Pd Pn R V Z. earum utilitates] u. e. R. 14-15. videtur... sunt]
om. Gd. 14. principali] *om.* Pn. 15. si] *om.* B. iam] taliter vel Pn. facta] *add.* etc. Pn.
 16. XIII] 12um B D Z, 13um *marg.* C. 17. fecerit] fecit T. 17-18. meliora] meliori Z.
 18. vel] et Pc, *add.* m? Pn. modo] non V. 20. Quare] E(x)gre Pn. summe] summus G.
 Deus] *om.* Gd. cum] tamen Pn. 21. melius] *om.* B Ma Pc R. fuisset melius] m. f. Mb Pd
 U V. 22. nunquam] antequam B. 22-23. aliquam] aliquem Gd N Pd Pn Z. 23. rem]
add. proprie Mb. perpetue] perpetuam? A, perpetuo Mb. creasset] *om.* Mb. in] *om.* V. bonas]
 bonos G.

tuisset eum facere et ultimum suae potentiae exercere. Hoc autem derogaret suae infinitae potentiae, quae videretur exhausta, si crearet aliquam rem, qua non <posset> facere meliorem, vel omnes res, quas ipsum possibile est creare. Quaeso igitur, ut tales quaestiones obmittas, quae nunquam evitarentur <et semper restarent>, qualiterumque Deus fecisset et nullo modo finem possent habere. Nam, si Deus <sic> fecisset, sicut iam videbaris suadere, melius esse factum, de illo modo eadem quaestio restaret, quare non alio modo, adhuc meliori fecisset. Nunquam igitur esset finis. Tale est illud, quo quaeritur: Quare istum elegit et illum reprobavit, quia eadem quaestio esset, si Esaw elegisset et Iacob reprobasset. Et forte propter hoc dixit beatus Augustinus*: Quare hunc trahat et illum non trahat, noli velle iudicare, si non vis errare; nec enim interrogando aut volendo habere rationem sive responsionem alius error est, nisi ibi quaerendo, ubi responderi non potest. Talia sunt, si interrogaretur, quare Deus istum vel tantum mundum creaverit et non alium, vel maiorem, vel minorem? Quare tot homines creaverit, salvaverit et damnaverit? Quare non fecerit eos magis virtuosos, scientes aut fortes? Quare non loco sancti Petri fecit unum alium, quem nunquam fecit aut faciet et tamen facere potuisset? Nec videtur ratio posse reddi, sed est <ibi> sola Dei voluntas, quia enim decuit et rationabile fuit eum aliquos facere, ut superius concessum est, et utique non erat possibile eum facere omnes, quos potuit. Oportuit igitur aliquos non creare et excepto

1. eum] *om.* B. 1—2. exercere... potentiae] *om.* Z. 1. Hoc] Hac C. 2. videretur] videtur? Pn. 3. qua] quam A. posset] possit B Gd. facere] creare Mb U. 4. est] esset V. tales] tres G. quaestiones] quantos? V. 5. et semper restarent] *om.* Gd, et *om.* G. 6—7. et... fecisset] *om.* Z. 6. possent] possunt G T V posset A. sic] *om.* Gd. 7. suadere] persuaderi Pc U. esse] esset Pc T. 8. meliori] meliora G. 9. igitur] ergo Ma Mb Pc Pd R U V. Tale] *add.* ergo U. illud] id? Mb, sicut Pn. Quare] qualiter C. istum] illum Mb. elegit] eligit A Ma. 10. illum] alium Ma Pc Pd R. V. si] quare B. Esaw] saw V. elegisset] eligisset Z. et *om.* Pn. 12. iudicare] Cod. C *supra lin.* *add.* murmurare. non] *om.* G. nec] *add.* in T U. enim] *add.* in B Pd T. 13. sive] aut Mb U. rationem sive responsionem] resp. s. r. T. alius] alias B Ma R, aliquis Mb. error] *om.* Z, errorem Ma Mb U. *Inter error et est in cod. Pn verba:* (or)-dinacione... competit (f. 279^b Col. I 25 v.) *repelita* (*add.* istud non soluit *del. rubr.*) 14. est] *om.* Ma U, vitat Mb. nisi] *add.* non Mb. nisi ibi] in fieri? T, ubi Pn. quaerendo] inquirendo A. ubi] *om.* Pd. responderi] respondere A. potest] potes A. 14—15. interrogaretur] interrogaret A. 15. Deus] *om.* A. creaverit] creavit G Ma Mb N Pc U. et] *om.* R. 17. fecerit] fecit C G T V. virtuosos] virtuosus A. virtuosos, scientes] s. v. Mb. aut] et B. 18. sancti] *om.* Mb. fecit] fecerit B. quem] quomodo R. fecit] *om.* Mb. 19. et] aut c(um?) facere *add. marg.* Z. tamen] *om.* A, temere R. facere] *om.* Mb. 20. ibi] ubi Gd. Dei voluntas] v. Dei Mb U. quia] queritur R, quo T. enim] ei B, eum V. rationale] rationale Mb T U. fuit *del.* C, *om.* B. 21. concessum] dictum C. utique] *om.* C. erat] fuit Mb U. 22. facere omnes] o. f. Ma. quos] quas B. igitur] ergo Ma Mb Pc Pd R U V. aliquos] aliquas B Cu N Pd R V Z. et] *om.* V.

* In Iohannis Evang. Tract. XXVII c II, MPL 1864 p. 1667 «Quare illum trahat etc.».

solo hoc, quod voluit creare istas res, tunc respectu sui omnino fuisset indifferens, quoscumque vel quotcumque creasset vel non creasset, nec respectu illorum erat aliqua ratio, quare magis crearet istos, quam alios creari possibiles, quia utrique non erant et ad creationem nihil iuris habebant. Nulla ergo ratio dari potest, nec tamen alicui fit iniuria. Non enim illi, qui non creatur, quia ille <sicut nihil est, nihil iuris habet et nullam patitur iniuriam, nec illi, qui creatur, quia ille> consequitur bonum ex pura gratia sine ullo iure, quo sibi aliquid debeatur. Nec potest dici, quod sibi non bene <fiat> in eo, quod creatur in hominem et non in angelum. <Tum>, quia nihil iuris habuit, ut fieret hoc vel illud: <tum>, quia non esset illi homini melius, <quod> fieret angelus. Ex quo enim non esset homo, nihil esset homini illi bonum.

CAPITULUM XIV.

Quare rationabile fuerit, ut Deus non omnia et semper immediate ac per se nobis gratias, virtutes et scientias infunderet, sed ut illas acquireremus et augeremus per exercitium in creaturis.

F.: Haec licet ideo dixerim, ut de huiusmodi interrogationibus supersedeas, ne super vacuis et nunquam terminabilibus quaestionibus occupemur, verumtamen non sine magna ratione puto factum, quod Deus non voluit nobis simpliciter infundere sine omni studio et conatu nostro notitiam sui, nostri et aliarum rerum, habitusque gratiarum et virtutum, sed magis voluit nos illa per creaturas et per exercitium in

1. voluit] noluit Ma Pd (Pn?). istas] illas N. respectu] *om.* U. 2. quoscunque] quascunque U. quotcunque] quodcunque A B Ma Mb U V, *ada. loc. vac.* Ma), quoscumque Z. 3. crearet] creavit B. istos] istas G T. illas B, illos Mb Pc U. alios] illos Pc, alias B G T. 4. quia] *om.* A B C. et] *om.* B. 5. tamen] cum? C. Non] *om.* A. 6—7. sicut... ille] *om.* B Gd. 6. est] habet Mb U. 7. ille] illa C, illi Mb U. consequitur] confert Mb confertur U. 8. ullo] nullo A B C. 9. fiat] fecit Gd, fuit B. eo] hoc G. quod] que A. 10. Tum] tamen? Gd, cum Pn. Z. ut] nec B. 11. Tum] *sic. clara lectio cod. Pd, aliis codicibus dubium, an «Tamen», cum (?) Z.* quod] quia Gd. 12. angelus] *add.* et econverso B. homo] *om.* Z. illi] *om.* V. homini illi] i. h. G. T. bonum] *add.* et cetera A, etc. Pn. 13. XIV] 13^{nm} B D Z. 14. Quare] Quomodo D₁ V₂, quod A₁ quam A B B₁ G Ma Ma₁ N Pc₁ Pd Pd₁ Pn. rationabile] rationale A C₁ Pc Pc₁ Z₁. fuerit] fuit A₁ U. omnia] *om.* Z₁, omnino B C D Ma₁ Pc Pc₁ V. et] super? C C₁, ac T. semper *add.* et T. 15. immediate] *om.* B Pc₁. ac] aut Mb Pd₁ U U₁. per] pro C. gratias] gratiam Mb, *add.* et B Z₁. et] aut Ma. et scientias] *om.* Z₁. 16. illas] eas A C D T T₁, istas? Mb. acquireremus] augmentaremus Mb. augeremus] acquiremus Z₁, inquireremus G. 18. Haec] *add.* et A, Nec G. ideo] non B. ut] *om.* Pn, aut Ma. 19. supersedeas] supersederas Pn. quaestionibus] *om.* R. 20. verumtamen] tamen *om.* Mb Pn, veruntamen V. 21. non voluit nobis] nob. n. v. Ma Pc Pd V, n. nob. v. Mb U, v. nos n. R. simpliciter] *om.* U, similiter? A. 23. voluit nos] n. v. Mb U (Z₁), illa] illas V, ille Mb, creaturas] creaturam V.

eis acquirere vel augere. Primum quidem, quia noluit otio nos <torpere> quo utique ceteris paribus vacassemus. Nam et iam, licet prohibeat otium, labores indicat et experimentaliter saepe doceat, quod, qui non laborat, non debeat manducare, quod non minus de manducatione spiritali, quam corporali, intelligendum videtur, de utroque enim pane dictum intelligitur^a: In sudore vultus <tui> vesceris pane tuo — licet, inquam, sic laborare praecipiat, <adhuc> tamen ex hoc solo, quod nihil boni facere possumus sine gratia, quae paratissima est omnibus, id, quod in se est, facientibus, laborare negligimus et per carentiam gratiae, quam nobis deesse conquerimur, negligentiam et pigritiam excusare conamur. Verum quidem saepe dicimus, sed male intendimus, quasi non in nobis deficiat, sed in Deo, gratiam non donante. Quanto magis igitur hoc fecissemus, si sine labore debuissimus Dei donum et gratiam expectare. Quia igitur homo non ad otium, sed ad laborem factus et natus est, rationabile omnino fuit sibi dare indigentiam, quae laborare compelleret et materiam utilem, circa quam occupatus otium declinaret. Quae autem est melior occupatio, quam <circa> Dei notitiam, scientias et virtutes?

P.: Quare ergo magnas notitias et gratias aliquibus dare <voluit>, qui nedum laboraverunt pro eis, sed in contrarium vehementer, sicut persequenti Paulo aut Matthaeo in theloneo residenti?

F.: Necessarium omnino erat, ut cum aliquibus paucis sic ageret, quatenus per hoc quantumlibet magnis et diutinis peccatoribus occasionem sperandi daret, tolleretur desperandi. Insuper, ut ostenderet, se posse peccatorem de mediis peccatorum fluctibus subito sine hominis disposi-

1. noluit] voluit A Z. otio nos] nos o. N Pc Z, nos omnino G T. torpere] turpere Gd, torpore Pc. 2. utique] utrique B. vacassemus] vocassemus? Pn. prohibeat] prohibebat Pn. 3. experimentaliter] expers mentaliter A. 4. debeat] debet A. 4—5. spiritali quam corporali] c. q. s. T. 5. corporali] add. et Pn. enim] om. B. 6. dictum] om. C G Pc. tui] om. Gd. vesceris] vescieris Gd Ma Pc Z. 7. sic] sit Pn. laborare] laborem A. praecipiat] praecepit R. adhuc] adhuc C Gd Ma Pc R T. hoc] om. A, hac V. solo] add. pane A. quod] quia R. 8. boni... possumus] b. p. f. B possumus boni G T. paratissima] praeparatissima B. est] om. Pc. paratissima est omnibus] o. p. e. Mb, e. p. o. B. 9. id] illud A Pc Pd Pn. 9—10. carentiam gratiae] g. c. Mb. 10. nobis] om. Z. 11. Verum... bor? A. quidem] quia Mb. 12. Deo] Dei A. gratiam] gratia A. non] ne A. 13. igitur] ergo N. hoc] hec A B C. 14. Quia] Quid A. 15. natus est] e. n. Ma. rationabile] rationale B Pc (T?) U V (Z?). omnino] non Pc. dare] om. R. 16. compelleret] compellerat C, contenderet Z (corr. sup. lin. «compelleret»). 17. autem est] e. a. B. autem] om. R. circa] cura Gd. 19. P.] om. Z. magnas] om. Mb U. voluit] noluit (B?) Gd Pn. 20. nedum] add. non U. vehementer] vehabuerit (marg. vehabere) R. 21. theloneo] thelonio A B Pd T. U, theloneo C Cu Ma Mb R V Z, in cod. Ma et V corr. de «thelonio», theloneo Pn, thelonio N. Matth. IX. 9 vulg. «telonio». 22. omnino] autem A. 23. quatenus] quatinus N T U Ma corr. «quamvis»? quantus? A. diutinis] divinitus T, diuturnis Mb dirimtus? G. 24. daret] add. et Mb. tolleretur] ostenderet] om. B. ostenderet] ostenderetur C. 25. fluctibus] om. Z.

^a Gen. III 19.

tione prima revocare, nec non, ut laborantibus daret intelligere, quod non indigeret eorum laboribus ad infusionem donorum suorum, sicque illi bona, quae consequerentur, non suis laboribus, sed Dei gratiae deputarent. Aequae autem necessarium erat, ut nequaquam illam gratiam omnibus aut communiter faceret, quia hoc fuisset negligentiarum et pigritiarum occasio et totale fomentum, propter quod dicit Deus per prophetam^a: non congregabo conventicula eorum de <sanguinibus>. Huius signum evidens habemus in corporalibus: licet enim Deus aliqua delectabilia sine labore et sollicitudine nostra dederit, ut aliquos fructus terrae vel arborum, in signum, quod dummodo velimus utilibus et necessariis intendere, ipse nolit nos sine delectabili consolatione dimittere, necessaria tamen utilia multum et solida quantis voluerit elaborari sudoribus in pane vel vino videmus, dum ad solum panem habendum oportet terram colere, vertere, fimare, semen iacere, metere, triturare, purgare, molere, cribrare, fermentare, pinsere, coquere et multipliciter laborare, quem quidem panem, si voluisset Deus, tam faciliter fecisset crescere statim comestibilem, sicut fructus de arboribus aut granum e terra. Alia ratio est, quare voluit nos Deus erudiri et exerceri per et circa creaturas, ut videlicet creaturae suae nec essent, nec reputarentur inutiles, sed necessariae et fructuosae et hoc non solum in parvis et transitoriis, cuiusmodi sunt temporalia et corporea, sed etiam ad spiri-

1. prima] praevia Mb U (Pd?) (Pn?), brevia V. 2—3. ad infusionem... laboribus] om. B. 2. sicque] quod A B C T V. 3. consequerentur] consequuntur A, consecuntur Mb, seque-
rentur N. non] nec Mb. gratiae] gratia N. 4. Aequae] Haec quae A. autem] aut V. ut] om. Pn. 5. negligentiarum] negligenciarum Z. 6. occasio] otio A, occasione Pn. totale] corporale? B. quod] quodammodo? N. dicit] dedit A. Deus] dominus A C N Pc R. per] om. A B. 7. pro-
phetam] prophetiam A B (V?). non congregabo] om. B. sanguinibus] sagwinibus C Gd Pd V, sagminibus T, saginibus? A, add. etc. sup. lin. N. 8. habemus] est G. in] et Pn. corporali-
bus] temporalibus C Mb, corporales Z. enim Deus] D. e. Mb V. 9. sollicitudine] solu-
tudine Pn, aliquos] aliquis B. 10. in] vel R. quod] om. A B. dummodo] dum G T. 11. nolit]
velit B Pn, noluit V non velit Mb U. delectabili] delectabilium A, (c. sig. corr. N.) 12. neces-
saria] necessario A. tamen] add. et Mb U. quantis] quantum U. voluerit] noluerit? C. elabo-
rari] elaborare A B Mb T V (C sig. corr.), elaboraret Ma, labore U. 13. vel] add. in A B
T V (R sig. corr.), vino] vir? R. 14. oportet] oporteat Mb. colere] colore A, tollere Pn.
vertere] fertere A f. v. B. fimare] (...vac.) mare A. iacere] racere U. metere] sementem Ma.
triturare] tritulare A U, triturare B. 15. molere] malere A. molere cribrare] firma Z. fer-
mentare] vermentare U. pinsere] pynsere R. coquere] quoquere A B Pn. et] ut A. 16. tam]
causa? U. 17. aut] ut A B. 18. e] de Mb U. e terra] etherra corr. post. Ma. voluit] no-
luit? N V. Deus] om. T. voluit nos Deus] v. D. n. B, n. v. D Mb U. erudiri] erudi A, eru-
dire? Pn. et] om. V. per] om. A. 19. circa] certa (marg. sig. corr.) R. nec essent] om. Mb U.
reputarentur] imputarentur C T V. 20. et] om. A. hoc] oc V, in] ex A. 21. temporalia]
corporalia Pn V. et] om. Mb. corporea] corporalia B. sed] om. Mb. ad] et Ma Mb U V, om.
A C Pc R T.

^a Ps. XV 4.

tualia et aeterna, ut ad virtutes et ad cognitionem Dei simul ac nostri, quae sunt optima, quae in via possumus naturaliter acquirere et utilissima media ad consequendum aeterna, nosque ex hoc essemus plus humiles, videntes tantam paupertatem nostram, quod quasi omnia, quibus
 5 indigemus, a creaturis nobis longe inferioribus mendicamus. Insuper postquam Deus pedem potentiae, sapientiae et huiusmodi proprietatum suarum, creaturis infixerat et vestigium suum inpresserat, utpote eis, quas sibi cedere oportebat, quomodo potuit Deus in eis non esse investigabilis illis, qui essent cognitivi vestigii et vellent advertere? Erat
 10 autem hoc nobis nedum utile vel delectabile, ut Deum nostrum in omni re inveniremus, dicente^a psalmista: delectasti me Domine in factura tua. Tu, inquit, delectasti non solum eam delectabilem faciendo, sed etiam te in ipsa repraesentando et donando, sed erat etiam valde necessarium. Nam si non repraesentarent creaturae Deum, tunc, ex quo sunt delecta-
 15 biles, mentes nostras facilius ad se allicerent et apud se detinerent. Ut igitur conversi ad creaturas non averteremur a Deo, nec excusaremus nos per oblivionem, voluit nobis sufficiens memoriale et recordium sui donare in omnibus creaturis. Qui enim noscit et videt vestigium hominis, facillime potest, si vult advertere, hominis memorari: Quae est
 20 autem res, in qua non divinae sapientiae, potentiae, pietatis aut iustitiae, sive dominii vestigium occurrere prompte possit?

1. ad cognitionem] ad om. A B C Ma Mb Pc Pd R U V, de Pn. 2. in via] misericordia marg. sig. corr. R. in via possumus] p. i. v. G. et] add. a? Gd. 3. media] om. A. consequendum] cognoscendum B. ex hoc essemus] ess. ex hoc R. 4. tantam] om. Z. paupertatem] sub lex. col. «humilitatem» G. 5. indigemus] indigimus A B. 6. pedem] eidem Mb U. potentiae] om. A. proprietatum] proprie tantum Z. 7. infixerat] infinxerat Z. et] om. Z. utpote] ut pute Mb. 8. quas] quos A B C Pc R. in eis] om. C. 9. essent] enim C. vellent] velint U. 10. hoc] om. C, hac V. nedum] om. B. add. nobis C. ut] nec U. 11. psalmista] psalmo Ma (Pd?). 12. inquit] inquam B C T V, in quid Z. etiam] e converso A (marg. sig. corr. R.). 13. etiam] om. B. 14. repraesentarent] reputaret Pn, repraesentaretur Z. 15. facilius] feliciter G T. apud se] om. C. detinerent] de tenerent B, tenerent C Pc U, add. repraesentando Gd. 16. igitur] ergo Ma Mb Pc Pd R U V. conversi] aversi G. ad creaturas] a creaturis G T. averteremur] averterentur A, converteremur Pn. a Deo] adeo Ma Pn. 17. voluit] om. T. sufficiens] sufficienter A. recordium] recordatum Mb, recordatorum T, recordacionum G. 18. sui] suum T, suorum? G. donare] voluit T. in] et B. enim] om. U. noscit] nescit (marg. sig. corr.) R. videt] om. V vidit (marg. sig. corr. R.). 19. facillime] facilius A. facillime... hominis] om. B. advertere] adicere U. 19—20. est autem] autem est V. 20. res] del. Ma. non] add. est B. potentiae] om. Mb. pietatis] pietas B. aut] ac Ac. iustitiae] inscie? (marg. sig. corr.) R. 21. sive] sue C. dominii] om. C, domini Pn. prompte] om. Mb U.

^a Ps. XCI 5.

CAPITULUM <XV>.

Qua ratione Deus primas et nobilissimas creaturas tam cito cadere et perire permiserit.

P.: Et si non videtur irrationabile fuisse, quod creaturae rationales⁵ permetterentur damnari et perire, mirum videtur, quare nobilissimas et primas creaturarum suarum, videlicet supremum angelum, ut a plerisque creditur, et primum hominem tam cito labi permisit, <cum> adhuc vix primitias deliciarum innocentiae <degustassent>.

F.: Si non tam cito cecidissent, nonne similis quaestio restaret,¹⁰ quare post unum diem aut decem, centum <aut> mille. Insuper <propter> quascunque rationes rationabile fuit lapsum earum permittere, haec cito tam bene valuerunt, sicut postea valuissent. Demum, quia Deus posuerat in potestate eorum cadere, quando vellent et ipsi tunc vellent, non magis conveniens erat eorum voluntates tunc, quam alias,¹⁵ retrahere, vel mutare. Amplius ad hoc congruum erat, quod cito permetterentur cadere, ut ostenderetur, quod ab origine essent defectibiles. Alias enim potuisset aestimari, quod ex longitudine temporis, assuefactione, vel aliquo huiusmodi defectum incurrerent et ista ratione congruebat primas et supremas de genere creaturarum permitti cadere, ne²⁰ ex sublimitate naturalium et gradus perfectione stare vel persistere crederentur. Denique, quid inconueniens, si Deus mox, postquam ostenderat, quod rationabile erat bona creare, etiam voluit ostendere, quod bonum

I. XV] 14um B D Gd Z, *numerus del. rubro* C. 2. primas] tam T. 3. cadere et perire] p. et c. Pc. permiserit] permisit A B B₁, permissit N. 4. non] *om.* B Pn. irrationabile] rationabile B Pn, irrationale Mb Z, rationales Pd. rationales] rationabiles Pn. 5. permetterentur] permetteret B, permittentur V. damnari] depravari B C Mb Pd U V. quare] quia U, *add.* Deus Mb U. 6. a plerisque] applerisque N. 7. cum] *om.* Z, tamen Gd. adhuc] adhuc Ma Pd U. 8. deliciarum] *om.* T. degustassent] degustasset Gd. 10. quare] qualiter? C. unum diem] d. u. A. decem] *add.* aut A Mb U. centum] cant Pn. aut] *om.* Gd Pn. 10—11. propter] *om.* B Gd. 11. quascunque] quas tu inquis A. rationabile] rationale B G Mb Pc T V Z. rationabile fuit] f. rationale G, fuerit r. T. 12. bene] *om.* Pc. valuerunt] voluerit A, voluerunt B, maluerunt Pn. valuissent] voluissent A R, maluissent Pn. 13. eorum] earum C U. cadere] *om.* V. quando] quam A. 13—14. quando vellent et ipsi tunc vellent] cum ipsi vellent Mb. 13. quando vellent] *om.* U. 13—14. tunc vellent] tunc vellet R. 14. eorum] earum U. voluntates] voluntate Pn. 15. mutare] iuvare Mb. ad hoc] adhuc A B Ma N Z ad hec? G. quod] quam A, ut T. cito] uto? Gd. 16. ostenderetur] ostendatur Pn. 17. potuisset] potuissent Ma Mb N Pc U. quod] *add.* nihil A. 18. aliquo] aliquid C, aliquomodo R. incurrerent] incurrerunt? R. ista] illa Mb U. 19. permitti] permittere A. ne] nec T. 21. quid] quod Ma Mb Pd R U V Z, quoddam Pc. inconueniens] conveniens Pc. si Deus] D. si (*sig. corr.*) Pn. mox, postquam] p. m. R. ostenderat] ostenderet A. 22. rationabili] rationale? Z. erat] *om.* Mb. etiam] et Mb.

esset mala permittere, ut statim ab initio plena foret suae demonstratio bonitatis. Postremo experientia in principio docuit et docet cotidie, quam inclinatae sint ad excellentiam prae aliis et gloriationem creaturae rationales, sicut quasi in omnibus exercitiis et studiis tam iocosis, quam seriosis, conatibusque humanis apparet, qualiter quilibet desiderat prae aliis, quantum sibi possibile est, reputari, amari, timeri, posse, scire, facere, vel habere et de opposito communiter deicitur et tristatur. Haec autem gloriatio, nisi fieret in domino, erat, sicut et hodie est, ipsi creaturae rationali morbus pestifer et letalis. Cuius quidem morbi, quae est melior, via naturae, medicina praeservativa vel curativa, quam consideratio divinae potestatis, veritatis et iustitiae, propriaeque respectu Dei nihilitatis, defectibilitatis et impotentiae? Ad hanc itaque considerationem <habendam> et non gloriandum de se, sed humiliter sentiendum, sufficientem dederat Deus creaturae rationali scientiam, qua quisquis, si uti debite studuisset, praeservatus fuisset a morbo. Postquam igitur angelus primus cum suis <sequacibus> et primi homines illa praedicta ex data scientia renuerunt, vel neglexerunt advertere et in <extollentiam> ac gloriationem potestatis et libertatis propriae ceciderunt, quid magis ordinationi divinae congruum, quid cadentibus, qui resurgere poterant, magis utile, vel necessarium, quid demonibus irreparabiliter cadentibus magis debitum, quid aliis praesentibus et futuris pro cautela magis proficuum, quam quod alii in ipsis et ipsimet in se experimentaliter notitia discerent et quasi compellerentur advertere id, quod ex naturali et data eis scientia considerare neglexerant, ut ipsi vel humiliarentur inviti, vel

1. demonstratio] demonstrationis A. 1—2. demonstratio bonitatis] b. de monstratio N. 2. experientia] expergencia U, experienciam Z. cotidie] coctidie Pd. 3. inclinatae] inclinare? Gd, inclinati R. sint] sunt B Pn, fint? U. 4. rationales] rationabiles A Cu Pn, rationalis Pc Z. 5. apparet] aptet Z. qualiter] qualibet B que U. quilibet] om. Mb. 6. est] om. Z. amari] amare? Ma. 7. deicitur] marg. sig. corr. R. 8. est] et U. ipsi] ipse B. 9. rationali] rationabili A. pestifer] pestiferi B. quidem] quidam B. 10. via] vie B. curativa] creativa Pn. quam] quantum Pc. 12. defectibilitatis] defectibilitas T. impotentiae] impotentia T. considerationem] om. G. T. 13. habendam] habendum B Cu Gd R (Z?). humiliter] humilime U. sentiendum] sciendum Pn. 13—14. sufficientem] sufficienter Pn. 14. rationali] rationabili Pn. qua] que A. quisquis] quisque Pc Z, quidquid A. uti] ut? Gd. 14—15. uti debile] d. u. B. 15. a] om. A. fuisset a morbo] a m, f. N. igitur] ergo A Cu. 15—16. angelus primus] p. a. Z. 16. sequacibus] sequentibus Gd T. 17. vel] vellis? ullis? V. et] ac U. extollentiam] excellenciam C, excellenciam A Cu Gd Ma Mb Pc R T U V, ac] et B C Ma Mb N Pc T V. 18. ceciderunt] reciderunt A. 18—19. ordinationi] ordinationis A B. ordinationi divinae] d. o. N. 19. qui] quia A. 20. irreparabiliter] irremediabiliter Pc, reparabiliter Pn. 22. quam] quem U, quid Pn. alii] illi Pc, alius? V, et] om. Pn. ipsimet] ip(?)m(?) T. 23. compellerentur] compeller? Pn. id] illud A (V?). quod] quodammodo(?) N. 24. eis] eius A, ei Pn, scientia] om. B. neglexerant] neglexerunt U. ut] vel C. vel] om. N.

cognoscendo se viles redderentur voluntarie humiles et alii ex eorum periculo <cautiores>? Sane rationabilissimum fuit, ut divina bonitas, quae universis morbis medicamenta propria dare dignata est, huic morbo gravissimo, aeternam mortem inducenti, magistralissimum adhiberet et promptissimum medicamen, sicut et fecit, dum hunc morbum monstravit 5 vel apparere permisit. Quid enim magistralius excogitari, quid promptius adhiberi poterat, quam quod, dum ipse morbus debite consideratus fuerit et periculum, quod ex eo sequitur, homoque secundum hanc considerationem dietam servaverit, morbum evadit. Sic est omnino in proposito. Quando enim homo vilitatem et periculum suum veraciter advertit et 10 secundum hanc considerationem in veritate se tenet, quod non fit, nisi humiliter de se sentiendo, habendoque se pro vili et tali, qualis est, tunc, <inquam>, gloriari <non> poterit, nisi in Deo, a quo est, de quanto est, et sic morbus superbiae curatus est. Summe ergo necessaria erat cita morbi ostensio pro tam utili medicina. 15

CAPITULUM XVI.

Qua ratione non sit declarabile ab homine, quare Deus tot et tam magna mala <permiserit> et per consequens nec iudicabile.

P.: Quamquam ex praemissis aliquomodo declaretur, <quod> rationabile <fuerit> mala permittere, valde tamen mirum videtur et nescio, qua ratione suasibile, quare voluerit tot mala permittere et tot 20

1. voluntarie] *add.* et Pn. 1—2. et... cautiores] *om.* G. 1. alii] aliorum V. 2. cautiores] muciores Gd. fuit] sint Z. 3. propria] proprie Pc. dare] dignare Ma. dignata] dignatus N, dignitatus? R, digniata T. 4. inducenti] inducente A B, *add.* et Pc R T V. et] *add.* per N. 5. promptissimum] prumptissimum B, perpromptissimum N, medicamen] medicamentum A B. 6. vel] ve? Gd, ac Mb, et R. quid] *add.* enim N, quod Pn. 7. adhiberi] adhibere B. dum] *om.* T. debite] de vite A. 8. homoque] homo quia N Pn. 9. dietam] dictamen A, ductam B. servaverit] servavit Pn. Sic] *add.* ergo Pc, *add.* igitur B. omnino in proposito] i. p. o. T. in proposito] inpropositus Pn. 10. enim homo] h. e. Pc (*sig. corr.*). homo] *om.* Ma. homo vilitatem] v. h. Z. vilitatem] utilitatem Cu. vilitatem et] *om.* Mb U. 11. hanc] *om.* U. considerationem *add.* suam Mb N Pc T U V. fit] sit G U (Pn?). nisi] id C. 12. habendoque se] s. q. h. v. et tali] eciam A. 13. inquam] in quam Gd. non] *om.* Gd, in Deo] indeo Pd Pn. 14. superbiae] superbus C. est] *om.* T. necessaria] necesse B. 15. cita] cito Pc, cura Z, scita B. tanta Mb. utili] vili Pc V (C *sig. corr.*). medicina] *add.* etc. Pn U. 16. XVI] 15um B C D Z, *add.* c. 16 marg. C₁. 17. sit] fit D T. sit declarabile] d. s. N. declarabile] delectabile B₁, declinabile (*corr. post. sup. lin.* «declarabile») Z. 18. tam] tanta T. magna mala] mala m. T. permiserit] permisit A₁ Gd U₁. et] nec V. 20. Quamquam] umquam A. aliquomodo] alioquo N. declaretur] declararetur, *corr.* «declaretur» V. quod] *om.* Gd. 20—21. rationabile] rationale Z. 21. fuerit] fuit A B Gd. mala permittere] p. m. C. 22. qua ratione] quare G. suasibile] persuasibile N. suasibile quare] *om.* T.

angelos ac homines creare iugiter miseros et blasphematores sui perpetuos, praesertim, cum illae proprietates divinae bonitatis, quae monstratae sunt et apparent in malis, videlicet patientia, mansuetudo, iustitia et similes, sufficienter apparuissent in numero pauciori.

5 F.: Ita dicerem, quod, ex quo proprietates divinae bonitatis, quae in bonis ostensae sunt, sufficienter apparuissent in minori numero bonorum, ideo etiam non esset rationabile tot bonos esse creatos.

P.: Non est simile, quia quantumlibet multi sunt boni, hoc non nocet, nisi valde per accidens. Sed, quod aliqui sunt mali, hoc ante
10 omnia nocet ipsis malis et quandoque multis aliis. Multiplicatio ergo eorum non videtur admittenda sine magna ratione.

F.: Mala quaecunque Deo nocere non possunt, ut constat, beatis, ut declaratum est, prosunt, bonis in via non nocent, nisi de quanto volunt, consentiunt, vel sequuntur. Quod <vero> nocent malis, hoc
15 omnino dignum et iustum est, aequum et rationabile, immo de natura rei necessarium. Nisi enim alicui nocerent, mala non essent et cui rationabilius nocent, quam illis, in quibus sunt propter nocentiam? Ergo non potest irrationabilis argui malorum permissio. Item, si est aliqua ratio permissionis decem malorum et similis ratio de aliis decem, quare non
20 possent et illa mala et illi mali permitti et ita de aliis viginti.

P.: Tanta utique multitudo malorum non videtur habere bonam rationem.

F.: Ex quo supra suasum et concessum est rationabiliter mala permitti, ad quantum numerum putas hoc posse protendi?

25 P.: Hoc ego determinare non possum.

1. ac] et T. ang. ac hom.] h. a. ang. Mb R. miseros] *add.* esse A. 1—2. perpetuos] perpetuas Pc Pn. 2. cum illae] tamen *del.* et *corr.* «ille tum» V. 3. apparent] apparet U. 5—6. divinae... bonis] *om.* Mb. 6. sufficienter] sufficiunt T, *add.* ostensae Mb. minori] *om.* B, breviori A. 7. esset] essent A B. rationabile] rationale A U (R?). 8. quia] quod A. quantumlibet] *add.* scilicet? T. multi] *om.* A B Mb U, boni C. sunt] sint A Cu G Ma Mb T U V. boni] *om.* Z. 9. valde] *om.* Mb Pc, in se U. ante] autem A B. 10. omnia] omnino A. nocet] nos? U. 12. Deo] *om.* Pn. non] *om.* B. ut] nec B. constat] *add.* et Mb. beatis] sanctis Mb U (ut constat beatis *marg.* R *sig. corr.*). 13. bonis] *add.* qui G T. in via] inviti? Gd, *add.* sunt G T, *add.* et Mb. 14. voluit] voluit V, voluit? Z. sequuntur] consequuntur T. vero] *om.* Gd, ergo Pn. 15. rationabile] rationale Pc U. 16. Nisi] Nec T. nocerent] noceret? Ma. 16—17. rationabilius] rationabilia B, *add.* argui Gd. 17. in] *om.* Pn, a Mb U, propter nocentiam] proprii nocencia (*sig. corr.*) A. 18. irrationabilis] irrationabilis A B. malorum permissio] p. m. A. est aliqua] est *om.* R, a. e. Z. 19. quare] quasi U. 20. possent] possunt A B. mali] mala B. permitti] permitti Pd. 21. Tanta utique] utique tantam Pn. multitudo malorum] mal. mult. B G T. videtur] videretur C N Pc T. 21—22. bonam rationem] r. b. Pn, bonam *add. poster. marg.* V. 23. supra] *add.* est A G T. suasum et concessum] *om.* B. est] *om.* A B G Mb U. rationabiliter] rationaliter A Pn? 24. hoc posse] p. h. G T, hec? R. 25. determinare] dicere Mb U.

F.: Nec ego nec aliquis homo sine revelatione divina et ratio huius est, quia nemo potest pensare circumstantias et conditiones bonorum vel malorum, nec etiam intensionem bonitatis vel malitiae eorum, et quantum boni tolerare possint de adversitate malorum, sic tamen, ut subsistant et non deiciantur et <quot> mali bonis pro exercitio et probatione sufficiant, quantaque doctrina vel exemplo bonorum mali convertendi ad hoc, quod convertantur, indigeant, seu quantum obstinatis malis ad inexcusabilitatem sufficiat. Hoc autem esset necessarium scire ad ostendendum, quot mali vel mala essent admittendi vel permittenda. Et ideo sicut medicus erraret dicendo, herbam esse inutilem, qui nec virtutem herbae nec morbum, cuius esset curativa, cognosceret, sic est de illo, qui vult rem, actum, omissionem vel permissionem irrationabilem, vel non bonam, iudicare, cuius sibi utilitas vel ratio non apparet. Nemo enim est bonus iudex rei, quam nescit.

CAPITULUM XVII.

Qua ratione Deus permiserit plures esse malos, quam fecerit bonos.

P.: Satis intelligo, quod nullius certi numeri potest dari ratio, sed dicas ad minus, qua ratione Deus in hoc mundo plures permiserit, vel permittat malos, quam fecerit aut faciat bonos, sicut experientia manifeste docere et scriptura testari videtur. Scriptum et enim*, quia stul-

1. revelatione] Pn, *post. corr. marg.* «revelatione» Ma. 2—3. et conditiones bonorum vel malorum] b. vel m. et cond. A, cond. sive b. sine m. T. 3. intensionem] intensio Pc, intensionem Mb U. 4. possint] potuissent R. sic] si U. 5. ut] nunc B, inter? R. subsistant] subsistent A. deiciantur] deiciantur Gd N. quot] quod A B C Gd R T V Z. pro] *om.* U. 6. quantaque doctrina] quantumque doctrinae C. vel] et *corr.* «vel» C, *add.* ica° *sig. corr.* Pd. exemplo] exempli C, exempla A U. mali] malis Cu. 7. convertendi] conuertendis Cu. quod] ut Pn. indigeant] indigenat] Pn. seu] vel G. 8. inexcusabilitatem] excusabilitatem G Pn T. sufficiat] sufficiant A B Ma T U V. esset necessarium] n. e. Pc. 9. quot] quod Pn U Z, *poster. correctura* «quomodo» R. mali] mala A B. vel] et quot A, et quod B. mala] mali A B. admittendi] admittenda A Mb. 9—10. permittenda] promittenda A. 10. inutilem] utilem T «in» *add. sup. lin. Z.* 11. qui] que? U. herbae] habere A. 12. sic] sicut B. est] quaedam? Pn. actum] *om.* Z. omissionem] amissionem Pn. 12—13. irrationabilem] irrationalem Pc. 14. est] esset Pn. nescit *add.* etc. U. 15. XVII] 16um B D Z, (17 *del. rub. marg.* C). 16. permiserit] permisit A₁ C₁ Pn R₁. plures esse malos] e. p. malus B. 17. fecerit] fecit B₁ C₁ Ma₁ Mb Pc₁ Pd V₁ (*corr.* R₁). bonos] bonus B. 19. dicas] dicatis U. Deus in hoc mundo] i. h. m. D. R. plures] *om.* R, *add. sup. lin.* Pn. permiserit] permisit Pn. vel] seu Mb. permittat] permittit B. 20. quam *om.* A, quid Pn. fecerit] fecit Mb N R. aut] *add.* misit Pn. faciat] faciat A. experientia] experientia U. 21. docere] docet G Pc R. 20—21. manifeste docere] d. m. Z. 21. quia] *om.* B Mb.

* Ecclesiastes I 15.

torum infinitus est numerus et iterum* multi vocati, pauci < vero > electi.

F.: Quia rara est materia, quam exegis, et nescio, ubi unquam tractata, ideo oportet te stare contentum in ea responsione, quam dare
5 possum. Una itaque ratio potest esse, ut conservatio ecclesiae et fidelium divina et miraculosa sit ac talis appareat et per hoc <probetur, quod boni non solum communi modo, sed quodammodo et electione speciali sunt> Dei, quos sic mirabiliter fovet et conservat, ut, quantumcunque mali numero et potentia humana bonos excedant et saeviant
10 contra eos, conenturque ipsos nonnunquam exterminare, suppressere et delere, quod tamen nunquam in hoc praevalent, ut ait propheta^b in persona ecclesiae: saepe expugnaverunt me a iuventute mea et enim non potuerunt mihi — glo(ssa): semel, vel pluries praevalere, et de filiis Israel dicitur^c: Cum essent numero brevi, paucissimi et incolae eius et per-
15 transierunt de gente in gentem et non reliquit hominem nocere eis etc. Alia ratio est, ne boni <nimum> vel plus debito confiderent in defensione humana, ad quam valde inclinati sunt homines, ponerentque carnem brachium suum, minusque adhaerent Deo et sic dominicam maledictionem incurrerent, qua dicitur per prophetam^d: Maledictus, qui
20 confidit in homine et ponit carnem brachium suum. Insuper, ut, qui boni sunt vel fieri volunt, minus suspecti sibi sint et aliis, quod trahantur ad fidem timore oppressionis, vel contemptus tam multorum, vel spe <aut> fiducia maioris securitatis et defensionis sicut aliquando mali plus de multitudine, quam de veritate confidunt, sicque ipsi boni maius

1. multi] *add.* sunt B. vero] *om.* A C Cu G Gd N Pn T (*textus vulg.* «vero»). 3. rara] tanta T₁(n?)ata Pn. exegis] exigitis A. et] *del.* C. unquam] umquam A N Pd V. 4. tractata] tractatur T, *add.* est B. te stare] s. t. C. in ea] mea A, *add.* ratione seu C. quam] qua Pn. 5. potest] posset B. 6. divina] *om.* B. sit] fit G. 6—8. probetur... sunt] *om.* Gd. 7. solum] *add.* bono Z. sed] et Pn. et] ex U. 7—8. quodammodo... speciali] q. sp. m. e. el. C. 8. et] *add.* supra N. conservat] conservet B. ut] et U, *om.* B. 8—9. quantumcunque mali] quantumque? V, mali quantumcunque A R. 9. numero] vero A B. saeviant] seminat Pn. 10. conenturque] et conentur R, conentur quod A. et] *om.* B. 11. tamen] cum V. 12. expugnaverunt] expugnauerat A. enim] *om.* R. 13. potuerunt] praevaluerunt C, potuerat A. semel] *om.* R. praevalere] praevaluere C. 14. brevi] boni A B C G T. et] *om.* N. incolae eius] intale (*corr.?*) C, etc. N, incol. Mb. paucissimi] paucissime Pn. et] *om.* B. 14—15. pertransierunt] pertreans Mb. 15. de gente... eis] *om.* Mb. non] *om.* B. reliquit] reliquid Pd. etc. *om.* A G Ma Pc T U. 16. est] *om.* U. nimium] minimum Gd, minimum? Pn. confiderent] confident Mb, *add.* et Mb. 17. humana] *add.* et A. 18. Deo] *om.* B. 19. qua] quia Pc. dicitur] *add.* semper Pn. 20. ut] *om.* Z. 21—22. fieri... multorum vel] *om.* Pn. 21. trahantur] contrahantur A. 22. vel] et Pc. contemptus] conceptio U. tam] causa? Ma. multorum] malorum C. 23. aut] ut A, autem Gd. 24. veritate] virtute A. maius] magis Pn.

* Matth. XX 16, XXII 14.

^b Ps. CXXXVIII 2.

^c Ps. CIV 12—13 paucissimi et... gentem et de regno ad populum alterum.

^d Ieremias XVII 5. Maledictus homo etc.

testimonium habeant, quod alliciantur desiderio spirituali et quod fiduciam suam ponant in Deum. Amplius, ut detur intelligi, bonos ex gratia Dei subsistere, non ex natura, dum tam multi ad malitiam se convertunt. Si enim communior esset inter homines bonitas, posset credi, ex natura provenire, non gratia, quia illud naturale dicitur, quod communiter accidit. Demum, quis miretur, si plures sint servi quam domini, cum oppositum videatur inconveniens. Nunc autem boni et electi secundum rei veritatem sunt domini, reprobi vero servi ipsorum iuxta illud^a maior serviet minori. Glossa: reprobatus electo. Denique, <ut> natura humana prodiisse noscatur ex nihilo, quae tam communiter tendit in nihilum et defectum et vix in aliquibus subsistit aut redit cum divinae gratiae adiutorio speciali. Postremo, <cum> Deus saepe neget gratiam aliquam diligentissime petentibus atque dignis, quia non vult vilescere dona sua, quid miri, si ex eadem ratione non voluit gratiam suam et bonitatem hominum esse tam communes, ut minus vilescerent in aestimatione hominum, essentque magis preciosae, quod secundum communem consuetudinem non fieret, quando pro maiori parte et tam communiter haberentur. Solet enim omnis res quantumlibet bona, quae communiter et multum habetur, minus reputari apud homines, nisi forte alii desiderantes eam habentibus reddant caram. Et licet, quando sic homines in aestimatione gratiae errarent, gratia esset <aeque> bona et salubris, hoc tamen noceret hominibus, quando minus quaererent et desiderarent

1. habeant] habent Ma Mb Pc U V (Pd?). alliciantur] eliciantur B. quod] *om.* A C Mb U. 2. suam] *add.* ideo B C T V. ponant] *om.* A ponunt B *add.* Deo? B. bonos] bonus A B, bonis T. 3. tam] tamen B. ad malitiam se] s. a. m. C. 4. communior] communiter Mb Pc R U. com. esset inter h. bonitas] c. i. h. e. b. N. bonitas, posset credi] p. c. b. Z. 5. non] *add.* ex N Pc. illud] id Ma Mb V. dicitur] dum? dicendum? Z. quod] qu(o)d(ammod)o N. 6. Demum] Divinum A, Deum Pn. servi] *om.* A. quam] qui U. domini] dominis (*»se add. marg.*) N. 7—8. Nunc] nec Cu. secundum rei veritatem sunt] sunt sec. r. v. Z. rei] *om.* Mb. rei veritatem] reveritatem V., *add.* sunt Z. 8. ipsorum] eorum V Z. 9. serviet] serviat A B, servi et Z. minori] breviori A. Glossa] gloria Pn. reprobatus] reprobis Pc R U. Denique] Deinde N. ut] et Gd Z, nec Pn. 10. prodiisse] prodesse Pn, prodisse Z. 11. et] ut V. in] *om.* Pn. aliquibus] alibus Z. subsistit] subsistat A. redit] reddit B Pn Z. 11—12. adiutorio] auxilio R. 12. speciali] *add.* et Z. cum] tamen Gd. aliquam] *om.* B. aliquando? Pc. 13. dona] *add.* miri *sig. corr.* Z. 14. miri] mirum Mb. eadem] earum A. ratione] causa Mb U. 15. hominum] homini B. vilescerent] vilesceret Mb. 15—16. hominum] homini B T. 16. essentque] essetque B. secundum] si U. 17. quando] quum T, quum?, quia? G. tam] ecusa? U, cum Pn. 18. Solet] Solent B. omnis] omnes B, ouens? *sig. corr.* Z. 18—19. quae communiter et multum habetur] q. h. e. m. c. G. 19. habetur, minus] m. h. Pn. 20. reddant] reddunt A. sic] sint U. sic homines] h. s. C. 21. esset aeque] esset que Gd. eque esset B. 22. tamen] *om.* A. quando] quoniam B C Cu Ma Pc R. V. quando minus] communiter T.

^a Genes XXV. 23.

eam habere et sic minus digni minus eam consequerentur vel servare curarent.

P.: Contra hanc rationem habeo dubium, nam si ita est, quare ergo Deus vult, quod misericordia sua semper omnibus et ubique praesto sit, et hoc vult etiam praedicari, cum tamen multi ob hoc minus curent
8 et diutius differant converti.

F.: Respondeo, quod Deus sic detestatur desperationem, ut pote peccatum, vel vitium infinitae bonitatis suae privativum, vel negativum quod magis vult tolerare contemptum donorum suorum, quam in occasio-
10 nem qualemcumque desperationis clausum esse vel non praedicari aper-
tum suae gremium pietatis.

P.: Vellem, ut diceres, ubi <fundaretur>, quod Deus propter ra-
tiones, quas assignasti <permiserit> plures malos, quam fecerit bonos.

F.: Illa, quae in rationibus assignata sunt, veniunt realiter et ratio-
nabiliter, eliciuntur ex malis permissis, vel eorum occasione et ideo fri-
15 vium est dicere, quod immensa Dei sapientia non intendit istas veri-
tates ostendere, utilitatesque venire bonis, quas rationabiliter ex opera-
tionibus et permissionibus eius eliciunt. Quidquid enim boni vel veri
possumus ex rebus, operibus Dei, vel permissionibus elicere, non est
dubium, Deum hoc dare et non iam excogitare de novo, sed in sua
12 providentia aeternaliter intendisse.

CAPITULUM XVIII.

Quod ratio permittendi plures malos, quam sint boni,
non est minor, vel minus bona, quam mala permissa sint

1. sic] *om.* Pc, *add.* hec A. consequeretur] sequerentur U. servare] conservare Cu N Pc.
4. ergo] *om.* T. semper] super C (V?). omnibus et ubique] u. e. o. Pn. 4—5. praesto sit]
praestatur Pn. 5. sit] *om.* Pc. hoc] *om.* B. oc V. etiam] *add.* supra N. praedicari] *add.*
4 N. ob] ad Ma. multi ob hoc minus] o. h. multi minus G. T. curent] carent B. 6. diffe-
rant] differunt Pc, conferant Pn. converti] convertere Z. 7. Respondeo] Non V, Rno Pd.
quod] quos Pn. sic] *om.* C Pc. detestatur desperationem] desp. det. C. desperationem] despe-
ratione Pn. 9. quod] *bis* Pc. contemptum] *om.* C (*marg.* >ca<). donorum] bonorum A. 9—
10. occasionem] osionem *marg. poster. add.* >ca< V. 10. clausum] casum G T. praedicari]
praedicare A. 11. suae gremium pietatis] g. s. p. B. G T. 12. ut] quod G Mb U. ubi]
nisi B. fundaretur] fundetur C, fundare Gd, funderetur R. 13. permiserit] permisit Gd R
malos] malorum Z. fecerit bonos] bonos fieri Mb, bonos fecerit U. 14—15. rationabili-
ter] rationaliter B Pd R. 16. non] *om.* B. intendit] *om.* B. intenden(rit?) U, intenderit A C
Ma N Pc Pd Pn R T V. istas] illas Mb U. 17. rationabiliter] rationaliter A Pd (Pn?). 17—18.
operationibus] operibus Mb. 18. et] *om.* U. eius] *om.* B. eliciunt] eliciuntur Mb U. Quidquid]
Quicquid Mb, quidque Pn. 20. rebus] diebus *del.* A. Deum] *om.* A Mb U. hoc] hec G. Deum
hoc dare] h. d. Deum Pc. iam] i. n. B, *add.* hoc N Z. 22. XVIII] 17um B D C. XVIII]
om. C. (*marg.* >18< *del. rub.*) 23. permittendi] perimi? tendo *sig. corr. marg.* A₁. sint] sun
A₁ sicut U(?) 24. non est] *bis* C. minor] brevior A. vel] sed Pn. minus] minus vel minor B.
quam] vel D Z₁ *add.* per Z, *add.* vel mala A₁. sint] *add.* et D Gd Gd₁, Pn Z Z₁, sunt? A₁.

mala, et quod si ita esset, non obstaret, quin rationes essent bonae.

P.: Non possum negare, quod <dicis>, sed quantum licet mihi dicere collative, salva per omnia rationabilissima ac irreprehensibili bonitate et iustitia divinorum operum, videtur, quod rationes <illae> minus idoneae et <nimis> parvae sint ad permissionem tantorum malorum, cum mala permissa videantur numero plura et intensione graviora utilitatibus illis, quae in rationibus includuntur. Nescio enim, quomodo sit rationabile magna mala permittere propter rationes modicum boni importantes. Siquidem perpauca considerant illam miraculosam conservationem bonorum inter tot malos, vel ex multitudine malorum procreationem creaturarum ex nihilo, vel <ex> paucitate bonorum, subsistentiam eorum ex gratia, non natura, vel non confidentiam in homines. Et quia pauci dictas rationes et utilitates advertunt et forte non omnibus advertentibus ad utilitatem veniunt, videtur, quod raro ad affectum intentum ducantur rationes antedictae; sicque modica ex eis utilitas habeatur. Peccata vero tot hominum, quasi innumerabilium, sunt maxima mala, miseriae et damna, grandisque inhonoratio Dei, hominibusque causa damnationis aeternae.

F.: <Quare> parvum bonum, quaeso, putas illud vere divinum et miraculosum opus conservationis bonorum inter tot malos, adversarios ipsorum mortales, ad quod ceteris paribus nulla potentia humana sufficeret, ostensioque in hoc potentiae et bonitatis divinae et fructus, quem boni habent ex hoc, ac laus, quam <Deo> proinde <canunt>

1. quod] *om.* G T T₁. si] *om.* Mb, sic *dei*. Gd₁. quin] quando (*marg.* quin) R. 2. bonae] *add.* sequitur (*rub.*) T V₁, *add.* etc. U. 3. P.] *om.* A B Z *del.* G. Non] on C (*vac. init.*) dicis] dicit Gd. 3—4. licet mihi dicere] m. l. d. T. 4. ac] non B, et N. irreprehensibili] reprehensibili Pn. 5. illae] *om.* Gd T Z. rationes illae] i. r. G. 6. nimis] minus Gd Pn V Z. min. idoneae ... sint] s. m. i. et n. p. Mb. 7. numero] numora? T. 8. utilitatibus] utilibus Mb Pn U. illis] *om.* B. 9. sit rationabile] rationale sit Pc, sit rationale G U. magna] magis Pc. 10. perpauca] proptanti (*sig. corr. marg.*) A. 11. vel] aut Pn. 11—12. procreationem] per creationem B G. 12. creaturarum] *om.* C. ex] *om.* Gd. 12—12. subsistentiam] substantiam A, subsistentium R. 13. non] *add.* ex C. confidentiam] confidentiam A, confidentiam N, confidentia Ma Pc Pn R V. 14. quia] quae A. rationes] diferencias Z. utilitates] virtutes U. et] ne B. forte] *add.* in B. 15. veniunt] veciunt? Z. 16. intentum] intantum U. ex eis utilitas] u. ex eis Mb U V. 17. vero] non T. innumerabilium] innumerabilia A B C R T V. maxima] maxime B. 18. miseriae] miseri U, miseria Z. 19. aeternae] *add.* etc Pn. 20. Quare] Quam B Cu Gd Ma Pc Pd Pn R Z, quomodo V. parvum] *add.* vero Mb. bonum] *om.* B. quaeso] *om.* Mb. bonum, quaeso] q. b. U. divinum] don ...? m B. 21. et] *om.* Pn. conservationis] conversacionis Pn. tot] *om.* V. tantos U, *add.* toto U (tot malos *del.* U). 22. quod] quos A Mb, q(uo)d(ammod)o? N. nulla] non U. 23. in] on Pc. 24. ac] et Mb, hac R. Deo] Deus Gd, *om.* R. proinde] provide A B C (Pn?). canunt] canum Gd.

et canent perpetue? Et quod <pravum> opus, vel opera, reputas ita mala, sicut ista sunt bona? Maxime, cum nullum sit malum, ex quo Deus non eliciat <maius> bonum, immo plura bona, quorum quodlibet magis bonum est, quam illud sit malum, sicut ex VIII capitulo secundi tractatus apparet, et ideo, si istae rationes non plene sufficerent, illae adiunctae supplerent et ostenderent, permissionem esse rationabilem etiam, si mala permissa ad bona compararentur elicita et in rationibus his implicita. Sed esto, quod nec bona ex malis elicita, nec etiam bona istis rationibus importata essent tantae bonitatis, sicut mala, quae permittuntur, sunt malitiae. Adhuc non <concluderetur>, nisi permissio malorum esset tam mala, sicut sunt illa mala, quae permissa committuntur, vel etiam, si essent aliquomodo in se mala. Plane enim tunc nulla esset ratio permittendi tot mala. Quia vero permissio etiam quantumlibet magnorum malorum in se mala non est, sed licita illi, qui non ex aliqua lege, praecepto, vel aliquo huiusmodi, ea impedire tenetur, sicut de Deo manifestum est, qui ad creaturas nulla omnino obligatione constringitur, nisi quantum se misericorditer per promissiones, vel aliquo tali modo, ligare dignatur. Illud vero, quod quis licite potest non facere et omnino dimittere, non propter hoc tenetur facere, quod aliis esset utile, si faceret, et quod si non faceret, <esset> nocivum. Et hinc est, quod si ex sola libertate dimitteret, aut per hoc libertatem suam vellet ostendere, irreprehensibilis esset ipsa permissio. Quanto magis ergo non solum irreprehensibiliter, sed etiam rationabiliter dimittit, si facit hoc ex

1. et] ac Mb. Et] ad Z. quod] quid N. pravum] parvum Gd U, parivum? R. reputas] operare putas B, representas? Ma. 2. sunt] sint G T. cum] tamen A. nullum] om. Mb. sit] fit A R. 3. magis B Cu Gd Ma Pc Pd Pn R U V. 4. magis] maius Cu Mb N U. sicut] om. Z VIII om. Cu. quarto? C. capitulo] s[icu]t add. marg. Z. 4—5. secundi tractatus] huius V, add. post. marg. Pd, 2¹ Ma, add. huius Mb U, (marg. N alio inc. »huius«) 5. et ideo] non? Pn. istae] ille Mb. plene] plane A. 6. rationabilem] rationalem B N Pc U. etiam] et A. 7. mala permissa ad bona] b. p. a. m. Pn. compararentur] comparantur B R, comparentur Ma N Pc Pd T V Z, operarentur Mb U. elicita] elicito Pn. rationibus] omnibus A, dationibus B, oracionibus Pn. 8. implicita] implicatur Pn. Sed... Adhuc] om. C. esto] estimo B. elicita] illicita B. etiam] add. in Pn. 10. Adhuc] Et hoc (marg. adhuc) R, ad hoc (corr. post. »adhuc«) Ma (Pd?) concluderes] excluderes Gd, concludens Pn, nisi] add. quod U. 11. illa] ista B. committuntur] comitantur Z. 12. essent] esset Cu N, tunc] sunt V. nulla esset] e. n. A. 14. magnorum] om. Pc. magnorum malorum] mal. mag. Z. est] sunt C V. mala non est] n. e. m. Z. qui] que Pn. 15. praecepto] precepta B Pn. 16. manifestum] notum? B. 17. non? G. misericorditer] add. et U, miorditer Pd, promissiones] permissiones A, promissionis U. 18. tali] om. A. 17—18. aliquo tali modo] a. m. t. Z. potest non] n. p. G Pn T. quod] q^{do} N. 20. et quod] quod om. C. si] om. T. non] id U. esset] om. C, esse Gd. nocivum] motivum B. 21. dimitteret] dimittere Mb. hoc] hac V. 22. ostendere] onstendere U. irreprehensibilis] inreprehensibilis N. magis] om. Mb. 23. rationaliter] rationaliter B Ma Pc Pd Pn R T V.

aliqua quantumlibet modica ratione. Verbi gratia: si quis intrando bellum et bellando multos salvaret, qui ipso non intrante peribunt, <ipse-que> omnimo liber esset ad intrandum vel manendum, quae quidem libertatio Deo utique est possibilis, hic igitur, qui ex libertate potest extra manere, si deliberaret hac ratione: non intrare bellum, ut vincendi insufficientiam suam agnoscerent et ipsi, vel alii, diligentiores fierent ad providendum sibi de bono duce belli, nonne rationabiliter ageret, licet illi per negligentiam suam ex illo damno nec cautelam illam elicerent, nec timorem. Nec enim propter negligentiam eorum irrationabilis redditur illa provida mansio huius boni viri, cum sufficientem monitionem et occasionem illi negligentes habeant cautelae, providentiae vel timoris. Vexatio enim, si volunt advertere, dabit intellectum auditui, quod si nolunt, non propter hoc irrationabiliter egit, qui cum liber esset, ipsis tantae eruditionis occasionem bonam dedit. Nec obstat, si dicatur, quod strages hominum, quae facta est, sit magis mala, quam utilitas, quae ex occasione sequitur, sit bona, quia ille liber fuisset stragem permittere etiam, si nullam utilitatem intendisset, et nihilominus intendit tale bonum, quod posset impedire, vel excludere multas strages hominum, si adhiberetur diligentia debita et condigna.

1. quantumlibet] qualibet A, quantumeumque Pc, add. licet N. modica] mala B. 2. ipse-que] ipse quia A C Gd T V, ipsoque B. 3. omnimo liber esset] omnia liberasset A Ma Mb Pc R. quae] quem Z. 4. libertatio] libertatem A, liberatio B. est] esset V. igitur] agitur] Ma 5. deliberaret] deliberanter? deliberant et? T. non] om. Z. non intrare bellum. b. n. i. B. ut] add. homines Pd Mb U V. vincendi] vincendo A, intrandi Pn. 6. agnoscerent] cognosceret B, agnosceret G. diligentiores] diligentes? U. 7. bono] novo C] belli] bello A. rationabiliter] rationaliter A Ma Pd Pn. 8. nec] vel G. elicerent] illicerent B. 9. enim] om. B. irrationabilis] irrationabile C, irrationalis Pc, rationalis V. 10. mansio] add. et? V. cum] add. tamen Mb. 10—11. monitionem et occasionem illi] i. m. e. o. Mb U, add. ipsi Mb, add. illi U. 11. negligentes] negligentes N. 12. volunt] voluit Z. quod] q^{do} N. 13. irrationabiliter] irrationaliter A Ma Pc, rationaliter Z. egit] agit A. liber] om. (sig. corr.?) Pn. ipsis] ipse B Ma Mb Pc R U, add. nihilominus? N. 14. tantae] saltem Pc, stante Ma. bonam] om. Mb. si] sed Z. quod] add. si N. 15. strages] stragetur? Pn. quae] om. Mb, m? B. est] om. Mb U, es Pn. sit] si A, fit Pd. utilitas] utilis Pc. 16. occasione] accione Pn. sequitur] sequens sit? Pc. 15—16. ex occasione sequitur] s. e. o. Mb. 16. sit] sic B, sicut U. 18. posset] possit A Pc R (Cu G?) add. et B. impedire] inpendere Pn. strages] om. V. si] sed Ma. 19. adhiberetur] adhibetur A.

TRACTATUS TERTIUS.

Qua ratione et iustitia Deus imputet malis peccata.

CAPITULUM I.

Quod, qui scit, vel scire debet se obligari et non solvit,
secundum quod debet <et> potest, iuste sibi non solu-
tio imputatur.

P.: Sit iam ita, quod Deus possit licite quantumlibet multa vel
magna mala permittere. Qua ratione et iustitia vult ea, quae libere et
voluntarie permittit, committenti tam graviter imputare, cum nullo modo
potuissent fieri, nisi eo permittente, immo non possint vitari, nisi eo iu-
vante, et si iuvisset aut iuaret me peccantem tantum, sicut iuvit Iohan-
nem Baptistam, ita modicum peccarem, ut ille, et si sic traheret me, si-
cut Paulum, converterer, sicut ipse, et si daret mihi talem voluntatem
et tantam gratiam, tam multa bona facerem, sicut unus eorum.

F.: Qui scit, vel scire debet, se esse obligatum ad solvendum ali-
quid pro certo tempore, et pro eo non solvit iuxta hoc, quod commode
potest, nonne sibi iuste nonsolutio imputatur?

P.: Non video aliud.

F.: Debesne aliquid domino Deo?

P.: Ita dicitur communiter, sed vellem habere probatum. Quid enim
debeo sibi solvere, cum omnia, quae habeo, sint sua, et quae possum
vel facio, non nisi per ipsum possum aut ago. Ideoque, si vult sibi esse
solutum a me, operetur, ut solvam.

2. ratione et] *om.* Cu. Deus] *om.* B. imputet] imputat B₁ Ma₁ Mb, Pc₁ Pd₁ U U₁ V₁
malis *om.* D. Deus imputet] i. D. Pc. peccata] *add.* et sex habet capitula (*rub.*) U. 4. vel]
add. qui A. scire] scientiae? A. obligari] obligare B Z₁, obligatum U. 5. secundum] se-
cundi Pn. quod] quo Pn. et] vel Gd₁. iuste] ista B. non] *om.* B B₁ Z. 5-6. solutio]
add. non B₁ Z₁, solummodo V Z. non solutio] s. n. A Pn (*T cum sig. corr.*). 6. impu-
tatur *add.* etc U. 7. iam ita] ita iam A B Mb R T U V. quod] *om.* Z. possit] posset Z.
possit licite] l. posset G. quantumlibet] qualibet B. 7-8. multa vel magna] mag. v.
multa R. 8. et] aut U, vel G. vult ea] *om.* T. quae] *om.* R. quae libere] qui liber est B.
9. committenti] committendi B comittens Pn. tam] tan Pn. imputare] reputare G. 10. potu-
issent] potuisset R (N?), possit G. immo] nisi Pn. possint] possent N V, possunt Cu Pc Mb U.
11. iuvasset B. aut] et Pn. tantum] ante A. 12. Baptistam] babtistam Pn. ille] iste Mb.
sic] *add.* me B T₁, ita Mb U. me] *om.* Mb U m. tr. B. 13. converterer] converteret A.
sicut] *add.* Paulus Mb. ipse] ille R. daret] darem Pn. daret mihi] m. d. Mb. 15. esse]
om. G. 15-16. aliquid] *om.* R. 16. hoc] illud *del.* V. commode] comode V. 17. sibi]
sed? scilicet? Pn. sibi *add. sup. lin.* V. 18. aliud] aliquid Pn. 19. Debesne] Debes B.
aliquid] aliud N aliquis Pn. Deo] tuo U. 20. P.] F. T. sed] si Pn. babere] *om.* Pn. pro-
batum] probarem Pn. Quid] *om.* B. 21. sint] sunt Pn. possum] possim Pn. 22. possum
aut ago] facio aut possum Mb U. si] *om.* B. esse] *om.* A B. 23. ut] *om.* Pn. non A.
add. sibi Mb U.

F.: Debesne alicui homini quidquam?

P.: Hoc non audeo ne <gare>, quia facerem iniuriam mutuanti-
bus, ingratum me redderem benefactoribus, odiosum diligentibus et eo-
rum <benevolentia> me privarem, si negarem me pro beneficiis vel
mutuis obligari.

F.: Habes ne quidquam talium a domino Deo?

P.: Immo omnia, quae habeo ab aliis, principalius per ipsum habeo
et ab ipso et ultra haec multa et maxima ab eo, sicut esse, vivere, in-
tellectum, voluntatem et huiusmodi.

F.: Igitur summe et maxime debitor es eius et plus sibi debes, 10
quam alii, vel aliis quibuscumque.

P.: Fateor, si et in quantum possum.

F.: Habesne aliquid posse?

P.: Non plus, nisi quantum ipse donat.

F.: Dedit ne tibi vel dat iam aliquid posse sic, quod illud habeas 15
de praesenti?

P.: Credo bene, quod <aliquid>, sed nescio quantum.

F.: Ergo, nisi coneris ad tantum quantum potes, ipse tibi iuste
imputabit.

CAPITULUM <II.>

20

Quod non excusatur quis de non solutione etiam, si in-
vincibiliter ignoret, quantum ad maximum possit aut
debeat.

P.: Numquid non excusat me ignorantia, ut videtur, invincibilis,
quia videlicet nescio, quantum possum. 25

1. F.] P. T. Pater *marg.* G. homini] hominum? R. quidquam] quicquam Mb. 2. P.] Fi-
lius T. negare] ne (*in fine versus*) Gd. iniuriam] inuram? B. 2—3. mutantibus] mutan-
tibus U. 4. benevolentia] beniuolantia Gd, beniuolentia B Mb N Pd Pn U V Z. si] sed Pc.
beneficiis] *add.* minimis B. vel] *om.* Mb. 5. mutuis] maius (*corr. marg. rub. »mutuise«*) Pc.
6. quidquam] quicquam Mb. 7. ab aliis] aut iis Pn. *om.* B. habeo ab aliis] ab al. h. N.
principalis] principaliter B. 8. haec] *om.* Mb. maxima] maxime G. ab eo] habeo Pn.
8—9. intellectum] *add.* et Pc. 10. es] esse C. eius] ens? C. 11. vel] *om.* Pn. 12. si
et] e. s. Ma. 13. aliquid] aliquod A Cu Pd R Z, ad? N. 14. quantum] inquantum A.
donat] dat Mb, donavit (*sig. corr.*) R, *sig. corr. rub.* C. 15. dat iam] i. d. (*sig. corr.*) Pc.
aliquid] aliquod A B C Ma Mb Pd Pn R U V Z. sic] si Pn. illud] id Mb U, *add.* iam B
Cu. habeas] habes A B. 17. aliquid] aliquod A C Gd Mb Pd R T U V Z. 18. nisi]
si A, non U. coneris] teneris A B Ma Pc V. oineris? Cu. ad tantum] *om.* R. tibi] sibi B.
20. Capitulum II] II *om.* Gd, Cap. 2um *marg. rub. caratt. post.* C₁. 21. non] *om.* B₁.
quis] qui D. de] a C₁. etiam] et A₁. si] sed? B₁. 21—22. invincibiliter] invincibilitates T,
in vincibiliter V. 22. ignoret] ignorat A B₁ C₁ Ma N Pc Pd R T₁ V V₁. possit] possunt
(*sig. corr. marg.*) A. 24. Numquid] Non quid G T. excusat me] excusative A. ignorantia]
ignorans? A. ut videtur, invincibilis] i. u. v. G T. 25. videlicet] licet A.

F.: Imaginandum est de Deo, sicut de uno domino terreno, qui terram locans agricolis non <requirit> extremum^a, quod de agris potest provenire, sed temperate, ut de censu sit eo securior et illi benignius et facilius censum dare valeant et se ipsos sustentare. Sic Deus censum
 5 laudis, gratitudinis, amoris et aliorum huiusmodi non <ad> ultimum virium nostrarum exposcit a nobis, sed valde clementer, ut eo <benivolentius> persolvamus et diu in viribus maneamus. Si igitur facis diligentiam debitam in experiendo, quantum possis, et iuxta hoc sibi servis et solvis, ab his, quae ultra haec potes, multum per ignorantiam
 10 relevaris, alias vero minime.

P.: Nec ego scio, nec possum scire, quae sit diligentia, quam habere debeo.

F.: Licet non possis ad plenum scire, multum tamen et satis ad propinquum potes conicere ex his, quae in aliis bene potes. Cum enim
 15 alios amatores tuos diligis, benefactoribus gratias agis, potentes times, superioribus reverentiam exhibes et oboedis, laboras in exterioribus et abstines, bene potes in his considerare tuam diligentiam, affectum et posse. Si ergo maiorem diligentiam, affectum, conatum et opus in his et aliis, quae Deo debentur, exhibes, sicut plus sibi teneris iuxta concessa
 20 superius, habes diligentiae debitae magnum signum. Si autem in aliis conari potes et facere et ad ea facienda multum afficeris, non poteris ad excusationem tuam impotentiam allegare.

1. Imaginandum] *add.* autem Z. 2. requirit] querit Gd Z. agris] gris Mb. 2—3. potest provenire] *om.* A. 3. temperate] temperat Pn. de censu] descensu. B. sit eo] cen Pn. benignius] benignus V. 4. valeant] valleant Pn. 5. laudis] laudem G. gratitudinis] *add.* et Mb, gratudinis Pn. huiusmodi] hominum *del. marg. post.* huiusmodi V. ad] *om.* Gd. ultimum] *add.* horum (illorum?) Z. 6. clementer] *del. post. car.* A. 6—7. benivolentius] benivolentiis Gd. 7. maneamus] permaneamus N. Si] sic Z. igitur] ergo Ma Pc Pd V (R. *marg. sig. corr.*). 8. experiendo] exendo Mb, expergendo U. possis] posset Ma, poteris R. 9. solvis] solius V. 8—9. servis et solvis] sol. et ser. Mb U. 9. haec] hoc A B Ma Mb N Pc Pd R T U V. 10. relevaris] revelaris B. vero] *add.* quia B. 11. P.] *Hic incipiunt in cod. C. bis transcripta (C²) a f. 93vo usque ad f. 97vo.* 13. possis] possum Ma, posset T, posses? Z. satis ad] ad *om.* A B. 14. conicere] convincere A C², G Pc T U Z, convicere C Cu, committere Pn, conicere... bene potes] *om.* B. 15. alios] malos B Pc. amatores tuos] t. a. Mb. times] cives (*corr. marg.* »times« Z. 16. exhibes] adhibes U. laboras] labores V. in] *om.* Pd. 17. in hiis considerare] c. i. h. Mb U. 17—18. et posse... in hiis] *om.* B. et posse... affectum, *om.* C². 18. diligentiam, affectum] a. d. Mb U. opus] apus? Pn. 19. et] *add.* in B G. aliis] alii? aliquando? Z. exhibes] exhibens *corr.* A. teneris] tenetur B. iuxta] *add.* superius B Ma. concessa] concessum B. 19—20. concessa superius] s. c. B Pc Pn. 20. signum] posse Pc. 21. conari potes] p. c. (*sig. corr.*) Pc. et] *om.* A B. non] *add.* et B. 22. ad] *om.* B. allegare] alligare B, *add.* etc. Pn.

^a conf. Matth. XVII. 24.

CAPITULUM III.

Quod nec effectum exteriorem, nec affectum interiorem oportet sensibiliter esse maiorem ad ea, quae sunt Dei, quam aliquando fuit ad alia, et quomodo debeat esse maior.

P.: Aliquando in exterioribus occupationibus laboro, vel abstineo a cibis et potibus, quasi ad ultimum, quod possum. Quomodo ergo Deo tunc amplius exhibeo? Item quandoque vehementer afficior in animo ad benefactorem aut amicum aut bona exteriora et non mirum, quia corpus, quod corrumpitur in hoc, tanquam sibi complacente, me adiuvat. In spiritualibus vero de natura sua corrupta impedit et resistit. Quomodo ergo possum tantum affectum et maiorem in me experiri, vel habere ad divina, sicut humana?

P.: Licet malum signum sit et insufficiens per impotentiam excusatio, si putet homo vel dicat, se non posse facere laborem illum in serviendo Deo, quem bene potest in aliis Apostolo dicente^a. Sicut exhibuistis membra vestra servire iniquitati ad iniquitatem, ita nunc <exhibete> membra vestra servire iustitiae <in sanctificationem>, non tamen requiritur, quod semper homo laboret plus ad extra in exercitio virtutum, quam fecit in viciis, quia diabolus irrationabilia servitia desiderat, Deus non nisi rationabilia requirit. Sed in hoc plus faciat serviendo Deo, quam in aliis, quod firmior sit et minus possit avelli a servitio Dei, <quam> a quacunque alia re, vel actu, maxime contrario, et plus appetiet in mente sua, ut ea, quae potest agere, ad beneplacitum Dei

2. Quod] Qui A. nec] om. Gd, non Pn. affectum] effectum V, post. corr. »affectum« R. exteriorem] om. C³ V₁. nec affectum] vel aff. Pn. affectum] effectum A₁. 3. maiorem] maxime B. 4. fuit] sint B Ma, Mb T U Z. maior] maiori etc. U₁ (corr. Pd₁). 5. P.:] om. A. Aliquando] illi? quando B. 6. a cibis] acibus B. quod] q^{do} N. quomodo] quod Z. 6—7. ergo... vehementer] om. Pn. 7. tunc] om. B Mb U. 6—7. Deo tunc] tunc uideo (in deo?) Z, tunc Deo Cu V. 7. exhibeo] marg. V poster. corr. »exhibebo«. quandoque] aliquando] Mb U. animo] anima Pc. 8. aut] om. B, vel G T. aut bona] ut bona A. 9. quod] quasi B, q^{do} N. complacente] complacite Mb. 10. et] etiam? Z. 11. ergo] om. Pc, non B. tantum] tuum Z. et] om. R. habere] haberi V. 12. ad divina] adiuma Pn. sicut] add. ad N. 13. insufficiens] ineffic]ns V. 14. putet] putat B T. putet del. C. se] om. B. 15. serviendo] serviente Pc. quem] quod A, quam U. Apostolo dicente] d. A. Pc. 16. iniquitati... servire] add. marg. Pc. 16—17. ita... sanctificationem] etc. N. exhtbete] exhibere Gd. 17. in] om. C C³ Gd Pd. sanctificationem] iustificatione B, iustificationem C Gd Ma N Pd Pn R T U V Z. 18. homo lahoret] l. h. A C C³, h. s. l. N. extra] extremum A B. in] om. A. 19. quam] quod B. (R marg. sig. corr.) irrationabilia] irrationabilissima G T. servitia] opera B. 20. Deus] add. autem B Pc R. rationabilia] rationalia Pc Mb U. faciat] faciant C, facit C³ G Mb Pc Pd R U V (corr. Z). 21. firmior] ferrior B G. et] om. G V. 22. quam] om. Gd. vel] ab A. vel actu] om. T. contrario] contraria A B C C³ G N T. 23. appetiet] appreciat N, apponet? A, apponat B, apparet Pn. ut] et B.

^a S. Paul. ad Rom. VI 19. »servire immunditiae et iniquitati in sanctificationem«.

faciat, quam alia ratione quacunq[ue]. Nec etiam oportet, quod affectus ad placendum Deo <sit> sensibiliter ita fervens et tam intensus perceptibiliter, sicut aliquando fuit in aliis, licet hoc habere a Deo foret magna perfectio et donum gratiae speciale. Sed hoc requiritur, quod affectus rationalis interior, sive voluntas, maior et intensior sit ad hoc quam ad aliud quodcunq[ue], immo sic sit ad hoc, quod ab omni repugnanti et contrario sit aversus et, si non specialiter et in actu, saltem habitualiter et radicaliter ac in communi.

CAPITULUM IV.

10 Qua ratione Deus requirit ab homine voluntatem, quam Deus non dat, nec vult sibi dare, et homo sine dono Dei non potest habere.

P.: Talem affectum et voluntatem, nisi Deus det, non possum habere. Quando ergo ipse non dat, qua iustitia requirit a me huiusmodi
15 voluntatem?

F.: Quando aliquis homo bene fecit tibi, qui nec dat nec potest dare tibi voluntatem retribuendi, nihilominus teneris sibi gratias agere et retribuere iuxta posse, nec in aliquo, etiam minimo, excusaris, immo magis accusaris, si non habes voluntatem retribuendi, quam ad minus habere
20 <deberes>, etiam si posse non haberes.

P.: Non video aliud, quin ad minus requiratur bona voluntas.

F.: Postquam igitur Deus amplius fecit tibi, quam aliquis alius, et ultra hoc dedit posse retribuendi et posse volendi, quae alius dare non

1—2. faciat... Deo] *om.* U. 1. alia] *om.* A. 2. placendum] complacendum Pc U. sit] *om.* Gd. tam] *om.* Mb U. intensus] incensus? Z. 2—3. perceptibiliter] preceptibiliter Pn. 3. fuit] *del.* »fit« Cu. hoc] *add.* dicere C. hac? V. habere] *om.* A C. a Deo] adeo C Pc Pd Pn. hoc habere a Deo] hoc adeo habere Z, hoc a D. habere B Cu T. 4. perfectio] perfectione? V. quod] *add.* s(cilicet *del.*?) Z. 5. affectus] effectus B. rationalis] rationabilis Cu Pn. sit] sicut U. 5—6. ad hoc... sic sit] *om.* C T. 6. quam... ad hoc] *om.* Z. aliud quodcunq[ue] alia quecunq[ue] Mb. sic] *om.* Pn. sic sit] sit sic U. ad hoc] adhuc B Pn. 6—7. repugnanti] repugnati Ma. 7. contrario sit] c. sic U. aversus] adversus A *corr.* Ma, ausus Mb. saltem] saltim U. 8. ac] et C Pc. in communi] *add.* etc Pn. communis etc U. 9. Capitulum] Caput Gd, *del. rub.* C², Cu^m 4^m *post. corr. marg.* C₁. 10. Deus requirit] r. Deus C₁ C² D G T. 11. nec] vel V₁ et] *add.* voluntatem Mb. dono Dei] Dei dono B. 12. habere] *add.* etc U U₁. 13. Talem] alem (*locus initial. vac.*) T. voluntatem] *add.* Dei B. det] vlt Z. 13—14. habere] *om.* Pc. 15. aliquis homo bene fecit] a. b. f. h. Z. fecit] facit B. tibi] *om.* B. dare tibi] t. d. Mb U. 17. teneris] coneris B. sibi gratias agere] a. g. s. A B C. 17—18. retribuere] *add.* sibi Mb U. 18. in] *om.* Cu. etiam minimo] m. e. Pn. 19. accusaris] accusare R, *add.* sed A. 20. deberes] debes Gd. posse non] n. p. (*sig. corr.*) V. 21. quin] nisi quod G T, quare? A. 22. amplius] *om.* B. fecit] facit U. amplius fecit] f. a. A. tibi] *om.* Mb U. 23. dedit] *add.* tibi Pc. posse] *om.* B. quae] quam Pc, quod? T.

potest, cur non aequè teneris sibi etiam, si non dedit voluntatem, et si teneris, cur non iuste requirit?

P.: Quantumlibet habeam posse volendi retribuere, seu retribuendi, nunquam tamen retribuam, nisi retribuendi habuero voluntatem plenam et efficacem, quam ex toto posse, quod dedit, habere non possum, nisi ultra haec omnia praedicta etiam ipse det eam. Cum igitur huiusmodi voluntatem efficacem Deus nulli habenti posse sufficiens det, nec dare velit, quem non retributurum praenovit, sicut planum est, quia, si Deus daret, vel dare vellet voluntate vera, scilicet beneplaciti, ille consequeretur et secundum hoc ageret. Alias enim voluntas efficax non esset, vel ipse posse sufficiens non haberet; ideo<que> mirabile videtur, quod iustus Deus hoc requirit ab homine, quod non vult sibi dare et homo sine sua datione non potest habere. Verbi gratia Deus requisivit, quod ludas post traditionem resurgeret, et imputat sibi, quod non resurrexit. Ipse vero resurgere non potuit, nisi Deus daret sibi efficax velle resurgendi, quod nec dedit sibi Deus, nec unquam dare proposuit.

F.: Ad hoc, <quod> aliquis obligatus sit <et> ab eo iuste debitum exigatur, non plus requiritur, nisi quod fecerit iniuriam, aut susceperit mutuum, vel beneficium, aut aliquod tale, quod retributionem exigit, et ipse solvere vel retribuere possit. Sic itaque omnes iudices iusti decernunt, nec alicui debenti et non habenti solvere longiores dant indutias, quam quoadusque possit. Cum ergo homo illam voluntatem retribuendi efficacem, quam, ut dicis, sine Deo non potest habere, etiam per ipsum Deum bene possit habere, ipse suffcienter obligatur. Qui enim ab <alio> potest habere ad solvendum, utique potest solvere.

1. aequè... cur non] *om.* G. dedit] dederit T. voluntatem] *add. marg.* efficacem Cu. 3. habeam] habeo T, habeat Z. volendi] *add.* et G. 4. retribuendi] retribuendi A. 5. quod] q^{do} N. 5-6. nisi... eam] *add. marg.* Z, nec G. 6. haec] hoc Mb Pc U, *om.* G. praedicta] supradicta A. 7. efficacem] efficientem? Gd nulli] nulla Z. 8. non] tamen G T. praenovit] prevenit C³ Pn. est] *om.* B. 9. voluntate] voluntatem G U. vera] veram? U, naturalem? T. n[atura]m? G. scilicet] seu? A. 9-10. consequeretur] *add. marg.* Cu »voluntatem efficacem«. 10. enim] eius U. 11. vel... haberet] *om.* C. ideoque] ideo quia Gd, ideo A, Iamque R. 12. iustus] iuste C. quod] quia T. 13. sine] sive Cu. sua] *om.* Cu. datione] donatione B G Ma Mb Pc Pd T U V. sua datione] d. s. Mb. non potest habere] *om.* Z. 14. quod] q^{do} N. 15. resurgere non potuit] n. p. r. C. daret] dare? U. 16. dedit sibi Deus] Deus s. ded. G T. proposuit] *add. marg.* Cu. »quomodo igitur obligatus est ad resurgendum«. 17. quod] *om.* Gd. sit] *om.* B. et] *om.* Gd. 18. exigatur] existit B. fecerit] fecerat A. 19. susceperit mutuum] m. s. N. aut] vel B. aliquid] aliquid Ma N Pc T. quod] q^{do} N. retributionem] retribuet T. 20. exigit] exigit B. solvere vel] *om.* Mb U. 21. iusti] iuste C³ U. decernunt] decreverunt G. debenti] debent Ma Mb. et] *om.* R. non] *om.* (sig. corr.?) N. habenti] habente B. solvere] *add.* non habenti T. dant] *add.* terminos seu N. 22. quam] quom Pn. quoadusque] qui ad usque Pc. ergo] igitur C C³. 23. efficacem] *om.* T. ut] *om.* Mb U. etiam] et Pc U. 24. Deum] *om.* B. bene] non A. habere] haberi Mb. *om.* B. ipse] *om.* Cu, ipsi? Ma. Qui] que Z. 25. enim] *om.* B. alio] illo Gd. aliis N. ab alio] ablacio Z. ad solvendum] ab solvendo A. utique] *om.* C T. solvere] *add.* etc Pn.

P.: Iste, de quo arguimus, retribuere sine Deo non potest et Deus non adiuvat ipsum. Igitur simpliciter non potest.

F.: Consequentia non valet, quia, et si non iuvat, potest iuvare et secunda pars antecedentis est falsa, quia, si non iuaret, nihil posset.

5 P.: Saltem non iuvat eum ad efficaciter retribuendum,

F.: Hoc est verum, quam diu iste non facit diligentiam et conatum. Nemo enim iuvatur, nisi <qui> et ipse aliquid agit. Sed bene iuvat eum tantum, quod potest efficaciter retribuere et hoc sufficit ad obligationem.

10 P.: <Ista> ambo <volo> negare, ut videam probationes.

F.: Dic igitur, an quilibet utens ratione habeat a Deo aliquod posse retribuendi sibi.

P.: Non dubito, quin sic, alias enim nec retribuere teneretur.

F.: Potestne quilibet talis agere secundum hoc posse, quod habet?

15 P.: Potest omnino, nec enim posse esset, per quod nihil posset.

F.: Quando autem quis ageret secundum hoc posse, quod habet etiam, quantumlibet parvum sit, nonne efficaciter retribueret?

P.: Utique, immo et sufficienter, si ageret secundum totum posse, quod habet.

20 F.: Planum est ergo, quod quilibet utens ratione sufficienter iuvatur ad posse retribuere.

P.: Non video, <quid> hic negem. Proba secundum, <scilicet> quod habere tale posse sufficiat ad obligationem.

F.: Si tale posse non sufficeret, sed, ut supra tetigisti, requireretur,

1. retribuere] *om.* G T. 2. Igitur] *ergo* B. 3. valet] *add.* et Cu. quia] qua A. si] *add.* Deus Cu. potest] *add.* tamen Cu. iuvare] *add.* saltem (*sig. corr.*) R. 3-4. et secunda] etiam secunda A B C C³ Cu Mb N Pn R T U V Z. 4. iuaret] iuaretur G T. posset] possit T. 5. ad] *om.* V. efficaciter] efficacius U. 6. F.:] Pater *corr. marg. rub.* »Filius« Ma. iste] ille Mb? U. 7. iuvatur] iuvat Mb U. nisi] *om.* A. B. qui] *om.* Gd. aliquid] aliquod Pd? R. 8. eum] *om.* Pc. 7-8. bene iuvat eum] i. e. b. T. 10. Ista] Isto Gd. volo] nolo C Gd Z? 11. igitur] *ergo*? Z. quilibet] *om.* Mb. a Deo] adeo C Pc Pd Pn. aliquod] aliquid Pc, aliqd^o N. 11-12. habeat a Deo aliquod posse] h. a. p. adeo R. 12. sibi] *om.* Mb, *add.* Deo Cu. 13. alias] aliquis U. enim] cum? tum? Pn. nec] non T, nec *add. poster. marg.* V. 14. Potestne] Paterne Z. talis] *om.* G, posse] *om.* Ma quod] qd^o N. 15. P.:] F. C. Potest] *om.* Cu. omnino] omnis Pc. quod] qd^o N. 16. F.:] *om.* C. Quando] Quum A B Ma Mb N Pc U V, quod? T, quia G. autem] eum N, enim R. quis ageret] *om.* T ag. aliquis Mb U. 17. etiam] et B G. etiam... habet] *add. marg.* Gd. quantumlibet] quantumcunque A. 17-19. etiam... quod habet] *add. marg.* Gd. 17. parvum sit] permisit B. sit] *om.* N. (*sig. corr.*), sic Pn. efficaciter] *om.* T. 17-18. retribueret... sufficienter] *om.* R. 18. P.:] *om.* C. immo] omnino Z. et] *om.* Mb. ageret] agat A, aget Pc. 20. ergo] *om.* G. 20-22. sufficienter... quid] *om.* Z. 22. Non] omnino A. quid] quod Gd. Pc Pn. hic] hoc V. scilicet] *om.* A C C³ Cu G Gd N T Z, videlicet Mb U, si R. 23. posse] *om.* Mb U. 24. F.:] pater *add. sup. lin.* Z. tale] tali B. tale posse] p. t. Mb, non] *om.* Mb Pn. sufficeret] *om.* Pn. sufficiat A.

quod huiusmodi potens etiam voluntatem ad retribuendum haberet, sequeretur, quod omnis malivulus et ingratus, quam diu talis est, quod non vult solvere vel retribuere, tam diu liber et solutus esset a retributione et sic de malivolentia sua magnum commodum reportaret. Item sequitur, quod nullus homo possit hominem iudicare vel punire ⁸ <pro> non solutione debiti vel etiam quacunque omissione, quia secundum hanc viam nullus obligatur, nisi habeat voluntatem. Nemo autem potest iudicare de actibus interioribus voluntatis. Quod quia inconueniens esset, sequitur, quod non voluntas solvendi non sit ad excusationem, sed, ut dictum est, ad accusationem potentis solvere, nec sol- ¹⁰ ventis. Sufficit igitur in debitore solvendi potestas.

CAPITULUM V.

Quod quia quilibet homo, sive multum, sive modicum habeat a Deo, secundum hoc sibi tenetur ad censum, hinc concluditur, quod, quia nullus vel rarissimus est, qui ¹⁵ iuxta bona sumpta censuet, cuilibet iuste Deus imputare potest et poenas inferre et per consequens totum in misericordia Dei consistit.

P.: Velle realiter et efficaciter Deo <gratias> agere pro beneficiis aut satisfacere pro peccatis est venire ad Deum, ad quem nemo potest ²⁰ venire^a, nisi tractus. Per solum autem posse non videor trahi. Ergo videtur, quod plus requiratur, <quam posse> ad hoc, quod quis retribuere, vel satisfacere teneatur, videlicet aliquod alliciens sive trahens.

F.: <Quando> es obligatus homini benefactori ad rependendas gratias, esne tractus ad hoc? ²⁵

I. potens] retribuens C. etiam voluntatem] v. e. C T. 1—2. sequeretur] sequitur C Mb Pd? T U Z. 3. vel] aut A. esset] sit C T. a] om. B. 3—4. retributione] solutione R. 4. de malivolentia] ad malivolentiam U. reportaret] reportabit C, reportarent Pc. 5. sequitur] sequeretur A B G Pc V. possit] posset A G Ma Pc T V. hominem] om. C T. vel] add. non B. 6. pro] propter Gd. omissione] emissionem Pn. 7. viam] om. R. nullus] nemo A. nisi] add. qui A. 8. autem] add. post. sup. lin. V. 8—11. Quod... potestas] om. C C². 9. sit] sic Pn. ad] om. Pn. 11. Sufficit] sufficiunt? A. potestas] add. etc Pn. 12. Capitulum] Caput Gd, om. C. 13. quia] om. Mb U U₁ V. quia quilibet] aliquis C₁. sive] seu Z₁. multum sive modicum] mod. s. mul. T. 13—14. habeat] om. T₁. 14. a Deo] adeo B C₁ Ma Ma₁ Pd Pd₁, om. R₁. sibi tenetur] t. s. T Z. 15. quia] om. C₁. 16. sumpta] om. Mb U U₁ Z₁. censuet] censuat R. iuste Deus] D. i. G T. 18. consistit] add. etc U. 19. Velle] om. G, elle (vac. loc. inil.) C₁. gratias] om. Gd. 20. est venire] del. post. Ma. ad quem] at quem corr.: «attamen» Ma. 21. Per solum] per(son)da Pn. videor] video et U. trahi] retrahi Ma Mb Pc Pd R U V. 22. plus requiratur] r. p. B. quam posse] p. q. Gd. 23. teneatur] tenetur B. sive] seu Z. 24. Quando] Cum A Gd. es obligatus] o. e. A. rependendas] reddendas G. 25. tractus] citaris? R (sig. corr.).

^a Conf. Ioann. Ew. VI 44.

P.: Credo, quod sufficienter <ex hoc>, quod per beneficium cognovi et benevolentiam et affectum suum ad me.

F.: Cum ergo cognoscas, quod, ut de aliis donis taceam, Deus dederit tibi posse venire ad se, quod est bonum excellentius omnibus beneficiis humanis, numquid non sufficienter per illud donum es tractus?

P.: Hoc de cognoscente Deum suadere videtur, sed quid est de his, qui nihil sciunt de Deo et credunt se aliunde habere, quae habent? Qua iustitia exigit Deus ab eis eam, de qua dictum est, bonam voluntatem et, ut habeant fidem ac gratiam, de quibus penitus nihil sciunt, nec unquam audiverunt et tam vehementer imputat eis, quod non habent, <cum> tamen ipsi non possint divinare de talibus, quae aliquomodo sunt super rationem humanam?

F.: Si quis dominus aut rex daret subditis bona sua et alicubi proclamaret in publico, alibi vero insinuaret in occulto, quantum de censu dare deberent, qui bona reciperent sub magnis poenis <ablationis> aut diminutionis bonorum, aut aliis personae non solventi inferendis, non ne iustissime imputaret eis, qui, recipiendo bona, mandatum huiusmodi proclamatum aut insinuatam audire, vel auditum intelligere, seu advertere vel intellectum implere contemnerent aut negligerent, sicque censum non solverent, quem tenentur?

Nonne etiam iure auferret eis, vel diminueret bona, inferretque poenas secundum magnitudinem irreverentiae, negligentiae vel contemptus?

P.: Procede ulterius, exemplum enim videtur satis consonum veritati.

F.: Cum ergo omnes homines, usum rationis habentes, de quibus

1. per] *om.* T. quod per] p. q. Gd. 2. et] *om.* A C C² Cu G Pn T. benevolentiam] benivolentiam Gd Ma N Pd U V. 4. est] *om.* Pn. bonum] donum A. 5. numquid] numquam U, nunc quid R, numquid? Mb, nonquid G. 6. suadere] *plur. cod.* swadere. 7. qui] que? A. aliunde habere] h. a. (*sig. corr.*) Pn. quae] quo Pn. 8. Qua iustitia] quam iustitiam Mb. exigit] exegit A. 9. habeant] habeat? Mb. ac] atque] N, hac U. 10. audiverunt] audierant A. tam] tamen Pn. imputat] reputat G. 11. cum] tum A, eum Gd. ipsi] *om.* C. ipsi non possint] n. p. i. Mb U. possint] possunt A B C C² T. divinare] deviare A T Z. talibus] talium (*sig. corr.*) R. 11—12. aliquomodo] aliquando A. 13. aut] vel C C², subditis] *add.* suis B, subdicis Pd. sua] *om.* G N. et] *om.* A Pn. alicubi] alicui A. 14. alibi] alicubi? A B. vero] veroque T. quantum] quanto A. 15. qui] quia B. 15—16. ablationis] oblacionis A B Gd Pn. 16. aut] ac G. diminutionis] diremptionis C C² T. solventi] solvente A Pn, solventis Pc. 17. imputarent] reputaret G. qui] *om.* C C². bona] bonum A Cu N Pc V. 18. insinuatam] *add.* habere (*sig. corr.*) R. vel] aut A. 19. advertere] audire A. 19—20. sicque] sic quod] A B. 20. tenentur] tenerentur B C Ma Mb N Pc Pd T U V. 21. etiam] et in? G. iure] in re Z. auferret] auferrent B, auferret G auferrem Pn. eis] *om.* Pn. diminueret] dirimeret B C C² T. *add.* eis Mb U. inferretque] inferrentque Mb. 22. secundum magnitudinem] sed magnitudinalis U. irreverentiae] reuerentiae Pc Pd V, *ada.* vel V. negligentiae] neglientie N. 24. Procede] Procedo C C² Pn. videatur satis consonum] s. v. Pn, s. c. vid. A.

praesens sermo est, bona a Deo receperint, licet inaequaliter, quilibet tamen pro modulo suo ad cottidianum censum gratitudinis, humilitatis, oboedientiae, obsequii, reverentiae et amoris et ceterorum huiusmodi obligetur, paganique, <vel> alii infideles, si qui tales sunt, ad quos <nulla devenit publica> proclamatio veritatis, ipsi sibi sint lex, ut ait apostolus^a, habentes ius legis scriptum in cordibus suis et ex naturali ratione, quod bonum est, discernentes aut discernere potentes, dummodo eam diligentiam fecerint, quam communiter faciunt in aliis aut commode facere <possunt> et ultra hoc, sicut non oportet dubitari, multas speciales <ammonitiones> habeant per creaturas, scripturas, saltem philosophorum, homines, angelos et varios casus eufortunii, vel infortunii, nec non quandoque inspirationem divinam, Cristianique et qui cum eis sunt, vel non longe distant ab ipsis, ultra haec omnia manifestam proclamationem et publicam divinae habeant voluntatis, nullus tamen vel rarissimus ex omnibus est et, si quis est, rarissime talis est, qui secundum dona, intelligentiam et facultatem a Deo suscepta, ammonitionemque et requisitionem eius debitum censum solvat, vel etiam solas ammonitiones et doctrinas capiat, rationem consulat et attendat, prout potest et debet. Postquam autem quis, quantumlibet multum aut modicum de cognitione, vel donis habeat, illud negligit, quod Deus ab ipso non excessive, sed secundum bona sibi collata piissime et rationabilissime cum sufficienti <eruditione> et ammonitione requirit, tunc, nisi Deus velit cum tali misericorditer agere et non imputare sibi negligentiam vel peccatum, sicut potens est remittere, cui et quando vult, tunc, inquam,

1. a Deo] Ade U. receperint] receperunt B, recipiunt G. quilibet] qualibet U. 3. oboed.] obend. Pn. et] om. A B. ceterorum] ceterorum V. huiusmodi] huius U. 3—4. obligetur] om. C Pn, obletetur B, obligatur Mb. 4. vel om. Gd, et A Mb. qui] add. tamen Gd. quos] quorum R. nulla] om. Mb, multos R. 5. devenit] deprovenit B, publicatio] corr. >publica< V n. p. d. C Gd. sibi] om. Cu Pn. sint] sunt A Ma N Pc R U. 7. quod bonum est discernentes] d. q. b. e. Mb. dummodo] dunno Pn. 8. aut] ut G, autem Z. 9. possunt] possit Gd, possint Pn Z. et] aut Pn. hoc] add. sit U, hac Pd. non] utinam Pn. dubitari] dubitare A B. 10. ammonitiones] ammonitionis? Gd, monitiones Mb. scripturas] om. B. saltem] saltim U. 11. homines] add. et R. varios] alios Pn. eufortunii] en? fortunii V. vel infortunii] om. A B Mb U. 12. nec... divinam] om. A. nec] in hoc? Mb. cristianique] cristiani B. Cristianique] Cristiani om. Z. 13. ipsis] eis Ma Mb Pd V. haec] hoc B Mb U. 13—14. proclamationem] om. C C². 14. divinae habeant] h. d. N. 15. est] om. B R. est] om. (sig. corr.) V. 16. facultatem] facultate Pn. a Deo] adeo A N Pc Pd Pn R del.? B. suscepta] susceptam B Cu G Ma Mb Pc Pd R T U V. et] om. B. 16—17. ammonitionemque] que om. Pd. 17. vel] et Ma Mb Pc R U V. 18. consulat] consultat G T, om. Cu. attendat] attendit B. 19. Postquam] posteaquam? C. autem] om. B. quis] add. et A. multum aut modicum] mod. a. mult. A C, mul. vel mod. B C². 20. ipso] eo A. 21. et] om. U. 22. sufficienti] sufficiens Pn. eruditione] rudicione Gd. Tunc] om. G T. 23. et] vel B. vel] seu A. 24. cui] tantum A T, tui U. inquam] add. ab ipso vel U.

^a S. Pauli ad Romanos II 14—15: lex, qui ostendunt opus legis etc.

ab isto delinquente aufert in parte vel in toto iuste, quod habet et denegat, quae non habet, infertque poenas secundum mensuram negligentiae vel contemptus, et inde est, quod totum in misericordia Dei consistit, sicut ait scriptura^a: Omnia conclusit sub peccato, ut omnium
 5 misereatur; et beatus est, secundum prophetam^b non, qui non fecit, sed cui non imputavit dominus peccatum. Iuxta hoc etiam potest intelligi, quod, quem vult, indurat et, cui vult, miseretur. Si enim homini, ut dictum est, delinquenti non solvendo censum debitum, non miseretur, indulgendo neglecta, sed aufert sibi bona et infert poenas, nec iuvat eas patienter
 10 ferre, sed etiam dona iuventia subtrahit, necesse est, ut homo amplius induretur, <id est>, fiat minus aptus. Nihil est enim huiusmodi Dei induratio, nisi minor ad bonum hominis aptitudo. Quando vero quis se plene exhiberet secundum ea, quae habet a Deo, tunc indubitanter impleretur verbum apostoli^c, quod dicit: Fidelis est Deus, negare se ipsum non
 15 potest. Sed hoc salvo meliori iudicio credo non fieri sine speciali Dei praeservatione. Alias enim res de se corruptibilis, <adhuc> in statu suo subsisteret et non tenderet ad defectum, quod statui corruptionis repugnare videtur, sicut scriptum est^d, et nunquam in eodem statu permanet.

CAPITULUM VI.

20 Quod non quilibet aequae bene et bona faceret <cum>
 alio etiam, si aequalem gratiam haberet.

F.: Quod autem addidisti, quia, si Deus tantum iuvisset te, sicut

1. delinquente] relinquire Pn. 2. quae] quod A N. infertque] aufertque T. 2—3. negligentiae] negligencie N. 3. Dei] om. Pn. 4. sicut] sic Mb. ait] arit? B, agt Z. ut] et U. 5. misereatur] miseratur Pn. est] om. A N. non] om. Mb. non fecit] non om. Pn. R U. fecit] facit Mb U. 6. non] om. Z. imputavit] imputat A B, imputabit? N. Iuxta] secundum U. intelligi] add. hoc Mb. 7. indurat] induatur? A. Si] Nisi Pn. 7—8. Si enim... miseretur] om. Cu. Si enim... indulgendo] om. Z. 8. non] cum? Pc, om. Pn. 9. sed] add. si Cu. sibi bona] b. s. (sig. corr.) Pc. nec] om. B. eas] eos N T. 11. id est] et A B Gd V, inest? Cu, aut C C², id Ma Mb. est enim] enim est A. 12. Quando] Quum Pn. vero] ergo B. quis se] s. q. Mb U. 12—13. se plene] p. s. G. 13. a Deo] adeo Pc Pd Pn R, adea U. indubitanter] indifferenter Pc. 13—14. impleretur] impletur A, inplet Pn. 14. quod] quo U. negare] del. T. negare se ipsum] s. i. neg. A. 15. meliori iudicio] i. m. B. Dei] om. Cu. 16. praeservatione] prostruacione Pn. enim] cum Pn. corruptibilis] corporalis U, corruptibiles N Pn. adhuc] ad hoc C² Cu Gd N. 17. ad defectum] ad efectum Pn. 18. et] om. G T. 19. permanet] add. etc. Pn, permaneret? Cu. 20. Capitulum VI] Caput Gd, 6^m marg. C₁. 21. quilibet] cuilibet G T₁. et] om. B, vel Z. bene et bona] bona et bene R₁, cum] eum Gd. 22. etiam] om. Cu, et Pn. haberet] add. etc U₁. 23. F.:] solum in cod. G et Gd. autem] aut Ma. Deus] om. Mb.

^a S. Pauli ad Galatas III. 22.

^b Ps. XXXI 2.

^c S. Pauli ad Timoth. II 13.

^d Ille fidelis permanet, negare se ipsum non potest.

^e Job. XIV 2. »Qui quasi flos

egreditur et fugit velut umbra et nunquam in eodem statu permanet.

sanctum Iohannem, tam parum peccasses ut ipse et si tantum traxisset te vel tantam gratiam dedisset tibi, sicut illi, vel Paulo, tam multa bona fecisses ut ille, non bene infertur, cum aliqua gratia sufficiat ad trahendum unum a malis ad bona, quae non sufficeret ad trahendum alium magis rebellem vel radicatum in vitio. Actus enim activorum sunt in 6
 patiente disposito, quod quilibet in se ipso potest experiri. Uno namque tempore movet eum verbum sive monitio, quod vel quam alio tempore pro nihilo reputaret. An non putas, quod multi a profundissimis malitiis resipuerint per monitionem aut flagellationem Dei multo minorem, quam fuerant plagae Pharaonis? Immo multi legendo compun- 10
 guntur, cum tamen ille sustinendo permanserit obstinatus. Insuper, si non tantum habes, non ad tantum obligaris, nisi forte per te stet, quod non habes. Nec enim plus imputat Dominus^a servo infideli et pigro, nisi quod pecuniam suam, scilicet domini, quam sibi commiserat, sine lucro reportat. De ea autem, quam non dederat, non requirit. Si autem velles 16
 per hoc, quod dicis, sicut sanctum Iohannem etc. intelligere plenam conformitatem in omnibus naturalibus et accidentalibus, gratuitis et non gratuitis, corporalibus sive spiritualibus, tunc planum esset et quaestione non dignum. Si enim fecisset te omnino esse, sicut illum, tunc esses, sicut ille. 20

1. tam] *marg.* Pn. *corr.* »tantum«(?) ut] sicut A Pc, nec(?) Pn. si] *om.* Z. traxisset] extra-
 isset C. 2. vel] *add.* ad Z. tantam] tanquam C. multa] *add.* mala *sup. lin.* Z. 3. ut ille]
 utile Pn. infertur] inseritur Z. aliqua] aliquo Pn. 3—4. unum... trahendum] *om.* R. 4. quae]
 quo Gd. sufficeret] sufficit? U. 5. rebellem] rebellum Pc. radicatum] radicans A. vitio] vicem
 B. 6. patiente] *add.* bene *marg.* R. disposito] predisposito Mb T, deposito Pn Z. ipso] ipse V.
 7. eum] *om.* Pc. sive] vel Mb V. monitio] mocio? Z. vel] idem? N. quam] quantum A, *add.* pro
 A C C². ad quod Z. 8. pro nihilo] nichil C. 9. malitiis] nequitiis B. resipuerint] re-
 sipuerunt A, recipuerint G, respuerunt Pn. aut] an Pn. 10. fuerant] fuerunt A. Phara-
 onis] pharonis N. 10—11. compunguntur] compinguntur Pc compunguntur Z. 11. per-
 manserit] permansit B, permanserat G. obstinatus] ostinatus (*sig. corr.*) V. 11—15. Insu-
 per... requirit] *om.* C. (*sig. corr.*) 12. non] *om.* Mb. 13. enim] *om.* U. Dominus servo]
 s. D. Z. 14. sibi commiserat] c. s. Z. 15. reportat] repertat? A, repartat? B, reportet C
 Ma Pc Pd R V. De] Ad U. ea] illo G. quam] quod G. 16. etc.] a quo A, *om.* Cu Ma
 Mb Pc Pd R V. 17. naturalibus] numeralibus Pn. et] *om.* Pc. accidentalibus] accidenti-
 bus A B Pn (R?) 17—18. et non gratuitis] *om.* B. 18. sive] seu R Z. 18—19. tunc...
 esse] *om.* R. 18. quaestione] quare? T. 19. non] *add.* est G. omnino] omnia? B.
 esse] *om.* Mb Pn R U, *add.* te C². tunc] *add.* tu A B Cu C² G N Pn R T, *add.* tamen Z.
 esses] es C². 20. ille] *add.* cum alio etiam si equalem gratiam haberet A, *add.* sequitur
 (rub.) V, *add.* etc U Z.

^a Matth. XXV 24—28.

TRACTATUS QUARTUS.

De ratione infliccionis poenarum.

CAPITULUM I.

Quae sint rationes punitiois <malorum> in generali.

6 P.: Postquam ergo Deus voluit talia mala permittere ad tam magnam ostensionem bonitatis suae et ad hoc, ut tot bona eliceret, tantum videlicet profectum bonorum tam in via, quam in patria, quare voluit eos tam gravibus et aeternis poenis affligere, qui sibi ad tot bona sunt utiles ac <ministrant> et sine quibus, vel similibus, nunquam talia provenissent?

F.: Ut ad <id> primo respondeam, per quod quaestionem aggravare videris, quasi totum, quod allegas, est verum de ligno, ex quo facta est imago crucifixi, per quam Deus multam fidelium devotionem excitat et tamen nullum inconveniens est, postquam imago perit et
15 lignum putruit, si proiciatur in ignem. Quanto magis ergo prociendum esset, si per proiectionem in ignem ad illa bona esset utile et serviret.

P.: Secus videtur de ligno, quod, quia insensibile est, dolorem non habet.

F.: Sicut secus est de ligno in passione, quod eam non percipit,
20 ita secus est in actione, quia non facit contra Deum, nec intendit, sicut malus homo, per quem licet Deus voluntatem suam compleat, hoc tamen <non> est in eius intentione, sed, ut frequenter, oppositum, vel saltem aliquid aliud et non illud, quod Deus intendit. Sed ad principale propositum accedendo, sunt bonae rationes, quae ex supra habitis possunt
25 haberi, quia videlicet Deus voluit punire malos ad ostendendum pnu-

i. quartus] *add.* etc Pn. 2—4. De... generali] *om.* C₁. 2. poenarum] *add.* habet XI capitula (*rub.*) U. 4. sint] sunt Pn T T₁. malorum] *om.* C D Gd Gd₁ Pn Z Z₁. 5. ergo] igitur G N, *om.* Pn. Deus voluit] v. D. N. voluit] noluit A. *om.* G. 6. bonitatis suae] s. b. A Mb. et] *om.* Z. ut] *om.* B; (*marg.*) C: >vacat usque quartum folium, nec habetur principium (*ff.* 197—200 *iter. transcr.* C¹) *poster. manu.* bona] mala Pn. tantum] tantam A B. 6—7. videlicet] valet (*sig. corr.*?) Pn. 7. profectum] perfectionem] A B. quare] quia? Pn. 9 ac] et G Ma Mb Pc Pd R U V. ministrant] ministrat Gd. sine] seu *corr. sup. lin.* Z. vel] et B Cu Ma Mb N Pc Pd R U V. similibus] similil et Pn. 12. id] *om.* Gd, illud A B Mb N Pn. 12. quasi] quare N, qui Pn. allegas] obligas B. aligas Z. 13. facta] factum N. crucifixi] *om.* Pn. Deus] *om.* Mb. multam] *om.* B U, multa Mb. 14. tamen] cum A. 15. Quanto] Quam Ma. 16. per] *om.* U. in] ad B. illa] ista Cu Ma Pc Pd V. serviret] deseruisset Mb, reseruaret Pn. 19. quod eam] quo deam Pn. percipit] percepit U. 20. ita] sic T. est] *om.* Mb. in] de Mb. sicut] sic N. 21. licet Deus] D. l. A B. suam] *om.* Pn? 22. non] *om.* Gd. in eius] *om.* Mb. ut] nec Pn. 23. aliquid] aliquid A. illud] id G Ma Mb N Pc Pn(?) R U(?) V. principale] *om.* G T. 24. bonae] bene G Mb N(?) Pn U V. 25. Deus] *om.* Mb. voluit] noluit A.

bilitatem creaturarum ac potentiam suam in praevalendo malis et humiliando eos ac subiciendo, <seu> subiectos sibi ostendendo, licet invitos, sapientiam in discernendo peccata etiam occulta, iustitiam in nullum malum dimittendo impunitum, misericordiam in puniendo citra condignum, providentiam et pietatem in deterrendo multos per poenas a malis, quae 5 facerent, si poena non esset, et procurandum solatium, quod boni et beati habent de tam immensa rationabili et pia iustitia, insuper ad clariorem ostensionem perpetuitatis demonum et hominum. Quod enim angeli et homines beati perpetui sunt, posset ascribi bonae vitae, quam habent. Hoc autem locum non habet, ex quo damnati in omni miseria 10 perpetui sunt. Hoc igitur est evidentissimum eorum perpetuitatis argumentum, nec non ad ostendendum, quod amaram poenam sensus Deus possit sua dulcedine et caritate dulcorare in tantum, quod non curetur, vel leviter feratur, sicut fecit in martiribus et haec omnia vel non essent, vel non apparerent in effectum, si nulla poena fuisset illata. Et quamvis 15 hae rationes praesenti proposito possent sufficere, sunt tamen adhuc aliae rationes inflictionis poenarum. Prima quidem, quod, ex quo omnes creaturae serviunt Deo, inordinatum esset, quod nulla ex eis tantum Dei contemptum et iniuriam vindicaret. Demum, qualis potentiae esset, vel reputaretur Deus, si <miseria> creatura posset delectationem vel 20 consolationem habere, Deum contemnendo, et quasi contra eum, sicut luxuriosi habent, vel alii delectabiliter peccantes, nulla poena comitante, et quando peccans nihil ex hoc mali reportaret, vel damni, nisi

1. creaturarum] creature A B C C² V. ac] aut C² Mb U. et] vel Ma Pc R U. 2. ac] et Ma T. seu] se Gd. invitos] invitis A. 3. in discernendo] ad discernendum A. iustitiam] iustitia? Ma. in] om. A B Pc R. 3—4. iustitiam... impunitum] om. G. 3. nullum] nullo (corr.?) R. 4. malum] om. B V. dimittendo] ducendo Pn. 5. providentiam et pietatem] prudentiam Pc. deterrendo] deserendo Pn. multos] bis marg. C (hic finis iterum transscripti C² f. 197ro), multas Pn. poenas] add. malos B. 6. facerent] fecerant C. poena non esset] pene non esset C G, n. e. p. T. procurandum] procurando N (A?) solatium] solamen Mb. quod] add. iusti Mb, qd° N. 7. habent] habentes A. de tam... iustitia] om. Cu. immensa] add. et B, om. N. rationabili] rationali Pc del. Pn. rationabili et pia] p. e. r. R. 8. ostensionem] noticiam Pc. 9. angeli et homines beati] li. b. e. a. Cu Ma Mb Pc Pd R V, b. e. a. U. homines] om. U. posset] potest A Cu G Pn R T, possent B. 9—11. posset... sunt] om. Z. 10. habent] habet Pc. autem] om. B, enim Mb, erat Ma Pd V. 12. ad] om. U. quod] quam B. sensus] sanctissimus A C G Ma Pc T. add. solus Mb. sensus Deus] D. s. C. 13. possit] posset Mb. U. caritate] pietate Mb. dulcorare] dilco (?) re corr. marg. R, dilectione Cu. 14. vel] add. non (corr. >ut<) R. leviter] leniter A B C (Gd?). feratur] fferatur Pn. martiribus] martibus Ma, matribus? Mb Pn U Z. haec] hoc Mb. 15. non] om. C. fuisset] esset Pc. 11—17. praesenti... rationes] om. R. 16. adhuc] ad hoc B C G Mb Pc R T. 17. aliae] alique Mb, add. alique U. Prima] Primo G. quod] om. B. 18. serviunt] sumunt? Pn. 19. et] in Pc. potentiae] potentia T. 20. misera] miseria Gd. 21. Deum] om. U. eum] add. existendo Mb. sicut] sint U. 22. peccantes] add. quando C. comitante] concomitante U. 23. nihil ex hoc mali] e. h, n. m. A, n. m. e. h. Mb V. dampni] dampnum B.

quantum sibi ipsi faceret? Amplius, ex quo taedia, gravamina, labores, tribulationes et verecundiae, quas quis sustinet ob hoc, ut Deo vel homini, faciat complacentiam, servitium aut honorem, nunquam melius retribui possunt aut solvi, quam per delectationes, commoda, solatia, vel honores, quae contraria sunt poenis toleratis — quid ergo rationabilius aut iustius potest illi retribui, qui non curat, sed parvipendit, aut etiam gaudet Deum offendere, dummodo possit delectationem et voluntatem suam habere, quam dolor, miseria, sive poena? Et tamen primum omnes <approbant> et <acceptant>, videlicet, quod pro laboribus et poenis detur consolatio. Ex mala <itaque> et perversa radice procedit, quod causantur et conqueruntur, pro malis consolationibus poenas dari: Nihil enim aliud videntur appetere nisi delectationes inordinatas sine poena. Insuper, si nulla perceptibilis poena fuisset secuta peccatum, angeli mali, vel homines peccatum non reputassent, aut reputarent esse malum, vel saltem non tam malum, sicut est; dixissent enim: intra se <peccavimus> et nihil accidit nobis triste. Amplius, si nulla esset alia ratio poenarum, ista videretur sufficere, <ut> Deus suum amorem ostenderet et per hoc homines ad sui amorem provocaret.

P.: Ego <hactenus> credidi, quod comminatio et inflictio poenarum timorem induceret. Quomodo vis hoc trahere ad amorem?

F.: Nonne magni amoris indicium est, quod mater optat filium vagum fugientem ab ea, fidelitatem eius et beneficia parvipendentem, quocunque devenerit, non bene recipi, sed undique durius tractari, quatenus non diu sit absens, sed cito ad matris redeat et permaneat

1. quantum] *add.* nullum U. ipsi] ipse A B. quo] hoc B. taedia] *om.* Mb U. gravamina] *add.* et V. labores] *add.* et Ma Mb N Pc Pd R. 2. ut] quod B. 3. complacentiam] complacentias V. honorem] hominem (*sig. corr.*?) Pn. 4. possunt] possent G? Pc R U. solvi] solum A. aut solvi] absolvi G T. 5. contraria] contrarie R. contraria sunt] s. c. Mb. 6. iustius] iusticius B. illi] illum T. retribui] tribui T, *add.* quam A B. qui] quia C. non] *om.* A. 7. dummodo] dum non B, Deum Pn. possit] posset B N Pc R. 7—8. possit delectationem et voluntatem suam] d. aut v. p. Mb, d. e. v. s. p. N U. 7. et] aut A Mb. 8. dolor] *add.* et Mb. sive] seu R. tamen] cum A B C Cu N R T. primum] puri? Mb. 9. approbant] approbent A B C G Gd N Pn T Z. acceptant] acceptent A B C G Gd Ma N Pd Pn R T V, acceptentur? Z. 10. detur] dedit T. itaque] *in solis cod.* G. T. 11. causantur] causatur? A, causentur R. conqueruntur] (*sig. corr. marg.*) R. 12. aliud videntur] v. al. R. 13. fuisset secuta] s. f. B. 14. reputarent] putarent Pc. 15. saltem] saltem Mb U. 16. peccavimus] peccamus? Gd Pd. peccavimus A. accidit] accidet A B. triste] Xpe? Christe? Pn. 17. videretur] videtur Cu T. ut] et Gd Z. amorem] honorem G T, maiorem *sup. lin.* »amore« Z. 18. suum amorem] a. s. Pn. sui] suum (*corr.* »sui«) N. amorem] amoris Pn. 19. hactenus] actenus C Gd Pn Z, attenus G U. quod] *om.* G T. et] vel B Mb. 19—20. poenarum] *add.* et T. 20. timorem] *om.* U. hoc] *om.* B. 21. est] et U. 22. ea] eo Pn. eius et] et eius B, eius *om.* G. parvipendentem] perfidentem G, T. 23. devenerit] deveniunt B. bene] tamen U. recipi] recepi T. sed] recepissent B. 24. quatenus] quatinus B, quod U. diu sit] dimisit Pn. matris] mater nam U. et] *om.* U. permaneat] perveniat Mb, maneat G T.

pietatem. Quidquid autem est amoris indicium, hoc indubitanter etiam provocatio est ipsius. Hinc est, quod sancti homines pro magno amore et cum magna dulcedine recipiunt creationem et comminationem poenae infernalis, per quam, etiam si nollent voluntarie et ex virtute, compellere voluit eos Deus, ut boni essent, ad beatitudinem tenderent ac venirent, Postremo quomodo fuisset conveniens, iustum aut bonum et non magis repugnans divinae providentiae, bonitati, immo et misericordiae, quod non peius deberet malus habere, quam bonus, reus, quam innocens? Quae esset enim sapientia vel providentia, aut tam improvida misericordia, inter res tam differentes non facere differentiam?

CAPITULUM II.

Qua ratione non sufficiunt poenae essentiales, peccata inseparabiliter comitantes.

P.: Nunquam malus ita bene habet, ut bonus, quia sicut <bonis> ipsa virtus est praemium, sic perversitas supplicium est malorum et ideo, si etiam nulla esset poena sensibilis, vel inflictata, poena tamen essentialis nunquam deesset. An non satis habet homo de miseria, confusione, vel poena in hoc, quod perdit Deum et caret gratia eius, adhaeretque diabolo, vel alteri <miseriae> creaturae, diligit vanitatem et quaerit mendacium, et sub^a <sentibus> esse delicias computat, velut fatuus et delirus?

T.: Magna poena esset ei, qui adverteret, non advertenti <autem>

1. Quidquid] Quicquid Mb. autem] om. A. est amoris indicium] a. e. i. A. C. etiam] om. Pc. et A. 2. provocatio est] e. prov. C. 3. cum] pro Mb. creationem] curationem Pc. marg. R. comminationem] communicationem B. etiam] et Mb. si] om. A. B. nollent] vellent A. nolunt G. voluntarie] vere volunt vere T. voluntate Mb. vere G. 5. compellere] om. Mb. boni] add. et T. 6. aut... providentiae] om. Z. 7. repugnans] repugnans Ma. repugnaret N Pc. 8. quod] et U. 8—9. reus quam innocens] q. i. r. N. 9. quam] quod Pn. add. non Pn. vel] et A. 10. differentiam] In(?) differenciam Pn. add. iam? B. 11. Capitulum II] om. D. 12. sufficiunt] sufficiant B. essentiales] conaliales Pn. peccata] peccati A. 13. inseparabiliter] insepera A. comitantes] communicantes? B. comitantes (sig. corr.) R. conta(?)minantes V. concomitantes G. Mb T U U₁. 14. P.:(ater)] add. An Mb. Nunquam] postquam del. marg. corr. post. »nunquam« C. umquam Mb. nunque corr. rub. »nunquam« A. habet] agat Ma Pc Pd R U V. bonis] bonus B Gd. 15. sic] om. (marg. »ita«) R. est malorum] m. e. Z. 16. si etiam] e. s. Mb N Pc T U Z. tamen] cum? B. 17. deesset] deest? U. de esset Z. An non] Anon Pn. homo] om. G T. 18. quod] qd° N. perdit] perdet Ma Pd U V. 19. diabolo] dyabulo Pd. miserae] miserie Gd. creaturae] add. et Mb U. vanitatem] navitatem Pn. 20. sentibus] sensibus B. centibus Gd. sentibus Mb. tentibus G. esse delicias] d. e. Mb. U. de ligno Pn. velut] tamquam R. 22. poena] add. revera Mb. advertenti] om. B. autem] aut Gd. om. N.

^a conf. Iob. XXX. 7. »Qui inter huiusmodi delectabantur et esse sub sentibus delicias computabant«.

nulla, vel modica esse videtur. Ad experientiam enim videmus <eos>, qui habent magnos dolores, multo minus gravari et animo multipliciter relevari per hoc, quod conversi ad ludos vel alias deductiones miseriarum suarum obliviscuntur ad tempus. Quia igitur peccantes caecos vel
 8 lippos vel ad minus aversos habent rationis oculos a veris bonis et a se ipsis, densamque nubem perversi affectus ipsos obumbrantem ita, ut non debite advertant vanitatem et miseriam rerum, ad quas se converterunt, damnumque bonorum spiritualium, quibus se privant et carent maxime tunc, quando possunt in aliquo delectari et voluntatem
 10 suam habere, nisi, ut ait beatus Gregorius^a, poena oculos <aperiet>, quos clauserat culpa. Quando enim carnalium voluptatem amatores reputarent carentiam consolationum spiritualium esse poenam, quas etiam, si offerrentur, nollent habere, sed magis abicerent, ut pote retractivas a delectatione carnali, quam omni spirituali praeponunt, nec tempore
 15 ebrietatis consolationum carnalium putant in spiritualibus esse solacium, sed miseriam atque luctum? Nec mirum, cum nec primus angelus, quantumvis claro lumine scientiae fuerit illustratus, crederet superbiam suam esse poenam, sed gaudium, miseriam, sed felicitatem, deiectionem, sed exaltationem; et forsitan adhuc putat, quod superbia sua esset sibi felicitas,
 20 si non puniret eum Deus pro ea aestimatione sua, indebite, impie et iniuste.

1. experientiam] expergenciam U. enim videmus eos] eos vid. C. v. enim eos A. eos] om. Gd. 2. habent magnos] m. h. G. animo] omnino Cu Ma Mb Pe Pd R U V, non G T. 3. relevari] Pn. vel] add. ad Mb U. 4. igitur] ergo A B C Cu Ma Mb Pe Pd Pn R U V. 5. lippos] lupos Pn. ad minus] aminus Pn. aversos] adversos A, adversus B, onerosos Mb. oculos] oculis U. 6. se] sv Pn. ipsos] ipsam Pn. ita] om. A B C G T V. 7. advertant] avertant B. vanitatem] manitatem Pn. se] om. Pn. 8. converterunt] convertunt Mb U, conuerterent Pn. bonorum] bonum A B C Z. quibus] prius A, quidem B. se privant] privantur R. 9. carent] cavent B. delectari] add. possunt Z. 9-10. voluntatem suam] vanitatem G. 10. aperiet] apperit Gd, aperiat A B C G Mb Pd R V Z, apperiat N Pn, appertat? Ma [corr. post. »aperit«]. 11. quos] quod Pn. enim] cui Pn. 12. consolationum] consolationem T. esse] etiam (sig. corr. marg.) R. poenam] penas Pc, add. in Pn. quas] quam B. 13. nollent] nullent A. obicerent] obicerent Pn. ut pote] ut puto (corr. »utpoto«) Mb. retractivas] retractivos Pd V, retractiones U. 14. a delectatione] ad electionem U. omni] tamen Mb, cum U. praeponunt] proponunt B, preponatur T. 15. consolationum] consolationem N T consolation(e)m U. putant] del. C. 16. sed] sequitur R. miseriam] miseri? B. luctum] lucam Pn. cum] tamen Pn. primus] prius? Pn. 16-17. quantumvis] quamvis A Mb N? U, quatinus Pn. 17. illustratus] dotatus A B C T V. 17-18. superbiam... miseriam, sed] om. Pn. 18. gaudium] add. non Mb. felicitatem] add. non Mb. deiectionem] decrecionem? Pn. 19. forsitan] forsitan R. adhuc] aliud Pn, ad hoc C G. putat] putant Pc. superbia sua esset sibi] sibi sup. sua esset Pn. sibi] om. A B. 20. eum] eam Ma. Deus] dyabolus Mb. pro] om. A. indebite] iniuste (sig. corr.) Pn. impie] pie Pn. 21. iniuste] add. etc. Pn.

^a S. Gregorii M. *Moralium Liber XXV c. V* in *Iob. c. XXXIV 21 M. P. L. LXXXVI col. 323* »Tunc in poena suos oculos aperiet, quos diu tenuit clausos in culpa«.

CAPITULUM III.

Qua ratione non solum poenae intrinsecae sed etiam exteriores erant infligendae.

P.: Ex quo ergo voluit Deus, vel debuit secundum rationem punire, nonne suffecisset peccatorem per interiorem vermem conscientiae cruciare ita, quod peccator cognovisset magnitudinem boni perdit et mali commissi et de hoc roderetur continue intra se, Deusque non infixisset tam graves poenas extrinsecas per ignem aut nivem, sulphur aut picem et similia?

F.: Sicut propter aversionem a Deo et eius contemptum, intus commissum in anima, dignum et iustum erat, ut peccator aliquam intrinsecam poenam perciperet et haberet scilicet remorsum de perditione tanti boni, tam consolatorii, utilis et honesti, sic propter inordinatam conversionem ad creaturam omnino conveniens et rationabile erat, ut in ipsa creatura aliquid contrarii inveniret illi delectationi, quam indubite in ea quaerebat, ne crederet, creaturam aliquid boni vel iocundi posse conferre contra creatorem, vel sine ipso, et ut cognosceret fidelitatem creaturarum ad Deum, dum ut ait sapiens^a, creatura creatori suo deserviens excandescit in tormentum adversus iniustos. Insuper quis nesciat, quam utiles et per consequens quam rationabiles sint poenae corporales, quibus rudes et grossi, qui poenas interiores nec curant, nec cognoscunt, retrahuntur a multis malis, quae facerent, si non sensibilibiter ad extra puniri timerent, per quas etiam mortificantur vitia et consueta dediscuntur, in quibus indurarentur et habituarentur homines,

1. III] 2^{nm}. A. 2. etiam] *om.* B. 3. infligendae] *add.* etc. U. 4. voluit Deus vel debuit] *vol.* vel *deb.* Deus Mb, *vol.* Deus v. *deb.* U. 5. nonne suff. p. p. int.] non fecisset per interiorem G. suffecisset] sufficient U. vermem] vermen? Gd. inne? Pn. 6. cruciare] cruciari A B Pc. boni perdit] p. b. R. 7. roderetur] redderetur A Mb, rederetur Pn redderet U. continue] conscientie Mb U, continuo Pn. intra] intrare G. Deusque] Deus quoque Z. 8. infixisset influxisset A B C T. graves] gravas A. nivem] *add.* aut A C. 9. aut] *om.* Mb U. similia] siliam Pn. 10. aversionem] conversionem Z. a Deo] adeo Pc. contemptum] conceptum Pn. intus] *om.* Z. 11. commissum] commiss B. et] *om.* G. T. 12. intrinsecam poenam] p. i. A N. poenam] plenam Pn, *om.* G. de] ex? et? U. perditione] *om.* Mb. perdicacione? U. 14. rationabile] rationale Mb Pc U. 15. ipsa] ipso Pn (V?). delectationi] delectacionem? Pn. 16. ne] nec G N Pc R U, non Ma, ut Pn Z. creaturam] *om.* V. aliquid] *add.* contrarii inveniret Pn. 17. conferre] inferre B T V. 18. Deum] eum B Cu. suo] *om.* A B. 19. excandescit] et candescit V, incandescit Mb. 20. nesciat] nescit B R T. quam] tam B. per] *om.* Pn. rationabiles] rationales A B G Mb Pc T U. 21. qui] quibus Pc. nec curant] non curant B Mb. curant] carent (calent?) Pc. nec] ne? B. 22. cognoscunt] agnoscunt N Pn. 23. puniri] *add.* deberent Z. mortificantur] motificantur B. 24. dediscuntur] didiscuntur A B. habituarentur] habitarentur B. U.

^a Lib. Sap. V 23 »excandescet in illos aqua maris et flumina concurrent duriter«.

qui timore poenarum incipiunt fieri sapientes. Unde timor domini dicitur^a initium sapientiae nedum filialis, sed etiam aliquo modo servilis.

CAPITULUM IV.

Quod rationabilis et quodammodo necessaria erat poenarum perpetuarum comminatio et inflictio.

P.: Illas poenas nedum tolerabiles, sed laudabiles et salubres crederem, quae hominem corrigerent et sic finem haberent. Eas vero, quae perpetuo durant et sustinentem nihil emendant, sed forsan continue peiorem efficiunt, nescio, unde laudabiles esse probabo.

F.: Ex eodem fundamento, quo et praecedentes, quia videlicet multos retrahunt a malis, qui forsan propter omnes poenas temporales, quantumlibet longo tempore duraturas, dummodo solum essent habiturae finem, nunquam voluptates aut malitias suas desererent. Patet itaque necessitas comminationis et inflictionis poenae perpetuae, cum multi nec adhuc timeant et resipiscant a malis, qui etiam credunt eam esse futuram. Quid ergo facerent, si non essent infligendae? Si autem Deus vellet eas infligere et non comminaretur, possent homines causari contra ordinationem et iustitiam Dei ac se esse deceptos, quasi dicendo: si scivissemus, aliter egissemus. Si autem Deus comminaretur et non infligeret, de falsitate notaretur et quasi verax non esset. <Valde> igitur utilis et rationabilis est poenarum etiam aeternarum comminatio ad divini timoris excitationem, ad multorum a malo retractionem, ad Dei contra malos iustificationem et excusationem. Valet earum inflictio ad

I. timore] timorem U. incipiunt] *add.* sibi? Pc. 3. IV] secundum D. 4. rationabilis] rationalis B (Mb?) Pc Pc₁ Pn. et] *om.* B. quodammodo] quodmodo? Ma. 5. perpetuarum] *om.* B. comminatio] communicatio A T (U₁?) et] vel U. inflictio] *add.* etc. U. 6. sed] *add.* et R. et] *om.* A B. 7. Eas] *add.* que (*sig. corr.*) V. vero quae] q v. V. 8. perpetuo] perpetue A B C Ma Mb Pc Pn R T U Z. sed] et T. continue] cottidie B, continuo Ma Pd. 9. efficiunt] officiant U, afficiunt Pn. 10. F(ilius) *om.* T. eodem] eo U. praecedentes] pretendentes Z. 11. retrahunt] trahunt Pn, forsan] forsitan Pn. 12. habiturae] habituri G. 13. finem] sine? B. aut malitias] *om.* U. itaque] ergo C. 14. comminationis] comminationes V. et] *om.* Mb U. poenae perpetuae] penarum perpetuarum N. nec] cum Pn. 15. et] nec Mb. qui] que Cu. credunt] credant (*marg. sig. corr.*) R. 16. Quid] Quia Pn. ergo] enim Cu. infligendae] infligendo Pn. 17. vellet eas] e. v. A. non] *om.* Cu. possent] possunt Pd U. 18. quasi dicendo] *om.* Pn. 19. scivissemus] sustinuissemus Pn. Deus] *add.* et non Cu. non] *om.* Pn. 20. notaretur] uocaretur Pn. et] *om.* R. quasi] quando? quum? A, quia? B. non] nec V. Valde] Valet B C Cu Gd Pc Pd R V Z, vellet? (*corr. marg. post. man.* »valde«) Ma, quare Mb, vide U. igitur] *add.* ymo *marg.* R. 21. est] et *add. sup. lin. poster.* V. poenarum] *om.* Z. etiam] *om.* A C G Ma Mb N Pc Pd R T U V. comminatio] communicatio U. 22—23. timoris] amoris B. excitationem... contra malos] *om.* Z. 22. retractionem] perractionem Mb. 23. Valet] videlicet Z. inflictio] affitio B, afflictio Ma Mb, Pd R U (*marg. corr.* »inflictio« V).

^a Ps CX. 9. »initium sapientiae timor Domini«.

emendantium purgationem, ad rebellium suppressionem et humiliationem, ad veracis Dei et suae veritatis ostensionem. Utrumque autem, videlicet tam comminatio, quam inflictio, valent in bonis ad laudis et amoris Dei <provocationem>.

CAPITULUM V.

5

Qua ratione pro temporali culpa perpetua poena infligitur et quomodo peccatum ordinatur per poenam.

P.: Quantumlibet magna poena malitiae hominum aut demonum ad correctionem non sufficiat, Deus tamen nullam debet inferre, nisi iusta, rationabilis, utilis sit et pia, sicut supra de omnibus operibus Dei te velle ostendere praemisisti. Unde vellem scire, qua iustitia, vel ratione, utilitate, vel pietate pro momentaneo, vel alias brevi, peccato infertur poena perpetua.

F.: Si ostensio proprietatum Dei, videlicet iustitiae et aliarum, quae positae sunt in primo capitulo huius tractatus, utilitasve creaturarum est sufficiens et bona ratio permittendi mala et per consequens infligendi poenas ad tempus, quare non erit rationabile perpetuo mala permittere, vel poenas infligere ad perpetuam ostensionem illarum proprietatum vel utilitatem istarum? Qua iustitia autem pro culpa temporali infligatur poena perpetua, multae convenientes rationes communiter assignantur. Inter quas hanc solam puto <posse> sufficere. Dato enim, quod multa peccata transeant, contemptus tamen durat, nec aliqua fit emenda, quid ergo deberet iustus Deus perpetuis suis contemptoribus facere? Nam, si

20

1. emendantium] emendationem A G T V, emendacium C, emendarum Mb (U?). suppressionem] praesumptionem R. 2. veracis] veritatem B, bonitatis R, et] add. ad B. et suae veritatis] om. Z. autem] om. Mb. videlicet] valet A C G Pn T. 3. inflictio] afflictio? B. valent] valet B N V Z, videlicet G T. 4. provocationem] prouocationem Gd, add. etc. Pn. V] tercium D. 6-7. Qua... infligitur] add. marg. Z. 6. temporali culpa] c. t. N. poena] om. B. 7. et... poenam] om. Z. ordinatur] reordinatur G T Tj. poenam] add. etc. U. 8. Quantumlibet] Quantalibet R. hominem aut demonum] d. a. h. Pe. aut demonum] om. Mb. 9. tamen] eum A. inferre] inferret A. nisi] om. Pn. 10. iusta] om. R. rationabilis] rationalis A Mb Pc R T U. utilis] iusta T. sit] om. R. Dei] dicinur B. 11. praemisisti] promissisti A B C Cu G V, permisisti Ma T. unde vellem] quidem velle B, vellemus U. 13. infertur] infligitur G Ma Pc. 14. F.(ilius)] om. R. Si] Sicut C Cu. 15. primo] principio Cu. utilitatesve] utilitates A B C N(?), utilitates R. (marg. R. >ilius<). 16. permittendi] infligendas B. 17. ad] per B. tempus] tunc? Pc, a tempore R. rationale] ostensibile U, rationale Cu. perpetuo] perpetua A G T, perpetue Pn. 18. infligere] om. N. illarum] aliarum A. 19. utilitatem] utilitatum B. G. istarum] istorum? U. isterum? V., add. P(ater) T. autem] om. T V, aut C U. 20. communiter] om. Mb. 21. hanc] hac B. posse] om. A Gd Mb U. sufficere] satisfacere R. quod multa] m. q. A. 22. fit] sit Pc, om. R. 23. deberet] debeat A. perpetuis suis contemptoribus] c. s. p. R.

non puniret, aliquod malum impunitum et inordinatum relinqueret, quod iustitiae suae nulla convenit ratione.

P.: Quaeso, quomodo per poenam ordinatur peccatum, cum peccatum sit ipsamet deordinatio, quae utique ordinis non est capax, nam,
 8 si ordinem reciperet, deordinatio non maneret.

F.: Non est propria locutio, quando peccatum dicitur ordinari, sicut nulla locutio pure affirmativa de peccato propria est, in quantum pro <deformitate> capitur. Sed ex hoc dicitur ordinari peccatum, quoniam peccator, qui peccando non vult subesse Deo per voluntatem,
 10 subest sibi et subesse ostenditur per poenam et quoniam libidini per-versae voluntatis, qua peccator delectari vellet, tanta amaritudo miscetur, ut etiam quandoque libido sit poena. Item, quando boni vel beati ex consideratione mali bonum eliciunt, Deum laudant et gaudium ex hoc habent. Nec incongrue peccatum hoc modo ordinari dicitur, cum sic fiat
 15 aliquomodo medium ministrans aut serviens, saltem occasionaliter et obiective ad illum finem, ad quem sunt omnia ordinata.

CAPITULUM VI.

Quod Deus pie fecit et intendit bonum eorum dando
 praescitis tam nobiles naturam et potentias, sine quibus
 20 tamen non damnarentur, et ad quid sint creati et quod
 non est eis magis male, quam bene.

P.: Esto, quod iuxta prius concessa et dicta nec iniusta nec inutilis nec irrationabilis sit poenarum etiam perpetuarum inflictio. Non

1. impunitum] repunitum Pn. relinqueret] dimitteret A. 2. convenit] conveniret V.
 3. P.: (ater)] om. T. ordinatur] add. per T. 4. sit, ipsamet] i. s. R. 4—5. quae... de-
 ordinatio] om. U. 4. nam] non (sig. corr.?) Pn. 5. si] add. per Z. deordinatio non] de-
 ordinacione Z. non] omnino U. maneret] remaneret Mb, manaret U. 6. ordinari] deordi-
 nari T corr. B. 7. nulla] om. B. propria] proprie G T. est] etiam N. et U. 8. deformitate]
 difformitate A, formitate Gd. hoc] hac V. peccatum] om. Mb. 9. quoniam] quando? A C
 Cu G Ma Pc Pd Z. 10. subest sibi et subesse] substantia add. marg. »sibi et substan-
 tiam?» Z. ostenditur] add. sibi R. per poenam] perpetuam Pn. et] add. etc. B. quoniam]
 quando? A C Cu G Ma N Pc Pd Z. 12. etiam quandoque] q. e. R. quandoque libido]
 l. q. Z. quando] aliquando B Ma Mb Pc Pd R U V. 13. bonum eliciunt] e. b. V (sig.
 corr.) 14—15. fiat aliquomodo] add. non B, a. f. G T. 15. aut] ac G. occasionaliter]
 accionaliter Pn, accidentaliter R. 16. obiective] obieccio? U. ad] et B. sunt omnia] o. s. A.
 ordinata] add. etc. Pn. 17. VI] quartum D. 18. pie] add. que A. bonum] bona Pc,
 bonorum Pn. eorum] om. T, add. que Z. 19. nobiles] nobilem A Mb N, nobilis Z₁. po-
 tentias] ponas Z₁. sine] om. Z₁. 20. tamen] om. B cum D. damnarentur] dampnabuntur
 Pc₁, dampnarent U. et] om. Cu. sint] sunt U. 21. est] om. Mb. 22. Esto] estimo B, video?
 R. dicta] om. A. concessa et dicta] d. e. c. B. 23. irrationabilis] irrationalis A B Mb?
 Pc T. etiam] om. T.

tamen video, qua ratione pia dicatur, an non magis pium fuisset, quod nunquam creasset eum, quem praenovit tales et tam immensas poenas ac miseras perpetuo habiturum. An non melius erat ei, sicut dicit veritas^a, si natus non fuisset?

F.: Nonne magna pietas est, quod Deus dedit damnandis tam sublimē esse, <nobilem> videlicet naturam et potentias, ut intellectum et voluntatem, eosque sua imagine insignivit?

P.: Tu bene nosti, quod quanto melius et nobilius est vinum, tanto per corruptionem acerbius fit acetum. Et ergo nobilitas naturae, <postquam degenerat>, cedit damnatis in miseriam. Si enim non habuissent intellectum et voluntatem, numquam damnationem incurrissent, et si hodie non haberent cognitionem, nec poenam damnationis haberent. Ideoque videtur mihi, quod sicut ille, qui mihi daret pulcrum cultellum, sciens pro certo et indubitanter, quod ego cultro <habito> amputabo mihi digitum, quem nequaquam amputarem, cultello non habito, peius vel minus bene faceret mihi dando cultrum, quam non dando. Sic damnato Deus minus bene fecisse videtur dando intellectum et voluntatem, sine quibus non damnaretur, quam si nunquam dedisset.

F.: Si dominus Deus ad hoc dedisset damnando liberum arbitrium, ut peccaret et damnaretur, iuste quis moveretur contra Deum. Sed quia non dedit ad hoc, nec aliquo modo iuvat aut facit ad hoc, sed ipse ex sua libertate peccat et damnari meretur, ideo sibi imputet et non Deo.

P.: Pono similiter, quod ille dans cultellum non intendat amputationem digiti mei, <sed> incisionem panis ad edendum. Adhuc melius esset mihi et magis optabile, quod nihil daret, quamvis adhuc non videam, quomodo realiter possit excusari intentio dantis illud, per quod

1. qua] quia Pn. dicatur] dicitur G. non] om. Pn. pium] del. ? V. 2. praenovit] praenoverit Pc R, praescivit N, praevenit Pn. tam] om. R. 3. ac] et A. perpetuo] perpetue B. An non] omnino Cu. ei] om. T. 5. damnandis] om. Z. 6. esse] add. et Mb. nobilem] nobile A Gd. videlicet] scilicet T, vim Mb. potentias] potentiam A. ut] nec Pn. 6—7. intell. et volunt.] v. e. i. Mb. 8. quanto] quantum Pc. et nobilius est] om. R. 9—10. postquam] post(erius?) Gd. 10. degenerat] degenerant C Cu Gd, degeneraverant G, degeneraverat T, degeneratur Pn. habuissent] habuisset Pn. 11. voluntatem] add. iniquam A. damnationem] dapnata Pn, dampnacioni Z. 13. mihi daret] d. m. B. 14. sciens] sciret G. pro certo] certe R. et indubitanter] om. Mb U. ego] eo Mb. habito] habite Gd. amputabo] amputabo sig. corr. Pn. 15. nequaquam] add. mihi (nisi?) A. 16. mihi] om. N mihi dando] d. m. A B C T. quam] quem U. 17. intellectum et voluntatem] v. e. i. A. 18. nunquam] non Ma Mb Pc Pd R U V. 19. ad hoc] adhuc A G. damnando] om. Z. 20. peccaret et damnaretur] peccarent et dampnarentur Pn. moveretur] movebitur A B C, moveret Mb, movetur Z. 21. non] om. A B. nec] ut G. facit] faciat Pn. ad] om. Pc U. ex] om. G. 22. peccat] peccant? Gd, Pd, peccari T. 23. Pono similiter] s. p. A. intendat] intendit? Pn, in cendit? Z. 24. sed] et C Gd Pn Z. Adhuc] ad hoc add. et sig. corr. C. 25. adhuc] ad hoc B C R T V, adhuc A. 26. possit] posset] B. illud, per] p. i. A.

^a Matth. XXVI. 24. »bonum erat ei si natus non fuisset homo ille«.

scit malum mihi futurum. Si enim veraciter intenderet bonum meum et vellet malum meum excludere, ipse subtraheret vel ad minus non daret id, quo scit mihi venire malum, quod sine suo dono non veniret. Insuper libenter vellem scire, quid tamen Deus intenderit in creatione
 5 praesciti et ad quid creaverit eum? Si enim ad salutem, tunc, <cum> ipse non consequatur eam, videtur intentio Dei esse frustrata, quod omnino nephas est dicere. Si non ad salutem, cum ergo non sint, nisi duae, viae, ideo videtur, quod ad damnationem creaverit ipsum et tunc, sicut dixisti, dampnandus iuste causatur.

10 F.: Quod Deus in creatione praesciti salutem eius aeternam intenderit, maxime <voluntate> beneplaciti, non audeo dicere propter argumentum, quod facis, quamvis bene voluerit eam <voluntate> signi, nec etiam intendit eius damnationem, maxime prout et quia includit culpam, quam Deus non potest intendere, sicut nec velle, nec oportet,
 15 quia non sunt, nisi duae, viae, quod ideo Deus unam intenderit, nec sequitur, <quod>, si Deus vult bonum alicuius et malum eius excludere, quod tunc subtraheret vel non daret illud, per quod scit malum sibi venturum, nisi omne malum eius vellet excludere. Hoc autem quasi de nullo homine voluit Deus. Nec sequitur: Deus non voluit illud malum
 20 hominis excludere, igitur vult, vel voluit sibi illud venire. Non enim habet Deus circa mala volitionem, nec oportet ponere circa ea eius volitionem positivam. Quod autem quaeris, quid Deus intenderit in creando praescitum aliquem, dico, quod intendebat iuxta praedicta, sicut in aliis

1. scit] sit Fn. malum mihi] mihi mal. A G R T. mihi] add. ipse Z. 2. vellet malum meum excludere] v. excl. mal. m. Gd, v. m. e. A. meum] om. A. ipse] om. Z. 3. id] illud A B C G Pd T, vel Pn. quo] quod U V, per quod Mb venire] add. in U, mihi venire malum] mal. mi. v. futurum Z. quod] qd° N. suo dono] d. s. Pc. dono] om. (sig. corr.). R. non] om. B. 4. vellem] add. tamen V. quid] quod A Pn. intenderit] intenderet A B N Pn. 5. praesciti] praescitis B. et] om. N. tunc] tantum? Pc. cum] eum Gd, om. B. 6. consequatur] consequitur Mb N U, sequatur B. eam] etiam? Mb. esse] om. N. frustrata] frustra B. 7. Si] add. vero N. non] vero Pn. 8. duae] duo Cu. ideo] igitur Pc U, non A V. ipsum] illum A, om. Pn. 9. sicut] si U add. tu B. causatur] c(er?)nitur B, creatur T. 10. salutem] saltem Ma. salutem eius] om. U (sig. corr.). aeternam] add. marg. poster. »damnationem« Ma. 10—11. intenderit] intendit A, intenderet B. 11. voluntate] voluntati B C Gd Pc Z, add. eius Mb. beneplaciti] add. Deo Pn. 12. bene] enim Mb. voluerit] noluerit R, voluit G T, add. et Z. voluntate] voluntati C Gd Pd Z. 13. maxime prout] p. m. T. prout] om. Pn. quia] add. prius Pn add. prout R. 14. sicut] sic V. 15. unam] unum B. intenderit] intendit A Pn. quod] quia Gd. 15—16. quod... hominis excludere] om. U. 17. quod] qd° N. sibi] om. R. 18. nisi omne] non esse T. 18—20. Hoc... excludere] om. Mb, quod Z. 18. autem] om. R. 19. non] om. Z. illud] hoc N. 20. igitur] ergo B, et Pn. sibi illud] i. s. A B C Cu Ma Pn T V, add. id Pn. 21. volitionem] volitum A. 21—22. nec... volitionem] om. Pn. 21. circa ea] om. V. ponere circa ea] c. e. p. G T. 22. positivam] positam B, passivam Mb. quid] quod B. in] om. Mb. 23. praescitum] add. vel Mb U. aliquem] add. dampnandum Mb, ad quid U. intendebat] add. Deus A.

creaturis, ostendere bonitatem suam et eam sibi communicare et ut sibi bene esset. Planum autem est, quia in hiis nihil impietatis apparet, cum eorum quodlibet sit valde pium.

P.: Satis concipio bonitatem et pietatem Dei in quoque dampando monstrari quoad aliquas proprietates, videlicet <potentiam>, iustitiam 5 et similes. Sed quomodo sibi bene sit, non video, ex quo magis male habet, quam bene, et denominatio <debet> fieri a maiori.

F.: Non concessi, nec concedo, quod damnato sit magis male, quam bene. Hoc enim concessio fateor, quia nescirem, quid argumento tuo responderem. Nec sequitur per hoc: venit isti malum, igitur melius 10 fieret sibi non dato eo, quam dato, nisi maius malum veniret sibi ex eo, quam bonum. Sic autem non est in proposito.

CAPITULUM VII.

Quod omnis malens non esse, quam misere esse, de quanto illud misere esse respicit inhonorationem Dei, 15 rationabiliter eligit, sed habens respectum ad propriam miseriam irrationabiliter.

P.: Nonne omnes magis optant non esse, quam sic perpetue misere esse? Quis enim, ait quidam sapiens, non plus <optat> semel cadere, quam semper pendere? Primum quidem damnati, de quibus 20 videtur esse scriptum*: quaerent mortem et non invenient, quibus forsitan, utpote miseriam illam expertis, credendum esset in illa materia. Verum, quia potes allegare, quod prae magnitudine miseriae non habent rectum

1. eam] *add.* al[i]i? a? B sic U. sibi] *om.* B. 1—2. sibi bene] b. s. (*sig. corr.*) Ma.
2—3. Planum... valde] et R. 2. impietatis] inperietis Pn. 4. Dei] *om.* Mb. quoque]
quocunque A C T, quolibet B Ma Mb Pc Pd R U V. 5. monstrari] ministrari Mb. po-
tentiam] pat[ient]iam iam Gd. 6. similes] similia N. sibi bene sit] b. sibi sit Z. 6—7.
male habet] h. m. U. 7. quam] *om.* A. bene] *om.* A B. debet] debeat C Gd N Pn T Z. 8. Non]
Nec A B C T. damnato] dampnat B, dampnatio(?) C. 8—9. magis male quam] *om.* Mb.
9. quia] quod A. 10. venit] nec R. igitur] ergo B. 11. maius] magis Pc. 12. eo]
add. sibi C. Sic] si Pn. proposito] *add.* etc. Pn U. 13. VII] quintum D. 14. malens]
mallens Ma Pc Pd V. misere] miser G. 15. illud] id A C Ma Ma₁ Pc Pc₁ R R₁ V V₁.
misere] miserie D G(?) Gd Ma Ma₁ Mb Pc₁ Pd, miser T₁, misere B. inhonorationem] honoratio-
nem Mb, et honoratio Pn. 16. rationabiliter] totaliter B, rationaliter A Mb Pc Pc₁ R
R₁, irrationabiliter U₁. respectum] intentum A₁. 17. irrationabiliter] irrationaliter A A₁
Mb Pc Pc₁ R R₁, rationabiliter U V. 18. omnes magis optant] m. omn. opt. B, om. op.
m. Pn. perpetue] perpetuo Mb. 19. Quis] Quid B Mb Pc Pd U V. optat] oportet B Z,
optet A C G Gd Pn T. 21. esse] *om.* Pc. quaerent] querunt A G T. forsitan] forte Pc,
forsitan Mb. 22. utpote] ut G T. esset] est A. 23. quia] qui Pn. magnitudine] *add.*
pene Mb U.

* Apocal. IX 6.

iudicium, sed rationem absorptam, vellem scire, si aliquis rationalis non magis eligeret et secundum rationem eligere <deberet> non esse simpliciter, quam sic perpetue miserabiliter puniri et nomen Domini blasphemare, cum sola Dei blasphemia vel quodcunque minimum peccatum sit
 6 <adeo> detestandum a quolibet, quod magis debet homo se <et> totum mundum velle anihiliari, vel non esse, quam aliquod peccatum committere.

F.: Quisquis pura intentione hoc respectu principaliter non esse praeligeret, ne Deum per peccatum inhonoraret, rationabiliter ageret atque sancte et quando damnati pure sic vellent, mali esse desinerent.
 10 Sed habendo respectum ad suam miseriam, tunc omnis voluntas et affectus est irrationabilis, qua quis magis vult non esse, quam quantumlibet <misere> esse. Quod sic patet: omnis enim res naturali appetitu et inclinatione in esse manere desiderat et quantumlibet affligatur, semper naturaliter fugit mortem. Hic autem appetitus, quia inditus est ab institute
 16 tutore superno, irrationabilis vel rationi contrarius esse non potest. Igitur omnis appetitus illi contrarius irrationabilis est et ex corruptione procedit. Item probatur idem per hoc, quod omnis talis appetitus est divinae rationi difformis et contrarius. Deus enim vult, quod damnati in esse permaneant ad gloriam suam, ipsi vero volunt contrarium et
 20 non <est> incredibile, quod specialiter eo affectu moveantur damnati et desiderant non esse, quia dolent, quod Deus exercet in eis gloriam suam, iustitiam et potentiam, quas principaliter odire et horrere videntur.

1. sed] secundum A. absorptam] absorptam B, absortam Cu Tabsontum U. rationalis] rationabilis C Cu G Pn R. non] om. G. 2. deberet] debet Gd. secundum rationem eligere deberet] e. d. s. r. T. 3. nomen] non B. Domini] Deum B, Dei G N T. 4—6. vel quodcunque... totum mundum velle] quod magis debet homo se a toto mundo v. (?) quodcunque min. pecc. sit adeo detestandum a quolibet (vel del.) velle V. 4—5. quodcunque... a quolibet] om., add. sub. textu. V. 4. sit] sic A Pn Z, fit (corr. post. sup. lin.) Ma. 5. adeo] a Deo Gd T, add. sit A. debet] deberet A. debet homo] h. d. G Pn T. et] om. Gd. 5—6. et totum mundum] a toto mundo B Ma Pc Pd R V. 6. velle] om. G T. annihilari] annihilare B. 7. Quisquis] Quis Z. respectu] respectum Z. esse] esset A. 8. inhonoraret] in honoraret Z, add. et Mb T U. rationabiliter] rationaliter Pc Pn. ageret] agere Pn. 9. atque] ac B Ma Pc Pd R U V, et corr. Mb itaque Pn. sancte] scire U. pure] om. G T. pure sic] s. p. Mb U. sic vellent] v. s. T. desinerent] deservirent corr. ? Z. 10. habendo respectum] habendo erem(?) Pn. 11. irrationabilis] irrationalis Ma Pc R. qua] quia A. 12. misere] miserie Gd, miser Pn. et] om. R. 13. desiderat] desideraret Mb Pc Pd U V, desidognat? R. semper] super B. 14. naturaliter fugit mortem] f. m. n. T, (G corr. ?). quia] qua Pn. 14—15. institutore] instituto et R, institucione Z. 15. superno] superna Z. irrationabilis] irrationalis A Ma Mb Pc R. 15—16. vel... irrationabilis] om. Mb. 15. rationi] ratione Ma N Pd. contrarius esse] e. c. G. contrarius] quasi uis? Gd. 16. Igitur] Ita R, add. et R. 16—17. Igitur... procedit] om. G. 16. irrationabilis] irrationalis A Ma N Pc Pn R T. est et] et est Pn. 17. quod] add. etiam(?) Pn. omnis talis] talis omnis Pn. 18. divinae] add. vel (alias?) voluntati talis appetitus U. 19—22. ipsi... in eis gloriam suam] om. T. vero] enim Cu. 20. est] om. Gd. eo] cuius? Z. moveantur] moventur G Mb, monentur U. 21. desiderant] desiderant A N. exercet in eis] i. eis ex. A. 22. suam] add. et A B. et horrere] vel h. Ma.

CAPITULUM VIII.

Quod licet peccatum sit infinite fugibile, tamen esse in peccato vel ipsum peccatum est finite malum et permissio eius non est mala.

P.: Si peccatum est tam malum, quod homo magis eligere debet, se vel totum mundum non esse, quam peccare, vel peccatum habere, tunc videtur sequi, quod magis malum sit, hominem esse in peccato, quam non esse. Si enim peccatum est ita fugibile, sicut dicis, hoc non est, nisi, quia malum. Nulli autem est tam malum, sicut illi, qui in peccato est. Sequitur igitur, quod etiam non habito respectu ad Deum, vel eius honorem, sit sibi magis malum, quam non esse, et quodam modo infinite malum, sicut est infinite fugibile. Nullius autem entis finiti non esse est infinite fugibile sive malum.

F.: Velle peccare, seu peccatum, est infinite fugibile <cuilibet> creaturae rationali ad hunc sensum, quod <in> infinitum pro quantiscunque bonis consequendis, vel malis effugiendis nunquam debet <eligi>, vel acceptari, nec rationabiliter potest fieri vel committi. Et ideo hoc respectu omnia peccata sunt aequae fugibilia. Planum autem est, quod non omnia peccata sunt aequae mala seu gravia, quia mortale gravius est veniali. Item peccatum non est magis malum, quam opus virtutis illi contrariae est bonum, maxime, quando cetera sunt paria: habitus, delectatio, conatus, fervor et cetera huiusmodi. Opus autem virtutis non est infinite bonum, sed finite. Igitur et peccatum finite est malum.

1. VIII] VII^m D, 7 Gd₁. 2. tamen] cum B₁, esse] est A₁. 3. vel] *om.* (*loc. vac.*) A. peccatum] *add.* non Z₁, finite] infinite B₁, Z₁, et] *om.* Z₁, 4. eius] *om.* B. 5. eligere debet] d. e. R. 8. enim] *om.* A. est] *om.* Pn. ita] *om.* Z. dicis] *om.* B. 9. est] *om.* Pc U, nisi] *del.*? V. quia malum] m. q. R. 10. igitur] *om.* T. 11. honorem] *add.* sic Mb Pc, sit] *om.* Mb. sibi] *om.* Pc, tibi U. sit sibi] sibi sit N. magis] maius A. malum] *add.* sicut est A B C T V. quam... modo] *om.* A. quam] quoddam Pn 12. malum] *om.* A T. sicut] *om.* R. sicut est infinite fugibile] f. s. e. i. A B C T. 12—13. Nullius... fugibile] *om.* B Mb U. 13. est] *om.* Pn. sive] sicut C Cu Pc, seu A B G Ma Mb. 14. Velle] *add. marg.* autem Ma. seu] sicut? (sic?) N, sive Z. peccatum] *om.* N, peccant? U. cuilibet] *om.* Gd. 15. rationali] rationali Pn. quod] quia N. in] *om.* A. Gd Pc Pn V. pro] *om.* Pn. 15—16. quantiscunque] quanti suntque B. 16. malis] magis Pn. effugiendis] fugiendis T, effugiendo Pn. eligi] elegi Gd Z(?), elici Mb. 17. rationabiliter] rationaliter Ma Pc Pd? Pn? Z. 17—18. hoc respectu] r. h. R. 18. aequae fugibilia] effugibilia G. autem est] e. a. Cu Mb N Pc U. 19. mala seu gravia] g. s. m. B. seu] vel Pc T. 19—20. gravius est veniali] v. e. g. Pc U. 21. illi contrarie] c. i. Pc. contrarie] contrarium Mb, *add.* illi B. maxime] *om.* Z. sunt] *om.* Pn. paria] *add. sup. lin.* scilicet Cu. 22. delectatio] delectacione *sig. corr.* Pn. conatus] *add.* et C Pc V. conatus fervor] f. c. G T, quonatus Pn. huiusmodi] huius U. Opus] operiis Pn. Opus autem] a. o. G Z. virtutis] *om.* Mb Pc R U. 23. infinite] *add.* virtutis C Mb R U. bonum] bonitatis Mb. et *om.* Pn. f. est m.] f. m. Mb.

Insuper, si peccatum est ita malum, sicut est fugibile, cum. minimum peccatum veniale sit magis fugibile, quam totus mundus sit eligibilis, sequitur etiam, quod ipsum sit magis malum, quam totus mundus excepto Deo sit bonus et sic una levis, vana cogitatio magis est mala, 5 quam beata virgo et tota curia coelestis est bona, quod est absurdum etiam audire.

P.: Numquid non aequè mirabiliter sonat, quod peccatum sit magis fugibile, quam totus mundus eligibilis? Item, si melius est permittere, totum mundum perire vel annihilare, quam peccare, tunc etiam melius 10 esset, nihil facere quam peccatum permittere et sic Deus magis debuisset res increatas dimittere, quam peccatum permittere.

F.: Peccare, vel peccatum habere, de se malum est et ideo non potest esse eligibile aliqua ratione. Permittere vero anihilationem mundi, vel peccatum, non est in se malum. Potest enim ad gloriam Dei con- 15 venienter utrumque permitti, sicut superius in secundo tractatu ostensum est, et ideo non sequitur hoc, quod infers.

CAPITULUM IX.

Unde veniat infinita fugibilitas peccato finite malo.

P.: Mirabile est, unde veniat peccato <illa> immensa fugibilitas, 20 cum praecipue videatur ex hoc fugibile, quia malum, et non ex alio. Si ergo sola malitia facit ipsum fugibile, quomodo dat sibi maiorem fugibilitatem, quam ipsamet est?

F.: Tam immensa fugibilitas peccati consurgit ex immensa honorabilitate Dei in et prae omnibus rebus et ex indispensabili debito no-

1. est] *om.* Mb. est] *om.* Pn. cum] tamen Pn. minimum] nullum Pn. 2. sit... mundus] *om.* Cu G Pn T Z. eligibilis] elegibilis N. 4. levis] *add.* et Z. vana] v. l. B *om.* N T, una U. magis] quam C. 7. non] *om.* G. aequè mirabiliter] m. aequè (*sig. corr.*?) Pc. 8. eligibilis] elegibilis N, *in cod. Gcd. sequitur vac.; marg. sig. corr. rub.; add. filius rub.* Z. permittere] *om.* R. 9. annihilare] anichilari Pd V Z. etiam] *om.* T. 10. peccatum] *om.* A. 10—11. et sic... permittere] *om.* G Ma Mb Pc Pd U V. 11. increatas] creatas A. dimittere] permittere A. permittere] committere A. 12. Peccare] Pectare A. est] esse Pn. et] *om.* V. 13. eligibile] elegibile B Mb. 14. enim] autem A. 14—15. convenienter] essentialiter Ma. convenienter utrumque] u. c. U. 16. quod] *add.* modo N. infers] *add.* etc (B?) Pn U Z. 17. IX] octavum D, 8 Gd. 18. infinita] infinito? U. finite] finito R R₁ Z₁. 19. lila] illo A C Gd Z₁, ille Pn. immensa] in mensa V. 20. praecipue] praecise B, praecise A C Ma V. 21. Si ergo] signo Pc. ergo] g...a Pn. ipsum] eum B. quomodo] *add.* ergo Mb U. dat sibi] s. d. Mb U. 22. ipsamet] ipse met Z, ipsemet Pd. est] *om.* Mb. 23. Tam] Tamen U. immensa] immensum C. 23—24. honorabilitate] inhonorabilitate A B, honorabilitate N. 24. in] *om.* A B C (V *sig. corr.*) Z, inde U. in et] e. i. Pn. et] *om.* (*sig. corr.*) V. et ex] et *om.* A. ex] *om.* R. ex indispensabili] ex in dispensa[bi]li Pn.

stro et obligatione ad eius honorem. Quia enim omne bonum principaliter ab eo est similiter et omnis praeservatio a malo, ideo, si aliquid honorandum vel appetiandum est pro quocunque bono conservando, vel acquirendo, aut malo vitando, vel effugiendo, ipse principaliter honorandus est actu vel habitu. Quando enim hoc non <fit>, tunc quasi facto videmur dicere, vel innuere, quasi possimus consequi bonum, vel praeservari a malo sine ipso principaliter operante et sic, quantum in nobis est, honorem sibi debitum subtrahimus. Quia igitur hoc pro infinitis bonis consequendis, vel malis amovendis, facere non debemus, sed voluntatem radicatam habere hoc nunquam faciendi pro quibuscunque et quantiscunque motivis, quibus omnibus ipse plus movet et movere debet, hinc est, quod quodammodo infinite honorabilis et honorandus est a nobis, peccatum quoque, quod est eius inhonoratio, infinite est fugibile. Malitia vero peccati attenditur penes habitum, intensionem voluntatis et contemptus, delectationemque, vel difficultatem et laborem, quem habemus in operibus, quibus Deus inhonoratur, quia secundum haec spoliatur donis, affligitur poenis et in naturalibus vulneratur aut <laedimur>. Ista siquidem iam dicta, exclusa inhonoratio Dei, vel non habito respectu ad eam, nequaquam sunt modo praedicto infinite fugibilia, quia profecto posset tanta recompensatio permitti, vel fieri post diem, mensem aut annum, quod homo rationabiliter posset eligere interim carentiam bonorum, poenas et naturalium laesionem. Non est igitur concedendum, quod peccatum non sit ex alio fugibile, nisi quia malum, cum sit etiam fugibile ex honorabilitate Dei et obligatione no-

1—2. principaliter ab eo] a. e. p. R. 2. est] om. B G T. similiter et] e. s. N. malo] mala B. aliquid] aliquid Pc. 3. vel] et Mb. honorandum vel appetiandum est] h. e. v. a. Pn. 3—4. est... acquirendo] add. marg. Z. 4. vel] aut T. malo] mala Pn. vel] aut T. 5. enim hoc] h. e. B. hoc] homo Pn. fit] sufficit A, sit G Gd Pn T. 6. videmur] videntur A Pn. quasi] om. B. 6. possimus] possumus Pn. consequi bonum] b. c. G. T. 7. principaliter] om. V. operante] operando Z. sic] hoc U. 8. honorem] honore Pn. sibi] Deo N. igitur] ergo B Ma Mb Pc Pd R U V. 8—9 pro infinitis] proin finitis Z. 11. et] om. B, vel Pc. movet] monet? Pd. movere] monere? Bd. 12. debet] add. 4 (sub. lin.) N. quod] om. U. 13. quoque] om. T. quod est] quodammodo est N, unde attenditur malitia peccati U. est eius] eius est Ma, add. est marg. Ma. est] et U. 14. intensionem] intensiorem A Mb V, intensionis B, intentionem? T. 15. delectationemque] delectationesque Mb U. delectationem G. vel] et A Mb U. et] vel T. 16. haec] hoc (N?) U. 17. donis] bonis A Ma Pc R V. et] om. U. 18. laedimur] leduntur? Gd. siquidem] quidem C. inhonoratio] inhonorabilitate Mb. 19. praedicto] praedicam? Ma, praedictae Pn, praedicta Pd. 20—21. fieri post] om. Mb. 21. aut] vel A Ma Mb U V. homo rationabiliter] honorabiliter N. rationabiliter] rationaliter N Pd? Pn? posset] potest B Ma R. 22. est] om. Z. 23. igitur] ergo B Ma Mb Pc Pd R U V. alio] eo A. 24. honorabilitate] inhonoratio T, inhonestate? in hono[ran]da? G. et] vel U.

stra ad eius honorem. Nec mirum, si aliquid est magis fugibile, vel fugiendum, quam ipsum est malum, cum aliquid sit magis eligibile, vel eligendum, quam ipsum est bonum, ex hoc solo, quia magis debitum. Quis enim dubitet, quin videre Deum clare facie ad faciem sit melius, quam finum portare, et tamen, cui Deus portationem iniungeret, magis eligenda esset sibi etiam, si oporteret interim intermittere visionem.

P.: Licet videre simpliciter sit melius, tamen portare pro tempore mandati videtur esse melius illi, quia peius esset sibi non oboedire.

F.: Hoc non est ex re vel opere in se aut ex bonitate eius, sed ex debito vel obligatione ad ipsum. Sic in proposito peccatum est minus malum in se, quam sit fugibile propter debitum honorificentiae divinae et propter prohibitionem inhonorationis.

CAPITULUM X.

Quod nec peccatum, nec poena damni, nec sensus, nec omnia simul, sunt magis mala damnato, quam non esse.

<P. Posset> responderi, quod, licet peccatum non sit magis malum in se, tamen ipsi damnato est magis malum esse in peccato, quam non esse simpliciter, quia videlicet est in <indignatione> Dei, privatur maximis bonis, gravissimeque punitur, sicut patet in simili. Honor hominis non est magis bonus, quam sit eius substantia, et tamen communiter dicitur, quod melius sit hominem honeste mori, quam vivere sine honore.

F.: Indignatio Dei non est aliquis motus, passio vel affectus in Deo et ideo in indignatione Dei esse non est, nisi esse in poenis, vel in statu, pro quo vult, vel solet Deus punire. Peccatum autem ultra ma-

1. aliquid est] e. a. B Pc. magis] om. B. 1-2. fugibile... magis] add. post. sup. col. R. 2. quam] add. marg. N. aliquid] aliud R, aliquod T. eligibile] eleg. Pn 3 est] sit G Ma Mb Pc Pd R T U V. hoc] om. Z. 4. Quis enim] quoniam? T. clare] clara Cu, ad faciem] bis del. Pd. sit] sic Pd. 5. finum] fumum Z. portationem iniungeret] i. p. Mb U. 5-6. magis... oporteret] om. B. 6. etiam] et si Pn. 7. Licet] om. Pn. simpliciter sit] s. simpl. T. portare] del. sup. lin. poster. man. »obt(emper)are« Ma. tempore] add. presenti G. 8. esse melius] m. e. V. quia] quam V. 9. est] om. Cu, esset Pn. in] ex Pc. aut ex] ex om. Z. ex] add. in Z. 10. Sic] Sicut Mb U. 11. se] esse V. 12. et] vel B. inhonorationis] add. etc. inhonorationi Gd. 13. X] nonum D G Gd Gd. 15. omnia] anima? V. simul] om. Ma Mb Pc Pd U U₁ V₁. mala] om. A₁. malo V, add. a B. damnato] damnata D. 16. P.] om. Gd Mb. 17. tamen] cum Z. magis] maius A B. 18. indignatione] dignatione Gd Pc Pn, indigno? T. 19. gravissimeque] gravissime A Z, gravissimisque B. in simili] in sili[m?]i N. 20. sit] om. V, si U, sic Pd 20-21. communiter dicitur] d. c. G Mb T U. 21. sit] est G. 23. affectus] effectus A B. 24. et] om. B. in] om. B. nisi esse] e. n. B. in] om. B. esse] om. Mb 25. pro] in Mb, vult vel solet Deus] D. vult v. s. G. Deus] om. T.

litiam propriam, qua denominat peccatorem malum, iniustum, impium et huiusmodi, non plus est malum aut nocet peccatori, nisi de quanto peccator per, vel propter ipsum privatur bonis et haec est poena damni, vel de quanto infliguntur sibi mala et haec est poena sensus. Cum igitur malitia peccati non est magis mala, quam non esse, quia vix est ita mala, sicut virtus, vel actus virtutis aequae intensus ceteris paribus est bona, vel bonus, ut supra tactum est, nec poena damni, nec etiam poena sensus, sit tam mala, sicut non esse, sequitur, quod esse in peccato non est magis malum, quam simpliciter non esse. Primum declaratum est in VII° capitulo praecedenti. Secundum, quod videlicet poena damni non est damnato magis mala, quam non esse, immo nec tam mala, probatur sic: quia per poenam damni solum privatur quis bene esse, ut videlicet esse beato vel gratuito, per non esse vero ultra haec privatur etiam esse naturae. Tanto autem maius damnum est et poena damni maior, quanto pluribus bonis privat, dummodo bona sint aequalia, vel maiora, igitur et cetera. Quod autem poena sensus nec aequae, nec magis mala sit eam sustinenti, quam non esse, sic patet: aliquae enim poenae sunt bonae et salubres sustinenti ita, quod melius est eas sibi inferri, quam non inferri, sicut patet de abstinentiis et medicinis amaris, quae aliquando curant non solum corporaliter, sed etiam spiritualiter. Similiter aliquae sunt malae delectationes et noxiae, quas poenae sensus saepe impediunt, mortificant aut refrenant. Igitur manifestum est, quod poenae non sunt in se vel generaliter malae sufferentibus, sed aliquae multum bonae et secundum hoc etiam a paganis laudantur rationabiles,

1. quae] que? A, quam Ma. 2. huiusmodi] huius U. 3. peccator] peccatori U. per] om. B. ipsum] peccatum Mb U. damni] add. 4 sup. lin. N. 3—5. et haec... magis mala] om. U. 3. haec] hoc? Ma. 4. cum] quin R. 5. igitur] ergo B Ma Mb Pc Pd R U V. 6—6. peccati... ita mala] bis, marg. Z. 5 quam] quod corr. rub. sup. lin. »quam« C. 6. aequae] est T. intensus] incesus Pn. 7. damni] add. nec etiam poena dampni Gd. etiam] om. Mb U. 8. sit tam mala] t. m. s. Pn, tan(ti?) Pn. sicut] quam V, om. Pn, sic Pd. 8—9. sequitur... non esse] om. Cu T. bis U. 9. est] sit G. 10. VII°] alio A C Pn, octavo N, 7mo T V. Secundum] add. vero Mb. quod videlicet] v. q. B C G Mb T V. 11. damnato] damnatio B. 12. mala] om. Pn. sic] om. Mb Pn. 13. beato vel gratuito] g. v. b. T. per] pro V. vero] om. U. haec] hoc B Ma Mb N? Pd U. 13—14. haec privatur etiam esse] h. e. p. esse Pn. 14. naturae] negetur corr. car. post. s. up. lin. »nature« Ma. maius] magis B Pc Pd R V. 15. privat] priuatur A U. 15—16. dummodo... et cetera] om. Cu. 16. igitur] ergo B Ma Mb Pc Pd R U V. et cetera] om. G T. 17. sit] sic Z. eam] ea B, tam? Pn. quam non esse] om. Mb U. 18. et] vel B. eas sibi] s. e. B Cu Ma Pc Pd R U V, eas sic Mb. 19. inferri] inferre Pn. quam] add. sibi B R. et] in Pn. amaris] amoris? Z. 20. aliquando] add. non Pn T. 22. aliquae] eque Ma Mb Pc Pd U V quas] quam Mb. 22 aut] autem Pn. Igitur] ergo B Ma Mb N Pc Pd R U V, est] om. Mb Z. 23. in se vel] om. B. vel] om. Cu. generaliter malae] m. g. R. sed] et Mb. 24. a paganis] operaganis Pn. laudantur] laudatur A, rationabiles] rationales B.

quod homines saepe se ipsos poenis <afficiunt> et eos, quos diligunt toto corde. Sequitur igitur, quod solum illae poenae sint malae et de tanto, quae et de quanto naturam impediunt in operationibus, vel delectationibus suis naturalibus, convenientibus atque bonis, inferuntque sibi quoad illas vel quoad se aliquid contrarii aut eam debilitant, vel corrumpunt. Quia ergo poenae sensus in inferno nullam naturam corrumpunt quoad esse substantiale, nec in aliquo debilitant aut minuunt, manifestum est, quod non sunt nocivae vel malae, nisi quoad accidentalialia, quia videlicet aliquam delectationem auferunt, potentiam, vel operationem impediunt vel inferunt aliquid contrarium et disconveniens, quod molestat et turbat. Si autem delectatio, quam auferunt poenae, vel operatio, quam impediunt, esset mala, planum esset, quia tunc poenae illae non essent malae, sed bonae, aut saltem plus haberent de bono, quam de malo et magis essent eligibiles quam fugibiles.

Si autem illa delectatio est bona, ipsa tamen sola non est ita bona, sicut ipsamet est una cum esse substantiali, quia duo bona finita eorum quolibet sunt sine dubio meliora. Et ideo poena, quae solam delectationem aufert vel operationem impedit, non est ita mala, sicut esset non esse, per quod non solum operatio aut delectatio, sed etiam tota substantia tolleretur. Similiter arguitur de contrario et disconveniensi, quod poena infert, quia videlicet illud non est contrarium, aut disconveniens naturae patienti quoad substantiam sic, quod substantiam minuat, corrumpat, vel in esse impediatur, sed solum quoad bene vel delectabile esse. Et ergo non est tam malum, sicut non esse, per quod omnium simul destructio, tam accidentalium quam substantiae sequeretur.

1. quod] que Cu G Ma Mb N Pc Pd R U V Z, om. B T. afficiunt] afficiunt Gd. 22. igitur] ergo B Cu Pc Pd V. sint] sunt B G Mb Pc R T U V. et] om. B Ma Mb Pc Pd. V. de] om. T. 2—3. tanto, quae] tantoque V. 3. et] om. B. 3—4. vel delectationibus] om. G. T. 4. inferuntque] insuntque B. 5. illas] illos Mb. aliquid] aliquid? R. contrarii] contrarium A. aut] ut G. vel] aut Mb. 6. Quia] add. quoad esse substantiale, nec in aliquo debilitant Pn. sensus] om. Mb U. 7. esse] se Z. 8. vel] aut C. nisi] non U. 9. vel] et A. 10. aliquid] quod T. aliquid A B C G Mb N Pn R V Z. quod] quos Z. 11—14. Si... fugibiles] om. Mb U. 11. poenae] persone Cu Pc V, corr. post. Ma. vel] et A. 12. esset] esse A Pc. quia] om. B. 13. sed] om. Pn. bonae] bene Pn. 14. eligibiles] legibiles Pn. 15. illa] ista N. est] esset Pn. sola] om. G. T. ita] tam B. 16. ipsamet] add. una A, ipsa om. G. T. est] add. vim Gd del.? quia] add. et A B. finita] add. marg. quam V. bona finita] f. b. Mb U. 17. quolibet] quodlibet B R V. sunt sine dubio] sine d. s. T. dubio] dupliciter? Mb. aufert] om. B. 17—18. delectationem] add. habent Pn. 18. aufert] om. B. operationem] occupationem Pc. 19. solum] om. Mb. del. U. operatio aut delectatio] d. a. o. sig. corr. B. tota] tanta Pn. 20. tolleretur] tollerentur C. tolleratur sig. corr. R. et] add. de R, in Pn. 21. poena] penam Mb. 22. patienti] parcenti? A. quoad] que Pn. substantiam sic quod] om. U. 22—23. minuat] minuit T. 23. vel] aut G T. solum] solim A. 24. Et ergo] tum R. quod] qd° N. 25. omnium] enim A, omnis? omnino? B. substantiae] substancialium N. sequetur] sequentis T, sequitur B Cu Ma Mb Pc Pd R U V.

P.: Potest esse, ut suasisti, quod nec malum culpa, nec poenae damni, nec sensus, sit ita malum, sicut non esse, sed forsitan omnia simul sunt magis mala.

F.: Istud bene sequeretur, si componeretur ex eis intensive unum malum. Nunc autem tantum distant ab invicem, quod non est compositio inter ea. Et quia contra ista, quae dixi, videtur esse verbum Salvatoris allegatum superius* <quo> dicit: Melius illi erat etc., oportet illud dictum intelligi de nativitate Judae ex utero in fide, vel ad apostolatum. Quacunque enim illarum nativitatum caruisset, minus male haberet ceteris paribus de poena damni vel sensus. Similitudo autem adducta, quod melius est honeste mori, quam sine honore vivere, multum esset ad propositum et difficultatem faceret, si homo per mortem caderet in perpetuum non esse, sed quia hoc non est, ideo ad propositum non facit.

CAPITULUM XI.

15

Quod licet horribile sit nobilem creaturam damnari et Deus de quanto punit, non pie agat cum punito, hoc tamen non est mirabile consideratis aliis operibus Dei vel mundi.

P.: Persuade, sicut vis, quod minus malum sit perpetue esse miserum, quam non esse, mihi tamen semper tam horribile et horrendum est, quod nescio, quae sit pietas, quod Deus nobilem creaturam perpetuo sic punit ad imaginem suam factam.

F.: Non putes me velle lenire poenas inferni, vel suadere non horribiles, qui magis vellem hiis, qui non timent, earum horrorem imprimere,

1. P.:] *om.* (*loc. vac.*) A. suasisti] persuasisti C T. quod] quia A. nec] et Mb. poenae] pena] N. 2. sit] sic Z, sed] si Pn. 4. F.:] *om.* (*loc. vac.*) A. Istud] *om.* Pc. bene sequeretur] forte sequitur G. eis] *add.* unum Mb U, eius (*sig. corr. marg.*) A. unum] *om.* Cu, illo G. 5. non] nec U. 6. ista] illa Mb N U, ea A. verbum] unum? A. 7. quo] quod Gd, dicit] dixit Mb U, illi] *om.* B. erat] esset Z. oportet] videlicet? Z. 8. illud dictum] d. i. N. dictum] *om.* Mb U. in fide vel] infidelis N. 9. illarum] illorum B, istarum Cu Mb. nativitatum] nativitate Mb U. male] malum A. 10. paribus] *add.* in C Z. autem] aut Pn. 11. adducta] deducta N, *om.* Cu. 12. mortem] mortuum G. 13—14. sed... facit] *om.* B. 13. hoc] *om.* R. est] et U. 14. facit] *add.* etc. U. 15. XI] decimum D, 10 Gd. 16. horribile sit] s. h. B₁. sit] est Z. nobilem] *om.* B. honorabile D. damnari] de quiri? Z₁. 17. agat] agit G T₁. 18. mirabile] miserabile? A B. 19. mundi] *add.* sequitur tractatus quintus D, *add.* etc. Pn. 20. Persuade] *add.* igitur Z. malum sit] male fit B. sit] sic Z. 21. quam non esse] n. e. q. B. tam] ita T. 22. est] *om.* B. perpetuo] perpetue B C U Z, *om.* A. 22—23. perpetuo sic punit] s. pun. perp. R. 24. putes] putas A Ma U Z. 25. qui] quia Mb U. earum] eorum A T. imprimere] imprimeret N, inprimerent Z.

* p. 91 editionis.

ut sic resipiscerent a peccatis. Nec putes me suadere, quod pie cum malis agatur in eo, quod puniuntur, sed magis iuste. Iustitia autem et pietas aliquo modo sibi obviant, sic tamen, quod se coniungi <permittant>, immo et requirant. Unde et in hoc pie agitur cum impiis, quod puniuntur longe citra condignum. Quamvis autem non parvae auctoritatis^a reputetur, qui dicit <et probare nititur, meliores esse reos iusta ultione punitos>, quam iniustae impunitati dimissos, etiam, si desit emendationis ratio, vel exempli, quia tamen hoc difficile est mihi probare, non enim video, quid boni poena malis conferat, quae si non indurat, vel acuit malitiam, tamen in nullo corrigit aut minuit — ideo teneo ad praesens sine temeritate, quod Deus in puniendo malos non agit pie cum eis, valde pie tamen agit cum iustitia sua, providentia <et> ordine universi, contra quae omnia impie ageretur, si impii sine poena transirent, et magis dignum est pro hiis Deum pie agere, quam cum malis, sicut patet aliquid ex praedictis. De eo autem, quod addis difficultando factum, quod videlicet nobilis creatura, ad imaginem Dei facta, perpetue sic punitur, dico, quod creatura <rationalis> respectu creaturarum nobilis est et ideo debet se sic tenere, ne a nobilitate degeneret. Postquam enim hoc facit, tanto vilior fit, quanto est ex natura nobilior, et ideo nihil miri, si etiam viliter tunc <tractetur>. Sed quaeso, quanta est nobilitas creaturarum <rationalium> in comparatione ad Deum? Nonne omnes, ut ait propheta^b, quasi nihilum et inane reputatae sunt

1. sic] *om.* A B C. resipiscerent] resipiscant G T, resipiscant Ma. putes] putas N T. 1—2. pie cum malis agatur] p. a. c. m. Mb U. 2. malis] magis G. sed] et U. magis] magnifice Mb U. iuste] *om.* B Mb U. 3. aliquo modo] aliquid] V. sic] si Pn. permittant] permittunt A C Gd Ma N Pd Pn R Z permittitur? Pc. 4. immo] unde, *corr. marg.* »ymmo« R. requirant] requirunt A Ma Mb U. Unde] Bene A. impiis] in piis Pn. quod] ut U. 5. parvae] *add.* an(te)? Pn. 6—7. et probare... punitos] *om.* Gd. 6. nititur] *add. sup. lin.* intelligitur Z. 7. iniustae impunitati dimissos] iniusti impunitati dimissis A, iniuste impuniti Cu, impunitati] impunitate N. etiam] et Cu. 8. hoc] *add.* non T. mihi] *om.* Pc T. difficile est mihi probare] m. d. e. p. G. mihi probare] p. m. A. 9. boni] *om.* Mb. boni poena] p. b. A. conferat] inferat Mb. vel] aut Cu. 10. tamen] *om.* R. corrigit] corrumpit B. aut] vel N. praesens] tempus A. 11. puniendo] puniendis? puniendos? Pc. non] *add.* cui tu? Cu. agit] agat A Cu Pn. pie] impie *corr. multo posterior* C, pie *add. sup. lin.* Z. 11—12. cum... pie] *om.* Pn. 12. pie tamen] t. p. Mb Pc U. Valde pie tamen agit] t. v. p. a. G. sua] *add.* et A. et] *om.* Gd. 13. poena] per eam Pn. 14. pro hiis Deum] D. p. h. T. 15. aliquid] equaliter A. quod] quia U. 16. quod videlicet] v. q. G T. videlicet] *om.* Pc videlicet nobilis] n. v. B Mb R U V. 17. rationalis] rationalis C Cu Gd Pn. 18. debet] de T. sic] *om.* T. se sic tenere] tenere sic G. degeneret] degnaret A. 19. fit] sic? sit? U. fit... nobilior] *om.* B. 20. miri] miror Pn. viliter tunc] t. v. Pc. tunc] *om.* B, sic Pn. tractetur] tractaretur G. Sed] Et Ma. quaeso] *om.* Pd Pn. 21. nobilitas] *del.* C, *add.* nature G. rationalium] rationalium C Cu Gd N Pn R U. 22. quasi nihilum] con(?)num Pn. nihilum] *om.* Z. inane] mane? Pd Pn?

^a *conf.* Platonis Gorgiam LXVI 511.

^b Isaias XL 17.

ei, qui utique in aestimatione non errat. Si igitur pro conservanda vita vel honore vel tuenda gloria regis <terreni> transitoria centum vel mille rustici, immo etiam clientes et nobiles, laborant et poenaliter gravantur ac gravissimis vitae periculis exponuntur, quid mirum, vel inconveniens, si ad perpetuam ostensionem effectualem gloriae, potentiae, iustitiae vel huiusmodi proprietatum divinarum punitur creatura, quae <in> infinitum minus comparabilis est Deo, quam infimus rusticus regi dignissimo. Et quid miri, si Deus perpetue vult punire creaturam, qui vult <ingentem> ab ea blasphemiam tolerare et creaturae sic blasphemanti semper adesse per essentiam, praesentiam et potentiam ac in esse. Quisquis igitur advertit, quod Deus pro ostensione bonitatis suae, vel aliquarum creaturarum utilitate, voluit tot iniurias sustinere, minus mirabitur, si ex eadem ratione voluit puniri creaturam aut pati.

TRACTATUS QUINTUS.

De ratione electionis et reprobationis creaturarum <rationalium>.

CAPITULUM I.

Quod <rationalabile> erat et conveniens ad finem, ad quem res creatae sunt, unum eligere, alium non, quamvis non sit aut fuerit maior ratio eligendi unum quam alium.

P.: Non nihil rationis habere videtur, quod Deus aliquem pro meritis praemiatur et punit pro demeritis etiam perpetuo, si hoc faceret sine

1. utique] *om.* A. errat] erat Pc, errit? U. igitur] ergo Cu. conservanda] seruanda R. 2. vel] *om.* Mb U. tuenda] tuendo V. tuenda gloria regis] g. r. tuenda Mb. terreni] eterni Gd. transitoria] transitorii Mb U. 3. immo] vel A. etiam] *om.* G T. 4. ac gravissimis] *om.* Cu. vitae] pene T. exponuntur] exponantur Cu T. quid] quod A Cu. vel] et A Mb. 5. effectualem] effectualiter Pn. 7. in] *om.* A Gd Mb Pn U, ad Z. minus comparabilis est] e. e. m. G T. 8. perpetue vult] v. p. A N U, perpetuo R. qui] quo R T. 9. vult] *add.* te G. ingentem] iugem B Cu G Gd Ma Mb N Pc Pd Pn Z, *sig. corr. rub.* C, iussem? V, iugiter U,ingere? R. ingentem ab ea] a. e. i. B C G R T V. ea] eo B C Cu G N R T Z. 10. semper] propter? C. per] prae Pn. essentiam] *add.* vel A, essentia Pn. praesentiam et] *om.* Mb U. et] *om.* Pc Pn V, ac G. 11. Quisquis] Quis B Ma Mb N Pc Pd U. igitur] ergo Ma Mb Pc Pd R U V. 12. vel] sed? scilicet? V. voluit] valuit? R. iniurias] in Iuira? B. 13. mirabitur] mirabiliter A. voluit] noluit Pn. puniri] punire B. puniri creaturam aut] a. p. c. Mb U. aut] ac B. 15. ratione] *om.* Z₁. electionis] eleccione Z₁, et] vel T, *marg.* Z manu *sacc.* XVII—XVIII »De Electione et Reprobatione«. reprobationis] reprobatione Ma Z₁. rationalium] rationalium A C C₁ Cu G Gd Gd₁ Ma Mb N Pd Pn R R₁ U V, *add.* »novem habet capitula U. 17. rationalabile] rationale Gd Gd₁ Ma₁ Pc Pc₁ U₁ Z Z₁. 18. eligere] *add.* et B C₁ U. alium non] n. a. C. et non alium Cu. alium] *om.* B. 19. sit] sint U₁. fuerit] fuerint? U, fuit B₁ G Z Z₁. maior] minus D, altior V, amplior T Z₁, alia U₁. alium] *om.* B. 20. Non] on (*vac. loc. lith.*) C. habere] *om.* B. videtur] videretur Mb U. habere videtur] v. h. Mb U. 21. punit] puniat N, *add.* et Z. perpetuo] perpetue A B C. si] sic Ma.

electione vel reprobatione <praeuia> sed <quod> aliquem, antequam natus et conceptus fuit, aut boni vel mali quid egit, reprobavit etiam ab aeterno, non video, quid rationis habeat, et maxime, quomodo ille reprobatus possit aut debeat hoc rationabile et benefactum et non magis valde malum reputare et quomodo non habeat magnam causam quaerimoniae contra Deum praesertim, cum nullam rationem videatur habuisse Deus alium eligendi et istum reprobandi. Si enim unum reproba-
 10 ret propter demerita sua, vel aliquam aliam rationem haberet in homine vel ex eo, tunc videretur homini non Deo imputandum. Si autem
 15 nihil horum habet, quomodo potest <hoc> iste reprobatus acceptare pro bono?

F.: Decuitne Deum nescire ab aeterno ea, quae erant in tempore futura?

P.: Nullo modo, quia nec esset Deus, si hoc nesciret.

16 F.: Decuit ipsum praevelle et intendere ita facere, sicut res erant faciendae?

P.: Omnino immo et oportuit, ut libere faceret et non ex voluntate de novo concepta, alias <enim> esset mutabilis.

F.: Fuissetne conveniens et rationabile, quod fecisset omnes res
 20 aequales et aequae bonas?

P.: Non videtur mihi, quod ille fuisset ita bonus modus faciendi, sicut est iste, quo iam factus est mundus, nec enim esset ordo, nec ministerium, nec regimen, nec proportio, nisi aequalitatis, et earum utilitatum, quae ex creaturis iam habentur, paucae vel nullae essent aut saltem
 25 non sic apparerent, quia una creatura non plus indigeret alia, quam e contra.

1. vel] et T. praeuia] premia Gd Z, prima Pl. quod] om. Gd, quod aliquem] quem autem quem (sig. corr. marg.) R, non alicui Pn. et] vel Mb U V. vel] aut Pc T Z. egit] eligit A. etiam] est A. 3. quid] quod U. 4. rationabile] rationale B Mb Pc R U Z. et] om. B. 6. nullam rationem] nullas rationes Pc. 6-7. rationem videatur habuisse Deus] v. h. D. r. Mb. 6. videatur] add. et? Z. 7. Deus] Deum Cu. unum] eum Pn. 8. aliquam] om. R. aliam rationem haberet] r. h. a. G. haberet] add. aliam T. 9. tunc] om. G. T. 10. hoc] om. Gd. potest hoc] h. p. Pn. iste] ille N. 11. pro bono] probam? U, sig. corr. Ma. 12. decuitne] decuit me A. Deum] dum (corr. post. »Deum«) Ma. ab aeterno] eterne A B. in tempore] inter? B. 14. Nullo modo] Ymo R. esset Deus] D. e. Pn. 15. F.] om. Z. ita] del. posterius Ma. 16. faciendae] corr. sup. lin. post. »faciendo« Ma. 17. P.] filius Z. Omnino] decuit Pl. et] om. V. faceret] faciat U. 18. enim] om. Gd. 19. F.] pater Z. conveniens] Deus A. rationabile] rationabilis (sig. corr.) A, rationale Pc Z. res] om. N. 20-22. et aequae... iste] om. R. (sig. corr.). 21. P.] filius Z. quod ille] quia iste Cu. fuisset] fuit B. ita] om. Cu. modus] om. Mb. 22. iste] ille N. quo] qui Mb. enim] om. V. omnino B. 23. regimen] regnum G T U. 23. proportio] add. non alias U. nisi] nec A B Pn. aequalitatis] qualitatis? B. 23-24. utilitatum] utilitatem N. ex creaturis iam] i. e. c. G N T V. iam habentur] h. i. Pn. essent] om. Pc. saltem] saltim U. 25. non] om. R. 26. e contra] eius? B.

F.: Si ergo rationabile fuit, ut Deus uni creaturae melius faceret, quam alteri et <ut> hoc praevidere vellet, tunc sequitur, quod rationabile fuit unum alteri praeeligere. Hoc enim est electio. Et ideo, si omnes homines fuissent salvati, tunc quoad vitam aeternam non esset aliqua electio, sed magis una omnium generalis assumptio. 5

P.: Videtur mihi valde tolerabile damnum, quod nullus homo esset electus, dummodo omnes essent salvati.

F.: Quamvis non esset in se malum, si ita factum esset, tamen ad illum finem, ad quem, iuxta praemissa, res creatae sunt, nullatenus tantum valeret, quod omnes fuissent boni et salvandi, nisi aliqui alii fuissent et damnandi, de quibus esset eadem quaestio, quae est de istis. Et ideo ad hunc finem, sicut expediens et rationabile erat aliquos creare, qui erant peccaturi, in peccatis morituri et perpetue puniendi, sic, illo supposito, necessarium erat eos non praeeligere sed potius reprobare. Sola enim non electio creati est eius reprobatio. Sed quare magis unum quam alium <elegerit> aut reprobaverit nulla potest ratio assignari, nec ex parte Dei, nec ex parte creaturae. Nam quoad Deum quid magis esset, sive istum, sive alium, sive nullum elegisset, nisi de quanto libere voluit eligere hunc vel illum, sine ulla maiore ratione de isto quam alio. Nec etiam ex parte creaturae, quia vel nulla, vel eadem ratio erat de omnibus. Quod enim non est et est futurum, nullam rationem habet sui esse, nisi in principio suo vel causa. In se enim nihil habet, quia nihil est. Totum autem principium creationis vel electionis rerum creandarum erat divina voluntas. Igitur non nisi purae voluntati suae attribuendum est, quod hunc creavit, vel eligit et alium non. Sicut in simili, si per imaginationem Deus a casu, vel fortuna, vel 10
15
20
25

1. F.] pater Z. rationabile] rationale B U Z. fuit] *ada*, scilicet A. 2. et] *om.* Pc. ut] in Gd. 2—3. rationabile] rationale Mb Pc U. 3. unum] unam B. Hoc] Hec A B. enim] non Z. est] *om.* B. 3—5. Et ideo... electio] *om.* (*sig. corr.*) R. 4. quoad] ad Pn. vitam] *om.* Mb. esset] fuisset Pn. 5. una omnium] o. u. Mb U. 6. P.] filius Z. Videtur] Videretur B C Ma Pl T. mihi] modo U. 8. F.] pater Z. non esset in se] i. s. n. e. Pl. 10. tantum] tamen A Cu Pc. 10—11. nisi... damnandi] *om.* R (*sig. corr.*). alii] *om.* Pl. 11. est] *om.* Pl. de istis] deitatis (*marg. sig. corr.*) R. 12. ideo] iam Mb. rationabile] rationale Pc R U Z. 13. qui] que Z. peccaturi] *add.* et Mb U, peccaturi A. peccatis] peccato Mb U. 14. illo] isto Mb Pn supposito] praesupposito G T. 16. quam alium] *om.* Mb. elegerit] eligeret Gd Ma, eligerit? Pd. aut] vel N. reprobaverit] reprobavit B. nulla potest ratio] n. r. p. R. 18. quid] quando? Z. sive] sibi Ma. alium] istum Cu. elegisset] eligisset Pd. 19. libere voluit] v. l. R. vel] et Cu. sine] sui? B. ulla] nulla Pn. maiore] ampliore Mb, maiori G U. 20. isto] illo N. quam] *add.* de A B G Mb Pc T U. 22. sui esse] in se Mb U. vel] *add.* in G. enim] *om.* Cu. 23. habet] *del.* T. habet, quia nihil] *om.* G. autem] aut B Pn. 23—24. creationis vel electionis] e. v. c. T. 24. Igitur] Ideo A B G Mb T. 25. voluntati suae] s. v. A. suae] *om.* G. est] *om.* Z. et] *om.* U. 26. Sicut] Sic Mb. Deus] *om.* Mb U, a] in A. fortuna] fortuite Mb.

per sortem unum reprobaret et alium eligeret, quando non expediret
 ambos simul eligere, cui vellet reprobandus imputare? Videtur enim,
 quod nulli rationabiliter posset. Non enim Deo, quia ille fuisset omnino
 indifferens. Cum ergo iam aequae indifferens fuerit, ita modicum impu-
 6 tandum est sibi nunc, sicut tunc.

<P.>: Numquid non rationabiliter fecit Deus eligendo Iacob et
 Esaw reprobando?

<F.>: Absit, ut aliter, quam rationabiliter.

<P.>: Ergo erat aliqua ratio et hoc est, quod quaeritur.

10 <F.>: Ubi inter duo expedit unum fieri et non ambo et nulla
 ratio est, quare magis fiat unum, quam aliud, ibi rationabile est, non
 propter hoc nihil facere, quia non est maior ratio <de uno quam de
 alio>, sed libere se deflectere ad unum quodcunque ex eis. Dum ergo,
 sicut ex prius concessis credo non negandum, bonum erat Deum ali-
 15 quos eligere ad aeternam beatitudinem et melius, quam si nullum elegisset
 et impossibile erat, ut omnes, quos potuit eligere, eligeret, inconve-
 niensque erat ad finem in rebus intentum, omnes creandos eligere et
 salvare, necessarium quodammodo et per consequens non malum, sed se-
 cundum modum loquendi, praesuppositum in XI^{mo} capitulo primi tracta-
 20 tus, etiam bonum erat, aliquos non eligere, quos tamen poterat elegisse.
 Et cum nulla possit esse ratio, quare magis unum eligeret, quam alium,
 bonum et rationabile erat nullam rationem ibi quaerere, vel adver-
 tere, ubi nulla poterat haberi, sed ex libertate hunc vel illum eligere,
 tot vel plures.

1. sortem] *ada*. Deus Mb U. quando] quum A B C Pl T. 2. vellet] vollet U.
 3. rationabiliter] rationaliter A Ma (Pd Pn Z?). posset] possit T. ille] iste Cu. 4. Cum]
 Quando? R. ergo] igitur Pc. iam] eam? B, (Ma *corr. post.* »tam«?). iam aequae] eque iam Pl.
 fuerit] fuit N. 4-5. imputandum est sibi] e. s. i. B Ma Mb Pc Pd R U V, reputan-
 dum G T. 5. nunc] modo G. T. sicut] *om.* Pn. 6. P.] *loc. vac.* Gd. Numquid] Nunc-
 quod? R. non quid G. non] *om.* Ma Mb Pc Pd R U V. rationabiliter] rationaliter Ma Pc
 Pd Z. 8. F.] *loc. vac.* Gd. ut] ne A, nec B. rationabiliter] rationaliter A Ma Pc Z.
 9. P.] *loc. vac.* Gd. *om.* Z. quod] quidem? Gd. quaeritur] quiritur A. 10. F.] *loc. vac.* Gd.
 fieri] *om.* A B. expedit unum fieri] u. exp. f. Pl. 11. quare] *add.* non Mb U. magis]
om. R. fiat] sit B. ibi] *om.* Pn. rationabile] rationale Pc, irrationale Z. 12. hoc] *om.* A,
add. omnino (*marg. sig. corr.*) R. 12-13. de uno quam de alio] d. a. qu. d. u. Gd.
 13. libere] *add.* potest Mb Pc Pd (V *sig. corr.*) U V. se deflectere] d. s. G T. quodcunque]
 quodque A C Mb Pl T U V. 14. concessis] concessum B. elegisset] eligisset V. 16.
 et] *om.* Pu. ut] quod Mb. potuit] poterat Mb U Z. eligere] *om.* R. 17. ad finem in re-
 bus] i. r. a. f. (*sig. corr.*) B. intentum] intentis Z. creandos] creandus? B. 18. necessa-
 rium] *add.* et Pc. 19. praesuppositum... tractatus] *om.* Pl. 20. tamen] cum Z. pote-
 rat] potuerit? R. elegisse] eligere Pn, eligisse Z. 21. cum] tamen Cu G. et] *om.* B. pos-
 sit] posset A B C G Pl T V, potest Cu. magis unum] u. m. Pn. eligeret] elegerit 22.
 T. bonum] *om.* T. et] *om.* C Ma Pc Pd (V *sig. corr.*). rationabile] rationale Mb R U, *add.* et
 Ma. ibi] in? Z. 23. ubi] ibi T. poterat] poterit Cu. haberi] habere U. libertate] *add.* habuit
 N. 23-24. eligere tot vel plures] t. vel pl. el. Pl.

P.: Si nulla est ratio, quare hunc vel tot elegit, quomodo est rationabile, quod hoc fecit, cum illud dicatur rationabiliter fieri, cuius est aliqua ratio faciendi?

F.: Est bene ratio, quare hunc vel tot elegit, ut videlicet secundum apostolum^a in eo, vel <in> eis ostendat divitias gloriae suae, licet non sit maior ratio, quare hunc et non illum, tot et non plures elegerit, cum aequae in alio, sicut in isto et in pluribus, sicut in tot, suae gloriae divitias ostendere potuisset. Itaque aliud est dicere, quod non sit aliqua ratio huius, aliud, quod non sit maior ratio huius, quam illius. Potest etiam dici rationabile illud, quod sit a potentia libera et rationali, quod nulli rationi obviat, nec <aliquid> irrationabilitatis continet, pureque commissum est suae libertati sine aliqua obligatione, restrictione, consilio vel mandato. Verbi gratia: Si quis deberet, vel libere omnino posset ad aliquod bonum faciendum ire per unam duarum viarum omnino aequalium, inter quas nulla esset sive in substantialibus, sive in accidentalibus nisi numeralis differentia, electio autem inter eas esset sibi plene commissam, rationabiliter eligeret quamcunque ipsarum et minus rationabiliter ageret faciendo difficultatem, dilationem vel dubium in electione unius earum, quia frustra disputaret, ex quo non est possibilis ratio unam prae alia eligendi.

1. P.] *om.* B, *loc. vac.* A. elegit] eligit A Ma U. quomodo] *ada.* videlicet B. 1—3. quomodo... ratio] *om.* R. (*marg. sig. corr.*)... elegit *om.* B. 2. rationabile] rationale Mb Pc U Z. cum] tamen U. dicatur] dicat Pn. rationabiliter] rationaliter A Mb Pc Z. 4. elegit] eligit A C Ma U. videlicet] *om.* Pl. 5. in... eis] *om.* Cu. in eis] in *om.* A B Gd Ma Mb N Pc Pd Z. ostendat] ostendit A, ostendas Pc. 6. hunc] habent? Z. et non] vel Mb U. illum] illud Z. elegerit] eligeret Cu. 7. pluribus, sicut] *add. marg.* Z. 7—8. suae gloriae divitias] d. g. s. Mb U. 7. suae gloriae] g. s. Z. 8. Itaque] Atque R. aliud] aliquid A. 8—9. aliqua... sit] *om.* R. aliud... huius] *om.* A Pc, aut U. 9. huius] illius Mb U. 10. rationabile] rationale Ma Mb Pc Pd U. illud] id U. sit] fit Cu G Mb U. rationali] rationabili Pn. quod] quia Mb U. 11. obviat] obfuit Mb. nec] neque B. aliquid] aliquod Gd. irrationabilitatis] irrationabiliter B, racionabilitatis G. pureque] *que del.*? Pc. 12. libertati] liberalitati A, libertate Pc. aliqua] alicuius Mb U. 13. quis] aliquis A. omnino] non Pl. 14. ad] *om.* Mb U. aliquod] ad° N. bonum] boni B (*bis*). faciendum] faciendo Mb U. 15—16. in accidentalibus] in *om.* N. accidentalibus] accidentibus A. 16. nisi] *om.* R. numeralis] numerabilis Ma U, (notabilis R *marg.*). electio] selectio C. plene] plena A, plenarie N T. 16—17. sibi plene commissam] p. c. s. Mb *add.* ut Mb, commissis Pn. 17. rationabiliter] rationaliter C Mb Pc R. quamcunque] *om.* B. 17—18. rationabiliter] rationaliter A Ma Mb Pc R. 18. dilationem] dileccionem Pn. 19. possibilis] *add.* et R. ratio] *add.* plus *marg.* C. 20. prae] per Pn. alia] aliam B Pn. eligendi] *add.* etc. Pn U.

^a S. Pauli ad Rom. IX 23. (Ad Ephes. III 16).

CAPITULUM II.

Quod licet sit difficile, tamen utile videtur materiam hanc tractare et quod mirabile est, quod homines tantum causantur de reprobatione Dei.

6 P.: Quam diu tangitur in communi materia, facilius rationi consentio, quod non sit malum, uno <dimisso>, alium eligere. Sed quando descenderetur ad singularia et veniretur ad me, nescio, quomodo possim hoc bonum aestimare aut quas gratias debeam agere domino Deo, quod me reprobavit aut, postquam reprobaverat, creavit, nec in aliquo videtur
10 esse minor causandi materia, quod necessarium vel bonum fuit, aliquos reprobare, cum praeter me in aliis innumerabilibus potuit hoc explere.

F.: Ex verbis tuis apparet, quod magis ex affectu et amore tui privato moveris, quam ratione. Sed si tibi respondere debeo, induces me in laborintum quasi inextricabilem et in limum profundi. Ideo vide,
15 ne pariter infigamur et non possimus exire.

P.: Age ut coepisti, et bona spes erit de exitu, dicque saltem illud, quod pro directione aut consolatione dicturus esses homini talem tentationem habenti, sicut bene posset occurrere.

F.: Immo et occurrit de facto. Dixit enim mihi quidam semel, quod
20 in tanto dubio, tantaque damnationis periculo nesciret, unde gaudere

2. sit] *om.* A₁ Mb. sit difficile] d. s. B. tamen] tam Pc. Quod licet sit difficile tamen utile videtur] cum ut. vid., lic. sit. dif. C. tam. ut. vid. l. s. d. Cu. videtur] videre Pc. 2—3. materiam hanc] h. m. B₁ C₁ Cu. 3. tantum] *om.* A. tam U. 4. reprobatione Dei] D. r. Mb. 5. tangitur] tangit B. causatur (*marg. sig. corr.* R). materia] fa(ci?)li? Pn. 5—6. consentio] consensio A B. 6. dimisso] dimissio Gd, diviso Pn. 7. possim] possem Mb Pc Pd Pl R V, possum N, possit? B. 8. aut quas] aliquas Z. quas] quasi B Ma Pc Pd V, quare R. debeam] deinde B, deberem Mb U. debeam agere] a. d. Pn. 9. reprobavit] reprobaverit A. 10. esse minor] m. e. Cu Pc R U. 11. reprobare] reprobari C Pc T V (*corr.* »reinprobare« A). praeter] propter Pn. aliis] *om.* Ma V aliquis *corr.* Gd innumerabilibus] naturabilibus Ma Pc V. numerabilibus B. explere] complere Z. hoc explere] ex (*marg. add.* »plere«) hoc Pn. 12. apparet] appareret? Mb. quod] *sub textu rub.* »tantum causantur de reprobacione Dei« Gd, magis] *om.* Mb. Ex] in U. ei] vel Mb. affectu et amore tui] am. e. aff. t. Mb. tui] tuo Cu. 13. privato moveris] *om.* G. si] *om.* B. si tibi] sic R, *add.* ratione Pl. debeo] *om.* B. induces] inducis G N, introduces? R, induceres Cu, indues *corr.* *post. sup. lin.* »induces« Ma. 14. laborintum] laberintum C? Pl, *add.* et G N. inextricabile] inexecabilem Pl, inextricabilem V, inexecrabilem T, inextrepabilem Mb, extricabilem (*sig. corr.*) R, inextricabile Pn. in] *om.* Z. limum] lymum Mb Pc Pd R, limum A. vide] *add.* m? B. 15. possimus] possumus A B Ma. 17. illud] id B G Ma Mb Pc R V. 16—17. saltem illud] i. s. U. 17. quod] qd° N. esses] es A B Ma Mb Pc Pd R T U V, esse G. 18. tentationem] temperacionem *corr. marg.* temptacionem V. sicut] si Pc. posset] possit Ma Pd Pl R V. 19. et] ut U. 20. tanto] tantu U. tantaque] tantoque Mb. unde] *om.* Pl, inde (*sig. corr.*) V. gaudere] *add.* deberet Mb U.

vel gratias agere de hoc, quod esset creatus, et quia non minus vellet non esse creatus, quam esse in isto periculo.

<P.>: Tanto <certius> est, quia utile, immo necessarium est, circa hanc materiam occupari et videre, quid infirmis habentibus huiusmodi tentationem aut protervis sic <obicientibus> valeat responderi. 5 Absit enim, ut aliquod periculum possit inducere malitia, cui non valeat adhibere remedium, ratio, vel scriptura.

<F.>: Mirabile est, quod homines tantum causantur de reprobatione Dei.

<P.>: Videtur tibi parva res et non plurimum horrenda perpetua damnatio? Cum ergo reprobatio Dei origo videatur esse aeterna, qua posita ponitur et qua non posita non poneretur, quid miri quod homines de reprobatione causantur? 10

<F.>: Nihil miror, quod homines damnationem detestantur et horrent. Sed magis miror, quod non plus horrent eam (coniectura: 15 <eius causam>), quam tantum deberent horrere, quod vere, realiter et perseveranter detestari deberent omne illud, pro quo solet venire damnatio. Et si ita facerent, tunc res bene staret et audacter affirmo: si hominibus sic agentibus reprobatio vel praesentia Dei esset causa, vel origo damnationis, iusta esset querela adversus eam et <etiam> reprobantem 20 vel praescientem. Sed, quia homines, qui aliquando valde videntur detestari damnationem, nonnunquam voluntarie causam damnationis inductoriam amplexantur, velut si quis febres vehementer exhorreat et ad pisces, vel fructus sit avidus, qui eas inducunt, aut si quis se dicat immunditiam detestari luxuriae, qui tamen non vult eius delectatione 25

1. vel] m[u?]l[ta]s? Pn. agere] add. deberet N. quod] quos Pn. creatus] add. qua(ntu)m esse in isto periculo A. quia] quod G Mb U. non minus] magis Mb U. vellet] nollet A. 2. quam] add. non Z. quam... periculo] om. A. 3. P.] loc. vac. Gd. certius] tertius Gd. 4. circa] cura? N. 5. sic] sicut U. obicientibus] abicientibus Gd. 6. ut] quod N Pn. valeat] valet G. 7. adhibere] adhiberi Mb N Pl. ratio] rationis B. scriptura] scripture B. 8. F.] loc. vac. Gd. est] om. C. 10. P.] loc. vac. Gd. non] nam N. plurimum] plurimum Pe. 10-11. perpetua] eterna Mb. 12. qua] que U. non poneretur] non om. G, nam U. quid] quod Pn, add. ergo Cu G N Pn T. 13. de] om. A B. 14. F.] loc. vac. Gd. Nihil] Nil V. detestantur] detestationem A, destantur V. 15. horrent] horrentur A. 14-15. et horrent] om. V. eam] om. Z. 16. et] om. Z. (B sig. corr.) 17. omne illud] i. o. (sig. corr.) Pe. illud] id? Pn. venire] fieri Cu. 18. staret] starent V. 20. damnationis] marg. V. add. 1 (i?). 21. Sed] add. quod T. qui] que? U. 22. nonnunquam] add. tamen B C U. voluntarie] om. G T, voluntarie tamen U. causam] om. B C. 22-23. inductoriam] inductorie B, inductiuam V. 23-24. et ad pisces] adipisces Pn. 24. avidus] add. accedat Pl. si] om. G. se dicat] d. s. B N. 25. delectatione] delectationem B Mb Pn.

carere, quam si inseparabiliter foeditas comitatur, aut, si quandoque homines damnationem detestantur ad tempus, in hoc tamen finaliter non perseverant, quin libere labantur in non displicentiam, immo et voluntariam acceptationem illius, pro quo quis iuste damnatur, et postea volunt hoc retorquere in praescientiam, vel reprobationem Dei, vel Deum reprobantem vel praescientem, cum tamen nec reprobatio, nec praescientia, nec Deus per hoc, quod praescivit, vel reprobavit, sit aliquomodo causa damnationis. Hinc est, quia miror, quod dimittimus causari contra nos ipsos, qui damnationis nostrae meritum non detestamur, uti deberemus, sed libere complectimur. Et postea volumus causari de Deo et talibus operibus eius, quae, si stantibus rebus, ut nunc stant, non ageret, Deus non esset. Qualis enim esset Deus, qui circa futura praevolutionem non haberet, aut qui non sciret, quae essent futura vel non futura?

CAPITULUM III.

15 Quare reprobatio proprie capta non sit causa damnationis malorum, cum electio sit causa salvationis bonorum.

P.: Cum electio vel praedestinatio sit causa salvationis bonorum, cur non etiam reprobatio dicenda est causa damnationis reproborum?

F.: Huius ratio plana est: Si reprobatio proprie accipitur, ut privative opposita electionis vel praedestinationis ita, ut dicatur, quod sicut praedestinatio est gratiae et gloriae praeparatio, sic reprobatio sit non

1. carere] curare Mb. comitatur] concomitatur G Mb T U. aut] ac A B C Pc R T Z. si] om. V. 1—2. quandoque homines] h. q. G T. 1. quandoque] quando Cu. 2. damnationem] feditatem Mb U. tempus] temperus? Z. finaliter non] n. f. A. 3. quin] quum A B C Pl T V, quando Ma Mb labantur] labuntur G Mb T. in] om. Pn, et Cu. 4. acceptationem] acceptionem Cu G Ma Pc Pd R U, acceptionem? C. illius] in Z. quo] qua A. quis] aliquis Ma Mb Pc Pd U V. volunt] nolunt A, nolu(i)t Pn, voluit? volint? Z. 5. praescientiam] praestinentiam V. vel] et B. 6. nec praescientia] nec om. V. 7. Deus] om. B. quod] qd° N. reprobavit] reprobavit B. sit] sic B Pn U. 8—9. Hinc... damnationis] om. G. 8. quia] quod B C Cu G Ma Mb Pc Pd T U V, nos] nosmet N. 9. non] om. B. deberemus] deberemur A. sed] sicut Cu. 10. Et] Sed B. talibus] similibus T. 11. eius] eis T, om. Mb. si] sic Z. stant] sunt A. Deus non esset] om. Pc (R sig. corr. marg.). 12. circa] cura? N. futura] futuram (sig. corr. marg.) R. praevolutionem] pervolutionem A B, praeuolutionem Z. 13. vel] et Mb, add que B. futura] add. etc. Pn. 15. Quare] Quod? A add. et B. causa] tam Pn, om. A V. 15—16. damnationis] condemnacionis V. 16. malorum, cum el. sit causa salv. bon.] nec tamen de hoc possint dampnandi causari rationaliter Z. cum] licet? Mb, tamen U. sit] sint U. salvationis] salutacionis Z. 17. Cum] add. ergo Z. causa damnationis] d. c. B. 18. reproborum] reprobatorum A, reprobrorum V. 19. F.] om. T. 19—20. privative] add. in Z. 20. opposita] apposita? Pn. electionis] add. electioni U. praedestinationis] praedestinationi U. ita ut dicatur] u. d. i. Pl, 21. est] sit Mb. et] vel G Pl T. sic] om. Mb. sit] sic B.

praeparatio gratiae vel gloriae. Tunc enim electio merito dicitur causa salvationis, quia est voluntas vel volitio Dei ad salvandum aliquem prae certis aliis vel alio. Deus autem omnia, quaecumque vult, facit et congrue electio Dei, quae est quaedam actio, dicitur causa illius rei, quae ex ea sequitur et per eam <fit>. Reprobatio autem, dicto modo capta, nihil ponit in Deo, nec est aliquid, sicut nec illa nescientia, de qua dicitur Evangelio *: Nescio vos. Sed Deus per hoc aliquem reprobare dicitur, vel nescire, quod non vult salvationem eius. Non eligere itaque vel non velle salvationem alicuius, quia nihil de se ponit, nec in Deo, nec in creatura, ideo non est causa alicuius. Et idem videtur dicendum de reprobatione per omnia, nisi quod in hoc est differentia, quae tamen ad propositum nihil facit, quod reprobatio eo, <quod> relative dicitur ad reprobum, praesupponit suum correlativum praesens esse, vel futurum.

P.: Ex quo nauta per absentiam suam et non gubernationem navis dicitur esse causa submersionis eius, quamvis absentia sui, ut sic, nihil ponat quoad navim, nisi existentiam ipsius nautae alibi, cur non et Deus dicitur causa submersionis nostrae in peccatum vel damnationem per non volitionem salvationis nostrae vel <non> dationem gratiae, quae quidem non volitio vel non datio gratiae est quaedam spiritualis et talis Dei absentia, qualis sibi est possibilis, qui <per> essentiam ubique est praesens, maxime, cum nedum non salvationem nostram procurare, sed etiam <nihil> omnino possimus facere sine Deo et multo minus sine ipso salvari, quam navis sine nauta.

F.: Credo, quod philosophi, qui dixerunt absentiam nautae vel nau-

1. praeparatio] reparacio G. vel] et Cu Mb. enim] et? V. dicitur] dum? Z. 2. prae] pro A. praeteritis B. 3. certis] ceteris Mb Pl R. U. omnia] om. Mb U Z. facit] fecit U. 4. quae] add. est T, add. que Gd. ea] eo Pc. 5. per eam] pena Pl. fit] sic Gd. dicto] dicta U. 6. est aliquid] a. e. Mb U. est] om. G. sicut] sic A. illa] ista Cu. 7. Sed] Si T. reprobare] probare U. 8. Non] om. Pn. eligere itaque] i. e. A. itaque] ita autem T. 9. nihil] add. est Gd. in Deo] video A. nec] et Pl. 10—11. dicendum de reprob.] de r. d. B. 12. quod] om. Gd. relative] respective T, rela[ci?]o Z. 13. reprobum] reprobandum G Ma Mb Pc Pd R U V. correlativum] correlatum A B C Pl V (Pd?) vel] om. Pc. 14. P.] om. T, add. marg. Z. absentiam] abstinenciam Pn. non] om. Z. 15. esse] om. G. sic] sit U. 16. ponat] ponit? B U, om. T. quoad] ad Ma Mb Pc T U V. navim] navem A Z. nisi] non U. ipsius nautae] navis G T. alibi] om. Cu. et] etiam Mb. 17. dicitur] om. V. 17—18. in peccatum... salvationis nostrae] om. U. 18. non] om. Gd. dationem] dationis B Cu G Gd Ma Mb Pc Pd Pn R T Z. 19. non volitio... spiritualis] om. Z. est] om. B. et talis] om. Pl. 20. est] esset Pn. per] om. Gd. 21. cum] tamen? Ma. non] om. Mb U non. salvationem] om. Z. 22. nihil] vel Gd. possimus] possemus Ma Mb N Pc Pd U V, possumus B R. 23. navis] magis Pn, maius Z. 24. F.] om. (sig. rub. T) Z. philosophi] hii Mb U phy N Pd Pn.

* Matth. XXV. 12. Luc. XIII. 25. 27.

tam per absentiam esse causam submersionis navis, intelligendi sint de nauta, ad quem pertinet navem periclitantem gubernare. Istud enim aliquid rationis habet, ut dicatur esse in causa, quia per hoc est in culpa et iuste sibi <imputatur>, quod ibi abest, ubi praesens esse et
 5 operam suam adhibere deberet. Quia igitur, ut supra habitum est, nullius creaturae salvatio, vel a quocunque malo praeservatio pertinet ad Deum, nisi de quanto ipse ex pura gratia et libertate voluerit, manifestum est, quod causa defectionis illius rei dici non poterit, quam non voluerit praeservare. Non enim plus pertinet ad ipsum eius praeservatio,
 10 nisi quantum assumere voluerit. Et certe inconveniens videtur, si aliter intelligatur illud dictum philosophicum. Sequitur enim, quod nauta, qui esset in <Graecia> et gubernaret optime navem sibi commissam, esset causa periclitationis navis pereuntis in Hispania, quam si adesset, salvare industria sua posset. Insuper omnis nauta, immo universa creatura an-
 15 gelica, humana, vel alia quaecunque, esset causa periclitationis cuiuscunque navis, cui non subventionem sibi possibili contraveniret. Et quod amplius est, creator omnium esset causa omnis defectus, privationis, peccati, non entis et mali, quod magis impie sonat, quam si illud dictum philosophicum exponatur aut etiam negetur omnino.

20

CAPITULUM IV.

Quomodo reprobatio non pure privative capta sit causa damnationis, nec tamen de hoc possint damnandi causari rationabiliter.

F.: Sed quia nonnulli doctores etiam sancti sonare videntur, quod
 25 reprobatio non pure privative capiatur, sed includat aliquid positivum,

I. absentiam] absentia U, om. Mb Pd. esse causam] essenciam Pn. navis] om. B. I—2. navis... navem] om. (marg. sig. corr.) R. I. sint] add. vel A. 2. sint... gubernare] om. Z. navem] navim R T V, om. Pc. periclitantem] periclitante U, vacantem R. 4. ut] ne Pl. imputatur] imputantur Gd. quod] quia Cu. ibi] sibi R. abest] est A. 4—5. praesens... habitum] om. R. 5. igitur] ergo Pc. 6. vel] nec A, aut Cu. quocunque] add. alio U. malo] om. Mb. 7. et] vel Mb. voluerit] valuerit A, voluit Mb. 9. ipsum] eum A. 10. assumere] praeservare Ma. assumptum Pd. 11. philosophicum] propheticum R. Sequitur] Sequeretur B C Cu G Mb Pc T U V. 12. esset] esse? B. Graecia] Gra(cia?) G T, Gretia Gd. gubernaret optime] o. g. G T. optime navem] n. o. R. navem] navim G V. 13. causa] tam U. periclitationis] om. G. T. pereuntis] add. et V. salvare] salvari B Ma Pd Pl V. 14. industria sua] s. i. A G Mb T U. posset] potest? Pl, possit Z. 15—16. cuiuscunque navis] n. c. Pl. 16. cui] tantum Z. contraveniret] contraue(ne?)rit Z. 17. defectus] om. B. 18. entis] moventis add. defectus B. et] add. non Pc. quod] qd° N. illud] id B. 19. philosophicum] ph[ilosopho]rum V, ph. dictum Mb N. etiam] om. Mb. negatur omnino] o. n. B Ma Mb Pc Pd Pl R U V. omnino] add. etc. U. 21. quomodo] Quare A T. pure] om. Pc. 22. possint] om. Pc. possunt U, possit Pn. 23. rationabiliter] rationaliter Pc R R, add. pater rub. A. 24. F.] solo cod. G. sonare videntur] v. s. B N. quod] add. etiam N. 25. capiatur] capitur? B, capta R, accipiat Z. includat] includit R (B?). aliquid] aliquod B Cu Mb Pd R U V, add. poni N.

videlicet volitionem puniendi aut poenae praeparationem, et ex hoc reprobatio Dei vel Deus reprobans videtur esse causa damnationis, saltem quoad poenam, etiam aeternam — non enim de novo concepit, sed ab aeterno voluit malos et damnandos punire — ideo advertendum, quod reus non potest iure causari contra omne illud, quod est causa suae punitionis seu deputationis ad poenam, et per consequens nec contra illud, quod est causa damnationis, prout ad eam refertur. Alias enim haberet quis causari de igne, gladio vel patibulo, quae faciunt opus, officium vel debitum suum naturale in sibi applicatis. Cum ergo magis proprium sit Deo mala punire, quam igni calefacere, tam modicum istud imputandum est sibi, sicut illud igni. Similiter nec reus potest rationabiliter causari contra iudicem iuste iudicantem, nec tortorem sententiam bene exsequentem, sed contra causam vel demeritum, pro qua, vel propter quod damnatur. Licet ergo Deus voluit et ab aeterno praevoluit hanc damnationem quoad poenam et eadem volitio iam est causa <punitionis> suae, non tamen propter hoc, quod Deus praevoluit eum puniri, punitur, sed quia peccavit. Nec illa praevolitio mala fuit vel iniusta, licet protunc ille non peccaverat, quia, sicut velle damnare actu peccantes non est malum, sed iustum et bonum, sic etiam praevelle punire peccaturos. Item si punire peccatores non est iniquum, sed iustum et bonum, tunc nec malum sed iustum fuit ab aeterno talem voluntatem habere ad eos, quos praescivit peccaturos, immo non habere talem voluntatem

1. videlicet] scilicet B, add. et? V. et] om. R. hoc] ada. videtur B, hac V. 2. Deus] donus (dominus?) Pc, dominus Mb U V. 3. aeternam] eterna Pn. sed] sub B. 4. punire] puniri Ma. quod reus] om. B. add. Deus Z. 5. illud] id N. 5—7. suae... est causa] om. (sig. corr.) T. 6. seu] se Pn. deputationis] dampnationis B Cu R V. 7. eam] add. s(cilicet) penam N. habere] add. diceret Z. quis] reus Mb U. 9. naturale] om. Mb. in sibi] non nisi Mb. ergo] igitur A. sit] sic Pn. 10. igni] ignem Ma, igne Z. calefacere] calafacere Pn. tam] add. in V. istud] illud B Ma Mb Pc Pd Pl R U V. 10—11. imputandum est sibi sicut illud] e. s. imp. illud B Mb U. 11. sicut] om. Ma Pc Pd R V. illud] istud B Ma Mb N Pc Pd Pl R U V. sicut illud igni] istud sic. ig. Mb. potest] om. B, add. poster. marg. V. rationabiliter] racionaliter A Pd Pn Z. potest rationabiliter] r. p. A. causari] causare A. 12. nec] add. contra Pl. tortorem] corr. post. s(licet) Ma, torrentem Pn. sententiam] om. A. 12—13. exsequentem] exequentem Z. 13. pro qua] om. T. 15. iam est] e. i. Pl. causa] tam U. punitionis] promentionis? Gd. 16. praevoluit] voluit (noluit?) A. puniri] punire Ma Pc Pd R U. 17. sed quia peccavit] om. G. T. peccavit] pectavit A. 17—18. protunc] om. Cu. 18. non] nec N. peccaverat] pectaverat A, peccaverit Mb, add. sed A Cu Ma Pc R U. sicut] om. A Pc. 19. sic] om. Pc, sicut U. etiam] om. A. peccaturos] peccatores Mb U, pectaturos Pd. 20. Item... peccatores] om. Mb. U. peccatores] peccaturos Pc. 20—22. et bonum... ad eos] om U. 21. nec] om. B. sed iustum] om. Mb. talem] om. Cu. habere] om. V. ad] et Cu.

esset iniustitiae et imperfectionis et ideo non est imputabile Deo, quod habuit talem voluntatem ab aeterno, sed esset imputabile, si non habuisset. Insuper, quia, sicut patet ex dictis in tractatu praecedenti, Deus per comminationem poenarum multos retrahit a peccato et omnibus advertentibus sufficientem dedit causam retrahendi, magis est dignum gratiarum actione, quam imputatione, quod Deus praevoluit punire peccatores. Amplius, cum nullus neget, quin bonum fuerit, Deum ab aeterno praedisponere praemia, quae daturus est bonis ea promerentibus, et eos per horum promissionem ad virtutes provocare, et utique tam digne debentur malis supplicia, sicut iustis praemia, quomodo non fuit rationabile ad deterrendum eos cogitare de suppliciis et ea <comminari>? Postremo ponatur per imaginationem, quod, sicut prius est saltem natura creare et posterius permittere peccare et demum punire, quod ita successive Deus haec in mente sua conceperit et intenderit unum post <aliud> tempore isto modo, quod primo cogitasset creare hominem et, postquam creaverat, cogitasset: permittas eum libere facere, quod vult, deinde cogitasset: si peccaverit, vel quando hoc fecerit, quod vellet punire, <tunc> utique iuxta ea, quae moves, Deo nihil posset imputari. Cum ergo nunc non plus, sed omnino idem effectus sequatur, qua ratione plus causantur homines, si omnia simul concepta sunt propter aeternitatem Dei et simultatem divinae comprehensionis?

1. esset iniustitiae] Item in iuste Pn. imputabile] reputabile G. 1-2. Deo... imputabile] om. U. 2. sed] sicut Cu. imputabile] reputabile G. si non] n. s. (sig. corr.) V. 3. patet ex d. in tr. pr.] ex dictis aliquorum patet Pl. in] ex Pn. 4. per] add. talem B Ma Mb Pc Pd U V. comminationem] communicationem B. comitacionem? T. retrahit] trahit A. a peccato] om. Pn. 5. dedit] tamen marg. corr. B. magis] maius B. 6. actione] attione? Gd. 7. nullus] ubus? Z. neget] neque Pn. quin] quam A, quum? Pn, quantum Cu. Deum] om. G T. 8. daturus] daturis A. bonis] nobis Z. 9. horum] eorum Pn. promissionem] permissionem A. ad virtutes] advertentes B. provocare] reuocare Pn. 10. tam] cum B, iam N. digne] dignum Pn. 11. rationabile] rationale Pc Z, rationali Pn. deterrendum] terrendum R. ea] om. V. 11-12. comminari] cominari Gd. 12. Postremo] Postrema G. ponatur] ponitur Ma Mb Pd V. imaginationem] ymaginem Pn. sicut] sint U, add. Dei Mb U, add. Deo V, add. Deus sup. lin. Pd. 13. saltem] saltim U. natura] naturam Cu. et] add. per A. permittere] permictere Pd. peccare] om. B, peccare A. 14. haec] om. A B G Mb U. sua] add. hoc G. conceperit] concepit B Pc Pn T U. 15. aliud] illud Gd. tempore] ipse Z. modo] corr. marg. sine V. primo] prius T. creare] dare U. 16. postquam] postea B Ma Pc. libere facere] f. l. T. facere] agere Mb. 17. quod] quia U. cogitasset] cogitaverit Pc. quando hoc] quomodo homo? B, quum A. 18. tunc] tunc Gd Pd. ea] terra B. Deo nihil] n. D. Pc R. nihil] non? Cu. 19. idem] iste B. 21. et] om. R. simultatem] similitudinem Pn.

CAPITULUM V.

Movet, quod etiam, si <reprobatio non> sit causa damnationis, videtur tamen sufficere ad causandum de ea, quia est antecedens, quo posito sequitur damnatio et quod bonum esset invenire viam evadendi pericula huius materiae, quia valde communis est.

P.: Multum videris verbis inniti, sed quid est mihi inde relevaminis, si reprobatio non est <causa> meae damnationis, cum tamen sit tale antecedens, quod in voluntate Dei consistit. quo posito <necessario> sequitur mea damnatio. Sequitur enim infallibiliter: iste est reprobatus vel praescitus, ergo damnabitur. Ex quo ergo per eum stat antecedens infallibile meae damnationis, per eum etiam stat consequens, quod ex illo necessario sequitur et per consequens adhuc videtur esse causa meae damnationis, vel etiam, si non sit causa, sufficientem tamen videor habere causandi materiam contra eum, maxime, cum eius aeterna infallibilisque praescientia et reprobatio immutabilis magno mihi esse gravamini et a multis bonis retrahere videatur. Sequitur enim: iste est praescitus, vel reprobatus, igitur qualitercunque operabitur, sive bene, sive male, ipse damnabitur. Eodem modo sequitur de praedestinato, quod salvabitur. Item sequitur: iste est praescitus, ergo quantumlibet multa bona fecerit, inaniter laborabit pro vita aeterna. Similiter sequitur: iste est praedestinatus, igitur, quantumlibet mala faciat, indubitanter

2. quod etiam] e. q. Ma sig. corr. Pc. et. si] s. e. V₁ si] om. U₁, reprobatio non] reprobationis sig. corr. Gd. s. r.] r. s. Mb sig. corr. U. causa] tam Pn. 2—3. damnationis] del. A. 4. quia] add. non U. antecedens] autem? A. damnatio] dapnacio Pn. 5. viam] om. B₁ via Pc, add. eius B, metam Pn. evadendi] om. (sig. corr.) R. evadendi pericula h. mat.] p. h. m. e. Ma Pc Pd V. pericula] periculo T U. 6. materiae] vie A, add. et B, vel (sig. corr.) R. est] add. etc. Z. 7. P.] add. et (si?) Pn. quid] om. B. 7—8. relevaminis] relevanis? N, relevamina Pc, relevans? Z. 8. si] sed R. causa] tam? Gd. meae] om. Cu Pc. 8—9. sit tale] t. s. A Pc. 9. tale] tempore Z, in] om. Pn. 9—10. necessario] necessarie B Gd Ma Mb Pc Pd Pl R U V, necessitate B. necessario sequitur] s. n. A C N Pl V. necessario sequitur damnatio] add. rub. marg. C. 10. infallibiliter] ineffabiliter Fn. iste] ille Mb 12. infallibile] add. importans G T, ineffabile Pu. damnationis] add. praescientiam G T. stat] stabit G T. 13. illo] isto Cu. ex illo necessario sequitur] n. s. e. i. T. necessario] necessarie R. adhuc] ad hoc? Mb. 14. meae] me Pn. sufficientem] sufficientie Pn. 15. videor] videar? U. videor habere] h. v. T. 16. infallibilisque] que om. Z. i. quia B. ineffabilisque Pn. magno] magni A, magnum B Mb U. mihi] add. videatur A. 17. gravamini] gravaminis A, gravamen B Mb U. multis bonis] b. m. A. videatur] videtur Z. iste] ille U. 18. igitur] ergo Pl. 18—26. qualitercunque... ergo] om. Mb, qualitercunque Pd. 19. de] om. Pn. praedestinato] prestinato V. 20. quod] add. ipse B, quia Cu. Item] et tunc A. iste] ille U. praescitus] del. marg. litt. minoribus »predestinatus« V. ergo] igitur B. 21. multa] om. B. G. 21—22. multa... quantumlibet om. V. 21. laborabit] laborat B. 21—22. Similiter sequitur] seq. sim. Pc U. 22. iste] ille Mb N U. igitur] ergo T V. faciat] faciet B Ma Mb Pc Pd Pl Pn U, fecerit R.

consequetur vitam aeternam. Quis per hoc non deterretur et retrahitur a bonis et quodammodo provocatur ad mala, maxime fragilis homo et ad carnem inclinatus, qui tamen pro aeterna vita consequenda, vel evadenda poena perpetua, libenter abstineret a carnalibus, quando certus esset, quod non perderet laborem? Sed videns, quod antecedens infallibiliter et immutabiliter determinatum est, ex quo beatificatio, vel damnatio perpetua consequitur, videns etiam, quod, si est praescitus, omnis diligentia eius ad virtutes non potest immutare illud antecedens, constitutusque in illo <dubio>, quo nescit, ad quid prosint vel <ob-sint> opera sua bona, vel mala, ad bona opera magis tardus et ad mala redditur magis pronus. Quapropter, ut concludam, <ista> aeterna electio et reprobatio Dei hominibus <retractio> a bonis et ad mala inductio esse videtur et per consequens minus benefacta.

F.: Bonam fortunam, vel, ut verius loquar, magnam Dei gratiam habebimus, si maris huius magni, quod multos demergit in profundum erroris, saltem vadum invenire ac <transvadere>, aliisque viam evadendi, ne pereant, demonstrare poterimus, quia profecto non est ubique pertransibilis <haec> abyssus, verum quidem felix esset, quem huius materiae pelagus nunquam tentando contingeret, vel, si quando appropinquaret, assumptis pennis, ut aquilae sine immersionis periculo transvolaret. Sed quia nimis multi hanc abyssum saepe profundius intrant, quam expedit, utile foret ad evadendum submersionis periculum pedibus humanis pertransibilem vadum scire. Quia vero non recolo me vidisse, quod doctores et tractatores sacrarum litterarum hanc materiam sic nude et expresse moverint, superponerem ori meo digitum et omnino

1. consequetur] consequitur A B Pc Pd? U V, consequere Pn. 2. provocatur] retrahitur A. mala] malum add. seu B. 3. carnem] carem B. tamen] cum? B. aeterna vita] v. eterna Mb N U. vita] add. inclinatus Pl. 3—4. evadenda] add. et Z. 4. poena perpetua] perp. poena Mb U. 5. perderet] perdoret? U perdet B. videns] om. B. 5—6. infallibiliter] ineffabiliter Pn. 6. beatificatio] benificacio B, beneficio U. 9—7. damnatio] dampno U. 7. consequitur] sequitur A C Mb U om. B, quod] om. G T. 8. potest] om. A B. illud antecedens] om. Pn. 8—9. constitutusque] add. alias Pl, const. quia Pn. 9. dubio] dubito Gd. 9—10. obsint] absint Gd. 10. opera magis] m. o. Pl, add. redditur G T. tardus] tardius A. 10—11. ad mala redditur magis] a. m. magis redd. B, mag. r. ad m. Mb U. 11. concludam] concludatur T. ista] ipsa Gd, illa N. 12. et] vel B G. retractio] retractio Gd. 13. esse videtur] v. e. Pn. 14. F.] loc. vac. A. 15. demergit] dimergit A. 16. erroris] errorum Gd(?) Gd N Pn Z. saltem] saltim U. transvadere] transvadare A G Gd Ma Mb Pd Pl T V. aliisque] que om. Mb. 16—17. evadendi] om. T. 17. pereant] periant B. poterimus] potius A, poterimus B. profecto] perfectio Pn Z. 18. pertransibilis] pertransibis A pertransib. V haec] hic B Mb N? T om. A C Cu Gd. 19. contingeret] contingerit B. quando] aliquando B Pl, quandoque N Pc R, om. A. 20. pennis] peius B. aquilae] aquila N. 21. hanc] hunc A Pn.? 22. quam] quem B. 23. pertransibilem] pertransibile A C G Pc R T. non] om. B. 25. moverint] nouerunt BZ? moverent Mb. superponerem] supponerem B N Pc Pl V. monuerit Pn. omnino] ideo Pc.

tacerem, nisi nossem aperte, morbum esse tam generalem, quod non oportet ipsum celare, sed magis ostendere, si forte possit remedium inveniri. Nec est <verisimile>, quod bonus Deus, qui de pietate sua nullum morbum irremediabilem esse voluit, nos sine tanti morbi medela reliquerit, dummodo studiosi fuerimus ad quaerendum. Et si quis obiiceret, quia periculosum est hanc materiam profundius intrare, respondeo, quod etiam <cum> multorum periculo vires herbarum et medicinarum examinatae sunt prius, quam ars medicinae tam magistraliter est inventa, verumtamen ex medicaminibus, quae de sui natura curativa sunt, nemo periit, nisi, qui eis debite uti nescivit aut neglexit. Sic in proposito, si veritatem, quae est curativa errorum, eodem modo, quo curativa est, proposuero et illa quispiam vel non uti vel aliter, quam debet, uti voluerit, imputet sibi, non scripturae, quod perit.

CAPITULUM VI.

Quod in nullo plus est causandum de reprobatione, quia est antecedens, quo posito sequitur damnatio.

F.: Ut autem per ordinem ad proposita, prout queo, respondeam, dico primo, quod, si per hoc, quod reprobatio non est causa tuae damnationis, tu non es relevatus, saltem Deus est per hoc a tua obiectione excusatus. Non enim potes causari, quod Deus te damnandum esse praescivit, si tibi per aut propter illam praescientiam nihil mali venit, nec obstat, quod reprobatio vel praescientia Dei est antecedens in voluntate Dei consistens, quo <posito> sequitur te damnari, quia

1. nisi] nec? V. nossem] nosse B. 2. forte possit] p. f. Mb. possit] posset B G. remedium] om. Mb U. 3. verisimile] visibile Gd, verisimilem Pn. qui] quoniam? G. pietate sua] bonitate s. G N, s. p. Mb U. 4. nullum] nollet A, add. nullius A B C Pl. 5. reliquerit] relinquit Mb T. relinquerit G (sig. corr. R). 6. obiiceret] obicerit Pn. periculosum] periculosius N. est] om. B. 7. cum] tum Gd. multorum] multo A. 8. tam] om. T. 9. inventa] adinventata Mb. de] ex R T. sui] sua A. curativa] curata U. 10. qni] quis Z. uti] om. T. aut] et Pn. Sic] Si C Pc. 11. si] om. T. est curativa] c. e. N. curativa] creatura Pn. errorum] erroris A B C G Pl T. eodem] eo A C G N Pl T. 12. illa] ista N Mb. vel] om. G T. 13. perit] periit A B Cu G Pc Pn R V, om. T, add. etc. Pn. 15. in] om. Z. nullo] add. alias quod(?) multo Pc. plus] plu[rie?]s C. causandum de reprobatione] cavendum Dei reprobacione B, cavendum de reprobacione Pc R R₁. 16. antecedens] autem A aliquis Z₁. damnatio] dampno Z₁. 17. F.] om. C. prout] ut Mb. queo] queris Ma Mb, questio A B C G Pc Pd Pn Pl R U V Z. 18. primo] add. reprobatio Ma V. quod] om. Mb U V. quod] om. Pd R. quod reprobatio] om. Ma, repr. q. si per, hoc Mb Pc Pd U tuae] tui B Pd. 19. relevatus] reuelatus Cu. est] om. N. per hoc] om. Mb U. tua] tuo B. 20. potes] potest Pn. Deus] om. Mb. esse] om. A G T. 21. per] om. T, aut] auctorem? Pl. propter] om. R. venit] venerit B. 22. Dei] det A B. Dei est] dicitur esse N. est] esse G (corr. rub. »est« C).

propria tua, vel perpetua tua mala voluntas, vel vita tua mala finalis est antecedens in voluntate tua consistens, quo posito sequitur te esse reprobatum vel praescitum a Deo. Sequitur enim: ille finaliter male vivet, vel perpetue habebit malam voluntatem, ergo est praescitus. Et ideo Deus ita bene poterit causari contra te de tuo antecedente, sicut tu de suo.

P.: Non est simile, quia praescientia, Dei magis est origo, vel causa futurorum, quam e contra futura sint <causa> praescientiae Dei, cum praescientia Dei praecedat et ista sequantur.

F.: Nequaquam praescientia Dei, ut sic, est causa futurorum, quia, si per imaginationem Deus esset solum sciens et nihil volens, nihil causaret, nec praecessio praescientiae Dei aliquid facit ad argumentum, quia, licet ad Socratem praecedere Platonem sequatur Platonem sequi Socratem, ita bene, sicut e contra, tamen in certo casu praecessio Socratis tam modicum est causa, vel origo sequelae Platonis, sicut e contra, posito videlicet, quod quilibet de se iret, nullum habendo respectum ad alium. Item, si essent duo, quorum unus esset praescius alicuius futuri et non factivus — et alius esset causa eius <effectiva>, cui, quaeso, velles ascribere factum illud, praescienti, vel efficienti?

P.: Certe facienti.

F.: Igitur cum Deus sit praescius peccatorum et tu commissor, ascribas tibi facienti et non Deo praescienti. Ex quo enim visio praesentialis rei realiter praesentis non est causa eius rei, quae videtur, — alias quilibet videns rem esset causa eius — igitur nec visio, aut praesentis visio futuri. Et ideo, cum Deus per hoc, quod iam scit me peccare,

1. propria tua vel perpetua] perp. t. v. prop. (sig. corr.) Pc. tua] om. Pl. vel perp. tua] om. Z. 2. voluntate tua] t. v. B. sequitur te] te seq. Pn. add. reprobum? T. 3. a Deo] adeo Ma Pc. Sequitur] Sequetur B. enim] add. bene B G T. ille] iste Cu. 4. voluntatem] vitam Mb U. 5. Deus ita bene poterit] b. D. p. T. poterit] poterat A, eu Pn, potuerit B, contra te] contrarie? Ma. 7. Dei] de A. 8. e contra] eliam B, contra Pn. sint] sicut? R tam Gd. 9. praecedat] praecedit Pn. ista] illa Mb U. sequantur] sequatur A B Ma Mb Pc Pd Pn Pl U V Z. 11. imaginationem] ymaginem Z. 12. causaret] caret B. praecessio praescientiae] presc. precess. N. praecessio] om. Pn. praescientiae D.] D. p. Pl. 13. licet ad Socratem] a S. l. R. sequatur] sequitur Cu Pn? U. 14. Socratem] Sortem Cu Gd et al. Sortes U. sicut] om. B. e contra] e converso A T. tamen] cum Z. casu] casu V. 14—15. Socratis] Sortis Gd. 15. sequelae] sequele U. sicut] sed? Pl. e contra] e converso A T, add. Sortis Gd. 16. quilibet] quislibet? N. iret] nec B. respectum] argumentum Z. 17. alium] malum Z. unus esset praescius] p. u. e. B. praescius] prescitus T, prescitivus Mb U, prefectus G. 18. et] om. Mb U. causa] del. R. effectiva] affecta Gd. eius effectiva] eff. eius B. 19. illud] id U. 20. facienti] efficienti Mb U. 21. Deus sit] s. D. Pn. praescius] add. futurorum N. tu] om. B. 22. praescienti] add. filius G. 22—23. praesentialis] principalis U, presencialiter Cu. visio praesentialis rei] marg. caratt. poster. C.º 24. aut] nec Pc. 25. quod] qdº N. iam] ideo B Ma Pc.

non sit causa peccati mei, nec per hoc, quod praevidit me peccatum, erit causa eius. Insuper, si vis de quolibet antecedente causari, ex quo sequitur te damnari, multas occupationes habebis et frustra. Sequitur enim: iste naturaliter fatuus dicit te esse damnandum ex fantasia sua et mania et in hoc non dicit falsum, ergo tu damnaberis. Item sequitur: ille credit te damnandum et in hoc non decipitur, ergo damnaberis. Similiter sequitur: boni dolebunt, quod tu non eris <cum eis> in coelo, vel tu post mortem magis <voles> esse cum diabolis, quam sanctis, vel: ignis inferni perpetue cruciabit te. Igitur tu <damnaberis> et hoc modo multa sunt antecedentia, ex quibus <illud> consequens potest inferri, quorum tamen suppositis non potest tua damnatio imputari. Quod autem infers, Deum esse causam tuae damnationis, non est probatum. Non enim omne antecedens est causa sui consequentis, nisi, quo ad illationem, si tamen potest hoc modo dici causa. Alias siquidem omnis bona consequentia aequivaleret verae causali, quod manifeste est falsum. Quod autem obicis, te materiam habere causandi, praescientiamque vel reprobationem Dei infallibilem tibi esse gravamini, non procedit. Si enim per imaginationem Deus esset agens pure naturale, non cognitivum, et esset te aequae per omnia damnaturus propter <malam> finaliter vitam tuam, essetne per hoc in aliquo damnatio tua tibi levior, licet nulla praecessisset reprobatio vel praescientia?

P.: Non video, in quo relevarer, si aequaliter damnandus essem, nisi forte, quod non reputarem tam certum, quoniam non esset tam infallibiliter praescitum.

1. sit] est G T, sic Pn. causa] causam? eam? Pn. praevidit] providet A N. me] corr. sup. lin. »mei« Pn, om. Z. 2. erit] et Pn. Insuper] Item V. antecedente] antecedenti Pl, consequente B Ma, autem? Pn. 3. sequitur] om. T. Sequitur] ada. sententia? sua? R. 4. sua] om. A B. 5. mania] in anima B Pc U, mania? Pn. tu] om. Mb Pd U. 6. ille] iste Cu Ma N Pc Pd. te] se G T, add. esse G N Pc. ergo] add. tu A V. damnaberis] add. et T, add. ille dampnabitur G T, add. Item vel Pc. dolebunt] add: te B. 7. tu] om. U. cum eis] om. Gd. 8. vel] add. quod N, et Z. magis] om. G N T. voles] volens Gd Pn, velis A, velles R Z? esse] om. Mb U. quam] add. cum N. 9. cruciabit] cremabit A C. Igitur] ergo G Mb T. damnaberis] dampnaveris Gd. 10. multa] om. G N. illud] id? Gd. 12. tuae] tui B. 14. quo] que B, quomodo Pn. hoc] oc V. potest hoc modo dici] h. m. p. d. Cu, p. h. d. m. Z. 15. bona consequentia] c. b. R. consequentia] conuenientia Pn. aequivaleret] equipolleret Pc. verae] uni N. 16. manifeste est falsum] e. f. m. Mb U, f. e. Pc. obicis] obicis A C Ma Pc. habere] hinc B. 17. praescientiamque] que om. B Mb Pl T U. infallibilem] infallibile B, infallibiliter Cu. tibi] om. Pc. esse] om. V. gravamini] grauamen A Mb U Z. 18. procedit] preceedit Pn. enim] om. A B. per] pro A. pure] om. T. 19. non] add. cognitum A Ma Pc Pn. cognitivum] cognitum? N Pd, et] etiam G. esset] om. V. aequae] add. bene B. per omnia] om. Pc. 20. malam] malum Gd, om. Pn. per] in Mb. aliquo] aliqua B. 21. tibi] om. A G V Z, cum U. praecessisset] precesserit Mb, precessit U. 22. relevarer] relevaret B, relevari valeam Mb. si] sed Mb Pc R U. 23. quod non] om. B. reputarem] reputarer (sig. corr.) R. tam] om. T. quoniam] quando A B C Cu G Ma Mb Pc Pd T U V tam] ita T, causa U, tamen Pn, add. est Pn, tamen eque Z. 24. infallibiliter] infallibilis B Z, effallibilis Pn.

F.: Ergo, si non esset praescitum, esset tamen aequè infallibiliter futurum, in nullo esses relevatus.

P.: Non video, in quo.

F.: Igitur non praescientia, ut sic, sed certitudo de futura tua
 8 damnatione te gravat et quia illa certitudo non esset minor, si dam-
 nandus esses per agens naturale, non cognitivum, quia hoc minus potest
 suspendere vel differre actionem suam aut ab ea cessare ceteris paribus,
 quam cognitivum et liberum. Amplius si a casu et fortuna, nullo sim-
 pliciter praesciente, veniret tibi omnino eadem damnatio, quam iam
 10 Deus praescit futuram, nunquam propter hoc immortalis ille vermīs
 conscientiae minus roderet vel ignis inferni minus adureret; planum est
 autem, quod non. Non igitur esses relevatus per illud non praescire
 Dei, verum multo magis gravatus, quia miser esses habendo Deum tam
 ignarum, qui nesciret, quid tecum aut cum aliis esset acturus, et spero,
 15 quod non velles tibi talem Deum optare, cum apud huiusmodi nulla
 esset spes de misericordia vel aliqua pietate.

CAPITULUM VII.

Declarat, quantum argumenta in quinto capitulo prae-
 cedenti posita valeant vel ad propositum faciant.

20 F.: Quod autem dicis, te per infallibilitatem divinae praescientiae
 a multis bonis retrahi, et adducis argumenta, quae sollertes facili-
 ter inveniunt, sed raro solvunt et ea tantum reputant, quod de eorum solu-
 tione quandoque desperant. Sed quia periculosa est desperatio, bonum

1. si] similiter A. esset] *om.* A. praescitum... infallibiliter] *om.* Z. infallibiliter] ineffa-
 (lli?)biliter Pn. 2. nullo] alio Z. esses] esset A Pc. 4. F.] *add.* sistam (*sig. corr. marg.*)
 A. sic] sit A. 5. et... certitudo] *om.* R. quia] quare Mb, quasi? G. 6. cognitivum] cognit.
 B, cognitum A Pc Pd Pn U? 7. differre] deficere Pn. actionem] occasionem B. 8. cogni-
 tivum] cognitum A Pc Pd Pn U. et] *add.* a A B. nullo] *add.* modo A B. 9. veniret]
 venit Mb U. omnino] omnine V. 9—10. quam iam Deus praescit] quomodo D. pr. iam
 Pc. 10. praescit] prescivit N. numquam] numquid? C. hoc] ea U. propter hoc] protrahit
 Pn. ille] iste Cu. 11. roderet] rodderet Z. inferni] *om.* G T. 11—12. est autem] a. e.
 B Cu. 12—13. Non... gravatus] *om.* R. 12. igitur] ergo Cu N Pc. relevatus] eleuatus
 Pn. non] nisi U. praescire] prescientie B. 13. esses] es B. Deum] *om.* Z. 14. aut cum]
 vel B. 15. optare] aptare Ma Pd, cum] tamen Ma tum? Pn. 16. de misericordia]
om. A. aliqua] alia Pn. pietate] *add.* etc. Pn U. 18. quinto] in quinto *bis* B 6° B₁, 11° T. 5° V.
 18—19. praecedenti] *om.* Pc₁, precedente Ma V₁. 19. posita] *om.* A₁ G. valeant vel ad proposi-
 tum] uel a. p. val. Z₁. vel] *om.* U, et Mb. ad] *om.* B₁ T₁. faciant] *om.* U, sufficiant B₁ C
 Pc₁, *add.* etc. U₁, *add.* Filius G. 20. te] *om.* B. per] *om.* V. infallibilitatem] infallibilem
 Z. 22. tantum] *om.* Mb U. reputant] *add.* insolubilia ita Mb. quod] qd° N. de] ad U.
 23. Sed] scilicet? N.

est advertere, quantum huius modi argumenta valeant et ad propositum faciant. Primo siquidem ponamus, quod omnia illa consequentia concederentur, quid tamen haberent sic arguentes ex hoc, vel quid vellent ulterius inferre? Essentne eo magis excusati de peccatis, vel essent eis peccata minus nociva, vel possent minus ea vitare, vel essent minus obligati ad bona facienda aut minus redarguendi de malis? Et quia planum est consideranti, quod nullum istorum sequitur ex illis consequentibus, vane et inutiliter ad excusandas excusationes in peccatis, sicut fieri solet, communiter adducuntur. Verumtamen, ne per hoc videar fugere difficultatem, respondendo dico, quod primam consequentiam credo non valere, hanc videlicet: iste est praedestinatus, igitur, qualitercunque operabitur, salvabitur. Hoc enim consequens est una qualitativa propositio, quae non videtur aliter intelligenda, nisi hoc modo: qualitercunque operabitur, taliter salvabitur. Sicut in simili, quando dicitur: quantumcunque datur isti, comedit, subintelligitur: tantum; et qualitercunque feceris aliis, fiet tibi, subintelligitur: taliter. Hoc modo autem intelligendo manifestum est, quod de praedestinato, qui per tempus male vivet et operabitur, antecedens est verum et consequens falsum. Aliqualiter enim operabitur, videlicet male, iniuste et impie, nec tamen taliter salvabitur, sed potius: bene, iuste et pie. Si autem arguitur sic: Iste est praedestinatus, igitur, sive bene, sive male operetur, salvabitur, dico, quod nondum video, cuius speciei de hypotheticis sit ista propositio, et ergo non oportet concedi consequentiam, donec conveniretur, quomodo debeat intelligi et in qua specie propositionis poni,

1. et] *om.* T, uel G N. 2. siquidem] enim G T. illa] ille B, ista Cu. consequentia] consequencie B. 3. concederentur] concederetur R. que? U. sic] sicut U. arguentes] argumentantes V. 4. vellent] *om.* G. Essentne] Essetne T. eo] *om.* Mb N. magis] *om.* Mb. 5. nociva... minus] *om.* Pn. possent] *add.* eo Mb. minus ea] e. m. A. 6. aut] vel G T. 7. est] esset A. nullum] nullorum N. istorum] illorum Ma N Pd R V. illis] istis Cu Ma Mb Pd U V. 8. consequentibus] consequentiis B, conuenientibus Pn. vane] vanes Ma. et] *om.* Ma. inutiliter] utilitatis B, inutilis Pn, *add.* in utilitatis Ma Pc. excusandas] excusanda »me *add.* poster. Pn. 9. sicut] *add.* quae A B. fieri solet communiter] c. f. s. N. fieri] *add.* frequenter N. solet] *om.* V. communiter] quando V. adducuntur] adductis Mb. per] propter A. 10. respondendo] respondeo Pn. quod] ad R, *om.* Cu. 11. hanc] *om.* G T. videlicet] scilicet G N. iste] ille Mb U. igitur] ergo N. 12. salvabitur] salvatur Pl. enim] *om.* B. una] unam R. 13. qualitativa] qualificativa B, qualitatem Pn R. aliter intelligenda] i. a. (*corr.* a. i.) R. nisi] nec? Pd. 14. taliter] *om.* Cn. Sicut] sic Cu. 15. quantumcunque] qualitercunque B. datur] detur Pn. 16—17. modo autem] a. m. Pl. 17. autem intelligendo] i. a. C. de] *om.* B Mb U. praedestinato] prestinato U. 17—18. tempus] temperus? Z. 18. vivet] vivit N. 18—19. antecedens... operabitur] *om.* Z. 18. est] sed? R. 18—19. falsum] *om.* Pe. 19. et] *om.* Pc. 20. et] *om.* N. 20—21. arguitur] arguit U. 21. sic] *om.* Mb Z. igitur] ergo Pl. operetur] operabitur A Mb U, operatur B. 22. dum] nondum T. hypotheticis] ipoteticis Z, ypoteticis Gd. yppotheticis V comp(osi?)tis Pn. sit] sicut U. 23. ista] illa N. non] *om.* Cu. oportet] oporteret B Pd Pn. 23—24. conveniretur] quereretur A, queritur Mb U. 24. debeat] debet Mb. specie] specierum Ma. propositionis] *add.* ipotesis B. poni] ponitur Mb. patri? A.

quo viso posset facilius inveniri responsio. Verum tamen iuxta sensum, quem videtur praetendere, ista videtur esse eius contradictoria: »nisi bene operetur, non salvabitur«, et ista est utique vera de quocunque demonstrato <usum> rationis habente. Ideo eius opposita quocunque
 5 tali demonstrato est falsa. Eodem modo dicitur de illa consequentia: Iste est praescitus vel reprobatus, igitur, qualitercunque operabitur sive bene sive male, ipse damnabitur. Iste enim videtur esse sensus eius: »Licet non, nisi bene, operetur, vel quantumlibet bene, <vel> quantum-
 10 cunque diu bene operetur, damnabitur«. Et quodlibet illorum patet esse falsum, quia si per totam vitam suam bene operaretur, nullatenus dam-
 naretur. Et hoc modo potest responderi communiter ad huiusmodi ar-
 gumenta, praeter quam ad illam consequentiam: »Iste est praescitus, ergo faciendo quantumlibet multa bona inaniter laborabit pro vita
 15 aeterna«. Sed quia consequens est multiplex, ideo non potest simpliciter ad ipsum responderi. Ista enim gerundia aliquando exponuntur condi-
 tionaliter, ut sit sensus: Si fecerit quantumlibet multa bona, inaniter laborabit etc. Et manifestum est, quod illa conditionalis non est ne-
 cessaria et per consequens falsa. Aliquando recipiuntur temporaliter et planum est, quod nullus pro tunc, quando facit bona et bene, dam-
 20 natur, sed quando male. Verum quia communior et argumentorum

1. quo viso] in se G T. posset] potest B Pl. facilius] faciliter B. responsio] nisi Pn. tamen] om. Cu. 2. praetendere ista videtur] om. Z. ista] om. G T, illa Mb U, ita N. 2—3. ista... bene] add. sup. col. 1 f. 290 l'n. 2. eius] om. Pc Z. contradictoria] contradiccio Ma Pd Pl R V. 3. ista] illa Mb N, illam U. est] om. U. 4. demonstrato] monstrato B. usum] visum (et usum?) Gd. quocunque] quecunque Pl, quacunque U. 5. de-
 monstrato] demonstrata U, demonstrate V. illa] ista Cu G T. 6. praescitus] prestitus U. igitur] ergo Pl. operabitur] om. A. 7. male] add. fecerit A B C. ipse] om. Pn. damna-
 bitur] add. et B, condemnabitur N. Iste enim] Ille vero Mb U. enim videtur] v. en. V. esse] om. Pn. eius] om. A. 8. nisi] om. B. bene] om. T. vel] om. Gd. vel... bene] om. Mb. 8—9. quantumcunque] quantumlibet C Pc. 9. bene] om. Pc. bene operetur] o. b. Pn. (sig. corr.). illorum] eorum N T. patet] potest A B Z, pt Cu. 10. operaretur] ope-
 retur A. 10—11. damnaetur] dapnaretur Pn. 11. Et hoc] Etoc? V. modo] add. con(...?) ter T. communiter] om. T. potest responderi communiter] c p. r. Pn. 12. il-
 lam] istam B Cu Ma Pc Pd R V. Iste] Ille A Mb U. 13. quantumlibet] quamlibet Pl. multa] om. B. multa bona] b. m. Pd. laborabit] laborat B. 14. ideo] questio R. 14—15. simpl. ad ips.] ad ipsum simpl. N Pn. 15. ipsum] ipsam A B C Pl T V. Ista] Illa Mb U. gerundia] gerudia? B. aliquando] quandoque G T. 16. sit] sicut U. fecerit] faceret Pn. multa bona] b. m. A B. 17. etc.] om. A R Z. incl? V, illa] ista B Cu G Ma N Pc Pd Pl R V. 18. et] ergo (sig. corr.) Mb. per consequens falsa] f. p. c. Mb. (sig. corr.) recipiuntur] recipitur? Pn. 19. et planum] om. T. quod] quia A B C Ma Pd Pn R U V. pro] om. T. et] vel T. 20. male] mala Pn.

huiusmodi et argumentum mens esse videtur convenientiorque intentioni eorum expressio per expletivas^a isto modo arguendo: »Iste est praedestinat^{us}, igitur, licet multa mala faciat et quasi ad extremum male vivat, tamen utique salvabitur«; similiter: »Iste est praescitus, igitur, licet ad ultimum punctum vitae bene vivat exclusive, nihilominus dam- 5 nabitur«, ideo advertendum, quod, si ad veritatem huiusmodi expletivarum requiritur non solum compossibilitas partium, sed etiam earum veritas, tunc manifestum est, quod consequens est falsum de multis praescitis, qui nunquam bene vivunt, vel <victuri> sunt, et etiam de multis praedestinat^{is}, qui nunquam actualiter opere male vivunt et per 10 consequens hoc modo intelligendo consequentia nihil valet. Si autem ad veritatem huiusmodi propositionum expletivarum sufficit compossibilitas partium, ut sit sensus, quod non repugnat, sed stat simul, quod iste quasi usque ad extremum vitae <exclusive> bene vivat et tamen damnetur, tunc hoc consequens est verum quocunque demonstrato, sive 16 praedestinato, sive praescito, et secundum fidem quodam modo necessarium, et sine omni periculo conceditur consequentia, quae etiam non addita praedestinatione in antecedente non minus bene valeret. Et enim, si per imaginationem nulla esset praescientia, adhuc bene sequeretur:

et] *om.* Z. argumentum] argentium A, argumen(tan?)tium B. mens] meum? Pl, meus *corr.* *sup. lin.* »melius« Z. videtur convenientiorque] *om.* que Gd Pn conv. quia Pl, conueniorque Pn. 1—2. intentioni eorum] intencionis e. A. e. i. N. 2. isto] illo N. arguendo] *om.* A. 3. igitur] ergo Pl. faciat] fecit Pn. quasi] quod B. 4. vivat] vivet A, vivit Pl. Iste] Ille N U. praescitus] predestinatus (*corr. marg.* »prescitus«) T. igitur] ergo N Pl. 5. punctum] *add. marg. post. R.* 6. Ideo] *add. enim N. advertendum] add. est A B C N Pl T V.* 7. requiritur non solum] n. s. r. V. compossibilitas] compassibilitas Cu. compossibilitas partium] per consequentia? B, compostas? T. partium] perenn.? Pn. etiam] *om.* Mb U. 8. veritas] vitas (*marg. sig. corr.*) R. consequens] antecedens G. 9 vivunt] vissi(?)nt Z. vel] *add. etiam A B C T. victuri] vitturi Gd.* 10. praedestinat^{is}] prescitis *corr. marg.* Pn. actualiter] actuali B Ma Mb Pd V. vivunt] vivat U, viui(?)nt Z. 11. consequentia] conuenientiam *sig. corr.* Pn. autem] *om.* B. 12. ad] *om.* A. huiusmodi] huius T. expletivarum] expletur Pn. 12—13. compossibilitas] compassibilitas Cu. 13. sit] si Pn. repugnat] repugnant Ma repungnat U stat] stant B C. 14. iste] ille Mb N U, *om.* Pn. usque] *om.* B Pc. exclusive] conclusiue Gd, *om.* Mb U. 15. damnetur] dampnatur N T. dapnetur B Pn. tunc hoc] talis? R. quocunque] *loc. vac. om.* »quo« Pn sive] *add. de Pn.* 16. sive *add. de Pn.* et] quia Mb. 16—17. necessarium] necessario V, *add. est Mb. quodam necess.* n. q. N. 17. omni] tamen R. conceditur] concedetur Pl R. 18. bene valeret] v. b. Mb U. 19. adhuc] ad hoc C Pc. bene] *om.* A. sequeretur] sequitur G Mb U Z, *add. quod Mb U.*

^a *Conf.* Prantl Geschichte der Logik im Abendlande Ausg. I B. IV 131 *cit. ex* »Logica Magna« Pauli (Nicoletti) Veneti († 1428): »Expletiva propositio est illa, quae a nota sic vocata sumit denominationem... istarum quaedam est alicuius quantitatis, quaedam nullius; exemplum primi: Licet movearis, non curris«, exemplum secundi: »Tu moveris, licet non curras«. Item quaedam sunt affirmativae, quaedam negativae. Item quaedam primi ordinis, ut »Licet sis asinus, es homo«, quaedam secundi: »Tu es homo, licet sis asinus«.

«Iste salvabitur, igitur, licet multa mala et diu committat, tamen salvabitur».

CAPITULUM VIII.

Ostendit, bonam et rationabilem esse ordinationem Dei,
 6 quod boni habent timere de damnatione et mali sperare
 de salvatione, licet isti aliquando eo liberius peccent
 et illi eo tepidius agant bona.

P.: Istud videtur sufficere ad propositum meum. Quomodo enim
 malus non eo liberius peccabit et sequetur <vanitates>, voluptates ac
 10 huius mundi solatia quasi per totam vitam suam, ex quo ita bene po-
 test sperare, quod salvabitur in extremo puncto vitae, sicut ille, qui in
 gravissima poenitentia semper vixit, et quomodo bonus <non> cum
 minori affectione et maiori taedio per poenitentiam se affliget videns,
 quod ipse ita bene habet dubitare de damnatione sua in extremo vitae,
 15 sicut ille, qui nunquam curavit facere bonum opus?

F.: Videtur tibi mala esse ista Dei dispositio, quod quantumvis
 bonus habet timere et dubitare de damnatione, ut communiter, et quan-
 tumlibet malus potest de salute sperare, vellesque tu aliter esse dispo-
 situm aut posses modum magis rationabilem invenire?

20 P.: Nihil horum mihi videtur, sed tu iuxta praemissa declara, quo-
 modo ista dispositio sit bona, per quam, ut videtur, malus liberius pec-
 cat et bonus minus gaudenter bonis insistit.

F.: Debet quidem omnis homo valde sperare de misericordia Dei,
 etiam peccator, qui non per hoc absolvitur a debito spei in Deum ha-
 bendae, quia malus est, licet, donec malus est, de communi lege non

1. Iste] Ille Mb U. igitur] ergo N. licet] *om.* Pc et] *om.* N. tamen] adhuc? T. 1—2. salvabitur] sequitur? Pl, *add.* etc. U. 3. VIII] VII^{mom} B₁. 4. Ostendit] *om.* Cu, Quod C₁. rationabilem] rationalem Pc Pc₁ U₁. esse ordinationem] o. e. Z₁. 5. damnatione] dampnationi Ma, *add.* Dei Pn. 6. salvatione] salutacione Pn. eo] *om.* A₁ Ma Mb. 7. illi] alii T V. tepidius] *add.* et segnius Pl, cupidius V, tardius Z₁. agant] agat C. bona] *om.* U, *add.* etc. U. 8. Istud] *add.* enim B. videtur] igitur U. 9. non eo liberius] l. n. e. Pl. peccabit] peccabit A sequetur] sequitur B Ma Mb Pc U, sequatur G. vanitates] vanites Gd, *add.* et A. ac] et A Mb N U. 10. mundi] modi Ma Pc Pn V. bene] *om.* Mb. 11. extremo] extremis B. puncto] punctis B. vitae] *add.* sue G. ille] iste B G Ma Pc Pd R U V. 12. poenitentia] *sup.* lin. C »pena«, *marg.* Cu *add.* »pena« non] non solo *cod.* Pd. 13. maiori] manifestiori Pl affliget] affligit A, affligat B. 14. sua] *om.* Mb Pc U. 16. Videtur] ne *om.* A. ista] illa N. quantumvis] quamvis Mb. 17. bonus] bonis (*sig. corr. marg.*) A. ut] nec? Pd. 18. vellesque tu aliter] vellensque taliter B. velle re? in? T. vellesque] velles et G. rationabilem] rationalem Mb Pc (Pd?) U Z₁. 20. praemissa promissa Cu Pc Z. 21. ista] illa Mb N. liberius] libius U. 21—22. peccat] peccant (*sig. corr.*) C, peccat A. 22. insistit] insistat B Ma Pc Pd Pl U V. 23. F.] *om.* B. 25. licet. . est] *om.* G T. donec] *del. add.* diceret Z. de] et Pn.

possit ita bene sperare, sicut bonus. Non enim capit ratio, quod malus, qui Deo incessanter adversatur et a quo continue tanto amplius derelinquitur, quanto plus delinquit, tantam de ipso spem gerat, sicut bonus, qui sibi placere studet ex corde et eius ad se frequentius benevolentiam percipit, pietatem et gratiam. Nec malus dicitur vere spem de Deo, sed magis praesumptionem habere et ideo posset negari, quod assumis. Verum, quia multi <cogitantes> misericordiam latroni factam, Paulo, vel aliis, non desperant finaliter, sed valde se consolantur, quod adhuc Deus revocabit eos a peccatis ad gratiam et dabit eis veram spem, de qua habent iam debilem praesumptionem ex hoc, quod possibile est eos 10 converti ad bonum et quia sentiunt in se aliquando displicentiam ad mala vel <compunctionem> ac aliquam inclinationem ad bona et sic aliquomodo large, vel improprie eo, quod non desperant, sperare dicuntur et nonnulli talium videntes, quod Deus peccatores diu expectatos tandem tamen convertit, ex hoc diutius manent in peccatis et audacius 15 peccant, sicut dicit sapiens^a, quia non profertur cito contra malos sententia, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala. Nec tamen propter hoc, quod mali illa bonitate Dei abutuntur, malum est, quod Deus <illam bonitatem> exhibet, quia etiam quacunque alia bonitate Dei mali possunt abuti et heu nimis communiter abutuntur. Si enim 20 Deus deberet omnia bona dimittere, quibus abutuntur mali, pauca faceret bona bonis. Non igitur malum, sed bonum est, quod Deus bonitatem suam communiter demonstrat et exhibet, non obstante malorum <abusu>. Non enim decet Deum dimittere, quod ad ipsum

I. possit] A. ita] om. Mb sperare] om. B. ratio] om. N. 2. tanto] om. A. amplius] magis B. 2—3. derelinquitur] delinquitur A B C Ma. 3. quanto] tanto G. delinquit] delinquit A Ma N, derelinquit (B?) R. tantam] tanto T, tam Z. 4. placere studet] s. placet A. ad] ex A. 4—5. benevolentiam] beniv. B. 5. spem] spe Pn. 6. magis] potius Mb. posset] om. Pc, possit B. quod] quo? U, qd° N. 7. multi] nulla? Pn. cogitantes] cogitationes Gd. 8. se] re? B. quod] quia Ma Mb Pc Pd U. V. 9. revocabit eos] e. r. U. a] de Mb U. 10. habent iam] i. h. G Pl T. iam] tam B. debilem] om. Pc, debile B. quod] om. Mb. 11. quia] quoniam? Pl. sentiunt] sentiant A B. consentiunt G. sentiunt in se aliquando] a. s. in se Pl. in se aliquando] a. i. s. A B Mb U. aliquando] quandoque G. 12. vel] add. ad R. compunctionem] compunctionem Gd. ac] aut B U. bona] bonum Pc, add. s(cilicet?) Z. sic] om. A. 13. aliquomodo] aliquando Pl. vel] et B. eo] est A. desperant] desperent Pl. 13—14. sperare dicuntur] d. s. N. 14. diu expectatos] diu expectatus add. marg. V. 15. audacius] audacius V. 16. peccant] peccant A. profertur] praefertur B. cito] citto U. malos] malas? Pc. 17. ullo] nullo A B. filii] filius? Mb. 18. bonitate] voluntate A. abutuntur] abuntur C. 19. Deus om. Cu. illam bonitatem] b. i. Gd. 20. Dei] om. Mb. mali] om. Pn. mali possunt abuti] p. m. a. V. heu] add. iam Mb U. communiter] om. Mb U. abutuntur] abuntur C, abutendum Z. 21. Deus deberet] deb. D. Cu. debet? B. 22. igitur] ergo Pl. sed bonum est] e. s. b. B G T. 23. bonitatem] voluntatem A. bonitatem suam communiter] c. b. s. R. s. b. c. G T. non] om. A. 24. abusu] abusum Gd. decet] debet A. decet Deum] D. decet Z. Deum] donum A.

^a Ecclesiastes VIII 11: »quia sententia... absque timore ullo«.

pertinet, propter malos. Cum ergo necessarium sit, quod aperta sit venia, quamdiu homines sunt in via, alias enim quodammodo essent in termino et non in via, ideo omnino sic fieri ratio exposcebat. Insuper malis erat hoc melius. Nam, si Deus non dedisset illam spei materiam et occasionem, non minus, sed magis mali ceteris paribus extitissent. Et ergo, si bonitas Dei eos ab aliis malis non retrahit, saltem bonum est, quod occasionem desperationi subtrahit. Considerandum est etiam in hoc, quod quidquid Deus agit, non est occasio mali data, sed accepta. Si enim quis tibi bonitatem, misericordiam, patientiam etc. huiusmodi exhibet et tu propter hoc eum odis, ille bene tibi dedit amoris, tu vero odii occasionem assumis. Eodem modo solvitur, quod obicitur de bono. Nec enim expedit homini habere securitatem in via, ut communiter, vel de lege communi, quod addo propter aliquos sanctos in hac gratia privilegiatos; sed bonum est homini cum timore et tremore^a salutem suam operari ad tollendam superbiam, inertiam, negligentiam, praesumptionem parvipensionem et contemptum peccatorum.

CAPITULUM IX.

Quod determinatio futurorum in mente divina nec magis dubium reddit hominem, nec aliquomodo retrahit a bonis.

F.: Quod autem obiecasti superius de carnali homine, qui libenter poeniteret et affligeret se, quando certus esset, quod hoc sibi prodesset ad vitam aeternam, sed postquam iam determinatum est, quid futurum

1. Cum] Dum? Ma. aperta] apta B. sit] sint A. venia] om. Pc. 2. alias... via om. Mb U. enim] om. A. essent... via] om. B. quodammodo Pn. 3. omnino] omnia N. 4. hoc] ad huc Z. 6. eos ab aliis malis] ab al. m. e. Mb U. aliis] hiis Z. 7. desperationi] desperationis A, desperationem BR (?), desperationum? Pn U. subtrahit] subtrahit Pn V. 8. quidquid] quicquid A C Ma Mb N Pc R T U V. 9. etc.] et cetra V, cetera T, et Ma R. sc. e om. A B Pc. etc. huiusmodi] om. U. 10. hoc] om. Pn. eum] illum T. eum odis] o. e. Z. bene tibi] t. b. R. Z. tibi dedit] d. t. A G T. amoris] amorem Pl. (c. sig. corr. A) odii] om. G. 11. assumis] affectus Pc. obicitur] obicis R. 12. homini] om. Pn. habere securitatem] s. h. A, add. eum Pn. vel] om. B Ma Mb Pl Pd U V. 13. quod] qd° N. addo] adeo Pn. aliquos] alios Pn. 13—14. privilegiatos] privilegiatas B U (?). 14. homini] hominis B huiusmodi R. cum] in Mb, tum Pd. 15. tollendam] tollenciam Pc, tollendum Ma Mb R U V. inertiam] inherciam Pn. 16. parvipensionem] paruitensionem Pn. contemptum] contentum Pn. 17. IX] octavum B₁. 18—19. nec magis] in actis D. 19. reddit] reddet? B add. et B₁, redit Pd₁. hominem] homini Mb U₁. 20. bonis] add. sequitur A B. add. sequitur aliud, scilicet tractatus sextus D Pc₁. a bonis] ab omnis? Ma. 21. F.] om. R, P(ater) A C G N, autem] om. Pn. 22. affligeret] fligeret B. et affligeret] om. G T. certus] terminus A. quod] et U. hoc sibi] s. h. A Pc. prodesset] prodest Pn. 23. quid] quod Pn. T.

^a conf. Tobiae XIII 6. S. Pauli ad Ephes. VI 5. Ps. LXXIII 12, II Maccab. XV. 12.

sit, et ipse est in dubio constitutus, minus pronus est — dic, quaeso, in quo esset magis certus ceteris paribus, si per imaginationem nec Deus, nec aliquis praesciret, quid de eo futurum esset, nonne adhuc esset aequae dubius et incertus, cum utique maneret adhuc aequae mutabilis, instabilis et flexibilis de bono ad malum aut e contra, nec ullam certitudinem haberet, qualis esset futurus in mortis articulo? 5

P.: Non video, quomodo illud negem, imaginatione supposita, sed <nec> immutabilitas divinae praescientiae videtur aliquomodo factum limitare.

F.: Certe in nullo, quia si ego, qui sum deceptibilis et mutabilis 10 in scientia, praescirem aliquod futurum et non Deus, aequae necessaria esset consequentia, non enim propter hoc magis valet consequentia, quia est scientia Dei, quam si esset alterius; solum enim hoc facit valere consequentiam, quia non est, nec potest <esse> scientia falsi vel de falso. Amplius nonne in aliis laboras et provides tibi de cibo, potu, 15 vel veste, de quibus omnino dubium est, an unquam ad utilitatem tuam proveniant, quia nescis, an cras victurus sis. Cum ergo magis certum sit, perseverantem in bona vita adepturum vitam aeternam, quam laborantem pro cibo usurum eo, quantumlibet etiam perseveraverit in labore, cur plus retrahuntur homines a labore per incertitudinem in illo, quam 20 in isto? Aut si in utroque retrahuntur, dupliciter errant, quia Deus posuit nos in dubium, ut communiter, de futuris et nihilominus

1. ipse est] e. i. C. (sig. corr.). et ipse est in dubio] et i. in dub. est T. dubio] add. est R. constitutus] add. et Mb. est] om. N. add. filius marg. rub. Cu N. add. Filius G. quaeso] om. A. 3. de eo] adeo Pn. futurum] facturus? B, futuri? Pn. adhuc] ad hoc C Pl. adhuc esset] e. a. B. 4. cum] cumque Pn. maneret adhuc] a. m. Mb N R U. mutabilis] add. et Pn. add. miserabilis C Pn. 5. et] add. in Pn. malum] add. nec Z. aut] et T. e contra] e converso A. nec ullam] nullam Mb Pd U, in illam N. 7. quomodo] quod Z. illud] id A C N Pc Pl Pn U V. negem] negent Pn. supposita] sumpta Pn, praesupposita B. 8. nec] nunc Cu Gd Ma Mb N Pd Pn R U V Z. immutabilitas] immortalitas A, in numerabilis Pn. divinae] om. Pn. videtur aliquomodo factum] f. a. m. v. A. 10. F.] om. Pn. quia] qui C, adhuc? T. deceptibilis] deoptibilis Pn. et] in Z. 11. in scientia] iusticiam? in scienciam? R. aliquid] aliquid A, aut quod Pn. Deus] demmus? B. 11—13. aequae... Dei] om. R. 12. esset] est Z. propter hoc magis] m, p. h. Mb U. magis valet] v. m. N. valet] videlicet? Pc. 13. quia] que Pn. Dei] om. B. quam] quasi G. esset] add. sciencia G T. enim] nisi B. facit] faciat B. 14. esse] om. Gd. 15. laboras] labores B Pn. et] om. Mb. cibo] add. et A B. 15—16. potu vel veste] vel ueste potu sig. corr. B. 16. utilitatem] voluntatem U. 17. proveniant] proveniat A. victurus] adicturus (sig. corr.) Pn. 17—18. certum sit] s. c. Z. 18. sit] sic U, add. et Gd, add. ad Pn. bona] bono Pn. 19. usurum] usure V, usuris corr. poster. »usuro« Ma. quantumlibet] quanto R. perseveraverit] perseverantem A, perseverant Z. 20. cur] tui? Pn. 20—21. homines... retrahuntur] om. Pn. 20. per] pro U. incertitudinem] certitudine U. illo] ab illo del. A. 21. isto] illo N. Aut] om. Pc. si] marg. R. sig. corr. in dubium] om. B. ut] et Mb. communiter] convenire U.

voluit nos in illo dubio pro utilibus laborare ex rationibus supratactis. Ut autem videas eos, qui se per praescientiam Dei putant a bonis retrahi, solas quaerere excusationes in peccatis, considera, <an non sit> aequae certum et determinatum, te victurum per decem annos, sicut te
5 salvandum, posito, quod Deus utrumque praesciverit et praevoluerit ab aeterno.

P.: Est omnino.

F.: Cum ergo ita bene sequatur: »Deus praescivit, istum victurum ad decem annos, ergo licet rarissime comedat, nihilominus vivet tantum«,
10 sicut sequitur: »Iste est praedestinatus, igitur, licet paucissima bona faciat, salvabitur« quis unquam, nisi fantasticus occasione diuinae praescientiae retractus est, vel conquestus, se retrahi a comestione, quando indiget, desiderat sumere, habetque, quod sumat, sicut multi fingunt se retrahi a bonis operibus etiam tunc, quando habent posse, nosse, vires, locum
15 et tempus bona faciendi?

P.: Posset dici, quod cibi sunt delectabiles et medium, per quod necessario, naturaliter, vel saltem melius, quam sine ipso vita conservatur.

F.: Sic dico, quod observatio mandatorum et operationes virtuo-
20 sae sunt delectabiles et medium, per quod quis necessario, vel saltem melius iuxta communem ordinationem vitam ingreditur, dicente Salvatore^a: »Si vis <ad> vitam ingredi, serva mandata«. Et si quis habens usum rationis salvatus est sine praevis multis bonis operibus, plures etiam sine cibis corporalibus sunt in vita longo tempore conservati.
25 Amplius, cum bene sequatur: »Iste est praedestinatus usum rationis ha-

1. voluit] noluit? C. voluit nos in illo dubio] n. in il. d. v. Pl. in] pro Z. rationibus] omnibus Z. supratactis] praetactis B. 2. per] propter Mb N U. praescientiam] scientiam C Gd. Mb U. putant] add. se B. 3. retrahi] retrahere Pn. an non sit] omnino sic Gd. non] om. Pn, sit] sic U. 4. decem] XI Ma, X Pd. 5. praesciverit] pecierit Pn, presciverit corr. Z. praevoluerit] pervoluerit A, praevoluit B. 6. aeterno] evo A. 8. istum] illum Mb U. 9. decem] IX R, X (sig. corr.) Pc, annos] add. sicut te saluandum posito quod Deus utrumque presciverit Z. comedat] commederit V. nihilominus] add. tantum B V. vivet] vivat B Ma Pd Pl V, add. ad G T. tantum] tamen? A. 10. sicut sequitur] seq. sic. Pn. Iste] Ille Mb. igitur] ergo Ma Pc R T U, om. Mb. faciat] facit A, faciet Mb U. 11. nisi] nec A N, non U. fantasticus] fantastica B. 12. retractus] retractatus R. conquestus] conquesto Pn. 13. habetque] huncque? habentque? U. sicut] om. Z. 14. a bonis] ab omnibus A. habent] hanc? Z. vires] vir (um?) Pn. 15. tempus] temperus Z. bona] bonum Z. 16. cibi] tibi A G Pn Z. 17. saltem] saltim U. ipso] add. iuxta communem modum Mb U. vita] om. Pn. 19. operationes] operacionis B, obseruaciones Pd Pn. et] om. C. 20. quod] qd? N. quis] om. U. necessario] necessarie Mb. 21. communem] om. B. ingreditur] in gradiente Pn. dicente] om. Pn. 22. ad] om. B C Gd Mb N Pc Pd Pn R U V Z. si] sine Pn. 23-25. salvatus... usum rationis] om. G. 23. est] om. Pn. praevis] praemiis B Pd Pn V. 24. conservati] servati R. 25. sequatur] sequitur B Cu Ma Mb Pc Pd U V.

^a Matth. XIX. 17. »Si autem vis ad vitam« etc.

biturus aut habens, igitur per bona opera salvabitur, <sequitur> etiam: »Iste est praescitus habiturus usum rationis aut habens, igitur committendo minora et pauciora peccata minus punietur«. Cur non ita bene trahuntur homines per huiusmodi praescientiam ad bona facienda, vel mala vitanda, sicut ad opposita? Et est mirabile, quod tam praescientia, quam praedestinatio dicuntur, vel putantur, homines trahere ad mala, cum tamen sint contrariae et ergo, si una retraheret a bonis, alia deberet attrahere ad eadem.

TRACTATUS SEXTUS.

De ratione creationis rerum, quae videntur inducere ad peccatum. 10

CAPITULUM I.

Quod bonum et rationabile erat crearereres non obstante, quod homines ex eis habent occasiones et incitamenta peccandi.

P.: Si iuxta praedicta Deus potuit rationabiliter permittere mala, iuste imputare committentibus et punire pro eis ac propter suam omniscientiam talia praescire debuit, praeordinareque bonis praemia, malis supplicia, ad minus videtur, quod non potuit convenienter res ministrare, quae essent occasiones et incitamenta tot et tantorum malorum. Quis enim peccatum effugiet, existente tanta subtilitate et potestate demonum instigantium, tanta delectabilitate rerum allicientium, tanta fragilitate

1. aut] uel Pn. igitur] om. B, ergo Mb N Pc Pl U. igitur, . . habens] om. T. per . . . igitur] om. G. salvabitur] salvatur A. Sequitur] sequatur A B C G Gd N Pl Pn T Z. etiam] enim Mb U. 2. est] om. Z. committendo] comittenda B. 2—3. est . . . minora] om. R. 2. habiturus usum rationis] u. r. h. A Mb U. usum rationis] rationem Pc V. habens] om. Mb. igitur] ergo N, om. Cu. 3. et] aut B G Pc Pl R T V. minus] om. B. Cur] quum? A. nbn] om. Mb U. trahuntur] retrahuntur Z, contrahuntur B. 5. opposita] oppositum A B. quod] quia B. 6. trahere] retrahere Pn. 7. sint] sunt A. contrariae] contraria G Pc Pl, contrarii B Ma Pd R V. et] om. Mb U. retraheret] retrahet] N. a honis] ad bona A, a bono Cu. 8. attrahere] retrahere A. trahere Cu. ad] ab Z. eadem] add. etc. Pn. 10. creatoris B quae] om. A₁. videntur] videtur N U Z₁. 12. et] est U, om. Z₁. rationabile] rationale Pc Pc₁ R Z. 13. ex] ab B. rex] sig. corr. V₁. habent] habeant C Gd Ma Pc₁ Pd Pl R T₁ U U₁ V. occasiones] occasionem U. et incitamenta] om. Mb. 15. P.] om. N. Si] i (Litt. init. non compl.) B C. praedicta] dicta G. rationabiliter] rationaliter Ma Mb. mala] om. B. 16. imputare] imputari A. et] om. Pn. et punire pro] pro et pun. Mb U. propter] per G T. suam] sui Mb. 16—17. omniscientiam] tusciam? iusticiam? Ma, prescenciam A. talia praescire] p. t. A. 17—18. malis . . . res] om. R. 18. supplicia] suppliciis B. convenienter res] r. c. A. 20. peccatum] peccata G T. effugiet] effugiat B Ma Mb Pc Pd U V, fugiat R. existente] exeunte U. tanta] causa A, tantam? U. 20—21. tanta . . . allicientium] om. Pc. delectabilitate] delectatione Mb. allicientium] illicientium A B.

hominum ad huiusmodi inclinatum, tanta gravitate et multitudine praeceptorum? Et ideo, si Deus voluit homines peccata vitare, congruum fuisset, ut videtur, eis occasiones peccatorum subtrahere et ad minus non dare.

F.: Nunquam datur occasio peccati, nisi per dictum vel factum
 6 minus rectum. Cum ergo nihil talium fecerit aut dixerit Deus, planum est, quod nullam occasionem peccato dedit. Res vero, quae sunt occasiones peccati, non debuit subtrahere, quia necessariae sunt et magis malum esset eis carere, quam sit abusus earum malus, et quia non sunt <factae> propter incitationem ad peccatum, sed alia de causa, et si
 10 sunt occasio peccati, illa magis est accepta, quam data. Si autem Deus debuisset omnia talia vitare vel dimittere, ex quibus mali sumunt occasionem peccandi, nihil omnino creasset. Quae est enim res, ex qua mali aliquando non sumant occasionem peccandi; qui de bonis aut prosperis extolluntur et vane gloriuntur, in adversis <autem> poenis murmurant et deiciuntur? Quod autem adducis de potestate daemonum, delectabilitate rerum, fragilitate hominum et praeceptorum gravitate, omnium horum una ratio est, ut militia^a esset vita hominum super terram, quae quidem militia nulla esset, si homo nihil adversitatis et difficultatis haberet. Insuper, ut hominibus tanto magis dulcescerent praemia, quanto
 15 pro eis laboriosius decertarent, nec non ut appareret magna in cordibus hominum Dei dilectio, pro quo, vel cuius amore, tam delectabilia contemnuntur et tam terribilia parvipenduntur et vincuntur.

CAPITULUM II.

Qua ratione daemones sunt tam potentes et subtiles.

26 P.: Vellem, ut de quolibet speciales rationes assignares.

1. huiusmodi] huius U. et] vel U. 2. ideo] iam? Pn. peccata vitare] v. p. Mb U. congruum] contrarium B, ergo non T. 3. et] vel V. 4. F.] *add. marg. rub.* Ma. vel] *add.* per Pc. 5. rectum] ir(?...) um N. nihil] *om.* Mb. fecerit aut dixerit] d. a. f. Mb U. dixit B. Deus] *om.* Mb. 7. non debuit subtrahere] s. n. d. N. 8. sit] sunt A. abusus] usus C. *om.* G. 9. factae] facta B Gd V. incitationem] citacionem Z. si] sic Pn T, *add.* vero C. 10. Deus] *om.* Mb Z. 10—11. Deus debuisset] deb. D. Pl. 11. mali] malis Pn. 11—12. sumunt... enim] *om.* Z. 12—13. nihil... peccandi] *om.* T. 12. omnino] *om.* A. omnino creasset] c. o. B. 13. aliquando] *om.* Mb, quandoque B. sumant] sumunt G Pd V, non sumunt aliquando V. peccandi] peccandi A. aut] *add.* de Pn Z. 14. extolluntur] excelluntur T. adversis] diuersis Pc. autem] aut A Gd Mb Pn R U, poenis] peius? N. 15. Quod] que Ma Mb Pc R U V. adducis] adductis C. 16. fragilitate] frugalitate Mb. gravitate] gratuitate B. 17. horum] rerum Z. ratio est] e. r. B Ma Mb Pc Pd Pl R. U. esset vita hominum] v. h. e. A. 18. nulla] nihil A B T. et] vel A B G Pc Pl V. 19. dulcescerent praemia] p. d. A B Cu Ma Mb Pc Pd Pl R U V, dulcescerent G. 20. pro eis laboriosius] labriosius p. eis A. decertarent] decertaverint Pc. appareret] apparerent A B Z appareat Mb U, magna] magis B. 21. dilectio] dilecto Z. tam] caus(?) a Pn. 22. et vincuntur] et *om.* Z, e. vitantur U, *add.* etc. Pn. 25. quolibet] quare B. quodlibet V.

^a *Conf.* Job VII »Militia est vitae etc.

F.: Quod Deus in principio creavit angelos ratione subtiles, virtute
 potentes, de hoc nullum puto causari, quin rationabiliter et bene sit
 factum. Quia vero creavit eos perpetuos, non potuerunt ea, quae sunt
 essentialia, amittere per quaecunque peccata, <quin> videlicet essent
 ratiocinativi et volitivi; hoc autem, quod videlicet illae potentiae: ratio
 scilicet et voluntas, non essent eis ablatae, apparere non poterat, nisi
 haberent usum earum. Licet autem illas potentias non habeant integras,
 sed vulneratas in signum peccati, habent tamen aliquem usum earum
 in signum eiusdem essentiae et perpetuitatis et ut eisdem puniantur.
 Nisi enim haberent <usum> rationis, multas poenas non haberent.
 Nequaquam enim haberent vermem conscientiae, stridorem impatientiae,
 fletum tristitiae et similia. Postquam ergo habent usum earum naturali-
 ter liberum, convertunt eum pro inclinatione sua ad malum. De pote-
 state autem ipsorum non est, quod homo causetur. Nam, quantumlibet
 subtiles et potentes sint, nullum tamen hominem possunt vincere nisi
 voluntarium, et ideo magna potentia ipsorum in tentando ostendit ma-
 gnam potentiam hominum in resistendo. Nec etiam, ut communiter,
 maiorem vim et difficultatem ingerunt daemones, quam exteriora et cor-
 poralia. Nihil enim, ut communiter, ab intra faciunt, nisi, quod praesen-
 tant species, vel quod gravant aut infirmant organa sensuum interiorum
 vel exteriorum. Ab extra vero inferunt molestias, damna, vel poenas et
 haec omnia etiam sine diabolis fiunt vel fieri possunt per exteriora. Et
 hinc est, quod daemones exteriora frequentissime in subsidium recipiunt.
 Interiores vero tentationes raro intentant, nisi ubi desunt exteriora, vel

1. F.] *add. poster. marg.* »filius« N. Quod] Quare? (*sig. corr. marg.*) N. ratione sub-
 tiles] s. r. *sig. corr.* V. ratione] *om.* G T. 2. de] ad U. puto] potero A. nullum puto] p. n. G.
 rationabiliter] rationaliter A Ma Mb Pc Pd Pn? Z? et bene] *om.* Pc. sit] sic U. — 2—3.
 sit factum] f. s. G T. 3. factum] faciunt U. Quia] Quare B. potuerunt] patuerit B, po-
 terunt Pd V. ea] *om.* Mb. 4. quin] quum B C T, quoniam Ma Mb Pc R U. essent] *om.*
 A B, ut Pn. 5. ratiocinativi] racionativi Ma Pd. 5—6. ratiocinativi... non essent]
om. B. 5. quod videlicet] v. q. B G Pc Pl T. 6. apparere] *om.* A. nisi] nec A.
 7—8. Licet... usum earum] *om.* G T. 7. habeant] habent A. integras] integros Pn. 8. ali-
 quem usum] u. a. Pn. 9. eiusdem essentiae] es. ei. Mb. et] *om.* Mb ut] *om.* U. puniantur] pu-
 nientur Pn. 10. usum] usu Gd. usum rationis] r. u. N. 11. enim] ergo A. vermem]
 vermen A B T V. 12. tristitiae] tristium? Ma. ergo] igitur Mb. habent] *om.* Mb. 13.
 eum] enim? B. pro] per A Pl. inclinatione] inclinationem A. Pl. 14. quantumlibet] quan-
 tumque G. T. 15. subt. e. potentes] p. e. s. G N T. sint] sunt G T. hominem] huiusmodi
 U. 16. ipsorum] eorum B. ostendit] autem B. 17. Nec etiam ut communiter] c. n. e.
 u. Pn. 18. ingerunt] inferunt T. demones] homines B R. et] ad Z. 19. faciunt] fa-
 ciant A. nisi] ubi U. 20. vel] aut G. 21. vel] *om.* Ma Mb U. 22. haec omnia]
 o. h. A. sine diabolis fiunt] seu dyabolus fit (*corr. sup. lin.*) Z. fiunt] *om.* R, fnt? U. quod]
 qd° N. 24. intentant] intendunt Pl.

ubi vident, se non posse per ea proficere, sicut apud solitarios et abstractos.

CAPITULUM III.

Qua ratione res corporales sint factae tam delectabiles.

F.: Quod autem adducis de tanta rerum delectabilitate, mirum est, si miraris, Deum res fecisse delectabiles. Nemo enim vellet nec congruisset, quod Deus non fecisset res, quae essent rebus sensitivis et animatis convenientes, vel quod, postquam factae sunt, eis nunquam applicatae fuissent. Applicatio autem convenientis ad rem perceptivam
10 naturali necessitate causat delectationem. Insuper, si delectabilitas Dei infinita in creaturis investigari debuit, necessarium erat aliquas delectabiles res creari.

P.: Omnes delectationes essent tollerabiles, dummodo non esset tam improbus ardor vilis et immundae delectationis venereae, quam pulchritudo mulierum, species et amabilitas multum auget et ipsa delectatio
15 tam <vehemens> est, ut etiam usum absorbeat tam nobilis potentiae, scilicet rationis, quae omnia tanquam domina regere deberet in homine, quod illa quodammodo vincitur et succumbit.

F.: Si nullae essent delectationes neque in carne, neque in spiritu, non puto, ut dictum est, quod laudares, et minus, si essent in carne et <non> in spiritu. Si autem essent in spiritu et non in carne, caro, quae alias multo vilior est spiritu et in eius comparatione vilescit, esset omnino contempta et minime foveretur. Quis enim maxime carnalium et, qui sunt sine Dei timore, curaret tantopere cibum acquirere, potum
20 et vestem, generare prolem et educare, quae tantam curam exigunt,

1. non posse per ea] p. e. n. posse A G. posse] possunt Pn. 1—2. abstractos] add. etc. Pn U. 4. Q. r.] Quare T₁. sint] sunt B G Ma Mb NR₁ U V₁. sint factae] f. s. B Mb U V₁ add. et B₁. qua r. f. s. res c. G. tam] om. B₁. ita T. 5. F.] om. A C Cu Ma Pc N, pater Z. de] et B. 6. miraris] mireris G T. res fecisse] f. r. G T Z. 7. quod... fecisset] om. B. quae] add. non G T. sensitivis] sensitivis A. 8. animatis] animatiuis N. 7—8. e] animatis convenientes] c. e. a. T. 8. quod] om. Ma Mb Pc U. 9. applicatae fuissent] f. a. Mb U. convenientis] conuenienter B. perceptivam] preceptivam A. 11. infinita] om. Z. in] om. Pn. 11—12. delectabiles res] r. d. B N. 13. P.] filius Z. esset] essent AB. 14. vilis et] om. G T. 15. amabilitas] amicabilitas B, amabilis U. auget] augent G T, om. V. 16. vehemens] vehementis Gd. absorbeat] absorbat Pn. 17. regere] reget B. 19. nullae] mille T. neque] nec Mb U, nec que Pn. neque] nec Mb U. 20. minus] add. et Ma. 21. et non... carne] om. Z. non] om. Gd. in] om. C Pl T V. non] add. essent R. 22. quae quia A. alias] alia C. multo] multum G T. vilescit] add. et V. esset] essent R, est Pn. 23. et] om. Z. foveretur] voveretur B U, ponerentur R. 24. Dei timore] t. D. C G. curaret] om. Pc. tantopere] tanto tempore A B V, tanto opere N Z, tanto per Pn. 25. educare] educere Pn. quae] qui B.

miseriam et laborem, si non esset delectabile uti talibus et poenale carere, et ita minus curarent homines conservare vitam tam in individuo, quam in specie, de qua etiam nonnulli iam habent taedium propter curas huiusmodi et labores. Exigebat itaque ratio magnam esse delectationem carnis <tum>, ut illud taedium vinceret et laborem, tum, ut magnum esset exercitium, probatio, victoria et corona spiritus reluctantis; tum etiam, ut ex magnitudine delectationis in carne convinceretur magna delectatio spiritus, quae difficulter creditur, quia raro et debiliter percipitur et ex illius delectationis vilitate melius suadetur. Si enim in vili, foedo et pudendo ac per hoc poenali opere carnis est tanta delectatio, quomodo non ex nobilissimo opere, videlicet spiritus conjunctione cum Deo, qui est summe bonus et delectabilis, incomparabiliter maior delectatio esse credetur? Insuper, ut spiritus et caro utpote quidam coniuges indicarentur <et> ad paria in hoc, quod, ex quo spiritus aliquando sic elevatur, abstrahitur et alienatur a carne, quod eam quodammodo non sensificat, vel ad minus per eam non sentire videtur, sic etiam sit aliqua operatio carnis, quae usum abstrahat rationis. Postquam autem congruebat esse tantam delectationem in carne, necessarium valde erat, ut non esset, nisi in turpi opere, ne si opus nobile esset, homines nimium allicerentur et, postposita ratione, fierent bestiales. Et ideo expediebat ita disponi, ut, quantum alliceret delectatio, tantum retraheret pudor, foeditas et operis turpitudine, nec non vel cura, quae est <in> matrimonio, vel <infamia> ac periculum honoris, corporis aut animae, quae sequi solent fornicantes, ac per hoc

1. non] *om.* R. (*marg. sig. corr.*) et poenale] penis Pn. 2. ita] *om.* V. minus] nimis A. minus etiam *om.* R. conservare] *om.* Mb U. tam] *om.* B V, tuam Ma. individuo] dividuo G Pc. 3. specie] spe C. nonnulli iam habent] i. n. h. N. iam] *om.* Z. 4. labores] laboris Pn. magnam esse delectationem] m. d. e. Pl. esse] in se Pn. 5. tum] tamen Gd, *marg.* N *sig. corr.* *om.* B. illud taedium] *om.* V. vinceret] vincent V. tum] tam B, tamen Pn. 6. et corona] *om.* U. 7. tum] tam A, tamen B Z, *add.* dum A B Pl. carne] *add.* tam B C Ma Pl T U, *add.* magna B C Ma Pl T U V, *add.* causam? Pn. *add.* tam A convinceretur] vinceretur A C Pn. 8. magna *om.* B C. difficulter] difficiliter B? Ma Pc Pl R T V? raro] caro B, (*corr.* »raro« Cu). 8—9. debiliter] delectabiliter Z. 9. illius] alius Z. vilitate] utilitate G T. 10. foedo] se Deo Pn. et] ac Z. 12. summe] summus A. delectabilis] *add.* et Pl. 12—13. incomparabiliter] et comparabiliter Pn. incorporaliter Z. 13—14. maior... quidam] R (*marg. sic. corr.*). 13. credetur] creditur Cu G Ma U Z. crederetur Pl. esse credetur] cr. e. V. (*sig. corr.*). utpote] ut pute A. 14. quidam] quodam A. indicarentur] indicantur N, iudicarentur B Z. 14. et] *om.* B Gd Mb Pd Pn U Z. paria] patriam R. quod] *om.* R et Z. 15. spiritus] fiunt B. alienatur] alienetur Ma Pc V. 16. eam] *del.* R. non] *om.* R Z. sentire] sentitur A (*sig. corr. marg.*). 17. aliqua] *om.* Mb. operatio] *om.* A. carnis] causans Z. usum] visum Z. abstrahat] subtrahit A, abstrahit B Pc. 19. nisi] non G. 22. foeditas] fetiditas Pl. non] nunc? V. vel] et G T. 23. cura quae] certa Pl. in] *om.* Gd. infamia] infamea Gd, in famina? Pn. ac] aut Pl, huc R. 23—24. honoris] *add.* et Mb. 24. corporis] corpore U, fornicantes] fornicans U.

non habeant homines incusare Deum, sicut nihilominus faciunt, licet minus iuste, cum tantum, vel amplius retractivum habeant, si volunt advertere, sicut vel quam habent aliquod <attractivum>.

CAPITULUM IV.

⁵ Qua ratione mulieres pulchrae factae sint amabiles et allectivae.

F.: Nec movere debet quempiam pulchritudo, amabilitas vel allectivitas mulierum, quae non solum est rationabilis, utilis aut bona, sed etiam quodammodo necessaria, dummodo ipsaemet hiis bene et rationaliter <uterentur>. Primum quidem valet ad abstrahendum mentes humanas ab <abhominacionibus>, ad quas heu diabolus homines contra naturam nimis inclinat, deinde ad consolationem sexui muliebri, qui aliis miseriis ita gravatus est, quod nimis despiceretur a viris et in se ipso, <deiceretur>, si non esset huiusmodi praerogativa dotata, insuper ad defensionem earum contra virorum potentiam, commotionem et insultum. Cum enim viri communiter et naturaliter viribus et potestate praeemineant, necessarium erat eis dari aliquid, per quod possent aliquomodo resistere, refringereque violentias atque iram mulcere, ne vel viri nimis superbirent contra eas aut insurgerent et feminae forent nimis oppressae. Si autem mulieres essent <factae> potentes, potuissentque per potentiam resistere, postquam tam multae sunt occasiones et mate-

1. non hab. hom.] hom. non hab. G. 2. tantum] tamen? A. retractivum] retractum A Pc. volunt] nolunt? Pn Z. 2—3. advertere] aduertunt Pc. 3. vel] velut? Pd Pl. quam] (sig. corr. R) quantum A G Mb N T, quando B Cu Ma Pc Pl U. habent] habeant Ma Mb N Pc Pd Pl R U V. aliquod] aliquid A Cu Pc, om. Mb. attractivum] attractatium Gd, attractivum Pn, add. etc. Pn U, retractivum Pc, attractum A. 5. Qua ratione] quare G. pulchrae factae sint] p. s. f. Pn, f. s. p. U. sint] sunt B C C₁ D G Ma Ma₁ Mb Pl R R₁ T T₁ U U₁ V. 5—6. allectivae] electivae? Z. add. etc U₁. 7. F.] om. A C Cu Ma Pc. movere] monere? A. quempiam] quemquam B G T, add. ipsa N. amabilitas] amicitias B, delectabilitas G. vel] om. B Cu Pc. 7—8. allectivitas] om. B, electivitas Pn. 8. rationabilis] racionalis B Ma Pc Pd. aut] ac G T, et Mb U. 9—10. rationaliter] racionaliter B Mb Pd, rationale Pn. 10. uterentur] tenerentur Gd Pl. valet] valent Z, om. G, videlicet A Mb Pc U. ad] om. A. 11. abhominacionibus] hominacionibus A B Gd U. 12. inclinat] maculat Ma Mb Pc Pd U V. deinde] demum C Pc T, inde B, de materia A. nimis] non B, om. A. 13. despiceretur] despicerentur B U. 14. ipso] ipsis Z. deiceretur] diceretur B Gd, despiceretur A. 15. earum] eorum A N. virorum] duorum? B. potentiam] add. et Ma Mb U. 16. viri] videtur T. 17. praeemineant] premineant C G N Pn. eis dari] d. e. B, dari] dare Pn T. aliquid] aliquod T. 18. aliquomodo] om. G T. al. resistere] r. a. A B C Pl V. resistere] resurgereque] A Ma Pn, refugereque B, resurgere T. refringereque] resurgereque? C. refringereque Z. iram] ira C, terram? A. mulcere] muliere A. 19. superbirent] om. A. aut] etiam R. forent] fierent Pc R, erant U, essent Mb. nimis] minus A C Ma Pc. 20. essent factae] f. e. Pl. factae] facto Gd. 21. sunt] sut? Gd sint Pl.

riae commotionum, continua fuisset <pugna> et vapulatio inter ipsos, nec mulier voluisset magis viro subici, quam e contra, quod, quia non fuisset expediens, congruebat, ut essent placibiles et lenitate mollire possent et sic aliquomodo praevalerent. Est etiam alia ratio, quare teneritate et mollitie et non fortitudine potentiae dotari debebant. Quia enim necessarium erat humano generi, quoad pueros et infirmos, ut molliter ac leniter tractarentur et multa opera fierent subtilia, parva et mollia, circa quae fortes et potentes taedium haberent et rudes ac grossi ad eadem apti non essent, rationabile erat, ut aliqui ad talia apti fierent et inclinati, sicut alii ad grandia et fortia. Amplius, si debuit amor vel amabilitas Dei in corporalibus et per ea monstrari, magis conveniens fuit facere hominem, qui nobilior est inter corporalia, amabilem et amativum, quam aliam creaturam, ut per hoc etiam daretur intelligi, magis nobilia esse magis amanda.

P.: Totum esset tolerabile, dummodo non esset amor ille tam excessivus, improbus et insanus.

F.: Amor ille, si tamen vere amor dici potest, necessarius est, de quanto est res, et rationabiliter permittitur, de quanto est vitiosus, vel peccatum, ut ex hoc possit elici, quantus ad Deum debeat amor haberi, ex quo ad vilem rem tantus affectus habetur, et ne deliri reputentur, qui prae divino amore rapiuntur in extasim, sicut etiam nunc saepe reputantur, non obstante tam manifesto in exterioribus exemplo. Sed hoc tunc omnino fieret, si nihil simile contingeret in amore carnali. Insuper, quis posset humano modo, vel per verba declarare aut quis inexpertus posset vel parum erudiri et intelligere de illo excessu diuini amoris, nisi per verba in exterioribus usitata?

I. commotionum] continuationum Pc. continua] continue B. pugna] pugna B Gd Ma Pd Pn V Z. ipsos] ipsas B Mb Z. 2. magis] om. Mb. viro subici] s, v. B. e contra] e converso A. 3. expediens] add. et Pc. placibiles] placabiles Mb Z. et] om. U. lenitate] leniture Pc, levitate T, leuitare U, add. et U. mollire] malire B, molire (N c. sig. corr.) U. 4. aliquomodo] aliquid G T. praevalerent] prevalere A Cu G Ma Mb N Pd R U Z, preuale Pn. quare] quia U. 4—5. teneritate] temeritate B G U Z. 5. mollitie] malicie B. debebant] debeant Pl, debeat Pn. 6. erat] est A. pueros] parvos A B C T. 7. ac] et A Mb Pl. leniter] leuiter? Pn Z. fierent] om. A. parva] permia? R (sig. corr.) 8. circa quae] sicque T, sic qui G. quae] om. Z. taedium] tedia C. ac] add. sic U. grossi] grosse B. 9. apti] apta Pc. rationabile] rationale B Pc. ad talia apti] a. ad t. Mb U. apti] aperti U. 10. et] om. Z. sicut] sint U. 11. Dei] dicitur A. corporalibus] comparabilibus A. 12. hominem] homines B. 13. amativum] animatum R, amatum Cu Pd Pn Z. aliam] alia Pn. creaturam] creatura Pn. etiam] om. B. 14. esse magis] m. e. N Pc, est A. magis] minus R. 15. tam] causa U. 16. et] bis Gd. 18. res et] om. Pn. rationabiliter] racionaliter Pc (?). 19. possit] posset A B C Pl T. quantus] quanto A C. haberi] habere Pn. 20. rem] mulierem Pl. tautus] tantum G. deliri] delitiori? B, deleri U. reputentur] om. T. 21. prae] pro Mb. extasim] extasum Ma, extasi U, exthasim Pn, extassym? B. etiam] et N. 22. tam] tamen A B. 24. aut quis] antiquis Z. 24—25. posset] esset V. 25. erudiri] erudire B Z. et] vel A Mb U. excessu] excessum Z.

CAPITULUM V.

Quare et quomodo homines sint fragiles.

F.: De fragilitate autem hominum non est, unde mireris. Si enim homines exercitium habere debebant in creaturis, oportebat omnino, ut vel illae essent tam potentes, quod possent istos aliquo modo movere, vel isti tam fragiles, ut moveri possent ab illis. Alias enim nullum exercitium esset. Quod enim fortis rei infirmae resistit, vel quod quis contemnit aut non curat rem non delectabilem et inutilem, sicut nulla difficultas, sic nihil <exercitii> est. Insuper si angelorum statum, in quo creati sunt, et lapsum advertis, minus miraberis. Nam si illi fuerunt fragiles, qui in tanta sublimitate potentiarum, donorum ac perfectionum naturalium creati sunt, aut si fortes potentes et intelligentes fuerunt et tamen falsae dominationis aut vanae gloriationis apparenti pulchritudine decepti et delectatione illecti voluntarie ceciderunt, nihil est, quod mirandum sit de hominibus carnis corruptione gravatis, sive dicantur fragiles, sive fortes. Unum est, quod indubitanter tenendum est, quod fidelis* Deus nullum hominem aut angelum patitur tentari super id, quod potest, et quod ita fortem facit eum, quod, ut dictum est, a nullo vinci poterat, nisi volens, vel ad malum induci, quodque omnis appetitus delectabilium, nec non omnis horror terribilium subter nos est et quod ratio nostra et libertas praeeminet universis iuxta illud^b psalmi: Omnia subiecisti sub pedibus eius etc.

2. sint] sunt (B B₁?) G T. 3. F.] om. C Cu Ma Pc et al. autem] om. T. 4. debebant] debeant A, add. aut A. 4—5. ut vel] v. u. A. 5. vel] velle Pn, n[ihi]? Pd. illae] *pc. vac.* R. tam] om. Z. quod] ut A B Ma Mb Pd U V. istos] istas Pc. 6. ut] ne Pl. 7. Quod] quo? U. fortis] fortes U. et] aut etiam N, aut G. 8. sicut] sic A, add. est Ma. 9. exercitii] exercitium? Gd. in] a A. 10. lapsum] elapsum A. advertis] adverteris A B. illi] om. Mb. fuerunt] fuerint A B(?) Pc V. 11. ac] et T. 12. fortes] forte B, add. et Pn. fuerunt] fuerint B. 13. tamen] cum A. dominationis] dampnationis Z, donacionis A. aut] et A B. vanae] om. A B. apparenti] appenti B. 14. delectatione] delectabilitate A, dilectione T. illecti] allekti Mb, electi T. nihil est] om. T. 14—15. mirandum sit] s. m. B. sit] est G T. quod] qd° N. 17. hominem] hominum? B. tentari] add. ultra T. super] supra G. id] illud A (*corr.*) B Cu Ma Mb Pd Pl Pn Z. quod] qd° N. 18. quod ita] quod om. Mb. fortem] forte A B Ma Pc Pd. quod, ut dictum est] u. d. e. q. Mb U. 19. poterat] poterit N T. quodque] quod Mb. 20. subter nos] sub terrenis U. 20—21. est et... Omnia] om. R. ratio] om. G. 21. et] om. G T. praeeminet] preminet A B C G N Pn T V (*corr.* Ma). psalmi] psalmiste A Pl. 22. eius] om. Pn Z. etc.] om. A B G Pc R Z.

* *Conf.* I Pauli ad Cor. X. 13: »Non patietur tentari vos supra id, quod potestis«.

^b Ps. VIII. 8.

CAPITULUM VI.

Qua ratione tam nobilis creatura, scilicet anima, unita sit vili limo carnis.

P.: Istud videtur satis mirum, quare Deus voluit tam nobilem creaturam, animam dico rationalem, tam vili agglutinare et immergere limo carnis, eamque tanta mole gravare, cum sine carne satis habuisset agere, quod staret, sicut de angelis declarasti.

F.: Rationabilissima videtur animae cum carne coniunctio, <primo> quidem ad ostendendum divinum magisterium, quod videlicet posset tam diversa coniungere. Quis enim credidisset, quod inter tam disparia et distantia ab invicem tanta esse posset unio, quod una substantia ex eis fieret et persona. Insuper rationabile erat, postquam Deus creare voluit substantias, quod omne genus substantiarum faceret, spirituales videlicet, corporales et compositas ex hiis; amplius, ut creatura spiritualis, licet nobilis, vitet superbiam, discatque humiliari et non contemnere, sed regere <atque> fovere etiam infimas creaturas, videns se eis tanta unione, affectione et foedere posse coniungi et tantam posse paupertatem incurrere, quod ipsis indigeat ad multa bona, illas quoque tantum posse dignificari, fierique apud ipsum spiritum tam potentes, quod valeant ipsum etiam ad res miseras reddere inclinatum. Nec solum rationabilis erat illa coniunctio, sed etiam, ut videtur, tam necessaria, quod sine ea, quasi sine ordine et sine foedere fuissent corporales et spirituales creaturae et sic minus perfectus fuisset ordo universi. Quae esset enim connexio, vel confoederatio earum ad invicem,

2. unita] om. B V. 4. voluit] noluit? Pn. tam nobilem] om. V. vol. t. nob. creaturam] t. n. c. v. add. scilicet T. 5. rationalem] rationabilem C Pn. immergere] iungere A. 6. tanta] tanto B G T. 7. de angelis declarasti] decl. d. a. (sig. corr.) Pc. 8. videtur] add. esse G T. 8-9. primo] om. Gd, primum Cu Mb Pc R U. 9. quidem] quedam Ma U. quod] que Pn. videlicet] add. sic V. 10. tam] tum? A. credidisset] crederet G T. 11. et] en- cia? R, om. B Ma Mb Pc Pd U V. ab] ad A B C Ma N Pl U. esse] om. N. esse posset] p. e. A V. unio] add. fore N, primo Pn. 12. persona] per similia? A. rationabile] rationale A. 13. creare] care (marg. sic. corr.) Pn R. voluit] valuit B. 14. videlicet] add. et Mb N U V. compositam] compositum B. compositam ex hiis] e. h. c. Mb U. hiis] eis Pn. amplius] am- plius A. 15. vitet] vitat B Ma Pl R. et] etiam Mb. 15-16. non... infimas om. Z. 16. atque] ac A Cu Gd Pn, et Mb U. etiam] et G. infimas] infirmas A. 17. se eis... tantam posse] om. R. unione] add. et Mb Pc U. posse] posset U. coniungi] coniungere C. 17-18. coniungi... posse] om. Z. 18. tantam] causatam? U. 18-19. illas quoque] illas- que G Pn T. 19. dignificari] dampnificari Pc. tam] om. Pn. 20. quod] que Pn. va- leant] valeat C, valent T. ipsum etiam] e. i. G T. 21. rationabilis] rationalis A (Gd?) Mb Pc U (Z?). tam] causa Pd V. 22. sine] siue B Z. fuissent] fuisset A. 23. minus] unus Pn. 24. esset enim] en. es. T. enim om. A. connexio] inconnexio A. complexio Pl. confoederatio] consideratio A B, defederatio U.

aut quid pertineret ad angelos et omnes spirituales creaturas tota massa creaturarum corporalium, quibus in <nullo> indigent, quae eis nihil utilitatis conferunt, nec eos in aliquo iuvare possunt ad laudem Dei, ad quam ordinata est tota vita et desiderium coelestium spirituum, ad
 5 quam quidem laudem proprie loquendo corporalia non pertingunt. Nam et si angeli in et <de creaturis> corporalibus laudant Deum, hoc magis est opus angelorum, quam illarum, et illae solum passive materia <laudis> sunt et non active ad hoc aliquid facientes. Corporalia etiam non indigent amministratione, vel regimine angelorum, quia nec angelis,
 10 nec corporalibus noceret etiam, si ipsa corporalia a daemonibus regerentur. Et ideo, si angeli boni debent ministrare creaturae corporali, ad hoc nulla affectio ex parte corporalium trahere eos potest, sed sola complacentia divinae voluntatis, vel praecepti, maxime, cum corporalia, quantum ex ipsis est, substantiis separatis magis sint materia occupa-
 15 tionis, quam utilitatis, vel consolationis. Sed postquam homo factus est, qui est quasi quaedam acies et lapis angularis ac combinatio corporali-um et spiritualium, sicut Christus Iudaeorum et gentium, qui quidem homo ex una parte potest supplere et ad hoc ordinatus est, ut impleat ruinam angelicam, potestque laudare Deum, sicut angeli, congaudere eis ac
 20 caritate coniungi, ipsorumque gaudio communicare, simul et addere et ex alia parte ad hoc, quod illa omnia faciat, quae Deo et angelis amabilia, delectabilia sunt et placent, per omnia et multipliciter indiget corporalibus creaturis ita, quod sine illis secundum viam naturae non posset subsistere et ea complere — postquam, <inquam>, ita est, quod corporalia non so-
 25 lum sunt materia vel occasio laudandi Deum, sed etiam amminicula necessaria et realiter promotiva, ut homo laudet Deum et perveniat ad

I. aut] *add.* per Mb U. et] *add.* ad G T, aut A. spirituales creaturas] c. s. B. 2. quibus] qui videlicet A, quilibet (*marg. corr.* »quibus«) R. nullo] illo Gd. eis] eas G. 3. eos] eas Cu N Pc. aliquo] nullo N. 4. spirituum] *om.* Mb. ad] et G. 6. et si] si et Z, et sed G. in] *om.* Z. de] *om.* Gd. creaturis] creaturaris] Gd. laudant] laudent R. 7. est opus] o. e. A G. illarum] illorum Ma Mb Pc Pd R. U. V. illae] illi Mb. materia] ma-
 8. laudis] laudet Gd, laudum Pn. hoc] hac? V. 9. non indigent... quia] *om.* Z. amministratione vel regimine] reg. v. am. G T. angelis] angelus Pn. 10. corpo-
 11. ideo] ratio? B. ideo si] s. i. V. 11—12. ad hoc] ad hac? V, adhuc G. sed] *om.* C. 13. complacentia] complacentie Pc. 14. sint] sunt N T, sicut A Mb U. materia] materie A Cu Mb. 15. homo] *om.* B. 16. qui] *om.* U. est] *om.* Mb U. quaedam] quodam? Gd. ac] et A. 16—17. corporalium] car-
 17. corp. et spirit.] spirit. et corp. G. 19. ruinam] {o? v?} mnam Pn. 20. et] *om.* Cu Pn. 21. illa omnia] anima Mb, omnia U. angelis] *add.* facta sunt Z. amabilia] *add.* et A Pn. 21—22. delectabilia sunt] *om.* Z. 22. placent] placeant V. et] *om.* G T. indiget] indigent Pn, indigetque G. creaturis] *om.* T. 23. viam naturae] n. v. U. posset] potest? R. 24. inquam] in quam Gd Z. ita est] e. i. Pn. 25. sunt] sint A. etiam] et Mb. 25—26. necessaria] necessario V. 26. laudet] laudat N. et] *om.* U. perveniat] proveniat Z.

beatitudinem angelorum, immo etiam ipsa corpora laudant Deum in voce humana, suntque quasi consortes angelorum, ex hoc angeli in ipsis, utpote utilibus et gaudium eorum active promoventibus, delectationem habent et gaudium, eisque quodam affectionis 'glutino foederantur ac per hoc delectabiliter amministrant ea, seu regunt.

CAPITULUM VII.

Qua ratione anima et corpus unita sint cum tanta dissensione et discordia.

P.: Sicut dicis, magistrale opus est tam diversorum tam mira coniunctio, si pacifice simul starent et non esset in eis tanta dissensio, lis et bellum, carne videlicet concupiscente adversus spiritum et spiritu contra carnem*. Cum ergo creator noster sit Deus non dissensionis, sed pacis, quare unire voluit tam discordes?

F.: Non est creatus homo cum illa discordia. In statu enim innocentiae spiritus et caro fuissent bene concordēs et sine difficultate potuissent spiritus regere carnem. Abutendo autem vel non debite utendo potestate et auctoritate sua et sequendo inclinationem carnis, ubi non debuit, videlicet contra mandatum Dei, meruit illa auctoritate in toto privari vel saltem eam in parte remitti. Qui^b enim in dignitate constitutus non debite commissum exequitur officium, destitui promeretur maxime, si in iniuriam abutitur conferentis.

P.: Non nego, quin sic post et per peccatum puniri potuit et meruit, sed vellem, quod spiritus non fuisset inclinabilis, maxime tam faciliter, ad ea, quae sunt carnis, sed permansisset <in> inclinatione sua

2. hoc] quo A B C. 3. utpote] utpute A. utilibus] sibi utilius Cu. 3—4. delectationem habent] h. d. Pl. 4. quodam] quoddam Pl. glutino] glutine B, glutinio Ma Pd Pn R. V. 5. regunt] add. etc. Pn U. 7. ratione] om. B. anima et corpus] c. e. a. Z₁. unita] om. V. sint] fiunt Pn, sunt? B, add. sibi Pc. 8. discordia] discordiatis? U, add. etc. Pl U, Z₁, add. sequitur A (rub. V). 9. P.] loc. vac. cod. Gd. Sicut] Istud U. magistr. op. est] m. e. o. Mb U. 10. starent] stare Z. et] ne? Z. esset] om. Z. essent A B G Ma Pc R T U V. 11. et] aut A, ad R. spiritu] spiritus A B, spiritum Pn. 13. unire] vivere Pl R. tam] om. V. F:] P(ater) T. 15. spiritus et caro] c. e. s. A. fuissent bene] b. f. Pc. 15—16 potuissent] potuissent Pn. 16. spiritus] add. potuisset Pc. Abutendo] adutendo Z. 17. et] om. Pn. 18. meruit] uenerit] Pn. toto] moto B. 19. in parte] in om. N. remitti] remicti Pd. 20. debite com. ex. off.] d. e. c. o. N. 20—21. commissum... iniuriam] om. U. 20. exequitur] exsequitur Pn. promeretur] promerebitur Pl. 21. in] om. T. iniuriam] iniuria C, in mira? Pn. abutitur] utitur Mb U. conferentis] istis B. 22. P.] F: T. post et] e. p. Cu Mb. post] om. Pn. per] om. B Cu Mb. 23. sed] et A. vellem] velle Pn. sed] add. quod R. 24. in] om. Gd.

* Conf.: S. Pauli I ad Corinth. XIV. 33.

^b Regula iuris? Conf.: »Infamibus portae non pateant dignitatum« Reg. LXXXVII Sexti Decretalium Lib. V Tit. XII.

naturali ad spiritualia ita, quod istas delectationes carnales, sicut iam faciunt angeli, nil curasset.

F.: Velles etiam, quod corpus non esset inclinabile et inducibile ad meliora, quam secundum nudam naturam suam inclinatum est?

P.: Hoc forte non valeret, quia tunc <non> caperet per redundantiam a spiritu delectationes coelestium et spiritualium gaudiorum.

F.: Si ergo rationabile fuit, carnem fieri inclinabilem ad spiritualia et debebat esse unio conformis et aequa, tunc non fuit irrationabile spiritum fieri inclinabilem ad corporalia. Unde, sicut illud fuit conveniens ad ostendendam perfectibilitatem carnis, sic istud ad defectibilitatem spiritus <demonstrandam>. Amplius manifestum est, spiritua-
lem et corporalem creaturam, quae tam distantes sunt, quod vix in summo et ultimo genere conveniunt, nullo modo secundum naturam easdem inclinationes habere, cum sint tam disparium naturarum, sed
corpus ad corporalia, spiritum ad spiritualia esse naturaliter inclinatum. Si ergo debebat inter ea fieri et apparere vera unio, oportebat, ut manerent distincta et aliquo modo in inclinatione sua naturali. Alias enim magis viderentur unum facta, quam unita. Haec autem distinctio, qualis esset, vel quo modo appareret, si ipsa unita in nullo discreparent? Quis
crederet naturali via, spiritum esse in corpore humano magis, quam in bruto, si solum corporalis operatio vel affectio <perciperetur> et nulla spiritualis, carni quasi extranea et repugnans, cum etiam iam non ob-
stante tam manifesta et evidenter perceptibili contrarietate et lite multi insani animas, vel spiritus, esse in homine dubitent, sive negent. Si vero
discreparent in omnibus et nulla esset inter ea condependentia vel adhaesio mutua, quomodo probarentur unita? Quae enim sic coniuncta sunt,

1. ita quod] itaque A B, *add.* ad G. 2. nil] nichil Ma Mb N Pc Pd R U V, non T. nich? Z. 3. F.] P: T, et inducibile] *om.* Pc. 4. nudam naturam] nat. nud. *sig. corr.* R. 5. P.] *loc. vac.* T. non] *om.* Gd. 7. rationabile] rationale Mb Pc, fuit] fecerit? fuerat? B Pc, fuerit Pl. rationabile fuit] f. r. G T. carnem] *om.* G T. fieri] *add.* tamen T. fieri inclinabile] inclinari V. 8. debebat] debeat A Pn T Z. esse] de T. aequa] equaliter A. fuit] *om.* B. irrationabile] irrationale Gd? Pc Pd? rationale Z. 9. spiritum fieri] *om.* R. corporalia] spiritualia B. 9—10. fuit... istud] *om.* U. fuit] *om.* B. 10. perfectibilitatem] perfectibilitatem A, perspectabilitatem Ma Pl, perspectibilitatem Mb Pd V. 10—11. ad defectibilitatem] factibilitatem Pn. 11. demonstrandam] deministrandi? A, demonstrandum Gd, admonstrandam Pn. 12. quod] *add.* et B. 13. et] vel B, *add.* in Pn. nullo modo] nulliter? nulla re? V. 15. corporalia] *add.* et G T. 16. ergo] sic A. debebat] debeat Pn. oportebat] oporteret R Z. 16—17. manerent] maneret Pn. 17. in] *om.* A G Gd Pn T. inclinatione sua nat.] s. incl. nat. G. 18. magis viderentur] v. m. Ma Mb N Pc Pd R U V. unita] unica Pn. 18—19. qualis esset] qua inesset B. 19. vel] aut G. appareret] apparet C. 21. affectio] effectio A B. perciperetur] percipetur Gd, percipere Pn. 22. carni] carnis Pn. repugnans] repugnans Gd Pd. 23. tam] c[aus]a? Pn. perceptibili] p[er]ceptibili Pn. lite] licet A. 24. vel] sive Mb. dubitent] dubitant B. sive] aut G T. 25. inter] *om.* Mb. vel] et Pl. 26. sic] *om.* R. coniuncta sunt] sint con. R. sunt] fiunt? fuerint? T.

quod in nullo trahuntur ab invicem, sed unum sine difficultate pro libitu proprio, vel alieno se convertit, quo vult, sine alio et separatur ab eo, dici possunt iuxta se posita, non unita, sicut patet in lapidibus cumulum facientibus, et ideo spiritus bonus aut malus non dicitur sibi unire corpus, sed assumere, nec spiritus sanctus fuit unitus columbae, sicut 6 verbum humanae naturae. Unitas vero apte dicuntur, quae sic sibi cohaerent, quod ex naturali vel alias indita sibi proprietate, vel libera et voluntaria affectione, unum trahitur ab alio etiam ad hoc, quod sibi alias et de per se minus placet aut convenit, et quia sic est inter corpus et animam, evidenter apparet unio inter ea. Quod ergo unum eorum est 10 <trahibile> et inclinabile ab alio, probat unionem ipsorum, diversitas vero et contrarietas inclinationum distinctionem eorum et naturarum diversitatem ostendit. Insuper, postquam peccavit homo secundum rationem in eo, quod secundum eam non debite rexit, et secundum carnem, quod eius <delectationi> consensit, merito debuit in utraque puniri 15 et per utramque. Et quomodo potuit hoc melius fieri, nisi quod sic se traherent, distraherent et essent sibi invicem repugnantes, nec solum una contra aliam, immo etiam quaelibet in se ipsa litem haberet, quia pacem sibi praestitam non servabat.

1. trahuntur] trahentur R. ab] ad A Cu N Pl R V. sine] siue Z. libitu] hibito B, libito Mb. 2. sine] siue? Z. alio] illo B. separatur] separari R. 3. dici possunt] p. d. Mb U. 3-4. cumulum] tumulum? N, add. sicut enim Z. 4. ideo] idem V. 5. unitus columbae] col. u. B C Cu Ma Pc Pd Pl R U V. 6. vero] caro R. apte] aperte Ma Mb N Pc Pd U, apperte V. 7. indita sibi] s. i. Mb U. et] om. Mb. 8. voluntaria] voluntarie N. alio] alia A. etiam] *Hic finis textus cod. Pd abscisis foliis penultimo et ultimo.* ad hoc] aduc G. 9. minus] nichil Z. et [quia] et om. Ma Mb Pc V. est] etiam A. 10. unio] om. C. ergo] autem B Mb Pc V. est] om. B. 11. trahibile] retrahibile B Gd. probat] propter B. probat unionem] u. p. Pn. *loc. vac.* Gd. ipsorum] om. G. 12. contrarietas] contrariis U. inclinationum] inclinacionem Pn T, add. et Pn. distinctionem] distinccionum B. eorum] om. A, ipsorum N. et] om. R. naturarum] naturaliter A, naturalem B Cu G Pc Pl T V. peccavit] peccavit A. 14. in] om. N. quod] add. ratio N. 15. delectationi] *del?* Gd. delectatione B, delectacionem Pn T. debuit] decuit B. utraque] utroque Mb. 16. utramque] utrumque Mb V. Et] igitur U. quod] om. B Ma V, si Mb. 17. traherent] add. se Mb U add. et Pn, retraherent Z. 18. etiam] et T U. ipsa] ipsam A B C Pl T V. quia] et Ma Mb Pc U V. 19. praestitam] prescitam A. servabat] add. etc. sequitur U, add. sequitur (*in registris*) A B C Pl Pc T. V.

TRACTATUS SEPTIMUS.

Unicum habens capitulum.

De ratione reparationis humanae.

P.: Non video iam restare de dubiis superius motis, nisi quare
 6 Deus voluerit reparare genus humanum, quod voluntarie sic perire permiserat.

F.: Videtur aliquomodo responsum esse superius, ut videlicet appareret reparabilitas <creaturae> et potentia Dei, qua posset, sapientia, qua sciret, et pietas, qua vellet reparare destructa, et hoc magna
 10 ratio exigebat. Sicut enim non decebat divinam iustitiam peccatum in-punitum relinquere, sic nullo modo decuit, immo impossibile fuit, divinam misericordiam implacabilem esse. Si autem esset placabilis et non appareret esse placabilis, frustra esset quoad peccatorem illa placabilitas. Quando enim nulla daretur peccatori spei materia, quid restaret
 15 misero, nisi desperationis occasionem sumere et desperare .et in hoc homo vel minus, vel omnino nihil, esset culpabilis, si non haberet spem vel desperaret, quando nulla sibi esset data spei materia. Humano autem modo quae poterat esse melior causa spei, quod evidentius divinae placabilitatis indicium, quam placationis effectus et ipsa placatio?
 20 Decuit ergo omnino Deum, qui se permisit malitia peccatoris offendi, de sua bonitate esse placabilem et placari. Sic conformiter congruebat, <ut homo>, cuius avertibilitas a Deo per effectum aversionis apparuit, monstraretur etiam reconvertibilis ad Deum per ipsam conversionem et

1. Septimus] *add.* et ultimus U₁. 2. unicum... capitulum] *om.* Z₁. unicum] unum (*rub.*) V' habens] habet V. 3. reparationis] reprobationis A A₁. humanae] *add.* sic finis huius Gd, *add.* et sic est finis huius Gd₁, *add.* etc. A B₁ U₁, *add.* et sic est finis huius rei explicit registrum B, *add.* et sic est finis C. Pl Pn T V, *add.* sic finis D R, et sic est finis rubrice etc. Z. 5. voluerit] voluit A R. 5—6. permiserat] permiserit B. 7. F.] *add. marg. rub.* Ma. Videtur] videretur? Gd. esse] *om.* A. responsum esse] e. r. U. 7—8. appareret] apparet Z. 8. reparabilitas] reprobabilitas A. creaturae] creature Gd. et] *add.* in A, *add.* ad B. 9. magna] magis N. 10. ratio exigebat] e. r. AB. 11. decuit] docuit Pn, 12. esse] *om.* Pl. placabilis] implacabilis (*sig. corr.*) Pn. 13. appareret] apparet Z. illa] ista Mb N. 14. daretur peccatori] p. d. G. 15. sumere] sumeret G. desperare] desperationis Z. hoc] modo Pn. 16. homo] *om.* Mb U, modo G. 16—17. haberet... nulla] *om.* B. 17. quando] quo R. nulla sibi esset] s. n. e. Pl V, n. e. s. B Pn R T. esset] *om.* B. data] *add.* sufficiens U. 18. causa] tam B. spei] *add.* divine B. quod] quid B Ma Mb V. qd^e] N. 19. quam] quod A. placationis] placationis A, placationis B. 20. omnino] omnia A. se] *om.* V. 21. esse placabilem] *om.* Z. Sic] Sicut U. 22. ut homo] hominem B C Gd Pn Z. avertibilitas] aduertibilitas A. a Deo] adeo Ma. aversione] aduersionis A. apparuit] *add.* ut Mb. 23. reconvertibilis] conuertibilitas A. per ipsam] *om.* B.

conversionis effectum. Si autem placaretur Deus sine omni placationis et satisfactionis opere, hoc esset peccatoribus fomentum tepiditatis et redderet eos negligentes ad placandum sibi Deum. Dicerent enim: quando Deus voluerit, placabitur nobis. Oportuit igitur, ut aliquid fieret Deo ad reverentiam et honorem <pro contemptu> et irreverentia, 5 quae sibi exhibita est peccando, et quod in aliquo tali staret de bonitate sua contentus, quodque homini doctrina daretur et modus, quo Deum placare deberet et occasio vitandi eius offensam. Ista autem fieri non poterant tam convenienter modo humano, nisi homo haberet aliquam difficultatem, laborem aut poenam. 10

P.: Totum bene concedo, quod dicis. Sed istud videtur mihi mirabile, quare cum tantis iniuriis suis et poenis <unici> et dilecti filii sui voluit hominem reparare, cum id bene potuerit alio modo sine talibus efficere.

F.: Iste modus fuit humano generi magis conveniens, lapsis et lapsi sui congruentissimus. 15

P.: Istud communiter dicitur, sed vellem habere declaratum.

F.: Postquam tot doctores, tam sancti, quam scolastici*, de hoc tam copiose scripserunt, nescio, quid possim sententiae vel dilucidationis dictis eorum addere, et ideo nec ad praesens me de hoc intromit- 20 tere volo praesertim, cum ista quaestio quasi specialem tractatum exposcat et ad propositum nostrum sufficiat, reparationem humani generis fuisse et esse rationabilem, et ego me superius exoneraverim de reddenda ratione in simili, quare videlicet convenientius fuerit isto modo,

1. placaretur] placaret T, *ada.* et Gd. omni] omnis V. 3. Dicerent] diceret A (U?), decentur (*marg. sig. corr.*) R. 4. ut] *om.* U, vel A. aliquid] aliud N. 5. et honorem] ad h. B. pro contemptu] per contemptum Gd. 6. peccando] pectando A. 7. contentus] contemptus Pn. quo] qui Mb. 8. occasio] actio Pn. fieri] *om.* Pn. 9. convenienter] communiter Mb U. homo] non A. haberet] haberent A. 10. poenam] *add.* etc. Pn. 11. istud] illud Mb N U. videtur mihi] m. v. Mb. 12] cum] tum G. suis] *om.* A B. et poenis] *om.* T. unici] uniti Gd. 12—13. filii sui] s. f. R. 13. voluit] voluerit U. hominem] *add. poster. marg.* V. id] illud B C N Pn R V Z, *add.* ita bene G. 15. F.] *loc. vac.* A. lapsis] lapsum B. et] vel Cu. 15—16. lapsui] *add.* est Pl, *add.* conuenire T. 17. sed] quod U. vellem] *add.* libenter Pl. 18. quam] tam N. 19. tam copiose] tam *om.* B. possim] possum A B G Pc Pn T. vel] seu Z. 19—20. dilucidationis] deluc. B. 20. me] *om.* Pc 20—21. intromittere] interm. B. 21. volo] nolo V. ista] illa Mb U. 22. et] *om.* A Pn. 23. ego] eodem modo A. me superius] s. m. Mb V. exoneraverim] exhonoraui Cu Pn, exonerarium V. 23—24. reddenda ratione] reddendo rationem C. 24. simili] consimili A. convenientius] convencius Pn. fuerit] fuit A Mb U.

* *Conf.* »Cur Deus homo« s. Anselmi Cantuar. et s. Thomae Aquinatis Summa c. gent. et sum. theol.

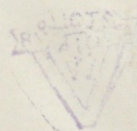
quam alio, facere et ordinare creata. Videtur etiam mihi, quod praedicta multum sufficiant pro uno examine pauca scientis.

In quibus, si bene vel saltem probabiliter dictum est, pio lectori satis est, ut acceptet. Si minus bene dictum est, aut minus pie, recipitur pro reiectione scribentis, nimis est et superfluit excessive.

Verumtamen, si cui interrogationes et responsiones istas legere placuerit, meminerit, quia patri quaerenti responsum est a filio et ideo quaestiones et instantias filiali, responsiones vero paterna dignetur recipere pietate. Explicit rationale divinorum operum.

1. alio] *add.* modo B. ordinare] ordinationem U. creata] creatum R. etiam] enim Pc. quod] quam A. 2. multum] multu Pn. sufficient] sufficiat U. examine] ex nunc Mb. scientis] *del.* V, scientes (*sig. oorr.*) C. 3. saltem] saltem N R. 4. acceptet] acceptat A. aut minus] ut nimis Pn. 5. nimis] modo B, unus? Pn. 6. si] sui B. cui] tui G. et responsiones istas] in responsiones ista Pn. 7. meminerit] meminere Pn. ideo] *om.* A. 8. et] ac A. 9. pietate] *add.* Deo gratias Amen A B C, *add.* etc. Mb Pl Pn V Z, *add.* Deo gratias U, *add.* Amen Pc, *add.* et sic est finis istius tractatus G, *add.* et sic est finis sit laus et gratia trinis T. Explicit ... operum *sic rub. Cod. N. Colophones reperiuntur praeterea in sequentibus septem codicibus:* B: »Explicit tractatulus magistri Matthei de Cracovia per manus cuiusdam (*al. manu:* de praedestinatione et praescientia). Ma: (*Car. post.*) Explicit diialogus de rationali diuinorum operum et continet 7tem tractatus e quibus quintus tractat de praedestinatione et reprobacione racionalium creaturarum etc. Mb: Explicit rationale diuinorum operum per Leonardum Wernheri, presbiterum Anno domini 1481. In Aufhausen (*rub.*). Pc: Finis tractatuli dicti: r[atio]nale diuinorum operum (*rub.*). Pn: Explicit tractatus magistri Mathei de Cracovia quem elegit ad instanciam cuiusdam episcopi valde bonus et sic est finis (*pervadit scr. lin. rub.*). V: Et sic est finis huius libri videlicet rationalis operum diuinorum sub anno ^M_{I C L} (1450) (item?). Z: Explicit sed nescio quid (*rub.*).

Ratiocinandum in p[ri]mo d[omi]no henrico ep[iscop]o warwicensi suus
 mathe[us] face bona & recipe mala bene? Dignu[m]
 sudore plena p[er]iculis laceris undiq[ue] conu[er]sa
 difficultate scribendi lib[er]o aditens aliquoties
 sapore p[er]iculis sumi d[omi]ni mus p[ri]mo suu[m] hen[ricu]m plus sensu
 q[uam] etate p[ro]p[ter] ta[m] dictu[m] velit exanimis carere ventis lab[or]
 Et no[n] mi[n]us mirat[ur] sum q[uod] face ego cu[m] ignorans meo
 teneb[am] palpat[ur] se que vob[is] a alijs vix credi[bi]les e[ss]e p[ro]ban-
 tata laboris on[us] & p[er]icla f[aci]re possent / Q[uod] u[bi] h[uius] diebus
 quibus q[uod] lib[er]o colligere / Q[uod] rigidius exame[m] q[uod] id a paupe
 v[er]is & sensu require[re] & u[bi] regit[ur] no[n] se p[ro]p[ter] ita iudicat[ur]
 & seguis instans a p[ro]p[ter]ius / Et volens p[ro]p[ter] & de se no[n]
 p[ro]sumes alioy d[omi]ni p[ro]p[ter]are studij ut nisi ingemo v[er]i
 repts & de alienis velle cel[er]i sc[ri]bi gl[ori]a. Si ad nouu[m] cu-
 dendi se dedit p[ro]p[ter]is argue[re] q[uod] tot post tot se p[ro]p[ter] ad
 que nedu[m] intelli[git] se n[on] legenda suffici[re] p[ro]sumit se q[uod]q[ue]
 noui dice[re] q[uod] n[on] alijs sit antiquu[m] v[er]o m[er]ito disci[plin]e
 q[uod] possunt e[ss]e p[ri]mo motu ta[m] diligenti[us] instancie no[n] in-
 venio de p[ri]mo credi[bi]li n[on] r[ati]one fultata Et u[bi] q[ui]t ad ignaro
 p[ro]fice p[ro]funde h[uius] q[uod] & ad sac[ra] h[uius] magni fuerit iudiciu[m]
 Si sp[eci]at p[ro]fice que p[ro]p[ter] pudor agnouit & se p[ro]p[ter] p[ro]bando to-
 ciens repit ignaro & instans a p[ri]mo p[ro]p[ter] h[uius] a m[er]ito fi-
 ducie / Et sp[eci]at in q[uod] desp[er]ata matia sp[eci]at gent[em] Si p[ro]p[ter]
 m[er]ito se m[er]ito sequi v[er]o m[er]ito p[ro]p[ter] p[ro]p[ter] p[ro]p[ter] p[ro]p[ter] p[ro]p[ter]
 bore p[ro]funde de no[n]e m[er]ito m[er]ito digne gaudentes p[ro]p[ter]
 instancie & iusta iudicij res e[ss]e Si p[ro]p[ter] & m[er]ito me m[er]ito
 cessat ocio caput ad vigilanciam vocat[ur] studij zelus
 sollicit[us] & p[ri]mo Si p[ro]bando sit incuitu[m] m[er]ito p[ro]p[ter] p[ri]mo
 p[ro]p[ter] p[ro]p[ter] h[uius] sit p[ro]p[ter] a p[ro]p[ter] m[er]ito p[ro]p[ter] p[ri]mo
 ut ag[er]i cano[n] & fultat[ur] Si d[omi]ni p[ro]p[ter] filia[m] ob[er]a deuota
 exhibende affectu[m] / v[er]o fultat[ur] & ar[om]atica cordialis
 amor[is] deuot[us] igno[n]ia. Si d[omi]ni & noua videndi medu[m]
 toleranda si & fultat[ur] & fultat[ur] & d[omi]ni q[ui]t a lacer[is] a lacer[is]
 declat[ur] v[er]o. Et a q[uod] d[omi]ni & p[ri]mo d[omi]ni regula[re] sc[ri]bi
 & v[er]o v[er]o vallat[ur] n[on] p[ro]p[ter] v[er]o v[er]o excusa
 fuga no[n] p[ro]p[ter] n[on] igno[n]ia q[uod] p[ro]p[ter] v[er]o v[er]o allegat[ur] h[uius] & q[uod]
 ne subea v[er]o totale p[ro]p[ter] n[on] recte om[n]i[us] labor[is]
 q[uod] rebellis / elegi v[er]o medu[m] p[ri]mo v[er]o q[uod] & argu[re] inde
 que p[ro]p[ter] m[er]ito p[ro]p[ter] m[er]ito a p[ro]p[ter] locor[is]
 distanciam p[ro]p[ter] colloq[ui] p[ro]p[ter] De reliq[ui] p[ri]mo

2537/

3